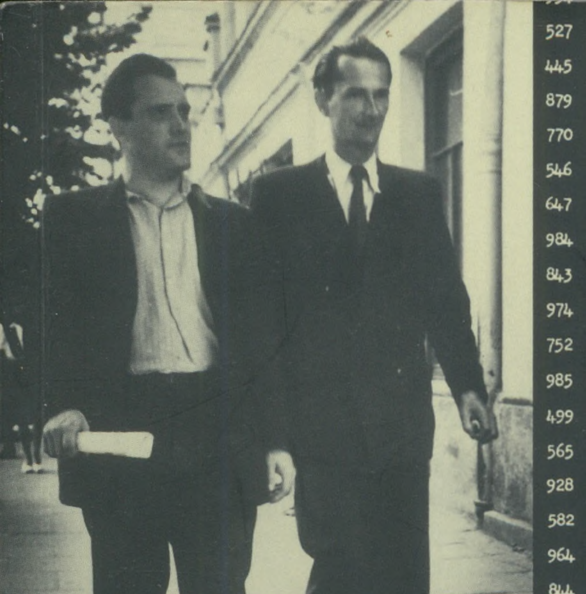
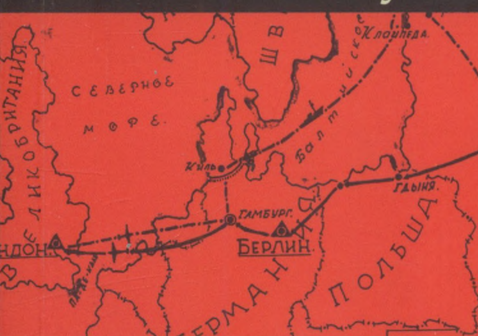
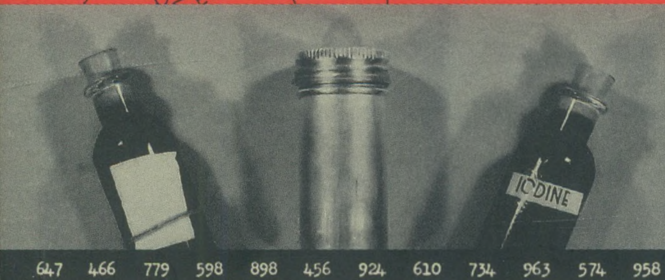

Arvydas Anušauskas

Užmirštas desantas

DAZNUMO PAKETTIMO GRUPES

MENESIAI

S.	KOV.	BAL.	GEG.	BIR.	LEI.	RGP.	RGS.	SPA.	LAP.	GRD
	670	773	562	736	906	618	853	461	850	521
	520	831	424	719	483	893	651	890	730	689
	611	902	549	957	857	725	551	486	675	404
790	449	679	894	584	700	415	917	691	933	587
965	810	643	481	705	858	533	791	712	516	899
687	561	889	718	949	629	852	821	570	735	454
767	909	579	960	438	971	447	685	426	659	778

811	604	920	703	849	567	976	815	904	590	743
860	806	723	887	402	676	488	715	626	437	914
430	982	507	544	937	528	751	508	886	816	635
708	771	678	869	777	632	851	728	453	926	682
517	896	441	786	476	614	419	531	757	650	494
532	793	683	832	553	746	623	932	834	536	732
775	473	953	592	877	646	883	502	710	446	918
884	657	823	578	442	697	472	702	630	825	523
716	854	417	690	913	594	733	609	855	564	865
796	602	956	503	537	862	677	405	826	801	641
870	458	585	840	653	444	761	612	785	479	871
780	694	863	425	745	684	939	559	722	929	789

Arvydas Anušauskas

Užmirštas desantas

SLAPTOS ŠALTOJO KARO ISTORIJOS

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SĄJUNGOS
LEIDYKLA

Knygoje panaudotos Lietuvos centriniame valstybės archyve, Lietuvos ypatingajame archyve, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Okupacijų ir laisvės kovų muziejuje bei autoriaus asmeniniame archyve saugomi dokumentai ir nuotraukos.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-480-061-0

TURINYS

IV. ŽVALGYBŲ RADIJO ŽAIDIMO PRADŽIA

V. AGENTŲ SLAPTAVIETĖS

VI. KLAIDINIMO OPERACIJOS

VII. AGENTŲ PĖDSAKAIS

VIII. ČIČESTERIO (CHICHESTER) PENKETUKAS

IX. APGAULĖS OPERACIJŲ TĘSINYS

X. ŽVALGYBŲ DVIKOVOS FINALAS

Tai buvo karas, kurio niekas nepaskelbė. Kurio pralaimėjimus nutylėdavo, o pergalėmis pernelyg garsiai nesigirdavo. Ir kurio aukoms paminklų niekas nestatė.

PRATARMĖ

Šaltojo karo metais Lietuvoje veikęs ginkluotas pasipriešinimo judėjimas ne tik gynė gyventojus nuo sovietinio teroro, mobilizacijų ar nuolat keliamų mokesčių surinkėjų, bet ir siekė į Vakarus perduoti žinias apie tai, kad čia vyksta žūtbūtinė kova dėl laisvės nežaboto okupantų teroro sąlygomis. Taip pat buvo tikimasi politinės ir materialinės Vakarų valstybių paramos. Pasipriešinimą stengėsi paremti lietuvių išeivių organizacijos, kurių kiekviena savaip suprato laisvės kovos būdus ir savaip interpretavo tuometinę tarptautinę situaciją. Įsisiūbuojant Šaltajam karui Vakarų valstybių žvalgybos nevengė bendradarbiauti ir su išeiviais, ir su rezistentais, nes per juos tikėjosi gauti reikalingos informacijos apie tai, kas dedasi už geležinės uždangos. Taip į Lietuvą bandė patekti NATO valstybių – amerikiečių Centrinės žvalgybos agentūros (toliau CŽA) ir britų Slaptosios žvalgybos tarnybos (MI6) – parengti agentai ir apmokyti rezistencijos dalyviai. Iš kitos pusės, sovietinis saugumas (MGB–KGB) siekė dezinformuoti Vakarų valstybes apie situaciją okupuotose Baltijos valstybėse, skleisti melagingą informaciją apie nacionalinius pasipriešinimo judėjimus, šmeižti pavienius, saugumo operacijoms trukdžiusius pasipriešinimo dalyvius, klaidinti ir skaldyti aktyviausių nepriklausomybės šalininkų organizacijas. Į šią istoriją patekę lietuviai vadinami ir laisvės kovotojais, ir desantininkais, ir žvalgais ar šnipais – nelygu kieno paskirtą ir kokį vaidmenį atlikdavo. Deja, kartais jie ir patys nežinojo, kam iš tiesų dirba, ir nė nenutuokė, kas jų laukia.

Šaltojo karo metu vykusios žvalgybos tarnybų dvikovos iki šiol traukia dėmesį. Reikia pastebėti, kad tai nebuvo vienodų priešininkų kova. Panašumas buvo tik išorinis. Sovietų Sąjungos žvalgyba tebuvo totalitarinės saugumo sistemos viršūnė – ne tik vykdžiusi žvalgybą ir kontržvalgybą, bet ir brutaliai kankinusi ir žudžiusi tardomuosius. Savo tikslams pasiekti ji taikė visas priemones be jokių apribojimų. Galėjo naudotis agentų armija, daugybė kurių buvo šantažuojami artimųjų deportacijomis ir įkalinimais. Galėjo naudotis specialia nuodų ir psichotropinių priemonių laboratorija, jei reikėdavo pašalinti opozicionierius, rezistentus ar tiesiog nepalankius žmones. Klaidinimo ir likvidavimo operacijoms galėjo remtis ištisais agentų-smogikų, agentų-žudikų būriais. Dar daug ką būtų galima vardyti, nes tai buvo tikra valstybė valstybėje.

Daugelis slaptų operacijų Šaltojo karo metu jau užsimiršo ar nugulė į tolimus archyvų kampelius, dauguma liudininkų nebesulaukė šių dienų. Tačiau tai, kas vyko 1949–1956 metais tarp britų Slaptosios žvalgybos tarnybos (*Secret Intelligence Service* – SIS arba MI6, taip vadinama nuo 1945 m.) ir Sovietų Sąjungos MGB arba KGB (šį pavadinimą naudojo nuo 1954 m.), verta atskiro dėmesio. Ši istorija plėtojosi ne tik okupuotos Lietuvos pajūryje, Vilniuje ir Kaune. Ji apėmė ir Latviją, Estiją. Jos keliai vedė per Lenkiją, Švediją, tuometines Rytų ir Vakarų Vokietijas, Didžiąją Britaniją. Dešimtys žmonių buvo įtraukti ar įsitraukė savo ir ne savo noru. Keliolika jų sumokėjo brangiausią kainą – gyvybę.

Kas tie žmonės, kurie buvo mokomi SIS žvalgybos mokykloje, treniravosi Portsmuto (Portsmouth) apylinkėse, Vaito saloje (Isle of Wight) ar Snoudono (Snowdon) kalno papėdėje Velse, vaikščiojo po Čelsio (Chelsea) rajoną Londone, vis užsukdami į *Old Church* gatvę? Gal tie lietuviai, kurie pasirinko šį kelią, buvo avantiūristai, o juos verbavusiems nerūpėjo jų likimas? Kas vis dėlto šiauriau Palangos, tarp Paliepgirio ir Kunigiškio ar Latvijoje prie Užavos švyturio lipo iš atplaukusių guminių valčių – britų specialiųjų pajėgų apmokyti desantininkai, MI6 agentai ar laisvės kova tikėję žmonės? Kas juos siejo ir koks buvo jų likimas? Kuo save laikė ir kas jie buvo iš tikrųjų? Kaip ir kodėl jie tapo užmirštu desantu? Galima užduoti dar daug klausimų. Tačiau susitikęs paskutinįjį iš šių žmonių (pats susitikimas vyko prieš keturiolika metų ir pavyko

pasikalbėti tik atkakliai, ne pirmą kartą beldžiantis į duris Radviliškyje), dvidešimt metų kalintą sovietiniuose lageriuose už „šnipinėjimą", turėjau retą progą išgirsti, kaip jie patys vertino savo misiją. „Mes save laikėme laisvės kovotojais", – paaiškino Anicetas Dukaitis. Jį britai apmokė ir patį paskutinį permetė į Lietuvą – 1953 m. rugsėjo mėnesį. Desantinių operacijų dalyviai savo misijas laikė naudingomis Lietuvos laisvinimui, kovai už laisvę, net jeigu tektų teikti Vakarų sąjungininkams žvalgybinę informaciją. Jie buvo mokomi atpažinti sekimą ir konspiruotis, šifruoti ir iššifruoti radiogramas, naudotis slaptaraščiais, šaudyti iš pistoletų ir automatų, orientuotis nepažįstamose vietovėse, maskuotis ir naudoti savigynos priemones. Tačiau jie nežinojo, kokį klastos, dezinformacijos ir melo metodų arsenalą turi sovietinė pusė.

Knyga pavadinta „Užmirštas desantas", nes šių žmonių pavardės nebus girdėtos. 1989 m. Londone išleista BBC žurnalisto Tomo Bowerio knyga *The Red Web* („Raudonasis voratinklis") davė gerą pradžią šios istorijos tyrimui. Deja, autoriui nebuvo prieinami slapčiausi operaciniai KGB archyvai, o buvę šios organizacijos bendradarbiai ir toliau teikė klaidinančią ir melagingą informaciją. Klaidino net ir sutiktas vienas paskutiniųjų likusių dvigubų agentų – Zigmas Kudirka. Tačiau T. Boweris turėjo retą galimybę apklausti buvusius MI6 bendradarbius, patikrinti kai kuriuos buvusių KGB pareigūnų pareiškimus.

Per pastaruosius dešimtmečius desanto istorija anglų, latvių ir estų kalbomis aprašyta keliolikoje knygų ir straipsnių. Sukurti keli dokumentiniai filmai: *Spēle* („Žaidimas", 1988 m., Latvijos SSR televizija), „Užmirštas desantas" (2004, Lietuvos LNK televizija), *Uz spēles Latvija* („Latvija žaidime", 2015 m., Latvijas Filma)[1]. Tačiau dar nebuvo žinomi visi užkulisiai. Plačiausiai nuskambėjo sovietinio agento Kimo Philby vardas, operacijos „Lursen-S" Latvijoje ir Estijoje epizodai. Lietuvių indėlis ir likimas buvo minimas tik labai fragmentiškai. Kaip Gordonas Corera savo knygoje *MI6. Life and Death in the British Secret Service* („MI6. Gyvenimas ir mirtis britų slaptojoje tarnyboje") lakoniškai rašė – MI6 panašiose misijose Lietuvoje su KGB susidurdavo vos ne paplūdimy-

[1] Goldmanis Māris, The Game: KGB against CIA and SIS in the Baltic States 1945–1956, https://www.numbers-stations.com/articles/the-game-kgb-against-cia-and-sis-in-the-baltic-states-1945-1956/ (žr.: 2019 01 11).

je[2]. Žymiai daugiau atskleista Stepheno Dorrilio knygoje *MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*[3]. Tiesa, čia didelis dėmesys skiriamas MI6 agentų atrankai ir bendradarbiavimui su asmenimis, kuriuos autorius įvertina kaip nacių kolaborantus. Daugiausia kalbama apie latvių ir estų Waffen SS divizijų buvusius kariškius, atsidūrusius Anglijoje ar Vakarų Vokietijoje. Šiame kontekste lietuviai ne itin išskiriami, nors Waffen SS daliniai Lietuvoje ir nebuvo sukurti. Buvę gen. P. Plechavičiaus Vietinės rinktinės kariai ar vokiečių mobilizuoti į pagalbinius darbo dalinius, atsidūrę Anglijoje, taip pat buvo atrenkami į žvalgybos mokyklą, tačiau savęs jie nelaikė kolaborantais[4].

Vieną istoriją išsamiai aprašė Liūtas Mockūnas, tai rezistencijoje dviprasmiškai pasižymėjusio J. Deksnio biografija „Pavargęs herojus"[5]. Deja, kalbant apie MI6 radistus desantininkus knygoje yra nemažai faktinių klaidų ar neatskleistų istorijos užkulisių, nors šiaip naudotas labai platus dokumentų ir asmeninių archyvų spektras. Man pačiam rūpėjo kiti žmonės – kurie dėl savo veiklos specifikos nebuvo pagarsėję. Apie tai teko rašyti scenarijų dokumentiniam filmui „Užmirštas desantas" ir keletą šios istorijos epizodų aprašyti kartu su serialo režisiere Gražina Sviderskyte 2008 metais išleistoje knygoje „XX a. slaptieji archyvai". Bet dabar šiems MI6 žvalgybos mokykloje parengtiems žmonėms skiriamas ypatingas dėmesys. Juos vadinu „Čičesterio penketuku". [Čičesteris (Chichester) – miestas Pietryčių Anglijoje, Vakarų Sasekse.]

Visas pasakojimas pagrįstas dokumentine medžiaga, stengiantis atskleisti slaptų operacijų užkulisius tiek iš britų, tiek ir iš sovietinės pusės. Istorijų apie žvalgybas ar net vadinamųjų „šnipų" romanų gerbėjai ras tikras istorijas, vykusias Šaltojo karo metu Londono, Vilniaus ir Kauno gatvėse. Ras ir keletą garsių pavardžių – žmonių, kurie pasirinko KGB pusę. Tai nereiškia, kad jie nemėgino rinktis. Tačiau susidūrę su įmantriu brutalumu ir šantažu pasižyminčia verbavimo sistema – neatsilaikė. Rasite ir istorijų apie tai, kaip buvo formuojamos dezinformacinės žinutės, skirtos Vakarams, kai pagrindinis taikinys – aktyvi, ginkluota

[2] Corera Gordon, MI6. Life and Death in the British Secret Service, p. 53.
[3] Dorril Stephen, MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, New York-London-Toronto-Sydney, 2000, p. 268-299.
[4] Ten pat, p. 288.
[5] Mockūnas Liūtas, Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje, Vilnius, 1997, p. 490–494.

kova su okupantu, Lietuvos laisvės kovos sąjūdis ir legendinis partizanas Juozas Lukša-Daumantas-Skrajūnas. Ir istorijų apie tai, kaip mėginta paveikti „Amerikos balso" transliacijas lietuvių kalba, kaip apgaulės metodai buvo pritaikomi praktikoje, kaip panaudoti MGB laboratorijose padaryti specialūs preparatai ir kaip KGB likviduodavo „užsienio agentus", kaip „pakišdavo" savo agentus ir net ištisas užverbuotų agentų šeimas ir t. t. Ar britų žvalgybos pareigūnai, savo laiku mažai minėdami šią istoriją, tikrai slėpė, anot T. Bowerio, „gėdingas nesėkmes"[6], dabar jau galima ir ginčytis. Kiekviena nesėkmė žvalgyboje gali tapti ir sėkminga patirtimi kontržvalgyboje, ir nauju atspirties tašku aukštesnio lygio operacijoms. Nelygu kaip panaudojamos per nesėkmes atsivėrusios galimybės.

Knygoje skelbiamos, daugiausia pirmą kartą, Lietuvos centriniame valstybės archyve, Lietuvos ypatingajame archyve, Okupacijų ir laisvės kovų muziejuje bei autoriaus asmeniniame archyve saugomos nuotraukos. Dalis šių nuotraukų buvo KGB bendradarbių padarytos slapta, gal jos ne aukščiausios kokybės, bet nepaprastai iškalbingos.

Knyga atsirado ir dėka žmonos Linos, kuri savo humoru skatino nepalikti nepabaigto darbo. Taip pat šios knygos nebūtų ir be Rašytojų sąjungos leidyklos paskatinimo ir pasitikėjimo autoriumi.

Vilnius, 2019 m. sausio 13 d.

[6] Bower Tom, Raudonasis voratinklis, Vilnius, 2000, p. 6.

I. ŠKOTO OPERACIJŲ PRADŽIA

„Pasyvaus pasipriešinimo" šaukliai

Sovietų saugumas mėgo klasikinį žvalgybos metodą, kurį dar Lenino laikais pradėjo naudoti Felikso Dzeržinskio vadovaujami čekistai. Vakaruose jie kūrė ir gausiai finansavo fiktyvias antisovietines organizacijas. Per jas įsiskverbdavo į emigrantų veiklą ir išviliodavo jų lyderius į Sovietų Sąjungą. Taip čekistai suėmė žymų rezistentą Borisą Savinkovą ir britų žvalgybos autoritetą Sigmundą Rosenbaumą (Reilly), smarkiai pakenkė slaptoms britų operacijoms Rusijoje, Prancūzijoje, Suomijoje ir Baltijos šalyse. Toks čekistų metodas panaudotas ir Šaltojo karo metais. 1941-aisiais Didžiosios Britanijos ministras pirmininkas Vinstonas Čerčilis nurodė britų žvalgybai nutraukti aktyvią veiklą prieš Sovietų Sąjungą, net atsisakyti informatorių paslaugų. Sovietai, užuot atsakę tokiu pat džentelmenišku gestu, dirbo toliau, stiprindami dar iki karo Didžiojoje Britanijoje susikurtas agentūrines pozicijas. 1942-aisiais Jungtinių Valstijų prezidentas Teodoras Ruzveltas nurodė Strateginių tyrimų centrui nutraukti operacijas prieš sovietus. Amerikiečiai su NKVD net pasirašė sutartį dėl keitimosi informacija. Bet žvalgybos duomenų srautas sklido viena kryptimi: iš Vašingtono į Maskvą, o ne atvirkščiai. Stalinui naudingas nuolaidas britai ir amerikiečiai naikino tik po karo. Tuomet jų žvalgybos vėl kibo į darbą ir siekė bet kokia kaina įsiskverbti anapus geležinės uždangos.

Ši istorija gal ir nebūtų atsiradusi, jei ne SIS karininko Stokholme Harry Carro iniciatyva turėti agentūrinį tinklą Sovietų Sąjungos okupuotose

Baltijos valstybėse[7]. Ir žinoma, jei nebūtų buvę politinio sprendimo vykdyti slaptas operacijas Rytų bloko šalyse. Įvertinus rizikas nutarta, kad jų esama dvejopų: ta, kuri pirmiausia gresia agentui, bei ta, kuri sukelia diplomatinių komplikacijų galimybes. H. Carras manė, kad radijo ryšio priemonėmis agentų siuntimas yra pozityvus veikimas, jei bus pasiektas rezultatas. Operacijoms, vykdomoms iš kaimyninių valstybių, kai naudojamos tautinės mažumos, nustatyti ne tokie griežti ribojimai[8].

Pirmieji britų agentai į Sovietų Sąjungą buvo atplukdyti Baltijos jūros keliu ir iškart pateko į spąstus. Sovietai kaipmat pergudravo britus ir perėmė iniciatyvą. Latvijos vakarinėje, Kuršo pakrantėje britų slaptoji žvalgybos tarnyba 1945-aisiais išlaipino pirmąją latvių žvalgų grupę. Tuomet prasidėjo nauja žvalgybos era: tokie desantai jūros keliu į Sovietų Sąjungą, tiksliau – į Latviją, Estiją ir Lietuvą, buvo permetami apie dešimtmetį. Pirmasis išsilaipinimas 1945-ųjų spalio 15-ąją nesėkmingas: greitaeigis kateris kažkodėl apsivertė, ir latvių žvalgai neteko dalies krovinio – ginklų bei radijo ryšio prietaisų. Per kelias savaites visus keturis desantininkus išgaudė sovietų saugumiečiai ir, naudodami „fizinio poveikio priemones", tai yra kankindami, iškvotė operacijos tikslus. MGB pradėjo klasikinę kontržvalgybos operaciją, siekdama įtikinti britus, kad Latvijoje jie turi patikimą radistą. Saugumiečiai panaudojo žiauriai nukankintų žvalgų radijo siųstuvą, radijo seansų grafikus, šaukinius ir šifrus. KGB būstinė Rygoje tapo apgaulės operacijos vadaviete. Praėjus pusmečiui po desanto, 1946-ųjų kovą, sovietai ėmė perdavinėti vieno iš nukankintų žvalgų šaukinius. Britų žvalgyba tris mėnesius juos ignoravo, o birželį vis dėlto atsiliepė. Prasidėjo pradinė klaidinimo operacijos dalis, panaudojant užverbuotą radistą Augustą Bergmanį[9]. Į žvalgybų žaidimus greitai buvo įtraukti ir lietuviai.

H. Carro komandoje buvo ir gerai šias šalis pažinojęs Alexanderis McKibbinas-„Škotas". Jis buvo paskirtas prižiūrėti naujas operacijas Baltijos kraštuose. Būtent jis karo metais užmezgė ryšius su lietuvių diplomatu Vladu Žilinsku, kuris vos pasibaigus karui tapo tuo pirmuoju

[7] Ten pat, p. 48.
[8] Keith Jeffery, MI6. The History of the Secret Intelligence Service 1909–1949, London, 2010, p. 707–708; Dorril Stephen, MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, p. 275–276.
[9] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 80, 89, 93.

kanalu užmegzti ryšiui su lietuvių rezistentais, dėl įvairių aplinkybių atsidūrusiais Vakaruose[10]. Britų slaptosios žvalgybos tarnybos karininkui pirmajam šovė mintis tam pasitelkti sovietų okupuotų Baltijos kraštų rezistentus ir potencialius išeivijos lyderius. Jo siūlymui buvo pritarta. 1945 m. liepą McKibbinas susitiko Vokietijoje su Stasiu Žakevičiumi (anksčiau studijavusiu Oksforde) ir įkalbėjo jį talkinti MI6 operacijoms. Nors šis tapo „Škoto" žmogumi tarp lietuvių ir pasivadino „Žymantu", tačiau stokojo tokiam darbui būtino bruožo – įtarumo ir nekritiškai priimdavo bei sutikdavo kiekvieną žinią ar iš Lietuvos atsiųstą žmogų[11].

Stasys Žakevičius-Žymantas (slap. Butautas, Simonas), g. 1908 m. Ukrainoje, baigė VDU Teisės fakultetą, Harvardo universitete studijavo politinius mokslus. 1940–1941 m. dirbo Vilniaus universitete, 1941 m. – Laikinosios vyriausybės įgaliotinis Vilniaus miestui ir sričiai. Antinacinės Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos narys, 1943–1944 m. jos Vilniaus štabo vadovas. 1949 03 21 Vyriausiojo Lietuvos atstatymo komiteto ir „BDPS prezidiumo" nario J. Deksnio paskirtas „Lietuvos rezistencijos atstovu užsienyje". 1948–1955 m. dirbo su britų žvalgyba, permetant desantines grupes į Lietuvą. 1950 m. įsteigė Lietuvių rezistencinę santarvę (toliau LRS). Mirė 1973 m. Los Andžele, JAV[12].

Stasys Žakevičius-Žymantas

Vladas Žilinskas (slap. Artūras, Šarūnas), g. 1912 m. Liepojoje, nuo 1939 m. – Lietuvos pasiuntinybės Stokholme sekretorius. 1943 m. Švedijoje įsteigė Lietuvių komitetą, užmezgė ryšius su Švedijos žvalgyba. Padėjo iš Lenkijos patekti į Švediją J. Deksniui, J. Lukšai, K. Pypliui. Vienas iš LRS steigėjų. 1953 m. išvyko į JAV. Mirė 1992 m.

[10] Dorril Stephen, MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, p. 278

[11] Mockūnas L. Pavargęs herojus, p. 464.

[12] Daumantas J. Partizanai, Kaunas, 2005, p. 624.

Vladas Žilinskas (penktas iš kairės)

Buvo pasitelktas ir žurnalistas, aktyvus antinacinės ir antisovietinės rezistencijos dalyvis Jonas Deksnys, kurį Vakarų Vokietijoje surado britai, kai jis po apsilankymo Lietuvoje pranešė apie pogrindyje veikiantį stiprų antisovietinį pasipriešinimą. J. Deksnys tapo vienu aktyviausių šios operacijos dalyvių 1945–1949 m. Būtent jis 1945 m. rudenį kirto kelių valstybių sienas ir, per Lenkiją pasiekęs Lietuvą, mezgė ryšius su lietuvių rezistentais. Viskas tęsėsi ir 1946 metais, kuomet britų žvalgyba pradėjo dar rimčiau dairytis į Sovietų Sąjungos okupuotas Baltijos šalis kaip tinkamą placdarmą agentūriniam įsiskverbimui ir reikalingos strateginės informacijos apie sovietinį karinį bei ekonominį potencialą rinkimui. Sausio ir kovo mėn. Hamburge bei Liubeke (tuo metu – tai britų okupuota Vokietijos teritorija) įvyko McKibbino, S. Žymanto ir V. Žilinsko susitikimai. Britai nutarė pasinaudoti Deksnio iniciatyva vėl vykti į Lietuvą ir tikėjosi, kad per jį susisiekę su tautiniu pogrindžiu gaus žvalgybinės informacijos. Į Lietuvą antrą kartą išsiųstas J. Deksnys iš britų gavo tik šimtą dolerių ir radijo šifrą. Deja, šis rizikingas lietuvio vizitas ir jam pačiam, ir britams atnešė ne tai, ko jie tikėjosi. Deksnys nenutuokė, kad būdamas Lietuvoje jis pats pogrindžio organizacijos vadovu įtaisė sovietinio saugumo agentą, MGB įkvėptą „pasyvaus pasipriešinimo" šauklį –

Vilniaus universiteto dėstytoją Juozą Albiną Markulį (tarp rezistencijos dalyvių žinomas slapyvardžiais Erelis, Daktaras Narutavičius, o iš tikrųjų buvo MGB agentas – Ąžuolas, Noreika, J. Petrov). Be to, per Deksnį sovietų saugumo ministerijos – MGB – akiratyje atsidūrė ir Juozas Lukša, kuris vėliau tapo žymiu pasipriešinimo kovotoju ir buvo du kartus siunčiamas į Vakarus informuoti apie padėtį Lietuvoje. Deksnio misijos metu MGB sekė, kaip šis moko Lukšą naudotis angliškais šifrais, bet nusprendė netrukdyti: „Juozą Lukšą palikti Vilniuje ir kol kas jo neareštuoti. Patalpinti agento Kibirkšties (Aitvaro) bute. Tai suteiks galimybę panaudoti Lukšą mūsų interesams – naudoti kaip mūsų priedangą ir išgauti šifrus". Tačiau kaip tik J. Lukša vėliau ir sužlugdė kruopščiai ruoštus MGB planus.

Juozas Albinas Markulis

Jonas Deksnys

Būtent nuo 1946 m. rudens ir Lietuvoje, ir Latvijoje pradėtose britų žvalgybos operacijose atsidūrė MGB agentų. Kai Latvijoje išsilaipinusiam britų agentui Richardui Zandei sugedo radijo siųstuvas, buvo gautas nurodymas užmegzti ryšį su A. Bergmaniu[13], per kurį ir į prasidėjusią operaciją įsiskverbė MGB. Ir Lietuvoje sovietinis saugumas tuo metu pradėjo savo operaciją „Zapad", kurios vienu pagrindinių veikėjų tapo su J. Deksniu ryšius užmezgęs jau minėtas Markulis. Su šiuo vardu siejama viena didžiausių sovietinio saugumo klaidinimo operacijų – fiktyvios pasipriešinimo vadovybės kūrimas 1946–1948 metais. Kadangi okupantams didžiausią grėsmę kėlė aktyvus ginkluotas tautos pasipriešinimas, buvo realizuojama idėja per fiktyvią vadovybę įsiūlyti pasyvaus pasipriešinimo taktiką – „blaiviai vertinti padėtį". Vykstant žūtbūtiniam pasipriešinimui, nežabotam okupantų terorui ir trėmimams, toks „blaivus" vertinimas reiškė tik viena – nebesipriešinti. Saugumo operaciją lydėjo gilus prasiskverbimas į ginkluoto pasipriešinimo kontaktų, ryšininkų ir rėmėjų tinklą. Taip buvo atskleistos tūkstančių pasipriešinimo dalyvių ir jų rėmėjų tapatybės, po to MGB suėmė ar nužudė šimtus žmonių.

[13] Ten pat, p. 112.

Apie Deksnio misijos krachą nenutuokianti britų žvalgyba įsipančiojo į sovietų pinkles. Britai nutarė remti Lietuvoje įkurtą rezistentų grupę, apie kurią pranešė Deksnys – Bendrąjį demokratinį pasipriešinimo sąjūdį su Vyriausiuoju Lietuvos atstatymo komitetu. J. Markulio sukurta legenda iki 1947 m. vidurio niekas neabejojo. Vasario mėn. britų žvalgybos karininkų ir V. Žilinsko, S. Žymanto, J. Deksnio susitikime buvo sutarta dėl Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (toliau – BDPS) interesams Vakaruose atstovaujančio komiteto palaikymo.

J. Lukšai-Skirmantui demaskavus MGB agentą J. Markulį-Erelį ir sugriovus toli einančius sovietinio saugumo planus, prasidėjo ištisus dešimtmečius trukęs šio partizano kompromitavimas. Tik 1947–1948 metų sandūroje prof. J. Markulis ir jo kurta organizacija galutinai prarado ginkluoto pasipriešinimo vadų pasitikėjimą. J. Markulio-Erelio pozicijas vėl pakirto Juozas Lukša, 1947 m. pavasarį kartu su Jurgiu Krikščiūnu-Rimvydu (1919–1949) pasiekęs Lenkiją ir susitikdamas su J. Deksniu-Hektoru. Bet MGB vis tiek susekė ir likvidavo pasipriešinimo sukurtą politinio vadovavimo organizaciją – Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdį (BDPS), – kuri sugebėjo du kartus į užsienį išsiųsti savo atstovus (tarp jų žinomiausi Juozas Lukša-Skirmantas-Daumantas-Skrajūnas bei Kazimieras Pyplys-Mažytis).

Kazimieras Pyplys-Mažytis (1923–1949), partizanų gretose nuo 1944 m., nuo 1947 m. pradžios – Tauro apygardos štabe, paskirtas štabą saugojusios Maironio kuopos vadu. 1947 12 15 kartu su J. Lukša išsiųstas į Vakarus. Pasiekė Švediją. 1949 05 01 su J. Deksniu išsilaipino Lietuvos pajūryje. Atsiskyrė nuo grupės ir, išvengęs MGB spąstų, sugrįžo į Tauro apygardą, susitiko su A. Ramanausku-Vanagu. 1949 09 23 žuvo Dainavos apygardos štabo bunkeryje, Kalesnykų miške. Po mirties 1950 m. LLKS Tarybos prezidiumo apdovanotas 1-ojo laipsnio Laisvės kovos kryžiumi su kardais ir suteiktas Laisvės kovos karžygio garbės vardas. Apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordino Didžiuoju kryžiumi (1997), suteiktas kapitono laipsnis (1997)[14].

[14] Žr.: Lietuvos kariuomenės karininkai, t. 8, l. 59–60; Daumantas J. Partizanai, Kaunas, 2005, p. 459.

Jonas Deksnys, Juozas Lukša, Valdemaras Briedis, Kazimieras Pyplys

MGB tardant BDPS narius, buvo gauti duomenys apie ryšius tarp partizanų apygardų ir ryšių kanalą per Lenkiją į Švediją. Sovietinis saugumas turėjo nemenką patirtį kuriant fiktyvias pasipriešinimo organizacijas, kurios, imituodamos veiklą, surastų ir pritrauktų tikrus kovotojus su okupantais bei juos išduotų MGB. Legenda paprasta – „tariamai išlikę likviduotos organizacijos nariai siekia atkurti jos veiklą"[15]. Jų manymu, tai turėjo nutraukti ginkluoto pogrindžio bandymus sukurti vieningą organizaciją, panaudoti BDPS kanalus agentūros skverbimuisi į partizaninių apygardų štabus, perimti „BDPS prezidiumo" ryšius su lietuvių organizacijomis užsienyje bei pakišti joms savo agentūrą. Taip pat buvo numatyta tęsti J. Markulio politiką – tariamai „saugant jėgas", pakeisti aktyvaus ginkluoto pasipriešinimo taktiką į „pasyvų pasipriešinimą". Visa tai, anot MGB, turėjo kelti partizanų apygardų tarpusavio nesutarimus. Ir 1948 metais, pasitelkusi savo agentūrą, MGB tokią fiktyvią organizaciją sukūrė. Į tariamą „BDPS prezidiumą" buvo įtraukti vien tik patikimi ir patikrinti agentai[16], žinomi prieškario Lietuvoje. Ir net labiau pagarsėję už J. Markulį.

[15] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau - LYA), f. K-30, ap. 1, b. 209, l. 11.

[16] 1958 m. Maskvoje parengtoje KGB operacijos apžvalgoje mjr. Augucevičius nurodė pakeistus agentų duomenis: kaip tariamas pirmininkas čia buvo įrašytas agentas „Vytautas" (pogrindyje žinomas kaip „Kardas"), pavaduotojas - agentas „Mindaugas" (pogrindyje žinomas kaip „Žemaitis"), 1940 m. seminarijoje užverbuotas kunigas - agentas „Liūtas" (pogrindžio slapyvardis „Kęstutis") ir kūno kultūros mokytojas, buvęs leitenantas, agentas „Liepsna" (pogrindyje žinomas kaip „Aukštaitis"). Iš tikrųjų tai buvo ne „Vytautas"-„Kardas", o realioje operacijoje - „Dramblys" (agentas „Margis"). Ne „Mindaugas"-„Žemaitis", o „Ruginis" (agentas „Jurginas"). Ne „Liūtas"-„Kęstutis", o katalikų dvasininkas „Ąžuolas". Ir ne ltn. „Liepsna"-„Aukštaitis", o kapitonas „Gintautas"-„Arūnas". Kadangi operacija tuo metu buvo ką tik pasibaigusi, matyt, nenorėta, kad tikrosios tapatybės būtų žinomos kitiems KGB kursų dalyviams. Žr.: Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 209.

Pirmasis desantas: nuo Šveico iki Deksnio

Britai tinkamai neįvertino Lukšos įspėjimų dėl nepatikimų Deksnio veiklos Lietuvoje rezultatų, tuo tarpu MGB toliau plėtė savo operaciją ir Lietuvoje, Latvijoje, ir Švedijoje. Kai 1948-ųjų rudenį britai ir švedai pradėjo organizuoti Deksnio ir dar dviejų lietuvių – Kazimiero Pyplio ir Valdemaro Briedžio – desantą į Lietuvą, jie nežinojo, kad žvalgų mokykloje jau dirba sovietų infiltruotas agentas iš Latvijos. MGB užverbuotas Vidvudas Šveicas (agentas Apogs) 1948 m. spalio 11 d. išsilaipino Gotlando saloje, kol po visų patikrinimų kitų metų pradžioje buvo supažindintas su visų planuojamų operacijų smulkmenomis ir Stokholme pradėjo žvalgybos metodų apmokymo kursą[17]. Matyt, ir jam, kaip ir Deksniui, patikėjo pirmąsyk anapus geležinės uždangos išbandyti naują britų žvalgybos išradimą – slaptaraščio pieštuką. Štai kaip jis veikė: žvalgas ima tris vienodos rūšies ir dydžio popieriaus lapus. Vieną uždeda ant lygaus kieto paviršiaus, geriausia stiklo, užtušuoja slaptaraščio pieštuku, paskui trina švaria vata, kol nelieka chemikalų dulkių ir popierius pasidengia mėlynu paviršiumi – kalke. Antrajame popieriaus lape žvalgas paprastu rašalu parašo bet kokį pramanytą laišką ir uždeda jį ant paruoštos kalkės. Tuomet ant viršaus prispaudžia trečiąjį – tuščią popieriaus lapą, kuriame paprastu juodu pieštuku, taikydamas tarp pramanyto laiško eilučių, rašo neužšifruotą žvalgybos pranešimą. Tai atlikęs, slaptą pranešimą ir kalkę žvalgas sudegina, o pramanytą laišką išsiunčia paprastu paštu. Slaptaraštį šiame laiške galima perskaityti tik chemikalus išryškinus laboratorijoje.

Šitaip apmokę pirmąją žvalgų grupę, britai tikėjosi gauti slaptų duomenų apie sovietų karinį jūrų laivyną ir oro pajėgas, o jei pasisektų, tai ir atominės energetikos bei kitus mokslinius tyrimus. Vakariečiai žvalgus buvo išmokę, kad įkliuvę jie pasiduotų verbuojami ir pradėtų dvigubą žaidimą. Deja, sovietai tuo pasinaudojo vien savo labui ir ką tik pradėta slaptoji britų operacija buvo pasmerkta žlugti.

Pirmasis didesnis britų žvalgybos desantas, kuriame buvo ir lietuvių, prasidėjo nuo nesklandumų. 1949-ųjų balandžio 10-ąją numatytą

[17] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 149.

Desantinė grupė 1949 m.

Jono Deksnio grupės išvykimą teko atidėti. Kai švedai atsisakė su nepatyrusia laivo įgula plukdyti šešių agentų grupę (be V. Šveico, joje dar buvo du estai ir trys lietuviai: Jonas Deksnys, Kazimieras Pyplys, Mykolas Valdemaras Briedis) į okupuotas Baltijos šalis, visa grupė buvo permesta į Hamburgą Vakarų Vokietijoje[18]. Britų karininkai darbo ėmėsi patys.

1949-ųjų balandžio 30-osios vėlyvą vakarą torpedinis kateris S-208 nuo Bornholmo salos pasuko Lietuvos krantų link ir veikiai sustojo netoli Palangos, maždaug už dviejų kilometrų nuo kranto. Apie antrą valandą nakties šeši vyrai susėdo į dvi gumines valtis ir nusiyrė į krantą. Kiekvienas žvalgas gabeno bent 50 kilogramų krovinį. Deksnio kuprinėje buvo amerikietiškas radijo siųstuvas ir imtuvas, du pistoletai „Walter“, pistoletas-automatas MP-44, per septynis tūkstančius rublių, vaistai (penicilinas, morfijus, fenedrinas, raminamosios ir užmigti neleidžiančios tabletės), taip pat kalio cianido nuodai. Išsilaipinę žvalgai skubiai supjaustė gumines valtis, paslėpė jas krūmynuose ir leidosi miškais. Žvalgai per savaitę nusigavo iki Darbėnų valsčiaus Želvių kaimo. Tai, kas ten atsitiko gegužės 7-ąją, KGB slėpė keturis dešimtmečius.

[18] Ten pat, p. 150.

Žvalgai pateko į pasalą, kurią paspendė partizanais apsimetusių agentų smogikų grupė. Jai vadovavo buvęs Lukšos bendražygis Algimantas Zaskevičius-Bagdonas, slapyvardžiu Benamis. Joje buvo ir nepriklausomos Lietuvos prezidento Antano Smetonos žmonos brolis, buvęs Panevėžio burmistras Tadas Chodakauskas-Liūtas. Visi Deksnio grupės nariai buvo suimti, išskyrus Kazimierą Pyplį-Mažytį, kuris atsiskyręs nuo grupės nusigavo į Suvalkiją ir savarankiškai veikė tol, kol turėjo siųstuvą. Mažytis britus įspėjo: „Po 2 su puse valandos pasiekėm krantą laimingai. Punkte žmonių neradom. Buvo sueita, kaip man atrodo, su provokatoriais. Aš pas juos nevykau. Galėjo pakliūti gyvi. Būkit atsargūs". Vėliau įtartiną pranešimą britai gavo ir iš Deksnio radisto Valdemaro Briedžio. O galiausiai įtarimą sukėlė ir pats Deksnys, klaidingai atsakęs į kontrolinį žvalgų klausimą. Atrodo neįtikima, tačiau britai juo vis tiek pasitikėjo. Tuomet rusai ir pradėjo sėkmingą radijo žaidimą, klaidinimui panaudodami perverbuotus radistus ir dezinformacinius pranešimus. Net ir prabėgus keturiems dešimtmečiams, T. Bowerio knygoje „Raudonasis voratinklis" buvo apstu klaidinimo operacijos pėdsakų, kurie neatitiko realybės: „netrukus prasidėjusiose kautynėse du estai ir Briedis žuvo. Deksnys ir Pyplys suspėjo iš apylinkų pasitraukti dar iki milicijai atsirandant"[19]. Tikrovėje nebuvo nei kautynių, nei milicijos, nei Deksnio pasitraukimo. Bet buvo agentai smogikai partizanų uniformomis. Vienintelis dalykas, kuris atitiko faktus – K. Pyplio pasitraukimas. MGB agentas V. Šveicas ir jau užverbuotas J. Deksnys siuntė britams raminančius pranešimus apie stebuklingus išsigelbėjimus ir laukė savo valandos... Taip 1949-aisiais pradėta operacija „Volna" (Banga) ir agentas Jonas Deksnys apgyvendintas Vilniuje, prie pušyno esančiame vasarnamyje su gėlynu. Jis gaudavo 5 000 rublių per mėnesį, didžiumą pinigų pragerdavo, retsykiais su palyda galėdavo išvykti į miestą. Deksnio ryšiai, radijo siųstuvas ir imtuvas, slaptaraščio pieštukas ir kitos britų patikėtos paslaptys dabar tarnavo okupantų saugumo interesams[20].

Jonas Deksnys

[19] Ten pat, p. 155.
[20] Plačiau žr. Mockūnas L. Pavargęs herojus.

Su Deksniu veikiai susisiekė Londone įkurta organizacija Lietuvių rezistencinė santarvė kodiniu pavadinimu „Dubysa", kuri spietėsi apie Stasį Žymantą. Britai per „Dubysą" siekė plėsti agentūrinį tinklą, o lietuviai tikėjosi paremti pasipriešinimo pogrindį. Deja, sovietai ir vienus, ir kitus vedžiojo už nosies: „Dubysai" Deksnio siunčiama dezinformacija buvo nukreipta ir prieš Vakarus, ir prieš tautinį pogrindį. Dezinformacinio tinklo plėtimui MGB įsidrąsino prisivilioti daugiau žvalgų, tačiau jų neverbuoti, o išnaudoti slapta, anot rusų – „v tiomnuju" (tamsoje): apgyvendinti tariamų rezistentų konspiraciniuose butuose ir šerti sufabrikuota informacija bei su jų pagalba siųsti dezinformacines radiogramas. MGB norėjo dezinformuoti britus, išnaudodama jų pačių žvalgus. Ir tai kurį laiką pavyko...

II. KAMEROS NR. 42 KALINYS

Kava su „Neptun-47"

Savo suėmimo jis nebeprisiminė. Atmintyje liko tik epizodas, kai buto šeimininkė atnešė jam kavos. Išgėręs kavą, A. Leichmanas (Rasa, Tylius, o KGB pranešimuose dar vadinamas Petru, Stasiu, Albinu, Antanu) pasijuto labai blogai. Mėgino eiti į virtuvę atsigerti vandens, tačiau šiaip taip sugrįžo į savo kambarį[21]. Daugiau nieko neprisiminė.

Sulaikymo operacija vyko Vilniuje, Sierakausko g. 25-6, kur gyveno su Stepo Kabašinsko vardu išduotais dokumentais (turėtą britų išduotą pasą Jankaičio (Banaičio?) vardu buvo sunaikinęs, o naują dokumentą Kabašinsko vardu gavo per tariamus pogrindžio ryšininkus). 1952 m. lapkričio 11 d. įsiveržę MGB darbuotojai koja išspyrė duris ir rado beveik nesąmoningos būsenos A. Leichmaną sėdintį ant grindų tarp kušetės ir spintelės. Greta gulėjo sukruvinta taburetė. Kraujo dėmės matėsi ir ant grindų, ir ant palangės. Iš dešinės pusės po smakru kraujavo žaizda. Dar keliamas mėgino priešintis, bet buvo surištas ir išvežtas[22]. Į MGB vidaus kalėjimą atvežtas be sąmonės[23]. Kelnių kišenėje rasta celiuloidinė dėžutė su natrio cianido tablete (nuodais)[24], o švarke keturios fenamino tabletės (nuo pervargimo; britai buvo išdavę po aštuonias tokias tabletes).

[21] 1953 04 22 karinio tribunolo posėdžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27328/3, l. 324.
[22] 1952 11 11 aktas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26709/3 (asmens byla), l. 20–21.
[23] 1952 11 12 aktas, ten pat (kalinio asmens byla), l. 11.
[24] 1952 11 13 Tyrimo aktas, ten pat, l. 292.

A. E. Leichmanas

Išvakarėse MGB patvirtino specialų suėmimo planą. Butas buvo sekamas visą parą. Siekdami išvengti britų agento savižudybės, numatė „su agento Chrapenko“ pagalba panaudoti psichotropines medžiagas „Neptun-47“, kurias vadino „operatyvine technika“. Kad kaimynai nieko neįtartų, psichotropinių medžiagų poveikį sumanyta pateikti kaip „širdies smūgį“, o trys operatyviniai darbuotojai buvo perrengti „greitosios pagalbos“ gydytoju ir sanitarais. Prie namo lūkuriuojančiam MGB darbuotojui agentas „Chrapenko“ turėjo išėjęs duoti signalą ir tariami „greitosios pagalbos“ sanitarai – skubėti į butą. Agentas turėjo būti išneštas ant neštuvų ir nugabentas į MGB pastatą[25].

Planas buvo įgyvendintas pakankamai tiksliai. Pirmiausia, nei lapkričio 6-ąją, nei 11-ą dieną sutartu laiku nepasirodė „Jonas“ (pogrindžio ryšininką vaidinęs MGB darbuotojas ltn. Augucevičius) ir neatnešė radijo siųstuvo. Agentas sunerimo, buto šeimininkui (taip pat MGB agentui Chrapenko) sakė, kad jei nepasirodys ir kitą dieną, eis jo ieškoti. Atėjęs į šeimininkų kambarį, visą naktį supo lovelėje jų miegantį vaiką. Pagal gautas instrukcijas lapkričio 11-osios vakare agentas Chrapenko parinko 250 gramų puodelį, išvirė beveik litrą kavos ir į kavą iš ampulės įpylė baltą skystį (penkias dozes „Neptun-47“, kad pajustų preparato poveikį išgėręs bent vieną puodelį). Kad pra-

[25] 1952 11 10 A. Leichmano sulaikymo planas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 191, l. 241–242.

Algirdas Eugenijus Leichmanas su Antanu Arkušausku (MGB agentas Chrapenko)

dėjus veikti preparatui ką nors įtariantis „Petras" nepultų MGB agento, vakare pas Chrapenko atėjo tariamu jo pažįstamu apsimetęs MGB darbuotojas. Dėl pasirodžiusio nepažįstamojo „Petras" neišėjo iš savo kambario.

21.50 šeimininko žmona nunešė A. Leichmanui („Stasiui") į kambarį vakarienei užkandžių ir kavinuką su specialiu „Neptun-47" paruošta kava. 22.15 kambaryje pasigirdo triukšmas, kažkas nuvirto ant žemės. Buto šeimininkas sutartu būdu pabeldė į kambario duris, tačiau niekas neatidarė. Girdėjosi, kaip nuvirto kėdės. Dar kelis kartus pasitikrinęs, kad psichotropinis preparatas tikrai suveikė, Chrapenko 22.25 išėjo iškviesti „greitosios pagalbos" ir sutiktam MGB darbuotojui pasakė, kad Leichmaną „galima imti". Po dešimties minučių „greitoji pagalba" ir „sanitarai" įsiveržė į kambarį, rado A. Leichmaną dar nemiegantį, bet pusiau be sąmonės. Jis pasuko galvą ir pažiūrėjo į įsiveržusius saugumiečius. Kelnių kišenėje laikytos nuodų kapsulės nepanaudojo. MGB

MGB darbuotojai, persirengę greitosios pagalbos gydytojais

darbuotojai surašė aktą apie „parodytą pasipriešinimą"[26]. Kai jį surištą nešė, jis kažkokiu keistu balsu riaumojo ir MGB agento Chrapenko uošvė (gyvenusi bute) išgirdo triukšmą. Jai buvo paaiškinta, kad Antanas (agentas Chrapenko) iškvietė greitąją pagalbą, nes kaimynas susirgo, pradėjo šaukti, daužyti galva į sieną. Uošvė pati konstatavo, kad kaimynas išprotėjo[27].

Tačiau tarp kaimynų pasklido gandas, kad suimtas besislapstąs žmogus. Siekiant patvirtinti oficialią legendą apie „ligą", sumanyta parašyti „Stasio" vardu laišką iš psichiatrinės ligoninės, kuriame jis praneštų, kad sveiksta ir paskui išvažiuos pas tėvus į kaimą. Laišką numatyta su tinkamais antspaudais įmesti į kaimyno pašto dėžutę, tai netiesiogiai jam patvirtintų platinamą legendą[28].

Į MGB vidaus kalėjimą atvežtas A. Leichmanas pateko į budinčio viršininko j. ltn. V. Podorogos rankas be sąmonės[29]. Tardymas prasidėjo tik po dviejų dienų, kai psichotropinėmis medžiagomis prigirdytas A. Leichmanas atgavo sąmonę ir galėjo kalbėti. Pirmas naktinis tardy-

[26] 1952 11 20 „Chrapenko" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 254–257.

[27] 1952 12 08 plk. Počkaj pažyma apie A. Leichmano sulaikymą, ten pat, l. 270–272.

[28] 1952 11 20 „Chrapenko" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 254–260.

[29] 1952 11 12 aktas, Algirdo-Eugenijaus Leichmano kalinio asmens byla, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26709/3, l. 11.

mas užtruko iki penktos valandos ryto. Jis nesiruošė iš karto patvirtinti savo tapatybės. Nežinodamas, kad MGB žino beveik viską, iš pradžių laikėsi savo – jis yra Stepas Kabašinskas, nuo 1944 metų nelegaliai. Bet devynias valandas trukęs naktinis tardymas davė savo vaisius... Ir tardymo pabaigoje patvirtino esąs ne Stepas Kabašinskas, o Algirdas Eugenijus Leichmanas. Tik kitą dieną pripažino, kad nurodė ir klaidingą žvalgybos mokyklos adresą – ne *Grosvenor Square* (beje, tuo metu šioje gatvėje buvo JAV ambasada ir karinio jūrų laivyno atstovybė), *Grosvenor Court* pastate, o *Cadogan Court* pastate, *Cadogan Rd*...[30].

A. Leichmano įsirengta slaptavietė prie palangės po parketu taip pat buvo žinoma MGB. Apie ją pats papasakojo „pogrindžio atstovui Jonui". Joje laikė šifro bloknotus „Valta" ir „Sisse", ampulę su geltonais kristalais, knygoje „Bordžijos. Vienos šeimos romanas" – radijo ryšių grafiko lenteles, adresus Švedijoje ir Danijoje laiškams su slaptaraščiu[31]. Visa tai MGB įformino kratos protokolu tik po jo suėmimo ir išgabenimo be sąmonės į kalėjimą. Kratą darė MGB kpt. Sokolovas, ltn. Šaduikis ir kiti. Įdomiausias personažas – kratos „liudininkas", to paties komunalinio buto gyventojas Antanas Arkušauskas, kuris, panašu, pats taip pat dirbo MGB slaptuoju bendradarbiu[32]. LSSR MGB ministro pavaduotojas plk. Počkaj sudarė vienuolikos asmenų sąrašą, – jie buvo specialiai pakišti A. Leichmanui kaip tariami „nacionalistinio pogrindžio dalyviai", – ir įspėjo tardytojus negilinti tardymo apie šiuos asmenis („Dramblį", „Arūną", „Joną", A. Arkušauską, A. Bitiną, A. Židonį, Kazlauską ir kitus)[33].

Tardomas beveik tris mėnesius A. Leichmanas iš pradžių slėpė dalį informacijos, klaidino tardytojus. Kadangi su britų žvalgyba buvo sutarta surinktą karinę žvalgybinę informaciją siųsti tik slaptaraščiu turimais adresais Danijoje ir Švedijoje, pasirinkti kodiniai ženklai, kuriais patvirtintų darbą nekontroliuojant sovietiniam saugumui. Iš pradžių tardytojams nurodė, kad laiškus slaptaraštyje turėjo pasirašyti savo agentūriniu slapyvardžiu „Tylius" ir pabraukti jį du kartus. Jei MGB jį

[30] 1952 11 14 A. Leichmano tardymo protokolas, ten pat, l. 46.
[31] 1952 11 12 aktas, Algirdo-Eugenijaus Leichmano kalinio stebėjimo byla, ten pat, l. 6.
[32] 1952 11 11 kratos protokolas, ten pat (asmens byla), l. 11.
[33] 1953 02 04 plk. Počkaj pažyma, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27328/3, l. 308-2.

verstų rašyti slapyvardžio nepabraukus, britų žvalgybai būtų duotas sutartas signalas apie žlugimą. Tačiau vėliau, naktinio tardymo metu, buvo priverstas pasakyti, kad tikrasis kodinis ženklas – spausdintomis raidėmis slaptaraštyje parašytas du kartus jo slapyvardis Tylius. Jei saugumas kontroliuotų jo susirašinėjimą, tai šių žodžių rašyti nereikia.

Antonas Libonas

A. Leichmanas gimė 1923 m., anksti praradęs tėvą (mirė 1922 m. Pskovo gubernijoje), augo patėvio Jono Beliajevo šeimoje. 1938 m. baigė gimnaziją Kaune ir įstojo į Kauno politechnikumą, kurį baigė 1943 m. Tų pačių metų rudenį stojo į „Reichsarbeitsdienst" (Reicho darbo tarnybą) ir keturis mėnesius, gaudamas specialią uniformą, maisto davinį ir algą, dirbo šaudmenų gamyklos statybose Šiaurės Vokietijos Šlėzvigo–Holšteino (Schleswig–Holstein) žemėje. Grįžęs į Lietuvą nusivilko RAD uniformą ir įsidarbino Savitarpio pagalbos organizacijoje. 1944 m. neteko motinos Elenos Leichmanienės. Artėjant frontui pasitraukė iš Lietuvos ir įstojo į vokiečių karinę jūrų mokyklą, o vėliau tarnavo organizacijoje, kuri demontavo vokiečių karinius objektus.

Nuo 1944 m. gyveno Vokietijoje ir neturėdamas lėšų pragyvenimui, kaip ir kiti lietuviai, įstojo į Karinę jūrų mokyklą Varene prie Miurico (Waren/Müritz) Vakarų Pomeranijoje. Tų pačių metų rudenį pasiųstas remontuoti karinių laivų, pabėgo į Berlyną ir įstojo į „Organisation Todt", vadovaujamą Alberto Speero. Kaselio, Genau ir kituose miestuose demontuodavo gamyklas, kol Vokietijai kapituliavus atsidūrė anglų okupacinėje zonoje šiauriau Hamburgo. Ten 1946 m. Falkenbergo perkeltųjų asmenų stovykloje susipažino su P. Janicku, su kuriuo vėliau mokėsi žvalgybos mokykloje. 1947 m. britams vykdant operaciją „Westward Ho" (Pirmyn į Vakarus)[34], jie, kaip ir kiti 300–400 jaunesnių lietuvių, 1947 m. išvažiavo į Didžiąją Britaniją darbams. Dirbo žemės ūkio darbus prie Čičesterio, Vakarų Sasekse (Chichester, West Sussex). Darbo stovykloje viename kambaryje gyveno ir A. Leichmanas, ir P. Janickas,

[34] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 163.

ir Z. Kudirka, ir A. Pešlatas. Visi būsimi MI6 agentai vienas kitą pažinojo ir net draugavo. Kaip tik tuo metu dirbant fermoje pasiekė žinios apie ginkluotą pasipriešinimo judėjimą Lietuvoje. Visi 1947 m. įstojo ir į Didžiosios Britanijos Lietuvių sąjungą.

Vis kalbėdamas apie norą sugrįžti į Lietuvą, A. Leichmanas iš buvusio Šančių krepšininko Henriko Petkaus sužinojo, kad Lietuvių komitetas ieško tokių žmonių. 1950 m. sausio mėnesį Londone, vos tik įsidarbinęs cemento vamzdžių gamykloje, A. Leichmanas savo bute darbininkiškame rajone (Watergate 1) sulaukė nepažįstamojo vizito. Tai buvo F. Neveravičius. Jis papasakojo, kad Lietuvoje veikia nacionalinis pogrindis ir jiems reikia padėti. Jei sutinkąs padėti – bus permestas į Lietuvą. Gavęs A. Leichmano sutikimą ir pasiūlymą pakviesti ir jo draugą Povilą Janicką, pasiūlė apsilankyti pas jį viešbutyje ir aptarti detales.

Kartu su S. Žymantu-Žakevičiumi F. Neveravičius buvo vienu iš Lietuvių rezistencinės santarvės vadovų.

Kpt. Fabijonas Neveravičius

Fabijonas Neveravičius (g. 1900 m. liepos 19 d. Pužų dvare, Nemakščių vlsč., Raseinių aps. – mirė 1981 m. balandžio 17 d. Londone, Anglija). Prozininkas, vertėjas. Mokėsi Šiaulių gimnazijoje. Studijavo Lietuvos universiteto Teologijos–filosofijos fakultete, baigė Kauno karo mokyklą. 1919 m. Lietuvos kariuomenės savanoris, 1920–1934 m. dirbo Karo mokykloje. Dėl politinių motyvų 1934 m. paleistas į atsargą, dirbo rašytojo ir žurnalisto darbą. 1939 m. vedė radijo laidas apie Lietuvos kariuomenės įžengimą į Vilnių ir jos paradą, dirbo Vilniaus radiofone, dalyvavo antinacinėje rezistencijoje. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, nuo 1947 m. gyveno Anglijoje. Lietuvių žurnalistų sąjungos įgaliotinis Rytų ir Vidurio Europos, Pabaltijo ir Balkanų tautų laisvųjų žurnalistų federacijos taryboje Londone. 1949 m. jo iniciatyva įkurtas Lietuvių žurnalistų sąjungos skyrius Didžiojoje Britanijoje. Buvo Lietuvių rezistencinės santarvės narys, 1953–1958 m. redagavo žurnalą „Santar-

vė". Išvertė S. Žeromskio, V. Reimonto, L. Tolstojaus, Dž. Orvelo ir kitų rašytojų kūrinių. Parašė romanus: „Dienos ir naktys" (1935), „Blaškomos liepsnos" (1936), „Erškėčiai" (1937), apsakymų knygas „Palaimintas juokas" (1938), „Dienovidžio sutemos" (1949).

Po kelių dienų nurodytame Londono viešbutyje prie F. Neveravičiaus (slapyvardis Gabrielius) ir būsimų agentų susitikimo prisijungė „Simonu" prisistatęs žmogus. Tai buvo prof. S. Žymantas-Žakevičius (žinomas MGB kaip Butautas). Jis paaiškino, kad reikės palaikyti radijo ryšį iš Lietuvos, perduodant radiogramas Lietuvių komitetui Londone[35]. A. Leichmanas ir P. Janickas sutiko ir buvo čia pat supažindinti su „Čarlzu" (Charles). Kitą dieną Čarlzas iš Viktorijos stoties palydėjo juos į parką, kuriame supažindino su Dorotti, McKibbino padėjėja. Ši juos nuvedė pas gydytoją, – patikrinęs pripažino sveikais ir tinkamais mokytis.

Abu naujai atrinktus žvalgybos mokyklos kursantus atvedė į *Cadogan Court* namus Čelsio rajone. Dar atvedė du estus – Gustavą ir Harrį. Vėliau prisijungė dar du latviai – Tomis ir Peteris (Lodis Upanas). Pats A. Leichmanas iš britų žvalgybos gavo naują pasą – Antono Libono vardu. Visi apgyvendinti penkių kambarių bute – jame ir gyveno, ir mokėsi. Kaimynams buvo pristatomi kaip į Londoną atvažiavę studentai. Šiame name mokėsi tris mėnesius, o vėliau perkelti į Viktorijos epochos namą (*Kings Road, 111 Old Church Street*), tame pačiame Čelsio rajone. Namo šeimininkai prisistatinėjo kaip Mavis ir Eddie Flover. Šeimininką lietuviai vadino Edžiu Fliaueriu[36], kursantai jį laikė britų kontržvalgybos darbuotoju, kapitonu. Rami, graži gatvelė slėpė agentų iš Baltijos valstybių mokymo centrą. Jis užėmė tris vieno fligelio aukštus ir kiekvienas darbuotojas ar besimokantysis įeidavo atrakindamas duris savo raktu. Niekas neturėjo teisės atidaryti durų pašaliniams asmenims. Pirmame aukšte buvo bendra svetainė su televizoriumi, radiju ir dviem patefonais. Norintys skaityti kursantai galėjo pasirinkti knygų iš čia esančių dviejų knygų spintų.

[35] 1952 11 13 S. Kabašinsko tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26709/3, l. 33–38.
[36] 1952 11 14 A. Leichmano tardymo protokolas, ten pat, l. 47; Bower T. The Red Web, p. 111.

McKibbino pavedimu lietuvius kuravęs S. Žakevičius-Žymantas (slap. Simonas) turėjo savo kolegas – estą plk. Alfonsą Rebanę (20-osios Wafen SS divizijos vadą, slap. Robertas) ir latvį, buvusį karo aviacijos karininką Rudolfą Silarajį[37] (slap. Gabrielius). Jie ir operacijai „Jungle" (Džiunglės) rinko kandidatus į žvalgybos mokyklą (CŽA pradėjo savo panašią operaciją „Tilestone"[38]). Skirtumas tarp lietuvių ir estų su latviais buvo tas, kad pastarieji atrenkami ir iš Wafen SS kareivių[39]. Būtent 1949 m. gegužės mėn. R. Silarajo atrinkti Vitoldas Berkis ir Andrejis Galdinis[40] tapo pirmaisiais žvalgybos mokyklos klausytojais „Kranja" ir „Meoniu" (Galdinis 1952 m. suimtas ir nubaustas mirties bausme). Juos iki spalio George'as Collieras mokė radijo ryšio subtilybių, o kiti instruktoriai – kaip sekti ir išvengti sekimo, organizuoti slaptavietes, pasigaminti slaptaraščiui chemikalus. Fort Manktone už Grosfordo, pietų pakrantėje nuo karo metų likusiame specialiųjų operacijų mokymo centre latvius mokė neginkluotos kovos būdų, o prie Portsmuto – kaip naktį be jokio triukšmo nusiirti iki motorinės valties. Johnas Croftonas – „Mažasis Džonas" – mokė atšiauriose Anglijos vietovėse judėti, aplenkiant kaimus ir sutartose vietose paliekant laiškus ir perdavinėjant užkoduotus pranešimus. Kai parengimas buvo baigtas ir spalio 31 d. jie išsilaipino Latvijos pajūryje, vis tiek pateko į MGB agento A. Bergmanio globą. Tai leido MGB mjr. Janiui Lukaševicui ir mjr. Albertui Bunduliui pradėti naują apgaulės operaciją „Larsen-S", kurios metu Kuršo miškuose sukurtas agentų-smogikų arba netikrų partizanų būrys „Maksis"[41]. Nuo šiol šis A. Bundulio vadovaujamas būrys priiminėjo visus iš Vakarų ir į Vakarus permetamus agentus.

1950 m. vasario mėn. pradžioje į britų žvalgybos mokyklą patekę lietuviai mokėsi joje iki lapkričio pabaigos. Iš pradžių mokė konspiracijos

[37] Dorril Stephen, MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, p. 288.
[38] Māris Goldmanis, The Game: KGB against CIA and SIS in the Baltic States 1945-1956, https://www.numbers-stations.com/articles/the-game-kgb-against-cia-and-sis-in-the-baltic-states-1945-1956/; CIA operacijos „Tilestone" dokumentai: http://www.foia.cia.gov/search/site/tilestone?solrsort=sort_label%20asc (žr.: 2019 01 11)
[39] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 165–166.
[40] Dorril Stephen, MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, p. 288.
[41] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 166, 168, 172; Gordon Corera, MI6. Life and Death in the British Secret Service, p. 53; Dorril Stephen, MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, p. 284.

metodų, kaip rinktis ir verbuoti agentūrą, kokie žvalgybos metodai ir objektai, kaip priimti žmones ir krovinius iš oro. Net supažindino su sovietine konstitucija ir pagrindiniais marksizmo-leninizmo postulatais[42]. Vėliau buvo mokomi radijo ryšio, kodavimo, Morzės abėcėlės. Praktiniams užsiėmimams dešimčiai dienų buvo nuvežti į Pietų Velsą, Glamorganšyrą (šalia Kardifo miesto), kur sutartu šifru siuntė radiotelegramas dėstytojams. Ryšio mokė Keslis (Kesley). Meri kiekvieną kursantą atskirai mokė slaptaraščio technikos – su specialiai paruošiamu tirpalu arba specialiu kopijavimo popieriumi. Šiomis priemonėmis vėliau jie buvo aprūpinti kelionei per „geležinę uždangą". Rusų kalbos mokė pats S. Žakevičius, atsinešdamas „Pravdos" ir „Sovietskaja Litva" laikraščius bei „Tiesą". Mokykloje studijavo ir sovietinio saugumo darbo metodus. Mokant konspiracijos rekomendavo butus parinkti be vaikų (kad neišplepėtų kaimynams), taip pat patikrinti, ar bute nėra įtaisytų mikrofonų. Tikrinant kaip įsisavinti sekimo ir kontrsekimo metodai, mokyklos dėstytojas trumpam sustabdydavo penkis praeivius, o kursantai turėjo juos įsiminti. Užsiėmimuose mokė susitikti su agentu, slėpti laiškus slaptavietėje, pasiimti „paštą" iš slaptavietės, atsikratyti sekimo, naudoti slaptažodį ir priimti agento žodinį pranešimą. Žvalgybos mokyklos kursantus padaryti profesionalais per trumpą laiką buvo labai sunki užduotis, kuri dažniausiai nepavykdavo. Dėstomas MGB agentų infiltravimo į pogrindines organizacijas metodas taip ir liko neįsisavintas. Bet tardymo metodų dėstymas buvo įtaigus – stalinės lempos šviesa stipriai šviečiant į akis, riksmu pademonstruota sovietinių tardymo metodų pati švelniausia forma.

Žvalgybos mokykloje taip pat aiškino, kaip reikės rinkti informaciją apie Lietuvoje dislokuotus sovietinės armijos dalinius, ginkluotę, tankus ir lėktuvus, aerodromų išsidėstymą, radarus, kareivių ir karininkų moralinę būklę. Praktikuojantis buvo aplankytas vienas Londono aerodromas ir kursantams teko nupiešti jo planą[43]. Agentams parodytame klausimyne liepta sužinoti, kur Lietuvoje statomi dviejų linijų geležinkeliai, kokiai karinei apygardai priklauso Lietuvoje dislokuoti daliniai, koks didžiausias laivas statomas Kaliningrado uoste. Taip pat klausia-

[42] 1954 09 03 „Kalvio" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap.1, b. 197, l. 16.
[43] 1954 09 03 „Kalvio" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 26.

ma, koks Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio autoritetas Lietuvos pogrindyje, kur tebeveikia partizanų grupės ir kas jiems vadovauja, kokie jų santykiai su vietos gyventojais, kokie Lietuvos rajonai labiausiai kolonizuoti rusų, ar yra Klaipėdos uoste povandeniniai laivai, o Kuršių Nerijoje – radarai[44]. Tačiau Žakevičius, pamatęs šį klausimyną, pasiūlė jį pamiršti, nes jei ko prireiks – paklaus papildomai.

1950 m. vasaros pradžioje kursantai buvo nuvežti už Portsmuto uosto, čia sulaipinti į katerį ir nuplukdyti iki Vaito salos. Čia visą dieną buvo mokomi irtis ir valdyti guminę valtį. Plaukiojo iki kranto ir atgal, o sutemus turėjo išsilaipinti į krantą su akmenų prigrūstomis kuprinėmis ir už poros šimtų metrų jas paslėpti. Mokyti užmaskuoti išsilaipinimo pėdsakus, o susidūrus su pasieniečiais – likviduoti juos be triukšmo ir tik kraštutiniu atveju panaudoti ginklą[45].

Vėliau, apmokymams nuvežti į Velsą, dvi savaites buvo fiziškai ruošiami, mokėsi sambo ir kovos su peiliais, šaudyti iš vokiškų pistoletų bei amerikietiško automato. Šaudyti reikėjo išmokti kuo greičiau, tad kiekvienas iššovė po tris dešimtis šūvių. Apsigyvenę Snoudono kalno papėdėje esančiame fermerio ūkyje mokėsi orientuotis pagal kompasą vietovėje ir nakties metu, po kelis kartus su 10–15 kg kuprinėmis turėjo kilti į 1085 metrų aukščio kalną, nuo kurio atsiverdavo vaizdingos Snoudonijos apylinkės. Bet praktiniai užsiėmimai buvo sunkūs. Vienas tokių surengtas esant stipriam vėjui ir liūčiai. Poromis padalinti kursantai turėjo nuo Snoudono kalno papėdės, su akmenų prikrautomis kuprinėmis, orientuodamiesi tik pagal kompasą, slėpdamiesi nuo sutiktų žmonių pasiekti sutartą vietą, kur jau laukė instruktorius[46]. Užsiėmimai vyko ir dieną, ir naktį. Teko pastatyti bunkerį ir jo koordinates pranešti centrui. Tuo agentų parengimas baigėsi, bet permetimas nukeltas vėlesniam laikui – laukta iš Lietuvos atvykstančio svečio.

[44] Ten pat, l. 33.
[45] Ten pat, l. 31.
[46] 1952 11 21 A. Leichmano tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26709/3, l. 113–117.

Pirmasis CŽA įspėjimas

1950 m. lapkričio 20 d. mokykloje besimokančius lietuvius aplankė britų žvalgybos mokyklos atstovas „Džonas". Po kelių dienų F. Neveravičius (lankydamasis žvalgybos mokykloje buvo vadinamas tik „Gabrieliumi") su „Džonu" atvedė kokių 33 metų vyrą, pristatydamas jį kaip „Kęstutį" („Arūną"), kuris taip pat kartu bus permestas į okupuotą Lietuvą. Po kelių dienų A. Leichmaną ir P. Janicką žvalgybos mokyklos darbuotoja Dorotti nuvežė į susitikimą su S. Žakevičiumi, F. Neveravičiumi ir Lietuvos pasiuntiniu Italijoje S. Lozoraičiu. Pastarasis, ir žinodamas apie konkrečių lietuvių išeivijos grupių ryšius su žvalgybinėmis organizacijomis, neatsisakydavo susitikti ir diskutuoti[47]. Paklausinėjęs apie agentų biografijas, ambasadorius pasakė, kad nežino, kada prasidės karas. Jo požiūriu, pogrindžio veikla Lietuvoje silpna ir į ją siunčiamiems jaunuoliams teks dalyvauti kovoje dėl Lietuvos nepriklausomybės[48]. Pabaigoje išreiškė viltį, kad jų veikla atneš naudos Lietuvai, ir palinkėjo gero kelio[49].

Kai kitą dieną į mokyklą atvykęs „Džonas" paklausė visų trijų lietuvių – ką daryti su jų pinigais, kurie jiems priklausys būnant Sovietų Sąjungoje, – ar padėti į sąskaitą banke, ar kam nors išmokėti, jei jie žus. Tai išgirdęs „Kęstutis" („Arūnas") iškilmingai pareiškė, kad jie tai daro ne dėl pinigų ir šie esą visai nereikalingi. Abiem lietuviams taip pat pasiūlė pinigų atsisakyti. Žakevičius nuramino – pinigai neprapuls[50].

Prieš išvykimą iš Londono, lapkričio 22 d., S. Žakevičius, latvių ir estų atstovai prie MI6 – kpt. Silarajis, plk. Alfonsas Rebanė ir „Džonas" surengė visiems agentams atsisveikinimo vakarą. Buvo keliami tostai už karalių, Angliją ir anglus[51].

Lapkričio 25 d. šeši agentai ir juos lydintis žvalgybos pareigūnas „Džonas" išskraidinti į Vakarų Vokietiją, oro uostą tarp Hanoverio ir Mindeno miestelio. Paskui lengvaisiais automobiliais pervežti 25 km į

[47] Petraitytė-Briedienė Asta, Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940-1983), p. 304.
[48] 1952 12 12 A. Leichmano tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26709/3, l. 211.
[49] 1954 09 03 „Kalvio" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap.1, b. 197, l. 34.
[50] Ten pat, l. 35.
[51] 1951 02 18 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 176, l. 129; 1954 09 03 „Kalvio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 197, l. 35.

Biundės (Bünde) miestą (Šiaurės Reinas–Vestfalija). Vėliau pervežti prie Hamburgo, kur laukdami gero oro ruošėsi savo desantui. Visi apgyvendinti atskirame name, kuris kadaise priklausė kažkokiam olandų milijonieriui. Gyvenančius prabangiai įrengtame name agentus aptarnavo padavėja lenkė, kuri juos žadino pusryčiams. Visi buvo gerai maitinami, naudojosi nemokamu baru. Praėjus metams po permetimo agentus žadėta sugrąžinti atgal į Angliją[52].

Prieš permetimo operaciją jie gavo radijo siųstuvus (bazinės radijo stoties radistas patikrino jų darbo planus, vežamus radijo stoties kvarcus), keturias kodų knygeles, kompasą, priemones slaptaraščiui ir kitus daiktus. Gavo ir žvalgybos išduotus priedangos asmens dokumentus. Iš Lietuvos atvykęs „Arūnas"-„Kęstutis" taip pat buvo apmokytas naudotis slaptaraščiu ir šifru, aprūpintas keturiais kodų bloknotais, priemonėmis slaptaraščiui.

Ruošiant radistus siųsti pas J. Deksnį, JAV Centrinės žvalgybos agentūros (CŽA) ypatingųjų operacijų skyriaus sovietų padalinio vadovas Miunchene George'as Belica iš J. Lukšos sužinojo, kad į MI6 žvalgybos tinklą yra įsiskverbę MGB agentai, ir pasidalijo šia žinia su A. McKibbinu: „mūsų žmogus tvirtina, kad Deksnys yra perėjęs į kitą pusę. Ką iš Deksnio esate girdėję, kai jis grįžo?"[53]. McKibbinas žinojo, kad Deksnys, atsakydamas į kontrolinį klausimą, pateikė klaidingą atsakymą.

CŽA dar 1948-aisiais gavo nurodymą veikti užsienyje visais įmanomais būdais: „Turėtų būti vykdomos bet kokios slaptos operacijos, taip pat ir parama pogrindiniams rezistentų judėjimams, partizanams ir bėglių grupėms, kurios siekia išsivadavimo, bei pagalba vietos antikomunistams tose pasaulio šalyse, kurių laisvei iškyla grėsmė". Svarbiausia buvo tai, kad „Jungtinių Valstijų vyriausybė galėtų neabejotinai paneigti bet kokią savo atsakomybę už operacijas". Agentų vaidmens turėjo imtis „Valstijoms palankiai nusiteikę užsieniečiai". 1950 metų spalio 3-ią iš amerikiečių karinių oro pajėgų bazės Vakarų Vokietijoje, Vysbadene, pakilo lėktuvas be atpažinimo ženklų. Jis skrido į Lietuvą. Lėktuvo salone sėdėjo trys desantininkai lietuviai. Tai buvo garsioji Juozo Lukšos, slapyvardžiu Skirmantas, grupė – pirmasis CŽA permestas

[52] 1951 06 02 raportas, ten pat, b. 179, l. 85-86.
[53] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 185.

į Lietuvą desantas. Amerikiečiai tą patį oro maršrutą į Lietuvą panaudojo ir ateityje, išmesdami kitą desantą, tačiau tik šį pirmą kartą skrido užtikrintai, bent kiek tikėdamiesi sėkmingos operacijos baigties. Pirmi J. Lukšos, B. Trumpio ir K. Širvio grupės pranešimai dar labiau glumino ir kėlė abejonių dėl Deksnio patikimumo. VLIK'o Apsaugos sektoriaus viršininko pavaduotojas Julijonas Būtėnas Miunchene kartu su Apsaugos sektoriaus viršininku plk. Antanu Šova ir CŽA atstovu G. Belica bei Jonu Pajauju analizavo Jono Deksnio radiogramas ir padarė išvadą, kad tai yra MGB parengti pranešimai[54].

A. Leichmaną („Rasą") planuota nusiųsti pas J. Deksnį-Tarvydą (numatyta per agentus papildomai patikrinti dėl kilusių įtarimų), todėl jis studijavo Deksnio bruožus nuotraukoje, kad galėtų atpažinti susitikimo metu. Bet sutartų slaptažodžių „Mes – svečiai iš Kretingos" ar „Naujoji Ančia" nebeprireikė. Lapkričio pabaigoje „Džonas" iškvietė visus tris agentus ir pranešė, jog turi nemalonią žinią – „Deksnys yra MGB rankose". Ankstesnių planų atsisakyta, o su pogrindžio atstovais agentus-radistus turėjo suvesti drauge siunčiamas „Arūnas"[55]. Latvius ir estus siųsti kartu atsisakyta. Kas galėjo tuo metu pagalvoti, kad „Arūnas" taip pat buvo MGB agentas „Gintautas". Dar manyta, kad ir apie J. Lukšos, ir apie naują britų desantą Maskvą informavo ne kas kitas, o Vašingtone rezidavęs MI6 ryšių su CŽA karininkas, sovietinio saugumo užverbuotas Kimas Philby[56]. Nors pastaroji informacija neturi daug patvirtinimų, o pats K. Philby teigia su sovietine žvalgyba bendradarbiavęs 1936–1946 m. laikotarpiu[57], tačiau tokia versija lieka. KGB agentas Kimas Philby, senatvėje iki mirties gyvenęs Maskvoje, 1987-aisiais atvyko į Rygą ir apgaulės operacijoms vadovavusiam latvių generolui Lukaševicui tvirtino apie žvalgybų žaidimus nieko nežinojęs.

[54] Sakalai parskrido, Julijonas Būtėnas atminties liudijimuose, Kaunas, 2008, p. 92.
[55] 1952 11 25 A. Leichmano tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26709/3, l. 133-134.
[56] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 191.
[57] Christopher Andrew, The Defence of the Realm. The Autorized History of MI5, p. 436.

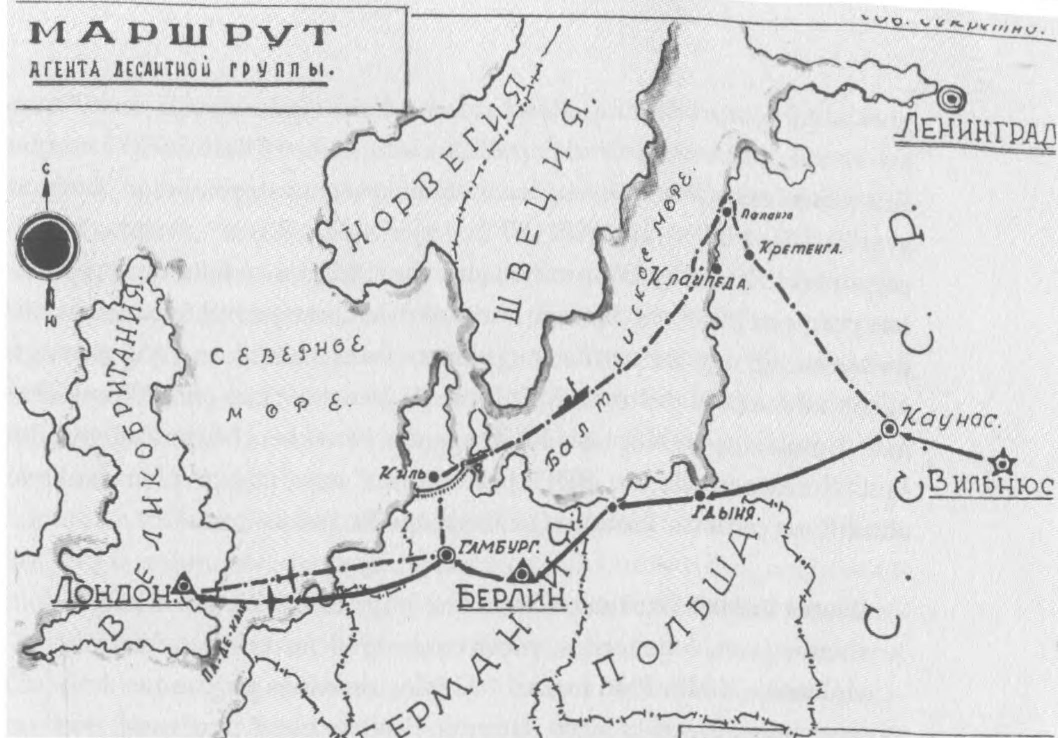
III. MGB AGENTAS LONDONE

Dzūkijos partizanų išdavikas Londone

Buvęs Lietuvos kariuomenės kapitonas, tapęs MGB agentu „Gintautu", pasižymėjo kaip Dzūkijos partizanų išdavikas. Pogrindyje buvo pristatomas kaip „Arūnas", į Vakarus pateko MGB perimtu ryšių kanalu, kuris kirto Lenkiją – nuo Suvalkų iki Gdansko. Šiuo keliu 1946–1948 m. per Lenkiją į Švediją keliavo ir J. Deksnys, ir J. Lukša, ir Vytautas Staneika-Stanevičius... Dėl J. Markulio sėkmingo darbo apdorojant J. Deksnį ir orientuojant į „jėgų saugojimo" politiką, buvo surastas pagrindinio ryšių punkto šeimininkas, buvęs Štuthofo koncentracijos stovyklos kalinys Michailas Pečeliūnas, gyvenęs Pucke prie Gdansko. 1949 m. birželio mėn. buvo suimtas, lenkų saugumo verbuojamas ir perduotas sovietiniam MGB kaip agentas Jurgutis[58]. Jį ir dar vienuolika žmonių, kurie dalyvavo permetant nelegalus į Švediją, lenkų komunistiniam saugumui uždrausta suimti. Būtent šį ryšių kanalą sumanyta panaudoti, pakišant britų žvalgybai nacionalinio pogrindžio atstovais apsimetančius sovietinio saugumo agentus.

Taip 1950 m. liepos mėnesį „Gintautas" buvo permestas į Lenkiją, kur fiktyvaus „BDPS prezidiumo" vardu susisiekė su vieno ryšių punkto laikytoju Leonardu Kukulskiu, o per jį – su M. Pečeliūnu ir pas jį Sopote gyveno iki spalio 21 d. Per pastarąjį pavyko pasiekti ir prof. S. Žakevičių-Butautą. Tų pačių metų spalio mėnesį „Gintautas" permestas į amerikiečių sektorių Vakarų Berlyne, o paskui į Londoną.

[58] 1951 07 14 pažyma apie agentūrinę bylą „Les", LYA, f. K-30, ap. 1, b. 181, l. 1-8; Daumantas J. Partizanai, Kaunas, 2005, p. 620; Mockūnas L. Pavargęs herojus, p. 377.

MGB agento Juozo Vizbaros-Gintauto-Arūno kelias į Vakarus ir atgal

Čia iš S. Žakevičiaus gavo prašymą iš Lietuvos atsiųsti kompetentingą pogrindžio atstovą, geriausia – aukštesnio rango kariškį, kuris padėtų parengti pogrindžio veiklos planus karo atvejui. Kaip permetimo kanalą rekomendavo panaudoti žvejus, galinčius nuplaukti į Gotlandą. Vėliau pavyko susitikti su Lietuvos ambasadoriais Romoje ir Londone bei kitais lietuviškų organizacijų atstovais. Lapkričio 19 d. įvyko pasitarimas su S. Žakevičiumi, ambasadoriumi S. Lozoraičiu, iš Stokholmo atvykusiu Žilinsku-Šarūnu, B. K. Balučiu, plk. T. Vidugiriu, kpt. F. Neveravičiumi ir kt.

MGB pasiekė savo – įteigė pasitarimo dalyviams, kad geriausia yra „pasyvaus pasipriešinimo“ linija, nors tuo metu Lietuvoje dar tebeveikė aktyvus ginkluotas pasipriešinimas. Surašyti dokumentai, kuriuose pasiūlyta pasyvaus pasipriešinimo taktika. Taip užsitikrinta, kad nebus teikiama materialinė parama ginkluotam pasipriešinimui. Tai buvo J. Lukšos demaskuoto MGB agento J. Markulio-Erelio dar nuo 1946 m. propaguota taktika. Buvo nutarta reformuoti Informacinį centrą į Lietuvių rezistencijos užsienio tarnybą, pasmerkta VLIK’o taktika, nes rėmė

ginkluotą pasipriešinimą. Nesutardami, kaip elgtis karo ir mobilizacijos atveju, pritarė „Arūnui", pasiūliusiam atsiųsti karininką, kuris su Britanijoje esančiais lietuvių karininkais parengtų reikalingą planą. Ir svarbiausia, 1950 m. lapkričio 20 d. iš viešbučio „Royal" „Arūnas" buvo palydėtas į SIS žvalgybos mokyklą ir supažindintas su lietuviais, paruoštais permesti į Sovietų Sąjungą. Arūnas (Gintautas) ne tik buvo supažindintas su SIS agentų permetimo planais, bet ir užsitikrino, jog parengti agentai Rasa (A. Leichmanas) ir Juras (P. Janickas) bus „BDPS prezidiumo" žinioje. Ir pats slaptasis MGB agentas įtrauktas į būsimą agentų desantavimo operaciją. Su „BDPS prezidiumu" buvo siejami planai sukurti atraminius punktus Lietuvos pajūryje agentų permetimui[59].

Juozas Vizbara (Arūnas, Gintautas) – (g. 1919), Lietuvos kariuomenės jaun. leitenantas, mokytojas. 1944 m. tarnavo Vietinėje rinktinėje. 1945–1946 metais – Dzūkų rinktinės partizanas, kuopos vadas. Jo sesuo buvo ištremta. Pasitraukęs iš partizanų, persikėlė į Šilutės apskr. 1946 m. lapkričio 13 d. suimtas Klaipėdoje. 1947 m. sausio 13 d. J. Vizbaros bylos tyrimas buvo nutrauktas, jis užverbuotas kaip agentas „Gintautas". 1947 m. vasarą išdavė Dainavos apygardos vado Domininko Jėčio-Ąžuolio štabo bunkerį Punios šile. 1948 m. buvo susitikęs su A. Ramanausku-Vanagu ir L. Baliukevičiumi-Dzūku, palaikė ryšį kaip „BDPS prezidiumo" ryšininkas. Pogrindžiui prisistatydavo kaip Kęstutis. 1949 12 27–1950 04 05 ir 1950 07 21–12 19 siųstas kaip tariamas BDPS atstovas į Vakarus. Pirmąjį tarpsnį praleido Lenkijoje, o antrą kartą britų žvalgyba atsigabeno jį į Vakarus[60].

Pagal SSRS MGB ministro Viktoro Abakumovo patvirtintą planą, į Vakarus buvo pasiųstas MGB agentas, kuris turėjo prisistatyti kaip „BDPS prezidiumo" įgaliotinis ir įvykdyti keturias užduotis. Pirmiausia – pasmerkti LLKS aktyvaus pasipriešinimo taktiką ir skatinti „BDPS

[59] 1953 04 pažyma apie agentūrinę bylą „Les", LYA, f. K-30, ap. 1, b. 193, l. 4-12.
[60] Žr.: Mockūnas L. Pavargęs herojus, p. 384-385; Daumantas J. Partizanai, Vilnius, 2005, p. 632; 1951 02 10 „Gintauto" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 173, l. 235-236; http://www.kgbveikla.lt/lt/agenturos-bylu-reg-zurnalas/agent/1237/vizbara-juozas-s-juozo (žr.: 2019 01 14).

prezidiumo“ pasyvaus pasipriešinimo taktiką. Antras uždavinys – užmegzti LRS ir BDPS prezidiumo nuolatinį ryšį. Trečias – susitarti dėl asmenų, kuriems gresia pavojus, persiuntimo į užsienį. Paskutinė užduotis – sutarti dėl materialinės pagalbos „BDPS prezidiumui“[61].

Agentas Arūnas, dar 1950 m. liepos viduryje išvykęs į Lenkiją, pasiekė Gdynę ir spalio mėnesį, susisiekęs su žmonių persiuntimą į užsienį sekančiu „Miku“ – jau perverbuotu agentu Petrovu, per jį pasiuntė į Švediją telegramą: „Irena sunkiai serga“. Žinia buvo skirta Vladui Žilinskui. Tačiau iš karto suderinti permetimą per kelių valstybių sienas nepavyko. „Arūnui“ liepta kantriai laukti, kol pagaliau spalio 21 d. iš Sopoto išvažiavęs į Liubsko (Sommerfield) miestelį susitiko su „Henriku“. Šis ir organizavo permetimą per sieną. Iš Liubsko lengvuoju automobiliu tariamas pasipriešinimo atstovas buvo nuvežtas iki Lenkijos–Vokietijos sienos. Fersterio miestelio griuvėsiais jie pasiekė pačią sieną. Čia vieno namo griuvėsiuose „Arūnas“ buvo kelioms valandoms paliktas, kol „Henrikas“ susisiekė su vokiečiais. Apie vidurnaktį prie upelio, kuris skyrė abi šalis, susitiko su vokiečiais ir lenkiškai pasakė: „Štai du žmonės, kurie perves jus per sieną“. Iš ten du svainiais (30 ir 40 metų amžiaus) vienas kitą vadinę vokiečiai, kalbėję su „Arūnu“ tik vokiškai, atsivedė jį į savo namą Aleksanderštrasėje ir jis liko iki ryto. Kitos dienos vėlų vakarą su vienu vokiečiu išvyko motociklu ir apie vidurnaktį pasiekė Rytų Berlyno elektrinių traukinių stotį. Kartu su čia laukusiu jaunesniu vokiečiu sėdo į traukinį ir jau po vidurnakčio, spalio 23 d., atvyko į britų okupacinį sektorių Vakarų Berlyne. Atvedė jį į viešbutį, kur laukė dar vienas lenkas. Jis paklausė: „tu Arūnas?“ ir, gavęs patvirtinimą, išsivedė į kitą butą amerikiečių okupaciniame sektoriuje. Čia, Rosenblato rajone, kartu su jį atvedusiu lenku gyveno iki spalio 28 d. Gavęs pažymėjimą Hamburge nuolat gyvenančio Vilhelmo Assmanno vardu, buvo palydėtas iki lėktuvų bilietų kasos. Laukė dar vienas lenkas, kuriam jis buvo perduotas, ir jiedu išskrido į Vakarų Vokietiją, Hamburgą, o iš ten – į Šiaurės Reino–Vestfalijos regione šalia Mindeno miesto esantį Porta Vestfalika miestelį. Čia Bliumenštrasės name Nr. 13 tą patį vakarą susitiko su S. Žakevičiumi-Žymantu (Butautu), kuris pri-

[61] Agentūrinės bylos „Les“ apžvalga, ten pat, b. 209, l. 18.

sistatė esąs Lietuvių rezistencinės tarnybos užsienyje vadovas ir papasakojo apie nesutarimus su VLIK'u. MGB agentas prisistatė kaip rimtas pasipriešinimo atstovas, kurio organizacija konkuruoja su LLKS ir nepritaria aktyviai kovai, nes ji veda „prie nepateisinamų aukų ir represijų iš sovietinės valdžios pusės"[62]. Numatytas ir planas kada nors ateityje į Lietuvą atsiųsti plk. Grinių-Gintarą (jei tik šis sutiks) sureguliuoti LLKS ir BDPS santykių[63]. Kartu buvo pristatyti įgaliojimai derėtis dėl pasipriešinimo taktikos, ryšio tarp rezistencinės tarnybos užsienyje ir BDPS, žmonių permetimo per sieną, materialinės pagalbos, dėl gyventojų elgesio būsimo karo metu, apibūdinta būsima Lietuvos santvarka ir kita. Buvo apeliuojama į S. Lozoraičio (vyresniojo) patarimus, kad, nenusimatant artimiausiu metu karo su Sovietų Sąjunga, reikia tausoti jėgas, remti pasyvų pasipriešinimą. „Arūnas" iš karto patvirtino, kad „BDPS prezidiumas" laikosi būtent tokios taktikos.

Per porą dienų pasidaręs nuotraukas užsienio pasui, gavęs dokumentus Juozo Viliūno vardu, lapkričio 7 d. kartu su S. Žakevičiumi išvažiavo į britų konsulatą Hamburge pasidaryti vizų. Per kelias dienas sutvarkius dokumentus (viza trims mėnesiams „aplankyti giminaitės"), lapkričio 11 d. išskrido iš Hamburgo į Londoną. Čia slaptas MGB agentas apgyvendintas viešbutyje „Royal". Jį toliau asmeniškai globojo Neveravičius, nes „Arūnas" nekalbėjo angliškai. Viešbutyje per kelias dienas susitiko su Lietuvos pasiuntiniu Romoje S. Lozoraičiu, iš Stokholmo atvykusiu BDPS užsienio delegatūros atstovu V. Žilinsku. Lapkričio 14 d. organizuotas susitikimas ir su Lietuvos ambasadoriumi Londone B. K. Balučiu pastarojo bute. Ambasadorius, padovanojęs gerų cigarečių pakelį, paprašė papasakoti apie pogrindį Lietuvoje. Buvo pristatyta MGB sukurpta legenda apie LLKS ir BDPS nesutarimus. Balutis nuoširdžiai palinkėjo pasiekti tarpusavio sutarimą. „Arūnas" pasiūlė ambasadoriui tarpininkauti, kad į Lietuvą būtų atsiųstas „autoritetingas žmogus, kuris paveiktų LLKS pakeisti savo taktiką ir susivienyti su BDPS"[64]. Balutis pasakė, kad šiuo metu aktyvios taktikos nepalaiko nei britai, nei

[62] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 21; 1950 12 16–21 „Gintauto" agentūrinis pranešimas, ten pat, b.177, l. 8–12.

[63] 1951 12 16–21 „Gintauto" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 173, l. 37.

[64] 1950 12 16–21 „Gintauto" agentūrinis pranešimas, ten pat, b.177, l. 16.

amerikiečiai. Klausinėjamas apie ekonominę padėtį, „Arūnas" pasakojo pagal patvirtintą legendą apie materialinės padėties gerėjimą, ypač po pinigų reformos.

Legenda „Arūnui"

S. Žakevičiaus klausinėjamas, kaip vis dėlto jam du kartus pavyko pereiti sieną, „Arūnas" papasakojo iš anksto MGB parengtą legendą: 1949 m. rudenį „BDPS prezidiumas" nusprendė pasiųsti savo žmogų ir užmegzti ryšį su „Informaciniu centru", kuris dabar vadinasi Rezistencine santarve. Tariamai buvo kreiptasi į Vanagą (*A. Ramanauską* – aut.), kad aktyvioji rezistencija kartu siųstų savo atstovą, tačiau Vanagas jokio atsakymo nedavė. Tad gruodžio 25 d. Arūną nusiuntė link sienos su Lenkija. Nuo pasienyje esančių Kučiūnų jį palydėjo iki sienos. Gruodžio 28 d. perėjęs sieną, Seinus apėjo iš šiaurės ir pasiekė Pavluvkos kaimą, kur laukė jo pažįstamas Jonas. Po dviejų dienų „Arūnas" autobusu pasiekė Suvalkus, o iš ten – Balstogę. Traukiniu atvykęs į Gdynę susisiekė su ryšininku Leonu Kukulskiu ir šis jį nuvežė į Sopotą. Čia susitiko su M. Pečeliūnu ir gyveno pas jį iki kovo 23 d., tačiau iškviesti iš Švedijos Žilinsko jam nepavyko[65]. Paskui tuo pačiu maršrutu sugrįžo į Lietuvą, „įveikė tris spygliuotos vielos užtvaras" ant sienos ir galiausiai pasiekė Kauną, kur balandžio 7 d. susitiko su „Drambliu".

Pirmos kelionės metu MGB agentui patekti į Vakarus sutrukdė J. Lukša-Skirmantas, kuris palaikė ryšius su Lenkijoje esančiu Jurgiu Krikščiūnu-Rimvydu. Jis turėjo informuoti Vakarus apie Vyriausiosios partizanų vadovybės sukūrimą ir padėtį Lietuvoje. Lenkijos pogrindžio ryšio kanalais turimą medžiagą persiuntė Skirmantui. Pats Rimvydas vykti iš Lenkijos toliau į Vakarus nesiryžo, manydamas, kad yra provokuojamas čekistų. 1949 m. gruodžio 15 d. J. Krikščiūnas-Rimvydas su partizanu Vytautu Prabuliu-Žaibu žuvo Lenkijoje prie Punsko, Šlynakiemio kaime. Ir būtent tuo metu Gdynėje pasirodo „Arūnas", siekdamas patekti į Švediją. Kaip rašė pats J. Lukša: „1950 m. sausio

[65] Mockūnas L. Pavargęs herojus, p. 405.

mėn. į mane kreipėsi vienos šalies žvalgybos sluoksniai klausdami, ar aš asmeniškai nežinau kažkokio „Arūno", kuris paskutiniu metu yra Gdanske ir kaip Lietuvos rezistencijos atstovas nori patekti į Vakarus. Aš atsakiau, kad tokio nežinau ir kad tokio Lietuvos rezistencijos atstovo, nesužinoję Rimvydo misijos rezultatų, į užsienį pasiųsti negalėjo, ir tuo besidomintiems patariau būti su Arūnu atsargiems, kad nepatektų ant provokacinės meškerės"[66]. Toks J. Lukšos įžvalgumas ne tik užkirto „Arūnui" kelią į Vakarus, bet ir padėjo gauti jo surašyto pranešimo apie padėtį Lietuvoje fotokopijas. Iš karto jo dėmesį atkreipė ne tik „BDPS prezidiumo" sudarymo legenda – „Arūnas" šmeižė ginkluotus partizanų dalinius, kurie, „jo žodžiais tariant, yra žmones plėšiančios, praradusios visų gyventojų sluoksnių pasitikėjimą bandos"[67]. J. Lukša, išanalizavęs „Arūno" pranešimą ir lygindamas su „Rimvydo" atsiųstais dokumentais apie Lietuvos pogrindžio vadovybės reorganizavimą, spėjo, kad „Arūnas" yra provokatorius, ir apie tai parengęs išsamius komentarus, perdavė visiems suinteresuotiems. Be to, studijuodamas rankraštį manė, kad pažino vieno iš J. Markulio-Erelio adjutantų, kuris pildė išduodamų dokumentų blankus, rašyseną[68]. Vėliau, sugrįžęs į Lietuvą, J. Lukša-Skirmantas (pasivadinęs S. Mykolaičiu) 1950 m. spalio 30 d. parengė LLKS Prezidiumo branduoliui „memorandumą apie bolševikų provokacinę veiklą užsienyje"[69].

Antrą kartą „Arūnas" į Lenkiją išvažiavo liepos 17 d. Vėl panašiu maršrutu, prie Kučiūnų kaimo sutartą pasienio ruožą tariamai peršoko su ilga lazda ir liepos 22 d. perėjo sieną[70]. Toliau pateikė tikrų faktų apie MGB 1948 m. vasario mėn. sunaikintą tikrą BDPS (su A. Miškiniu, kun. Alekna, Kučingiu ir kt.), pramaišiui su sukurta legenda apie „išsigelbėjusius BDPS narius, kurie bendradarbiavo su žuvusiu Tauro apygardos vadu Žveju" (*Antanas Baltūsis-Žvejys žuvo 1948 m. vasario 1 d.* – aut.), „1948 m. gegužės mėn. žūna BDPS veiklą atkūręs Gediminas" (*Tauro apygardos vado pavaduotojas, štabo viršininkas, „BDPS prezidiumo" narys*

[66] J. Lukšos memorandumas apie bolševikų provokacinę veiklą užsienyje. Daumantas J. Partizanai, Kaunas, 2005, p. 443.
[67] Ten pat, p. 444.
[68] Ten pat, p. 445.
[69] Ten pat, p. 440-445.
[70] 1950 12 16-21 „Gintauto" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap. 1, b.177, l. 17-20.

Alfonsas Vabalas-Gediminas žuvo 1948 m. birželio 26 d.), ir „prezidiumo pirmininko pareigos pasiūlytos kpt. J. Žemaičiui, kuris nesiėmė veiksmų viską sutvarkyti, kad būtų atkurta tolimesnė BDPS veikla, netgi priešingai – nesiteikė atsakyti į šį pasiūlymą". Nors J. Žemaitis-Vytautas ne tik kitais principais sutvarkė BDPS, bet ir sukūrė Lietuvos laisvės kovos sąjūdį, patikrinti tokios dezinformacijos nei S. Žakevičius, nei su juo dirbę britai nebeturėjo galimybės – J. Lukša jau buvo permestas į Lietuvą.

Geležinė uždanga Lietuvoje (pasienio su Lenkija fragmentas)

Tolimesnė legenda apie gen. Gintauto (*gen. Giedrio* – aut.) suteiktus įgaliojimus Drambliui vadovauti BDPS buvo paremta MGB gerai suderintu planu: LLKS pavaizduoti kaip „skaldytoją", kuri savo organizaciją ir vadovybę sukūrė be BDPS žinios[71]. J. Žemaičio ir A. Ramanausko sugebėjimas išvengti iš saugumo agentų sukurtos organizacijos įtakos griovė MGB planus Lietuvoje, tačiau neužkirto kelio platinti dezinformaciją Vakaruose. Vieną tokią MGB sankcionuotą istoriją apie „partizanų nesutarimus" „Arūnas" papasakojo ir Londone: „1949 m. spalio mėn. Algimanto apygardos Šarūno rinktinės vadas Tarzanas, būdamas nepatenkintas apygardos vadu Monte (Montė prieš tai susprogdino klubą Anykščiuose, kur žuvo daug pasilinksminti atėjusių žmonių), su savo štabu pasidavė okupantams, atspausdino Tarzano raginimą pasiduoti, išdavė Algimanto apygardos štabą..."[72]. Panaudojus dalį tikrų faktų buvo sukurptas melas. Išties 1949 m. lapkričio 1 d. MGB 137-ojo šaulių pulko kareiviai apsupo Šarūno rinktinės štabo bunkerį Šimonių girioje, prie Dienionių ežero, ir žuvo: LLKS vadovybės atstovas Šiaurės Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srityje Henrikas Danilevičius-Vidmantas, partizanai Juozas Lapienis-Darius ir Aloyzas Žilys-Žirnis, o dar penki,

[71] BDPS veiklos apžvalga, LYA, f. K-30, ap. 1, b.175, l. 17–20.
[72] Ten pat, l. 22.

MGB planas sučiupti agentus pajūryje (1947 m.)

tarp kurių ir Stasys Gimbutis-Tarzanas, ne pasidavė, o buvo apnuodyti dujomis ir suimti. Tardomas S. Gimbutis-Tarzanas iš tikrųjų išdavė kitus jam žinomus bunkerius ir dėl to žuvo 33 partizanai, bet jis buvo nuteistas 25 metus kalėti, o peržiūrėjus bylą – nuteistas mirties bausme ir 1952 m. balandžio mėn. Vilniuje buvo sušaudytas[73]. Su MGB žinia buvo pranešta apie Vaclovo Voverio-Žaibo žūtį ir net nurodytas išdavikas – rašytojas Kubilinskas. Nurašytų agentų MGB negailėjo.

S. Žakevičiui tarpininkaujant patikėjo sukurpta legenda, kuriai anksčiau argumentuotai oponavo J. Lukša-Skirmantas, ir daugiau nebeklausinėjo. Iš savo pusės papasakojo „Arūnui" apie 1949 m. į Lietuvą nusiųstą J. Deksnį ir Mažytį bei jų veiklą.

[73] http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=611 (žr.: 2019 01 03)

Su S. Žakevičiaus tarpininkavimu įvyko pirmas „Arūno" susitikimas su britų žvalgybos atstovu. Pastarasis tik pasiūlė atgal į Lietuvą sugrįžti jūros keliu, nes tokiu atveju galės pasiimti daugiau daiktų. Klausinėjamas apie materialinę pagalbą rezistencijai, „Arūnas" paprašė 100 tūkst. rublių ir 300 dolerių. Tačiau buvo pažadėta 40 tūkst. rublių „rezistencijai" ir tiek pat kartu siunčiamam radistui. Buvo tariamasi, kad iš Lietuvos galėtų būti siunčiami įtakingi žmonės, kuriems gresia represijos ir jie gyvena nelegaliai. Teiravosi, ar generolų Vitkausko ir Karvelio kaip nors nepavyktų patraukti į savo pusę. „Arūnas" nesiruošė nukrypti nuo MGB legendos ir jokių papildomų derybų nesuderintais klausimais nevedė. Visada atsisakydavo ir motyvuodavo išduotais įgaliojimais. Tačiau prakalbus apie besislapstančiuosius, paminėjo dvi „nelegaliai gyvenančias" gen. S. Raštikio dukras. Jas pasiūlyta permesti per sieną, jei „BDPS prezidiumas" žino, kur jos gyvena. MGB parengtas planas įsiūlyti nelegalaus permetimo kanalą per pajūrio žvejus taip pat buvo detaliai aptartas. V. Žilinskas pasiūlė žvejams su permetamais žmonėmis plaukti iki Gotlando salos ir ten slapta jie būtų aprūpinti žuvimi ir kuru.

S. Žakevičius papasakojo „Arūnui" beveik viską, ką žinojo apie J. Lukšos-Skrajūno veiklą. Papasakojo ir apie jo permetimą į Lietuvą 1950 m. spalio mėn., ir bendradarbiavimą su amerikiečiais (ir net parašė apie tai savo laiške, kurį paprašė perduoti „BDPS prezidiumui"). Labiausiai piktinosi tuo faktu, kad J. Lukša paskelbė dr. Markulį-Erelį „bolševikų agentu". Žakevičius pareiškė, kad niekada nelaikė Markulio išdaviku, nes išdavikas nerašytų tokių pranešimų (parodė pluoštą „Arūnui"), ir pogrindžio ryšininkai Lenkijoje Kukulskis ir M. Pečeliūnas jau seniai būtų buvę suimti. „Arūnas" palaikė tokį prof. Žakevičiaus įkarštį ir papildomam J. Lukšos-Skrajūno kompromitavimui pasakė, kad iš Dramblio girdėjęs, jog pogrindžio spaudoje paskelbus Erelį išdaviku, dalis su juo susijusių asmenų buvo likviduoti pačių partizanų, o kiti – saugumo. Tokia dezinformacija turėjo sustiprinti ir britų, ir amerikiečių nepasitikėjimą Skrajūnu. Žakevičius, įsivėlęs į nesantaiką su juo, perdavė „Arūnui" įgaliojimą, kurį J. Lukša vežėsi į Vakarus. Paprašė patikrinti, ar įgaliojimas tikras. „Arūnas" mielai ėmėsi šios užduoties[74].

[74] 1950 12 16-21 „Gintauto" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap. 1, b.177, l. 27-28

Stasys Lozoraitis, Alexanderis McKibbinas, Stasys Žymantas (1951 spalis, Bona)

Dėl konspiracijos buvo pakeistas jo slapyvardis – „Arūnas“ pogrindžiui turėjo prisistatinėti kaip „Kęstutis“.

Visi būsimo pasitarimo dalyviai apsistojo tame pačiame viešbutyje „Royal“, kur lapkričio 19 d. ir įvyko pasitarimas su S. Lozoraičiu, ambasadoriumi K. Balučiu, S. Žakevičiumi-Butautu, V. Žilinsku-Šarūnu, plk. ltn. Tomu Vidugiriu, kpt. F. Neveravičiumi, Lietuvos pasiuntinybėje dirbusiu Kuzminsku (*kitur rašoma Kuzmicku* – aut.). Arūnas-Kęstutis papasakojo apie BDPS narius – „Ruginį“, „Brolį“, „Ąžuolą“ ir „Dramblį“. Tačiau pastarojo pavardės negalėjo pasakyti (leista vėliau pranešti). Nieko negalėjo atsakyti ir klausinėjamas apie Markulį. Papasakojo apie ginkluoto pasipriešinimo veiksmus, pagal MGB parengtą BDPS memorandumą – su smulkmenomis apie „beprasmiškus žiaurumus“, „netikusią partizanų taktiką, kuri padeda priešui vykdyti propagandą apie „banditų žudomas nekaltas moteris, vaikus ir senelius“[75]. Žakevičius net įsikarščiavo, kad jei naikinami žmonės, paskui reikės teisti kaip tikrus banditus. Niekas iš dalyvių negalėjo numatyti, kad analizuoja MGB parengtą ir

[75] „Arūno“ pranešimas apie BDPS, ten pat, l. 22–23.

specialiai jiems skirtą dezinformacinį pranešimą[76]. Nutarta suteikti materialinę pagalbą „BDPS prezidiumui", nustatyti nuolatinį ryšį siunčiant radistus, organizuoti atraminius punktus, agentus permetant Baltijos jūros pakrante, paremti pasyvaus pasipriešinimo taktiką ir pasmerkti VLIK'o taktiką. O taktika, anot tariamo pogrindžio atstovo, turi būti tokia, kuri „neskatintų neatsakingų žudynių ir plėšimų, darančių žalą lietuvių tautai, o judėjimo centras turi būti Lietuvoje, kuriam iš užsienio būtų padedama"[77]. Konferencijos dalyvius S. Žakevičius supažindino su būsimais ryšių su „BDPS prezidiumu" metodais – bus radijo ryšys ir slaptaraščio laiškai. S. Lozoraitis parašė laišką „Drambliui": „rezistencija okupantui turi būti nuolatinė ir visada, tačiau ji turi turėti prasmę ir būti naudinga tautai, mums visiems – Lietuvos nepriklausomybės atstatymą"[78]. Patyrę diplomatai rašė laiškus, kurie niekada nepateko į tikrų rezistentų rankas, tačiau tai nereiškia, kad jie nebuvo savo šalies patriotai. MGB apgaulės operacija formaliai įvėlė ir juos į šią akciją, nukreiptą prieš ginkluotą pasipriešinimą okupantui, tačiau sovietinis saugumas niekad iki galo nesuprato VLIK'o ir Diplomatinės tarnybos santykių pobūdžio, tiesiog naudojosi natūraliais prieštaravimais. VLIK'o pirmininkas Mykolas Krupavičius buvo Seimo nariu, partijos lyderiu, politiku. S. Lozoraitis tokios patirties neturėjo – jis į valstybę žiūrėjo per savo diplomatinę patirtį ir tarptautinės politikos prizmę. Tad ir VLIK'ui jis nepripažino aukščiausios Lietuvos išlaisvinimo institucijos statuso ir šį vaidmenį matė Lietuvos diplomatinės tarnybos šefo pareigose[79]. Vienas esminių prieštaravimų užfiksuotas 1948 m. Baden Badene (Šveicarija), kai VLIK'o pasitarimuose su krašto pasipriešinimo atstovais J. Lukša ir J. Deksniu buvo pasiektas susitarimas, kuriuo remiantis VLIK'as pripažintas vadovaujančiu Lietuvos laisvinimo kovai užsienyje, turinčiu teisę sudaryti išeivijos vyriausybę be krašto pritarimo. Formalų patvirtinimą

Ambasadorius Stasys Lozoraitis (vyresnysis)

[76] 1950 12 13–19 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 173, l. 64.
[77] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 32.
[78] 1950 12 13–19 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 173, l. 72.
[79] Petraitytė-Briedienė Asta, Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983), p. 214–215.

iš Lietuvos pasipriešinimo vadovybės atsiuntė J. Lukša 1950 m. gruodžio 10 d.[80] Tada susidarė konkuruojančios grupės, kurios stengėsi savais kanalais ir būdais palaikyti ryšį su kraštu. Tokia susiklosčiusia situacija MGB mėgino naudotis, keldama tikslus „aštrinti prieštaravimus", nors jie nuo sovietinio saugumo veiksmų mažai priklausė. S. Lozoraitis kalbėjo apie pasyvų pasipriešinimą, moralinę rezistenciją, tautos saugojimą, nebuvo aktyvaus ginkluoto pasipriešinimo šalininkas[81]. VLIK'as palaikė aktyvią kovą, nes suprato jos neišvengiamumą tuo istoriniu laikotarpiu. Kai J. Deksnys 1949 m. išvyko į Lietuvą, jo vietą užėmė S. Žakevičius, kurį S. Lozoraitis vertino, ypač už jo liberalizmą[82].

S. Žakevičius taip pat parašė laišką „BDPS prezidiumui", akcentuodamas, kad „rezistencijai materialinės paramos pagrindiniu šaltiniu buvo ir yra – ekstra faktoriai"[83]. T. y. britų žvalgyba. Jau kitą dieną tariamas pogrindžio atstovas pervežtas į žvalgybos mokyklą, kur susitiko su Antanu („Rasa") ir Petru („Jūraičiu"). Buvo apmokytas radiogramų šifravimo–iššifravimo bei slaptaraščio. Britų žvalgybos atstovas Džonas sutiko skirti 80 tūkst. rublių, – pusė šios sumos „Jūraičiui" ir kita dalis – „BDPS prezidiumui". S. Žakevičiaus ir V. Žilinsko kalbinamas rinkti britams žvalgybinę informaciją, agentas atsisakė motyvuodamas nesuteiktais tam įgaliojimais. Tačiau šie jam atsakė: „mes nesame kokie nors anglų ar amerikiečių agentai, o žmonės, vykdantys rezistencinį darbą ir trokštantys išlaisvinti savo šalį"[84].

Į Lietuvą agentus nuspręsta sugrąžinti jūra, kad galėtų pasiimti daugiau daiktų pogrindžio poreikiams (mažai kas atkreipė dėmesį, kad „Arūnas"-„Kęstutis", prisipirkęs įvairių detalių motociklui, pasiėmė su savimi[85]). Radistai turėjo nešti savo radijo siųstuvus, pistoletus „Parabelum" (kiekvienam duota po dvi apkabas), amerikietišką automatą su keliomis šovininėmis, po 120 tūkst. rublių (trečdalis skirta radistų poreikiams) ir kt. „Arūnas" turėjo 40 tūkst. rublių, 300 dolerių, pistoletą, tris auksines moteriškas apyrankes (panaudoti kyšiams, permetant per

[80] Ten pat, p. 246-247.
[81] Ten pat, p. 269.
[82] Ten pat, p. 303.
[83] 1950 12 13-19 „Margio" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 173, l. 73.
[84] 1950 12 16-21 „Gintauto" agentūrinis pranešimas, ten pat, b.177, l. 26.
[85] 1952 09 11 raportas, ten pat, b. 191, l. 183.

Lenkijos sieną), keturis vyriškus laikrodžius, keturis rašiklius, šešis buteliukus su preparatu, naikinančiu rašalą[86]. Bendra vežamų pinigų suma – ketvirtis milijono rublių. Visi buvo aprūpinti sausu daviniu – šokoladu, sausainiais, presuotais cukraus gabaliukais ir vitaminais. Kartu turėjo vykti ir radistai, skirti Latvijos bei Estijos pogrindžio organizacijoms, kuriuos reikėjo nuvesti pas Darbėnų valsčiaus Kalgraužės kaime gyvenusį Kazį Japertą ir pasakyti slaptažodį: „Mes – giminaičiai iš Kretingos". Beje, šis adresas MGB taip pat buvo pakištas britų žvalgybai per 1949 m. perverbuotą J. Deksnį-Hektorą (tai buvo kita MGB operacija „Volna").

Gintautas-Arūnas tuo metu nebuvo vienintelis MGB agentas žvalgybos mokykloje. 1950 m. Gotlando saloje išsilaipinęs Janis Erglis (slap. Augustas) buvo MGB majoro J. Lukaševico agentas (kitais duomenimis tai buvo Stanislavas Kreicas-Lists (1909–1992)[87]), galiausiai patekęs į žvalgybos mokyklą, praėjo visą mokymo kursą ir 1951 m. balandžio 12 d. išsilaipino 6 km į pietus nuo Užavos švyturio kartu su radistu Janiu Berziniu-Tomu, Lodžiu Upanu-Peteriu ir estu Gustavu (žuvo pakeliui į Estiją, po sulaikymo panaudojęs nuodų kapsulę)[88]. Visi pateko į MGB specialaus agentų smogikų „Maksis" būrio globą ir visos MI6 slaptumo bei apsaugos priemonės nuėjo perniek.

Operacija „Nida"

Apie SIS įtarimus J. Deksnio atžvilgiu ir J. Lukšos vaidmenį juos atskleidžiant, grįžęs į Lietuvą Arūnas nedelsdamas pranešė savo kuratoriams iš MGB. Kartu dar labiau suintesyvėjo J. Lukšos-Skirmanto medžioklė – jis, būdamas nepagaunamas ir teikdamas savais kanalais informaciją, labai trukdė MGB planuotojams, kurie jau vylėsi įtikinę fiktyvios organizacijos „BDPS prezidiumas" stabilumu anglų žvalgybą[89].

[86] 1950 12 16–21 „Gintauto" agentūrinis pranešimas, ten pat, b.177, l. 34.
[87] Zigmārs Turčinskis, Katoļu baznīca un čekas operācija „Lursen-S". Kas palicis neizstāstīts, 13. marts 2016, http://www.la.lv/katolu-baznica-un-cekas-operacija-lursen-s-kas-palicis-neizstastits (Žr.: 2019 01 10).
[88] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 206, 209; Arhīva lieta „Lursens -S" (LPSR VDK operatīvā spēle ar angļu izlūkdienestu no 1948.gada līdz 1954.gadam) (1986 02 04), 20.07.2014, https://www.historia.lv/dokumenti/arhiva-lieta-lursens-s-lpsr-vdk-operativa-spele-ar-anglu-izlukdienestu-no-1948gada-lidz (Žr.: 2019 01 10).
[89] 1951 11 MGB agento „Šilaičio" pakišimo anglų žvalgybai planas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 183, l. 39.

„Džonas" paklausė „Arūno", ar nepaimtų antro radisto, kuris būtų rezerve, kol nepaaiškėtų padėtis su J. Deksniu. Šis sutiko vykti kartu su dviem radistais.

1950 m. gruodžio mėn. 8 d. prasidėjo išsilaipinimo operacija kodiniu pavadinimu „Nida". A. Leichmanas, P. Janickas ir „Arūnas" su „Džonu" išvyko į uostą. Kitos dienos ryte greitaeigiu kateriu pasuko link rytinių Baltijos krantų ir prieš vidurnaktį pasiekė desantinės operacijos vietą. Iki Lietuvos pakrantės nuo katerio gumine valtimi plaukė porą valandų, kol gruodžio 11 d. pusvalandį po vidurnakčio išsikėlė krante šiauriau Palangos, tarp Paliepgirio ir Kunigiškio. Už 300–400 metrų nuo kranto krūmuose paslėpė supjaustytą guminę valtį (sovietiniai pasieniečiai grupės išsilaipinimo faktą nustatė tik kitą dieną pagal paliktus pėdsakus). Per klaidą buvo išlaipinti dešimt kilometrų piečiau numatytos vietos – šalia karinio aerodromo, ir tik atsitiktinumo dėka nebuvo pastebėti sargybinio, kurio postą aplenkė[90]. Pamėginę miške užkasti daiktus, pataikė į šlapią vietą ir „Arūno" patariami agentai turėjo ieškoti naujos vietos, kol už 2,5–3 km nuo kranto surado tuščią cisterną ir po ja paslėpė visus savo daiktus (juos po gruodžio 12 d. surado karinio aerodromo sargybinis G. Kuprejevas ir atidavė MGB pasienio apsaugos valdybai, o ši – LSSR MGB 2-N valdybai[91] – kuprines su dviem radijo siųstuvais, 250 tūkst. rublių ir kitais daiktais. KGB visus daiktus nufotografavo ir vėl sudėjo atgal[92]). Tik ryte agentai susiorientavo, kad išsilaipino ne prie Lietuvos–Latvijos sienos, o piečiau.

„Arūno" patarimu pirmiausia šalia Palangos aerodromo paslėpė amerikietišką 9 mm automatą ir tris šovinines, o paskui krūmuose šalia kelio Palanga–Kretinga, paėję 5 km, paslėpė ir tris pistoletus „Parabelum" su šoviniais (nors kartu su MGB pulkininku vėliau ginklus surado, tačiau radistams pasakė, kad ginklai dingo[93]). Taip būsią saugiau važiuoti traukiniu. Visus daiktus pažadėjo atgabenti į Kauną vėliau. Pasiėmę po 10 tūkst. rublių pasiekė Kretingą. Traukinys turėjo būti tik vakare. Visas trejetas patraukė į aludę... Galiausiai, gruodžio 10 d., pasiekė Kauną ir nuvažiavo į Aleksotą.

[90] 1951 01 07 raportas, ten pat, b. 205, l. 69.
[91] 1950 12 17 aktas, ten pat, b. 173, l. 91-99.
[92] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 27.
[93] 1950 12 22 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 173, l. 121.

Vos sužinojęs apie sėkmingą „Gintauto" sugrįžimą, Lietuvos SSR MGB ministras gen. mjr. Kapralovas skubėjo informuoti Maskvą – SSRS MGB ministrą gen. plk. Viktorą Abakumovą, ministro pavaduotojus gen. ltn. Sergejų Ogolcovą, gen. ltn. Nikolajų Selivanovskį ir gen. mjr. Jevgenijų Pitovranovą, MGB 3-iosios vyr. valdybos viršininką gen. ltn. Jakovą Jedunovą, – apie sėkmingą operaciją ir prašė kol kas radistus leisti palikti laisvėje, juos kontroliuojant agentūriniu, išorinio stebėjimo ir pasiklausymo būdais[94]. Agento atvežti dokumentai (V. Žilinsko ir S. Žakevičiaus laiškas „BDPS prezidiumui") MGB padėjo dar kartą patvirtinti gautą informaciją, kad 1950 m. spalio mėn. į Lietuvą buvo permestas J. Lukša-Skrajūnas-Skirmantas.

Susitikimas su Kauno „Drambliu"

Atvykęs į Kauną „Arūnas" susitiko su „Jurginu". Jie vienas apie kitą žinojo tik tiek, kad yra BDPS nariai. Pakviestas į susitikimą ir „Dramblys". Po šio susitikimo visi trys agentai išsidalino atvežtus pinigus („Arūnas" pasiėmė 7 500 rub. kaip „kompensaciją už prarastą darbą", 1 800 rub. – apmokėti taksi daiktams iš pajūrio atsivežti (nors daiktus su MGB pulkininku atsivežė), 5 000 rub. paskirti Algirdo Vokietaičio broliui ir 3 000 rub. gen. Giedriui[95]), ir kiekvienas atskirai rašė agentūrinius pranešimus savo kuratoriams[96]. Susitikimo metu papasakojo, kad pakeliui į Gdanską saugumo sumetimais turėjo sunaikinti BDPS statutą, „BDPS prezidiumo" laišką, LLKS 1949 m. vasario 16-osios deklaraciją. Papasakojo apie susitikimą Londone: „sulaukti karo anksčiau 1952 m. pabaigos – neįmanomas dalykas", „rezistencijos tikslas šalyje turi būti toks, kad lietuvių tauta nesusilauktų represijų iš sovietinės valdžios pusės ir išlaikytų gyvąsias jėgas iki tol, kol išryškės Vakarų pasaulio pergalė", „LLKS ir VLIK'o taktika šalyje neteisinga ir pražūtinga, kadangi likviduojant partizanus, suimant su jais susijusius ir deportuojant lietuvių gyventojus prarandama

[94] 1950 12 pranešimas, ten pat, b. 173, l. 6–11.
[95] 1950 12 22 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 116.
[96] 1950 12 13–19 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 173, l. 60–84.

gyvoji jėga"[97]. Po pasakojimo „Arūnas" kiekvienam pasitarimo dalyviui davė iš Londono atsivežtų automatinių rašiklių, laikrodžių ir pareiškė, kad atvežtais radistais toliau nebesirūpins – „tegul prezidiumas su jais ką nori, tą daro, bet reikia aprūpinti butu ir dokumentais"[98].

Per Kūčias, gruodžio 24 d., Ruginis (plk. ltn. Ipolitas Žulys) aplankė generolą Gintautą (Viktorą Giedrį), kuris ir toliau sunkiai sirgo ir gulėjo lovoje. Jį informavo apie „Arūno" kelionę ir generolas pritarė „BDPS prezidiumo" veiklai bei pabrėžė savo neigiamą požiūrį į LLKS ir miško brolius. Nuolat maitinamas MGB agentų dezinformacija apie ginkluotą pasipriešinimą, generolas neturėjo galimybės ir, matyt, noro ją tikrinti. Tikėjo tuo, ką jam sakė buvęs kolega karininkas. Ruginis dar perdavė generolui 3 tūkst. rublių ir linkėjimus nuo pažįstamų iš užsienio[99].

Pirmiausia atvykusius agentus apgyvendino Kaune, netoli Rotušės aikštės esančiame name (Raguvos g. 14) pas „BDPS prezidiumo" narį Ąžuolą-kunigą Kazlauską (MGB agentas Vytulis, vėliau, 1958 m. rašytoje apžvalgoje KGB mjr. Augucevičius vadino agentu Liūtu), o Janickas vėliau pavadino Kauno arkikatedros klebonu Tamašausku[100]. Kitais duomenimis, tai Jonas Jokūbonis, g. 1910, Kauno Šančių bažnyčios klebonas, 1940 m. užverbuotas kaip agentas Vytulis, prisistatinėjęs BDPD nariu Ąžuolu[101]). Šis juos pervedė į kaimyninį butą ir laukė atvykstant „Arūno". MGB sekliai namą ir butą stebėjo visą parą. Po kelių dienų, gruodžio 14 d. pasirodęs „Arūnas"[102] kunigo bute radistus „Antaną" ir „Petrą" supažindino su „Drambliu" (KGB mjr. Augucevičius apžvalgoje vadino agentu „Vytautu"[103]). Vidutinio ūgio, apkūnaus ir gerokai praplikusio 50–55 metų vyro nuotraukų britų žvalgybos darbuotojų rankose agentai nebuvo matę. Pasitarimo dalyvių jis laukė su konjako butėliu ant stalo ir pasveikino su sėkmingu atvykimu į Lietuvą. Sužinojęs, kad daiktai paslėpti pajūryje, įsakė „Arūnui" juos surasti ir atgabenti į „saugią vietą" (šis jau kitą dieną su MGB pplk. Malcevu išvažiavo ieškoti

[97] 1950 12 14-27 „Jurgino" agentūrinis pranešimas, ten pat, b.177, l. 46.

[98] 1950 12 13-19 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 173, l. 84.

[99] 1950 12 14-27 „Jurgino" agentūrinis pranešimas, ten pat, b.177, l. 47.

[100] 1954 09 03 „Kalvio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 197, l. 37; „Šilaičio" susirašinėjimo adresai, ten pat, b. 189, l. 129.

[101] Daumantas J. Partizanai, Kaunas, 2005, p. 633.

[102] KGB mjr. Augucevičius apžvalgoje vadinamas agentu „Liepsna", nors jo tikras slapyvardis – „Gintautas".

[103] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 209, l. 29.

paslėptų ginklų ir surado – tris pistoletus, žiūronus „Kottingent“, amerikietišką automatą ir tris šovinines[104]). Agentai apie MGB pinkles nieko neįtarė. Abu buvo atsiųsti „BDPS prezidiumo žinion“. Pasakę savo pageidavimą gyventi atskirai Kaune ir Vilniuje, gavo Dramblio pažadą surasti patikimus žmones su atskirais namais: „Petrui“ – Kaune, o „Antanui“ – Vilniaus Antakalnio ar Žvėryno rajonuose“[105]. Juos į naują gyvenamą vietą turėjo palydėti Dramblio atsiųstas žmogus. Viskas atrodė labai konspiratyviai – atėjęs ryšininkas turėjo pasakyti kunigui „Aš atėjau pas jus knygos“, o šis atsakyti – „Gerai, tuojau pažiūrėsiu“.

Vytautas Augustaitis

Vytautas Augustaitis (iki 1939 m. Augustauskas) (1904–1958 06 27 Kaune; palaidotas Petrašiūnų kapinėse), pedagogas, sporto organizatorius, mokslininkas. 1925–1929 m. mokėsi Vytauto Didžiojo universitete. Baigęs universitetą trumpai gyveno Paryžiuje. Grįžęs į Lietuvą dirbo mokytoju. 1932 m. įstojo į Tautininkų partiją. 1932 m. buvo Kauno apskrities mokyklų inspektorius, 1934–1940 m. – Kūno kultūros rūmų ir Aukštųjų kūno kultūros kursų direktorius. Organizavo Kūno kultūros rūmų ir Kauno sporto halės statybą. Buvo išrinktas Lietuvos tautinio olimpinio komiteto prezidentu ir 1938 m. kartu su kitais Kaune surengė pirmąją Pasaulio lietuvių tautinę olimpiadą, vadovavo VDU Kūno kultūros katedrai. Nuo 1920 m. – Šaulių sąjungos narys. 1940 m. gegužės mėn. išrinktas Tautininkų partijos generaliniu sekretoriumi. 1940 m. liepos 12 d. buvo suimtas ir nuteistas 5 metams lagerio ir 3 metams tremties. Kalėjo Pečiorlage Komijoje ir Ryblage Jaroslavlio sr. 1943 m. lageryje buvo NKGB užverbuotas (to meto slapyvardžiai – „Litovčenko“, „Vytautas“). 1945 01 18 paleistas. 1945–1946 m. dirbo Kūno kultūros instituto Psichologijos–pedagogikos katedros vyr. dėstytoju ir „Dailės“ kombinato direktoriumi, o 1947–1949 m. – Kūno kultūros instituto katedros vedėju. 1949–1952 m. – sporto reikmenų gamybos kombinato direkto-

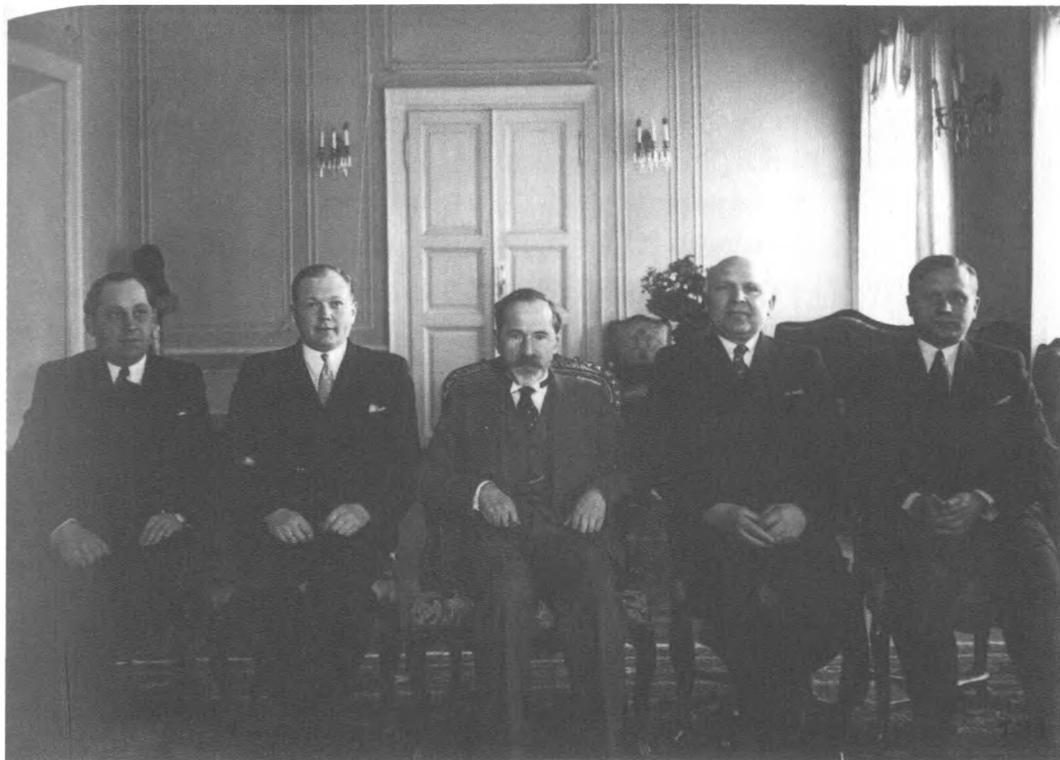
[104] 1951 01 02 raportas, ten pat, b. 173, l. 88–89.
[105] 1950 12 „Gintauto“ agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 86.

rius ir artelės „Startas" pirmininkas. Kaip MGB agentas „Margis" naudotas tiriant agentūrinę bylą „Majak" ir „Les". Įtrauktas į saugumo legenduotą fiktyvią organizaciją „BDPS prezidiumas" (kaip tariamas vadovas „Dramblys") 1949–1953 m. ir britų žvalgybos klaidinimo operaciją[106].

Drambliui radistai papasakojo viską, ką apie situaciją Lietuvoje girdėjo iš S. Žakevičiaus ir kitų LRS narių. Pasak „Jūraičio", VLIK'as ir BDPS gali pavadinti MGB agentais ir dabar nereikia siekti palaikyti su partizanais ryšių bet kokia kaina, reikia laikytis atsargumo. „Bet ne jam mokyti tokius užgrūdintus BDPS kovotojus", – užbaigė savo kalbą radistas. Bet kai pasakė, kad radijo seansai bus ne dažniau kaip du kartus per savaitę, „Ruginis" apsidžiaugė: „jie ką ten galvoja, kad žmonės čia tik sėdi, kad su jais kalbėtųsi per radiją. Mes čia nuo tamsos iki tamsos dirbame, taip kad ne tiek daug laiko lieka darbui BDPS. Be to, BDPS nariai ne vienoje vietoje – tad jei galėsime kartą per mėnesį ką pasakyti, bet ne du kartus per savaitę..."[107]. Taip pat sakė, kad britų žvalgyba pageidauja „spec. informacijos" ir, jų manymu, S. Žakevičius nebuvo reiklus, atiduodamas abu radistus BDPS, mainais nepareikalavęs siųsti „spec. informaciją" (žvalgybines žinias – aut.).

Kaip „BDPS prezidiumo" narys buvo panaudojamas ir Vokietaitis-Brolis, kurio brolis A. Vokietaitis-Valteris (buvęs Štuthofo kalinys, 1946 m. patekęs iš Lenkijos į Švediją, dalyvavo rezistencinėje veikloje) gyveno Švedijoje ir buvo BDPS užsienio delegatūros narys. MGB nesugebėjo partizanų apygardų vadams prakišti naujos BDPS organizacijos kaip tikros pasipriešinimo vadovybės. „Dėl padarytų klaidų, – manė MGB vadovai, – sukurtas naujas pasipriešinimo centras – Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (toliau – LLKS). LLKS – didžiausias trukdis MGB planų įgyvendinimui". Galiausiai turėjo konstatuoti, jog „BDPS prezidiumas" neturėjo realių galimybių paveikti ginkluoto pasipriešinimo Lietuvoje. Todėl nuspręsta pasinaudoti esamomis galimybėmis ir LLKS

[106] http://www.kgbveikla.lt/lt/agenturos-bylu-reg-zurnalas/agent/902/augustaitis-vytautas-s-mykolo (žr.: 2018 11 13); Daumantas J. Partizanai, p. 632; Stonkus Stanislovas, Vytautas Augustauskas-Augustaitis (1904-1958), Kaunas, 2003, 31-46.
[107] 1950 12 22 „Margio" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 173, l. 119.

Vytautas Augustauskas-Augustaitis (antras iš kairės) šalia prezidento A. Smetonos

kompromituoti tiek Lietuvoje, tiek ir užsienyje: „sukompromituoti prieš lietuvių emigrantų nacionalistinius antisovietinius centrus (...) LLKS ir jo aktyvios kovos taktiką"[108]. Tuo pačiu manyta sustiprinti prieštaravimus tarp Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK), palaikiusio aktyvią kovą, ir Lietuvių rezistencinės santarvės (tie patys žmonės sudarė Lietuvių rezistencinę tarnybą užsienyje, kuri susirašinėjimuose vadinama kodiniu pavadinimu „Dubysa"), palaikiusios jėgų saugojimo ir pasyvią taktiką.

Butas radistams Fredoje

Gruodžio 16-os vakarą atvyko Dramblio ryšininkas Jonas. Pagal gautas instrukcijas jis dar nežinojo, ką tokius turi palydėti nurodytu adresu. Duris atidariusiam kunigui pasakė slaptažodį ir po kelių minučių jam

[108] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 17.

atvedė abu radistus. Visi išėję link Lukšio gatvės palaukė taksi ir nuvažiavo į Fredos (Freda – Kauno miesto dalis kairiajame Nemuno krante, į rytus nuo Aleksoto) pakraštį, Technikumo gatvę, kur apsigyveno vienaaukščiame name pas „švietimo sistemoje dirbantį" Antaną Židonį (MGB agentą Nemuną, bet jo tapatybė kitiems agentams nebuvo atskleista[109]). Naujiesiems gyventojams buto šeimininkas pristatytas kaip „patriotas" ir „teisingas lietuvis"[110]. Prieš tai kelias dienas butą MGB specialiai instaliavo pasiklausymo ir stebėjimo technika bei įrengė uždarus išorinio stebėjimo postus. Kitą dieną apsilankęs Jonas gavo prašymų iš Albino nupirkti darbužių, o iš Kazio – kortų dvi kalades. Bendraudamas pastebėjo daug užsienyje pagamintų daiktų – kišeninį žibintuvėlį, laikrodžius, suomiškus peilius, žiebtuvėlius, gertuves. Be to, Kazys dėvėjo užsienio firmos batus, kokių Kaune jau niekas nebeturėjo. Albinas elgėsi ramiai, šaltakraujiškai, buvo kalbus. Kazys mažai kalbėjo, elgėsi atsargiai, kartais susijaudindavo. Gruodžio 17 d. pranešus apie jų surastus daiktus, abu jaunuoliai labai apsidžiaugė[111].

Kiekvieną dieną Jonas, lankydamasis pas Kazį ir Albiną, iš jų gaudavo kokių nors prašymų ir kartu juos stebėjo. Kazys savo kuprinėje buvo palikęs batus ir prašė juos atnešti. O Albinui prireikė sovietinės gamybos cigaretėms portsigaro „su žvaigžde"[112]. Abu radistai ryšininką pradėjo vadinti „Jonuku", kuris vykdo visus jų pageidavimus. Laikantis konspiracijos, kai nė vienas neturėjo įtarti dirbant saugumui, visas pajūryje surastas bagažas pirmiausia buvo perduodamas „Arūnui", iš jo – Drambliui, o tada pagal poreikius buvo perduodamas radistams per ryšininką „Joną". Be jo, agentai dar sutiko tariamus pogrindžio atstovus Dramblį ir Ruginį.

Matyt, atsivežtomis detalėmis susiremontavęs savo motociklą, „Arūnas" per dvi savaites juo suvežė visus daiktus. Tada iš Dramblio (agento Margio) arba Jono (pogrindininku apsimetusio MGB darbuotojo J. Augucevičiaus) radijo siųstuvai ir kiti daiktai keliaudavo į MGB.

[109] Ir šį kartą KGB majoras Augucevičius slėpė jų tikrus slapyvardžius, 1958 m. apžvalgoje vadino mokytojų agentų „Neris" ir „Rožės" (vyro ir žmonos) butu. Žr.: Ten pat, l. 35.

[110] 1950 12 20 ltn. Augucevičiaus raportas, LYA, f. K-30, ap.1, b. 205, l. 35–36.

[111] Ten pat, l. 37–39.

[112] Ten pat, l. 40–41.

Jonas Augucevičius (g. 1924 Tauragės aps., Skaudvilės vlsč., Adakavo k.) savo anketoje įrašė: „tautybė – rusas". Nuo 1944 lapkričio dirbo Tauragės aps. NKVD milicijos skyriuje. 1945 m. mokėsi Vilniaus NKVD karininkų m-kloje. MGB operatyvinis įgaliotinis kovoje su lietuvių ginkluotu pogrindžiu nuo 1945 m. lapkričio. MGB kapitono laipsnis suteiktas 1952 09 18. Vidurinę m-klą baigė neakivaizdžiai 1956 m. Pasibaigus operacijai išsiųstas į Suomiją ir Švediją, kur darbavosi KGB naudai 1955–1959 m. Įvairiose pareigose KGB dirbo iki 1986 m. Paskutinės pareigos – KGB 7-ojo skyriaus viršininko pavaduotojas. Paskutinis laipsnis – pulkininkas nuo 1975 m.

Jonas Augucevičius

Pas A. Židonį abu radistai gyveno iki 1951 m. vasario pabaigos. Bet sausio viduryje MGB agentai Dramblys ir Ruginis mėgino išsiaiškinti tai, ko nežinojo: kada turi užmegzti radijo ryšį, kokiomis valandomis ir kiek turi trukti seansas. A. Leichmanas pasakė, kad dviese jie negali dirbti vienoje vietoje su radijo siųstuvais, be to, jis kaip kaunietis mieste turi daug pažįstamų. Su Drambliu (Vytautu Augustausku) susitiko dar keletą kartų, pradedant gruodžio 19 d., specialia pasiklausymo technika aprūpintame agentės „Ramunės" bute (Žaliakalnyje, Lelijų g. 1-4). Radistai buvo prisaikdinti be jų leidimo neiti į miestą ir nieko nedaryti...

Iš sekimo suvestinių:

Gruodžio 19 d.
19.30 Jonas, Kazys ir Albinas buto šeimininkams pasako, jog išeina į draugo gimtadienį, sėda į taksi ir važiuoja į Žaliakalnį. Neprivažiavę Lelijų gatvės išlipa ir reikalingą namą pasiekia pėsčiomis. Dramblys atidaro duris ir nusiveda juos į savo kambarį, kur laukė Ruginis. Jonas pasiliko kitame kambaryje.

23.45 pasitarimas pasibaigė. Pirmi link Lukšio gatvės taksi sustojimo nuėjo Jonas su Albinu. Kazys ėjo atsilikęs 40 metrų. Sulaukę taksi nuvažiavo į savo butą.

Vyr. ltn. Augucevičiaus nuomone, „jie jokių įtarimų ar nepasitikėjimo neturi. Elgiasi pakankamai ramiai. Tiesa, Kazys laikosi atsargiai ir, man atrodo, yra bailesnis negu Albinas. Palyginimui galima pasakyti, kad jie elgiasi kur kas drąsiau negu Petrėnas ir Teisutis"[113].

Gruodžio 26 d.

15.30 Jonas užėjo pas radistus. Šie su buto šeimininku virtuvėje lošė preferansą. Apžiūrėję jiems nupirktus tualetinius reikmenis ir drabužius, užsakė dar papildomų pirkinių[114].

Gruodžio 28 d. atėjęs Jonas nufotografavo radistus dokumentams ir pranešė, kad vakare laukia susitikimas su vadovybe, į kurį vėl nuveš taksi automobiliu.

20.40 atvažiavę iki vandens siurblinės išlipo ir reikalingą susitikimo vietą pasiekė pėsčiomis. Buto duris atidarė pats Dramblys ir nusivedė radistus į atskirą kambarį. Pasitarimas užtruko iki 23 val. Dramblys leido Jūraičiui išsiųsti pirmą radiogramą. Tik tuomet sužinota, kad radijo ryšio grafiką jis visada turėjo su savimi ir niekam nerodė (tik 1951 m. balandžio 3 d. radistas buvo išviliotas į susitikimą su Drambliu agentės Ramunės bute, kol MGB darbuotojai slapta fotografavo visus jo dokumentus ir radijo ryšio grafikus[115]). Sutarta, kad radijo siųstuvas bus atnešamas ir po seanso – išnešamas. Paskui tuo pačiu maršrutu Jono lydimi radistai iš Žaliakalnio sugrįžo į Fredą. Jonas kruopščiai suskaičiavo – taksi kainavo 103 rublius[116].

Gruodžio 30 d.

Jonas ryte Albinui ir Kaziui atneša du lagaminus su siųstuvais ir kodų knygelėmis. Kazys iškart atidarė mažesnį lagaminą ir pradėjo apžiūrinėti kodų knygeles. Pamatęs, kad suplėšytas įpakavimo celofanas, pradėjo apžiūrinėti kodų knygeles atidžiau. Visų lapų galai tebebuvo suklijuoti, tad nusprendė, kad knygelių niekas nelietė, ir vėl sudėjo atgal į lagaminą. Po šito paprašė Joną palikti jį vieną ir ėmė sudarinėti šifruotos radiogramos tekstą.

[113] Ten pat, l. 42–43.

[114] 1950 12 26 raportas, ten pat, l. 54.

[115] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 46.

[116] 1950 12 28 raportas, ten pat, b. 205, l. 58.

11.30 Kazys baigė pasiruošimą radijo ryšio seansui ir atėjo su visais pažaisti kortomis.

13.05 Kazys grįžo į savo kambarį, o Albinas, Jonas ir buto šeimininkas toliau lošė kortomis.

13.50 Albinas nuėjo į kambarį pas Kazį. Kai atėjo ir Jonas, radistas pasakė, kad su Centru ryšio neužmezgė. Kažkas atsiliepė į šaukinius, tačiau ne taip, kaip sutarta. Buvo laikomasi susitarimo – jeigu atsiliepia neteisingai – nieko neperdavinėti. Jonas pasakė, kad radijo siųstuvą atneš tik po Naujųjų metų, sausio 3 d., „nes važiuoja į Vilnių susitikti su reikalingais žmonėmis"[117].
1951 m. sausio 3 d.

14.40 Jonas vėl pasirodo su lagaminu. Kazys davė pastabą, kad taip nešioti radijo siųstuvą pavojinga, nes mieste su lagaminu įtartinas ir geriau naudoti portfelį. Radistas Albinas pasiūlė siųstuvą atnešti tiesiog suvyniotą į laikraštį ir atnešti be priedų (transformatoriaus).

16.00 šeimininkė visus tris pakvietė pietauti. Po to Kazys vėl nuėjo į savo kambarį.

16.50 vėl Kazys pranešė, kad ryšio užmegzti nepavyko, nes blogos sąlygos – reikalinga lauko antena. Radistai klausė, ar gali nueiti į pirtį, nes jau senokai nesiprausė. Jono nuomone, išeiti galės tik kuomet gaus dokumentus[118].

SSRS MGB ministro pavaduotojas Pitovranovas atsisakė sankcionuoti fiktyvių dokumentų išdavimą radistams – pasiūlyta vietiniam saugumui imtis priemonių, kad konspiraciniame bute nepasirodytų milicija ir netikrintų dokumentų[119]. Tačiau MGB negalėjo leisti radistams laisvai legalizuotis, kad jie neįgytų galimybių laisvai judėti po Lietuvą. Vėliau sutiko išduoti tik specialiai pažymėtus laikinus pasus[120].

[117] 1950 12 30 raportas, ten pat, l. 59–60.
[118] 1951 01 03 raportas, ten pat, l. 61–64.
[119] 1951 01 29 pažyma, ten pat, b. 173, l. 176.
[120] 1951 02 25 gen. mjr. Pitovranovo raštas, ten pat, l. 287–288.

Вх 1393
СОВ. СЕКРЕТНО
287
Серия "ОК"
3425

вх 784
28/II-51 г.

СССР
МИНИСТЕРСТВО
ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

25 февраля 1951 г.
№ П-1415
гор. МОСКВА

МИНИСТРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ЛИТОВСКОЙ ССР - Генерал-майору -

товарищу КАПРАЛОВУ

На № 3/С-41 от 4 декабря 1950 года

С представленным Вами планом чекистских мероприятий по делу "Лес" - согласны.

Главная задача по этому делу заключается в том, чтобы навести английскую разведку на ложный путь и через подставленные "возможности" в Советском Союзе захватывать ее агентуру.

При осуществлении этих мероприятий прошу учесть следующие важные моменты:

Не связывать дело "Лес" с делом "Волна" с тем, чтобы в случае возможных осложнений по одной линии радиоигры сохранить возможности по разработке американского и английского разведцентра.

В дезинформационных сообщениях центру, не создавать впечатления активной и широкой деятельности организации "БДПС", наоборот показывать сложность условий ее работы в Литве.

Не допускать проникновения в подполье установок закордонного центра эмиграции о переходе к более конспиративным формам борьбы.

Радистам "Юрайтис" и "Раса" выдать временные паспорта с особыми отметками и установить за ними строжайшее наблюдение, полностью исключающее возможность побега.

Desantininkų kontrolės planas

IV. ŽVALGYBŲ RADIJO ŽAIDIMO PRADŽIA

Radiogramos papirosų dėžutėje

Buvo sudarytos sąlygos „radijo žaidimams" su britų žvalgyba. Pagrindinis tokios operacijos tikslas – dezinformuoti britų žvalgybą ir lietuvių organizacijas užsienyje, pakišti MGB agentus ir netikrus atramos punktus, vadinamuosius „butus gaudykles", kompromituoti aktyviausiai Vakaruose veikusius, už Lietuvos išlaisvinimą pasisakiusius lietuvių organizacijų atstovus. Ir svarbiausia – nukreipti britų žvalgybą klaidingu keliu[121]. LSSR MGB suderino su SSRS MGB 2-ąja vyriausiąja valdyba radijo žaidimo sąlygas, kurios numatė P. Janicko-Jūraičio panaudojimą MGB interesais, jam pačiam to nežinant. Nors turėjo perfotografuotus šifro bloknotus, tačiau sumanymo jį perverbuoti atsisakyta. Mat nežinota, kokius jis turi sutartinius ženklus žlugimo atveju[122]. Taip Maskva sankcionavo operacijos „Les" (Miškas) pradžią.

Nutarus išskirti radistus, A. Leichmaną (Rasą) perkels į Vilnių. Britų žvalgybą ne vėliau kaip per du mėnesius reikėjo informuoti apie atvykimą. Radistai nežinojo, kad jų radijo siųstuvai nuolat buvo laikomi MGB pastate[123]. Gruodžio 30 d. „Jonas" (užsislaptinęs MGB darbuotojas) atnešė radijo siųstuvą ir leido P. Janickui-Jūraičiui užmegzti radijo ryšį. Nepavykus nei pirmą, nei antrą kartą užmegzti ryšio ir Jonui radijo siųstuvą vėl išsinešus, MGB ministro įsakymu jis nugabentas į Vilnių

[121] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 32–33.
[122] Ten pat, l. 34.
[123] Pažyma apie agentūrinę bylą „Les", ten pat, b. 183, l. 250.

patikrinimui. Matyt, įtarta, kad radistas gali ir tyčia neužmegzti ryšio, teisindamasis techniniais nesklandumais.

Tik 1951 m. sausio 15 d. P. Janickui iš buto, kuriame gyveno, pavyko pagaliau užmegzti ryšį, pranešant apie sėkmingą atvykimą: „Pirma. 30 gruodžio. ZZZZZ Operacija „Nida" įvyko penki kilometrai šiauriau Palangos. Viskas tvarkoje. Ryšys užmegztas. Operacijai ši vieta pavojinga. Siųskite duomenis. Linksmų švenčių. Jūraitis"[124]. Tačiau tą pirmąjį kartą užmezgę ryšį su Centru, abu radistai džiaugėsi ir jaudinosi, kad per ilgai užtruko eteryje. Priimant radiogramą „Jūraičio" rankos drebėjo, jis klydo užrašydamas gaunamą radiogramą ir „Rasa" padėjo taisyti klaidas[125].

MGB buvo patvirtinusi visai kitą, paties SSRS MGB ministro Abakumovo sankcionuotą radiogramos tekstą: „Sėkmingai atvykome, susisiekėme su vadovybe, priėmė gerai. Visi pavedimai perduoti"[126], tačiau radistams buvo įteigta, kad reikia perduoti žinią apie pavojingą išsilaipinimo vietą. Tai turėjo patvirtinti iš J. Deksnio siunčiamas žinias, kad saugiau yra išsilaipinti keli kilometrai šiauriau Šventosios[127]. Sužinojęs apie ilgesnį radijo seansą ir pranešimo apie tikslią išsilaipinimo vietą išsiuntimą, Dramblys radistams griežtai pareiškė, kad jie pažeidė susitarimą ir rizikavo ne tik savimi: „tokiai rizikai prezidiumas teisės nedavė ir neduos. Pogrindyje egzistuoja griežta drausmė". Jūraitis išsitempęs pralemeno: „suprantu, daugiau tai nepasikartos"[128]. Demonstratyvus atsargumas leido „BDPS prezidiumo" agentams pateisinti bet kokį vėlavimą, negaunant laiku MGB sankcijų radiogramų tekstams ar nevykdant radistų prašymo aprūpinti juos asmeniniais dokumentais, ar atsisakant susitikti.

Prieš kitą seansą Jonas atnešė radiogramų tekstus, kurie buvo paslėpti papirosų „Kazbek" dėžutėje. Albinas besidžiaugdamas tokia konspiracija parodė savo slaptavietę – šepetuko skutimosi putoms rankenėlėje[129].

1951 m. sausio 23 d. gauta atsakomoji britų radiograma: „Siunčiame savo sveikinimus ir džiaugiamės gavę „Jūraičio" radiogramą. Klausyki-

[124] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 38; ten pat, b. 174, l. 13.
[125] 1951 01 17 raportas, ten pat, b. 173, l. 161-162.
[126] 1950 12 30 patvirtintas radiogramos tekstas, ten pat, b. 174, l. 5.
[127] Gen. mjr. Kapralovo pranešimas, ten pat, l.19.
[128] 1951 01 19 „Margio pranešimas", ten pat, b. 173, l. 188.
[129] 1951 01 22 raportas, ten pat, l. 177.

tės mūsų pagal planą sausį lyginėmis, vasarį nelyginėmis dienomis"[130]. Buvo nustatyti sutartiniai ženklai, pagal kuriuos britų žvalgyboje sprendžiama, ar radistas dirba laisvai. Radiogramose tai buvo ZZZZZ, o slaptaraščio laiškuose – trim linijomis pabrauktas slapyvardis „Jūraitis"[131]. Britus domino kelias nuo pajūrio į Kauną, galimybės legalizuotis[132], taip pat – ar atvežti visi daiktai, ar radistai gyvena kartu[133].

Pirmą per „Joną" perduotą „Jūraičio" parašytą laišką slaptaraščiu MGB pirmiausia nusiuntė į Maskvą, kur jis buvo perskaitytas nesugadinant dokumento ir nusiųstas nurodytu adresu į Angliją. Tuo tarpu Dramblio ir Ruginio slaptaraščiu parašyto laiško MGB neleido išsiųsti. MGB buvo patvirtintas ir parašytas kitas tekstas, kuris ir buvo išsiųstas „Gintauto" atvežtu adresu į Angliją[134]. Kad žinotų, ką iš tiesų perdavinėja, netoliese įrengtas radiogramų perėmimo punktas ir MGB radijo punktai Vilniuje bei Šiauliuose taip pat fiksavo perduodamas radiogramas. Bet kokios savarankiškai perduotos radiogramos atveju radistą numatyta nedelsiant suimti. Jei būtų siunčiamas laiškas su slaptaraščiu, buvo parūpinti specialūs vokai, kad pašto kontrolė juos lengviau aptiktų[135].

Iš pranešimų:

Vasario 5 d. Jonas su radistais kalba apie būsimą karą. Albinas ir Kazys įsitikinęs, kad karo atveju būtent anglai išlaipins stambų desantą Lietuvoje, nes amerikiečiai veikia Korėjoje[136]. Bet galiausiai amerikiečiai laimės būsimą karą ir išvaduos Lietuvą[137].
Vasario 7 d.

14.00 Jonas atneša siųstuvą. Pradėjus radijo ryšio seansą Kazys po kelių minučių pranešė, kad susisiekė su Centru ir pradėjo priiminėti telegramą. Pastebėjęs, kad tai sausio 31 d. telegramos kartojimas, numetė ausines. Paskui išjungė siųstuvą ir supakavo į portfelį. Tuo tarpu Albinas parodė Jonui netoliese esantį namą

130 Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 38.
131 Ten pat, l. 39.
132 1951 01 24 gautos radiogramos tekstas, ten pat, b. 174, l.42.
133 Ten pat, l. 50.
134 1951 02 21 raportas, ten pat, b. 205, l. 114.
135 1951 02 01 planas pagal agentūrinę bylą „Les", ten pat, b. 173, l. 19.
136 1951 02 05 raportas, ten pat, b. 205, l. 83.
137 1951 02 17 raportas, ten pat, l. 103.

ir pradėjo įtikinėti, kad ten taip pat slapstosi žmogus. Seniai pastebėjo, kad jis išbėga į kiemą malkų ir dairydamasis greitai bėga atgal į butą. Jonas žinojo, kad tai MGB išorinio stebėjimo punktas, tad tik patvirtino spėlionę, – „gyventi miške dabar pavojingiau negu mieste"[138].

Vasario 10 d. Kazys pakviečia siųstuvą atnešusį Joną į savo kambarį ir paduoda parašytą laišką bei jį apžiūrinėja prieš šviesą, taip įsitikindami, jog slaptaraščio nesimato. Leido Jonui iš šepetuke skutimuisi esančios slaptavietės išimti parengtų radiogramų lapus, parinkti reikalingą kvarcą radijo stočiai (*„kvarcais" buvo vadinami kvarciniai rezonatoriai, kurie stabilizuodavo tikslius ir nuolatinius dažnius* – aut.)[139].

Vasario 11 d. Jonas pakviestas pakalbėti su šeimininku apie išorinės antenos įrengimą. Albinas paprašė nupirkti paprastus akinius, su kuriais jis važiuos į Vilnių, kad niekas jo neatpažintų. Paskui prisiminė, kad Joną kažkur matė. Mat turėjo prietarą, kad jeigu apie ką nors galvoja kažkur esąs matęs, paskui jo laukia nemalonumai ir pavojai gyvybei. Ir dabar, kai jam pasirodė kažkur kitur matytas Jonas, galvoja, jog atsitiks kokia nors nelaimė[140].

Vasario 15 d. Centras perdavė radiogramą: „Keturi Vasario. Vienas keturi. Lietuvos valstybinės šventės proga, Vasario šešioliktą, mes prašome jus ir visus prietelius priimti mūsų visų nuoširdžiausius sveikinimus. Jūsų visų pasiaukojimas ir didžios pastangos yra Lietuvos ateities laidas. Simonas"[141].

Vasario pabaigoje buvo išsiųsta MGB patvirtinta radiograma apie „BDPS prezidiumo" visišką pritarimą S. Žakevičiaus vykdomai pasyvaus pasipriešinimo rėmimo linijai: „Išklausęs grįžusio į kraštą Kęstučio pranešimą ir susipažinęs su jo pristatytais dokumentais, „BDPS prezidiumas" nutarė: ratifikuoti Kęstučio raštus Nr. 1 ir Nr. 2, pasirašytus Londone lapkričio 23 d., kuriais įgaliojo Lietuvos rezistencinę tarybą atstovauti užsienyje krašto rezist. BDPS prezid. nuoširdžiai dėkoja Jums

[138] 1951 02 07 raportas, ten pat, l. 71.
[139] 1951 02 11 raportas, ten pat, l. 87-88.
[140] 1951 02 12 raportas, ten pat, l. 91.
[141] Radiogramos tekstas, ten pat, b. 174, l. 71

už patarimą, paramą ir tinkamą mūsų įgaliotinio priėmimą. Dramblys. Ruginis"[142]. Taip dezinformacinės žinutės pradėtos siųsti į Londoną iš naujo šaltinio, kurį kontroliavo saugumas.

„Amerikos balso" klausimas

Kuomet buvo gauta radiograma iš Londono su klausimais apie „Amerikos balso" girdimumą, MGB nusprendė ir šią galimybę išnaudoti prieš VLIK'ą. Buvo patvirtinta nauja radiograma: „Amerikos balso" radijo laidų lietuvių kalba girdimumas geras. Nežymūs trukdžiai netrukdo normaliam klausymui. Gyventojai pastebi laidų klerikalinį pobūdį ir Krupavičiaus vienpusę įtaką laidoms. Rusai šiomis laidomis mažai domisi. Mes linkime radijo laidose daugiau vesti Rainio (*S. Lozoraičio* – aut.) liniją"[143]. Gen. mjr. Kapralovas Maskvai praneša, kad laidų girdimumas iš tiesų geras, todėl imamasi priemonių jas slopinti ir kartu paskatinti S. Žakevičių aktyviau kovoti su M. Krupavičiumi ir VLIK'u. Įdomu tai, kad minėti nesutarimai tarp S. Žakevičiaus – S. Lozoraičio iš vienos pusės ir M. Krupavičiaus – VLIK'o iš kitos pusės vyko be jokio MGB įsikišimo. Iš Vilniaus jų nebuvo įmanoma kaip nors reikšmingai paveikti.

Iš sekimo suvestinių:

Vasario 23 d.

14.00 Jonas atneša radijo siųstuvą. Kartu perduoda ir atsakymus į antrą ir trečią Centro radiogramas. Tekstas buvo paslėptas papirose. Išvyniojęs ant plono cigarečių popieriaus parašytą tekstą, perskaitė ir paslėpė skutimosi putoms skirto šepetuko kote padarytoje slaptavietėje.

14.15 Kazys pradėjo klausytis eterio. Girdimumas buvo geras. Centras pranešė, kad vasario 16-tąją pradėtas „Amerikos balso" laidų lietuvių kalba transliavimas ir paprašė įvertinti girdimumą. Kazys liepė šią žinią perduoti Drambliui. Po to visas priimtas ir iššifruotas telegramas Kazys sudegino[144].

[142] Radiogramų tekstai, ten pat, l. 79, 97.
[143] Apie bylą „Les-1", ten pat, b. 205, l. 104.
[144] Apie bylą „Les-1", ten pat, b. 205, l. 95.

Работу "Юрайтиса" на рации держать все время под строгим контролем.

Агента "Маргис", выступающего перед радистами в роли руководителя "БДПС" поставить в такие условия, чтобы он не знал о всех проводимых нами мероприятиях по делу "Лес".

Встречи его с радистами допускать только в тех случаях, когда в этом возникает острая необходимость.

После перевода радиста "Раса" в город Вильнюс, в целях обеспечения более надежного контроля за его работой, подставить к нему в качестве связника опытного негласного сотрудника МГБ, а не агента, как это предусмотрено планом.

В связи с проверкой центром "Тарвидаса" в дальнейших дезинформационных сообщениях центру по линии "БДПС" следует показать, что "некий" "Тарвидас", прибывший из Швеции установил контакт с отдельными "патриотическими" группами в гор. Каунас. По соображениям конспирации "БДПС" с этими группами не связан, поэтому подробных данных о "Тарвидасе" собрать пока не удалось.

Эта линия будет вполне увязываться с делом "Волна", по которому в 1950 году сообщалось в Швецию, что в Литве имеются три группы и что с двумя из них "Тарвидас" имеет связь.

"БДПС" в данном случае будет выглядеть перед разведкой, как третья группа, с которой "Тарвидас" связан не был.

Одновременно с этим возможно следует сообщить центру о якобы полученных "БДПС" сведениях, что против "Тарвидаса" проводится активная работа в "Таурасе".

Разработайте по этим вопросам проекты дезинформационных сообщений и вышлите в МГБ СССР для утверждения.

О принятых мерах и результатах докладывайте.

ЗАМ.МИНИСТРА ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СССР
Генерал-майор – (ПИТОВРАНОВ)

Desantininkų kontrolės planas

Vasario 24 d. Jūraitis perduoda Dramblio atsakymą: „Kęstučio ir jo palydovų kelionė aprašyta dviejuose laiškuose į Prancūziją ir Norą (*Angliją* – aut.). Kęstutis legalizavosi. Imamės priemonių legalizuoti Tylių ir Jurą. Dramblys"[145].
Vasario 27 d.

13.30 Jonas atneša siųstuvą ir pakalba su radistais. Šie praneša, kad jau dvi dienas imtuvu „Moskvič" klauso „Amerikos balso" lietuvių kalba. Ir girdimumas pakankamai geras. Girdėjo Vaclovo Sidzikausko kalbą. Kazys prašė kitą kartą atnešti atsakymą Centrui dėl „Amerikos balso" transliacijų. Tačiau MGB dar nebuvo parengusi dezinformacinės operacijos ir Jonas turėjo atsikalbinėti: „paruoš – atnešiu, neparuoš – apskritai neateisiu"[146].
Kovo 6 d. radistai skundėsi, kad nusibodo būti be darbo. Ir sovietines knygas skaityti taip pat nusibodo, nes jos visos vienodos. Ryšininkas Jonas pareiškė, kad „Amerikos balso" negalėjo paklausyti, nes buvo stiprūs trukdžiai: „rusai pradėjo slopinti laidą lietuvių kalba"[147].

Taip buvo rengiamos prielaidos išsiųsti dezinformaciją apie „Amerikos balso" girdimumą – reikėjo, kad ir radistai nesuabejotų siunčiamos telegramos turiniu. MGB norėta išsiųsti radiogramą su dezinformacija, kad beveik nieko nesigirdi, tikintis, jog amerikiečiai neplės transliacijų lietuviškai ir neskirs tam didesnių lėšų. Reikėjo tempti laiką. Kadangi radistai turėjo radijo imtuvą ir pakankamai gerai girdėjo „Amerikos balso" laidas, MGB suvaidino visą spektaklį. Pirmiausia Dramblys tai susirgdavo, tai išvažiuodavo į komandiruotę. Tada į Kauną MGB atsigabeno specialią aparatūrą, kuri mažu spinduliu visiškai nuslopindavo „Amerikos balso" transliacijas. Jono klausinėjamas radistas patvirtino, kad nuolat klausėsi transliacijų, bet nuo kovo 16 d. jas pradėjo taip slopinti, net kitomis bangomis laidų nesigirdėjo. Jo pokštas apie tai, kad reiktų Centrui pranešti, kad jie veltui naudoja pinigus laidoms, kurių niekas negirdi, atitiko kuriamą legendą[148]. Tik radistas pastebėjo, jog sprendžiant iš ra-

[145] Radiogramos tekstas, ten pat, b. 174, l. 71.
[146] 1951 02 23 raportas, ten pat, b. 205, l. 120-122.
[147] 1951 03 06 raportas, ten pat, l. 132.
[148] 1951 03 20 raportas, ten pat, b. 175, l. 75.

Ipolitas Žulys - MGB agentas Jurginas

dijo bangų trukdžių stiprumo ir garso, stotis yra kažkur netoliese[149]. Tai buvo viena tiksliausių pastabų, galėjusių sužlugdyti saugumo pastangas, bet radistas šios temos toliau nevystė. Kai viskas buvo suvaidinta ir radistas P. Janickas patikėjo klaidinga informacija apie „Amerikos balso" girdimumą, gegužės 17 d. jam leido išsiųsti minėtą dezinformaciją[150].

Pplk. I. Žulys-Jurginas: vasario 15–28 d. „BDPS prezidiumas" gavo tris radiogramas: sveikinimą su Vasario 16-ąja, prašymą pranešti, koks įspūdis dėl „Amerikos balso" lietuvių kalba transliacijų[151]. Taip pat vasario 27 d. britai paprašė išsiųsti ryšininką į Rygą ir perduoti dalį „Jūraičio" atvežtų pinigų (80 tūkst. rub.) latviams: „Ar galite nusiųsti savo ryšininką į Rygą ar kitą Latvijos vietą perduoti mūsų žmonėms Alė (*Latvijoje* – aut.) Juro atvežtus 8 paketus, pažymėtus raide „A" (...). Pinigų perdavimas ar jų paslėpimas nebus pavojingas ryšininkui"[152]. MGB patikrinus paaiškėjo, jog juos būtų gavusi MGB agentūra Latvijoje. Toks dviejų operatyvinių agentūrinių žaidimų susiliejimas buvo nepageidaujamas, nes žlugus vienam – nebūtų galimybių toliau tęsti ir kitą. Tokios užduoties atsisakyta, motyvuojant išaugusiais pavojais. Kovo 16 d. britai paprašė atsiųsti informacijos apie J. Deksnio-Hektoro padėtį, kuris buvo įtariamas veikla MGB priežiūroje: „jei turite kokių informacijų apie Tarvydą ir jo dabartinę padėtį, būtume už jas labai dėkingi. Tačiau prašome nedaryti specialaus aiškinimo, kur jis gali sudaryti pavojų jam ar jiems"[153]. Atsakymu nenorėta nei patvirtinti įtarimų, nei iššaukti įtarimų pačiam „BDPS prezidiumui". Todėl gegužės 29 d. radiograma pranešta, kad „apie Hektorą pavyko sužinoti nedaug, jis turi kontaktą su patriotiškai nusiteikusiomis grupėmis Kauno apskrityje, bet mes konspiracijos sumetimais su jomis neturime ryšio. Mūsų žmonės iš pietų praneša, kad Tauro apygardoje neigiamai žiūrima į Hektorą"[154].

[149] 1951 04 07 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 150.
[150] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 40.
[151] 1951 03 06 agento „Jurginas" pranešimas, ten pat, b. 181, l. 121.
[152] 1951 02 28 apie bylą „Les-1", ten pat, b. 174, l. 103.
[153] 1951 03 16 priimtos radiogramos tekstas, ten pat, b. 205, l. 156.
[154] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 43; Apie bylą „Les-1", ten pat, b. 205, l. 96–97.

Dezinformacija generolui

Tuo tarpu rezerve paliktas A. Leichmanas-Rasa-Tylius nežinojo, kad jo surašytos radiogramos perdavimui per P. Janicką-Jūraitį taip pat buvo skaitomos. Ir esant reikalui pakeičiamos su Maskva suderintais tekstais. Tarp Vilniaus ir Maskvos MGB vyko intensyvus susirašinėjimas dėl radiogramų tekstų. Pavyzdžiui, Maskvos pasiūlytą radiogramą: „Tylius patikimai įkurdintas Vilniuje. Norėčiau žinoti Jūsų nuomonę apie jo išėjimo į eterį tikslingumą, siekiant įvaldyti ryšį" pasiūlyta pakeisti į kitą: „Tylius įkurdintas naujoje vietoje, jam išduoti dokumentai. Su juo palaikome pastovų ryšį. Jo aparatūra perkelta ir yra saugioje vietoje"[155]. Tokia polemika tarp emgėbistų vyko nuolat, stengiantis nesusieti skirtingų radijo žaidimų, o parodant sunkias veikimo sąlygas, mažinti radijo seansų skaičių. Rekomenduota tuo tikslu ir „BDPS prezidiumo" nariams susigalvoti naujas „pogrindines slapyvardes": „Dramblys" tapo „Varnėnu", „Ruginis" – „Dobilu", „Arūnas" – „Radastu" („Arvydu"), gen. Gintautas – gen. Aleksotu[156].

Visi KGB agentai į „BDPS prezidiumą" buvo įtraukti jiems nežinant, kad veikia fiktyvioje organizacijoje ir yra kitų saugumo agentų apsuptyje. Kiekvienas iš jų turėjo savo legendą ir užduotis, kuriomis vadovavosi. „Pirmininkas" retsykiais visus sukviesdavo į posėdžius svarstyti ryšių su partizanų apygardomis ir jų taktikos pakeitimo, rengti programą ir pan. Nežinodamas, kad palaiko ryšius su fiktyvia, MGB sukurta organizacija, su „BDPS prezidiumo" nariais ryšius palaikė paralyžiuotas gen. V. Giedrys, kuris taip pat buvo įtikinėjamas, kad pasirinkta ginkluoto pasipriešinimo taktika yra kenksminga lietuvių tautai. Tačiau jis buvo naudojamas kaip autoritetas, kurį galima parodyti ir partizanams, ir lietuvių organizacijoms užsienyje. Jį kartais aplankydavo Šiauliuose plk. ltn. I. Žulys ir teikdavo dezinformaciją apie ginkluotą pasipriešinimą. Taip buvo suformuotos atitinkamos negatyvios generolo pažiūros į ginkluotą pasipriešinimą. Štai plk. I. Žulio apsilankymo metu 1951 m. gruodžio 2 d. gen. Giedrys reikalavo daryti įtaką, kad „miškiniai" neiš-

[155] LSSR MGB minsitro Kapralovo pranešimas SSRS MGB 2-os vyr. valdybos viršininkui plk. F.Šubniakovui, ten pat, b. 178, l. 3.
[156] 1951 04 17 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 175, l. 195.

ıuktų gyventojų nepasitenkinimo, ir nemanė, kad „miškiniai" turi bent okį organizuotumą, nes užsiima tik plėšikavimu ir žudymais. Tačiau ıūlomų „BDPS prezidiumo" pinigų „gydymo" tikslams atsisakė, motyuodamas, kad jam dukra po šimtą rublių siunčia ir to pakanka[157].

Generolas Pitovranovas iš Maskvos nurodė vengti „reklamuoti nacionalistinio pogrindžio ir ginkluotų būrių veiklą". Neįtiko Dramblio surašyti dezinformaciniai laiškai, kuriuose BDPS rodoma kaip išsišakojusi organizacija, kurią „palaiko neorganizuotų patriotų masės". Leista siųsti dezinformacinius pranešimus, kuriuose legenduotų organizacijų veikimas būtų parodomas siaurai, pabrėžiant, kad dabartinėmis sąlygomis plataus pogrindžio sukurti neįmanoma. Tokiais pranešimais tikėtasi kompromituoti „Skirmantą" ir VLIK'o pirmininką M. Krupavičių, kurie kalbėjo apie tikras pasipriešinimo realijas. BDPS vardu siunčiamuose pranešimuose, Maskvos manymu, turėjo atsispindėti auganti sovietinės valdžios įtaka lietuviams ir LLKS irimas. Iš „Tarvydo" (agentūrinė byla „Volna") turėjo eiti pranešimai apie „Skirmanto" neigiamą įtaką, kad jo pasirodymas apsunkina kitos agentūros permetimą[158]. Buvo net planuojama su „Tarvydo" pagalba (inscenizuojant jo ligą ir norą sugrįžti į Vakarus) užgrobti pasienio vandenyse agentus vežiojusį torpedinį katerį[159], tačiau to atsisakyta vykstant nuolatinėms permetimo ir klaidinimo operacijoms.

Įdomiausia tai, kad MGB siekė izoliuoti BDPS veiklą agentų grupėje, apie ją neturėjo žinoti žmonės, kurie nebuvo įtraukiami į pačią klaidinimo operaciją. Visi BDPS gaunami ir siunčiami dokumentai turėjo būti tik agentų ir slapta panaudojamų žmonių rankose. Kai tik šių dokumentų nebereikėdavo – juos sugrąžindavo KGB. Štai 1951 m. vasario 27 d. „BDPS prezidiumo" posėdžiui (dalyvavo „Arūnas", „Ruginis" ir „Dramblys") MGB Dramblį aprūpino dviem LLKS biuleteniais ir atsišaukimu, kurį atsivežė J. Lukša. Taip pat aprūpino dezinformacija apie šio partizano veiklą, kad Dramblys ją paskleistų ir kitiems agentams. Kam reikėjo viso šio spektaklio? Pirmiausia agentai turėjo sekti vienas kitą ir taip dubliuo-

[157] 1951 12 07 „Jurgino" agentūrinio pranešimo išrašas, ten pat, b. 176, l. 79–80.
[158] 1951 04 gen. mjr. Pitovranovo raštas gen. mjr. Kapralovui, ten pat, b. 179, l. 132–134.
[159] 1952 02 18 SSRS MGB 2-osios vyr. valdybos virš. pav. Lialino raštas, ten pat, b. 187, l.163; Mockūnas L. Pavargęs herojus, p. 403.

ti MGB kontrolę. Antra, turėjo būti informuoti apie einamąją veiklą, nors visus raštų projektus ir elgesio planus visi buvo suderinę su MGB. Trečia, jei būtų reikėję kurio nors iš jų susitikimo su slapta panaudojamais radistais, jie žinotų pagrindinį dezinformacijos turinį – J. Lukša atsakingas už išdavystes Tauro apygardoje, „gal net pats yra išdavikas", „elgiasi neatsakingai kaip piemuo", „skleidžia neatsakingus gandus apie artėjantį karą", „net eiliniams partizanams dalina dolerius", „VLIK'as su M. Krupavičiumi taip pat už visa tai yra atsakingas"[160] ir pan. Kovo 6 d. Dramblys-agentas Margis visus panaudotus dokumentus (LRS 1950 07 08 steigimo aktą, Kęstučio-Arūno laiškus, S. Lozoraičio laišką Drambliui, Arūno atvežtus 300 dolerių ir kt.) perdavė pulkininkui Sinicinui saugoti MGB[161]. Taip pat Dramblys pasitarnavo iškviesdamas radistą į susitikimą. Kol jis aiškino Jūraičiui apie tai, kad jis „atvažiavo į frontą ir turi pamiršti savo asmeninius interesus", tuo metu konspiraciniame bute saugumo darbuotojai fotografavo radisto radijo seansų grafiką ir kitus slapta saugomus dokumentus[162].

Gen. V. Giedrys (1930 m. nuotrauka)

MGB ėmėsi įprastos tikrų pasipriešinimo kovotojų kompromitavimo taktikos ir, turėdami savo žinioje kontaktus su paralyžiuotu generolu V. Giedriu-Gintautu (tariamai jo vardu 1947 m. pabaigoje buvo surašytas įgaliojimas J. Lukšai-Skrajūnui atstovauti pasipriešinimui), 1951 m. gegužės 21 d. radiogramoje pranešė, kad jokių įgaliojimų niekam Gintautas nepasirašė ir nepripažįsta parašo Skrajūno įgaliojime[163] (telegramos tekstą perdavęs Jonas stebėjo radisto P. Janicko reakciją, ar tai jam nesukels kokių nors abejonių. Radistas jokių pastabų neišsakė[164]). Po to britų žvalgybos, bendravusios su LRS vadovais, pasitikėjimas J. Lukšos pranešimu apie J. Deksnio suėmimą sumenko. 1951 gegužės 26 d. buvo gauta radiograma, kurioje „BDPS prezidiumui" patarta toliau laikytis pasyvios taktikos kaip vienintelės teisingos esamomis sąlygomis. Vėl

[160] 1951 03 06 „Margio" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 175, l. 5–8.

[161] Ten pat, l. 9–10.

[162] 1951 04 07 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 148; 1951 04 04 raportas, ten pat, l. 136.

[163] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 45; 1951 05 18 raportas, ten pat, b. 179, l. 21.

[164] 1951 05 18 raportas, ten pat, b. 179, l. 14.

teiravosi apie anksčiau permesto „Hektoro" (iš tikrųjų – MGB perverbuoto kaip agentas „Petrauskas" – bylose „Volna"-„Priboj") likimą ir davė nurodymą jam perduoti 40 tūkst. rublių.

Iš Londono buvo teiraujamasi ir apie vyskupų likimą bei 1950 m. trėmimą. Tai nebuvo paslaptis Vakaruose, nors apie vyskupų likimą ten nežinota. Kaip ir apie trėmimų mastus. Maskva tuo metu duoda naujus nurodymus, kaip reikia kurti dezinformacinius pranešimus: nerodyti plačios ir aktyvios „BDPS prezidiumo" veiklos. Priešingai – rodyti, kaip yra sudėtinga dirbti pogrindyje. Taip pat neleisti, kad iš Vakarų siunčiamos S. Žakevičiaus ir S. Lozoraičio nuostatos dėl labiau konspiruotų kovos formų patektų tikriesiems pasipriešinimo dalyviams[165]. Tai turėjo likti tik MGB ir agentų rankose.

Užduotis agentei: „asistavimą galite priimti!"

Bet radistus numatyta išskirti. Agento „Nemunas" butas buvo Fredos priemiestyje, ir dėl „Jūraičio" charakterio bei noro bendrauti baimintasi, jog jis atskleis MGB seklius. Iš agento buto į sekimo kontrolinį punktą nutiesti laidai buvo užkasti po žeme, bet pavasarį dirbant daržus, juos būtų suradę. Pats kontrolinis punktas buvo įkurdintas sovietinės armijos karininko bute, o jis jau norėjo ten sugrįžti iš viešbučio. Abu sekimo postai buvo taip pat kariškių butuose, kurių nebegalėjo naudoti. Vienam radistui išvykus į Vilnių, kitas būtų perkeliamas į agentės „Ramunės" trijų kambarių butą Žaliakalnyje. Tikėtasi, kad jauna, patraukli ir laisva moteris „Ramunė" galės pagal MGB užduotį prisijaukinti radistą ir sumažins jo norus megzti naujas pažintis[166].

„Ramunė" – MGB agentė Aldona Kačarauskaitė[167], g. 1924 m. Pasvalyje, su viduriniu medicininiu išsilavinimu, dirbo Kaune vaistų sandėlyje 1951–1952 m. Buvo užverbuota 1948 m. rugpjūčio mėn. ir verbavimo metu išdavė „Karablį", kuris mėgino gauti

[165] 1951 03 plk. Počkaj raštas Kauno sr. MGB valdybos virš. plk. Sinicinui, ten pat, b. 175, l. 125.
[166] 1951 03 plk. Sinicino raštas plk. Leonovui, ten pat, b. 205, l. 145-147.
[167] 1954 02 20 sąrašas, ten pat, l. 2.

medikamentų partizanams. Dalyvavo agentūrinėje byloje „Peredača", kuri baigėsi kelių žmonių, tarp kurių buvo ir bandžiusių bėgti į Švediją, ir padirbinėjusių pinigus, suėmimu. 1949 m. ji dalyvavo partizanų vado „Saidoko" sekime. 1950 m. pagal jos pranešimus pradėta agentūrinė byla „Uzel", pagal kurią buvo suimta 10 pogrindininkų ir likviduoti 5 partizanai, tarp kurių ir LLKS pirmininko pavaduotojas Leonas Grigonis-Užpalis.

Kai MGB agentai „Ramunė" ir „Šimkus" važiavo į susitikimą su Tauro apygardos vadu „Saidoku", Šakių „liaudies gynėjų" būryje buvęs partizanų agentas perdavė informaciją partizanams apie vieną iš agentų, ir Ramunė iš šios užduoties sugrįžo viena. Saidokas neįtarė, kad pas jį atvyko ne vienas, o du MGB agentai. MGB duomenimis agentė „rodė iniciatyvą ir išradingumą, mokėjo greitai orientuotis. Dezinformacijos ir dvigubo agento darbo nepastebėta"[168]. Agentei buvo parengta užduotis ir legenda: prisistatyti pogrindininke, anksčiau susijusia su partizanais. MGB jai taip pat nesirengė visko atskleisti – ji apgyvendina sekamą pogrindininką su fiktyviais Balčiūno dokumentais. Pogrindinio darbo subtilybės buvo tokios, kad niekas neturėjo daug klausinėti apie vienas kitą ir tai leido MGB be didelių pastangų parengti Ramunės legendą. Turėjo pasakoti apie savo atsiribojimą nuo partizaninio judėjimo ir perėjimą prie „pogrindinės veiklos", nes „partizaninė kova be karo yra pražūtinga lietuviams. Kartu su partizanais žūna su jais susiję žmonės be jokios naudos". Kartu turėjo skleisti dar daugiau dezinformacijos: „partizaniniai daliniai, kurie tikrai egzistavo iki 1946–1947 metų, dabar yra likviduoti" ir liko „tik smulkios grupės", „tarp jų daug neidėjinių ir pakrikusių žmonių". O dabartinis tikslas – „saugoti lietuvių kadrus lemiamai kovai tinkamu momentu"[169]. Pas ją įkurdintam tariamam Balčiūnui turėjo aiškinti, kad kol jis gyvens pas ją, ji nevykdys jokios „pogrindinės veiklos". Kartu jai užduotį davęs „Gintaras" liepė jos nuomininkui elgtis kukliai, pažinčių (ypač su moterimis) nemegzti, restoranų ir barų nelankyti.

[168] 1951 03 10 agentės „Ramunės" charakteristika, ten pat, b. 205, l. 150; 1951 08 agentės „Ramunės" charakteristika, ten pat, b. 181, l. 104.
[169] 1951 03 19 užduotis agentei „Ramunė", ten pat, b. 205, l. 154.

„Mums žinoma, kad Balčiūnas godus moterų ir galbūt pradės asistuoti, gal net priekabiaus. Balčiūno asistavimą galite priimti, – tam, kad laikytumėte šalia savęs. Tam, kad jis tik su Jumis eitų pasivaikščioti, į kiną, į šokius ir t. t. Bet šį asistavimą apribokite griežtais rėmais, duodama suprasti, kad jūs mylite kitą žmogų.

Pokalbiuose su Balčiūnu pasireikškite antisovietiškai, nacionalistiškai nusiteikusia asmenybe, bet saikingai. Esant progai paminėkite teigiamas sovietinės realybės puses: nėra nedarbo, auga materialinis gyventojų aprūpinimas, plačios švietimo galimybės, sveikatos apsauga, auganti pramonė ir t. t.

Balčiūno primygtinai neklausinėkite, kas jis, kuo užsiima pogrindyje, kas jo pažįstami ir pan. Jei jis pats apie tai pasakos – kruopščiai įsiminkite ir praneškite mums"[170]. LSSR MGB ministro pavaduotojo plk. Leonovo pavedimu patikrinti atvažiavęs pplk. Malcevas liko patenkintas agente ir vadino ją „rimta, neplepia, noriai priimančia užduotis"[171].

1951 m. kovo 8 d. plk. Jakovas Sinicinas patvirtina „Ramunės" buto (Žaliakalnyje, Lelijų g. 1b-4) sekimo planą ir be agentės žinios įrengia pasiklausymo įrangą. Bute turėjo gyventi vienas radistas – seklių pavadintas „Už" (Žaltys), o agentei turėjo būti pristatytas kaip Balčiūnas. Kitoje gatvės pusėje, name Nr. 4, trys MGB darbuotojai, persirengę ryšininkais ir aprūpinti atitinkamais dokumentais, vaizdavo atvykusius stažuotei į Kauną. Ir stebėjo pirmojo namo išėjimą. Kadangi po dviejų parų budėjimo sekliai turėjo poilsio dieną, tad namo šeimininkei turėjo vaizduoti pamainomis dirbančius ryšininkus. Kitas postas buvo įkurdintas Lietuvių g. 3, MGB 7-ojo skyriaus darbuotojo buto palėpėje. Sekimo postai, palaikydami tarpusavio radijo ryšį, turėjo koordinuoti sekimo veiksmus. Sekamajam išėjus namo, iš pirmojo posto du sekliai lydi iki perdavimo pagrindinei seklių komandai. Vienas seka, o kitas lieka gatvės kampe ir rodo kitos grupės sekliams judėjimo kryptį. Antrojo posto sekliai, gavę pranešimą, eina į Lelijų gatvės kampą ir, gavę žinią

[170] Ten pat, l. 154–155.

[171] 1951 03 16 raportas, ten pat, l. 156.

apie sekamojo judėjimo kryptį, taip pat jį seka iki perdavimo pagrindinei seklių komandai[172] (žr. sekimo schemą).

1951 m. kovo 10 d. Jonas atėjo pas radistus su radijo siųstuvu ir pasakė apie būsimą Albino kelionę į Vilnių ir apgyvendinimą bute, kuriame yra lenkų partizanų naudotas bunkeris. Albinui nepatiko konspiracijos nesilaikymas – gyvens pereinamame kambaryje, o ryšininkas Jonas žinos abiejų radistų gyvenamąsias vietas. Vylėsi, kad, „patekęs į MGB, Jonas pamirš, kur jis gyvena"[173]. Ir čia Albinas pasako, jog pastebėjo sekimo požymius, kai juos Jonas vedė iš kunigo buto. Jonas numykė, kad nieko nežino, tačiau Albinas papasakojo apie pastebėtus tris ar net keturis žmones, kurie juos stebėjo. Vienas jų stovėjo prie vitrinos ir akiplėšiškai žiūrėjo į veidą. Taip pat laukiant taksi juos stebėjo netoliese esantys vyras ir moteris. Tiksliai identifikavęs sekimą, Albinas apie tai porą mėnesių tylėjo ir jokių priemonių nesiėmė. O juk Londone būsimus agentus mokė sekimo įgūdžių – tiek mokydami atsikratyti seklių, tiek ir mokydami sekti kokį nors pasirinktą žmogų.

Lelijų gatvės gyventojas

Nuo 1951 m. kovo 1 d. radisto P. Janicko pranešimų Centras negirdėjo. „Jūsų negirdime nuo kovo 1 d. Klausome visą laiką", – balandžio 9 d. perskaitęs tokią radiogramą Jonui, čia pat ją sunaikino[174]. Vis dėlto balandžio 17 d. su radijo siųstuvu atėjęs Jonas pasiūlė perduoti radiogramą apie „Amerikos balso" girdimumą. Radiogramos tekstas buvo užrašytas ant cigarečių popieriaus ir paslėptas papirose. Radiogramos tekstas radisto nesudomino. Išvakarėse su šeimininkais lankėsi bare ir džiaugėsi gerai praleidęs laiką, nors ir nusižengė nurodymams nesilankyti viešose vietose[175].

Ruošiantis pervesti radistą iš Fredos rajono, MGB slaptas bendradarbis „Jonas" apsilanko balandžio 24 d. „Ramunės" bute. Kitas slaptas

[172] 1951 03 05 operatyvinio sekimo planas, ten pat, l. 136–137.
[173] 1951 03 10 raportas, ten pat, l. 140.
[174] 1951 04 10 raportas, ten pat, l. 180.
[175] 1951 04 18 raportas, ten pat, l. 185.

MGB bendradarbis „Petras Gudauskas", registruotas šiame bute, turėjo jai pristatyti Joną kaip pogrindžio atstovą. Agentė sutiko priimti naują nuomininką, tik paprašė, kad jis kuo mažiau kalbėtų su jos penkiolikmečiu broliu. Sutarta, kad naujas nuomininkas naudosis Petro Gudausko registracija (P. Janickas dar turėjo dokumentus Juozo Balčiūno vardu, kuriuos 1951 m. rugpjūčio mėn. pakeitė į Petro Gudausko dokumentus). Tą patį vakarą radistas buvo atvežtas į naują butą ir pažinties proga „Ramunė" pasiuntė brolį nupirkti degtinės ir alaus...[176].

Po kelių dienų pasidaręs išorinę anteną, P. Janickas-Kazys 3 val. nakties kartu su buto šeimininke jos turimu vokišku radijo imtuvu „Olimpija" klausėsi „Amerikos balso" laidos. Girdėjo pranešimą apie Sovietų Sąjungoje naudojamą vergišką darbą tiesiant kanalus, apie karą Korėjoje. Kiekvieną kartą siųstuvą atnešdavęs Jonas vis ką nors naujo sužinodavo iš radisto biografijos: kur mokėsi, gyveno...[177]. Viso to reikėjo siekiant nustatyti MGB vis dar nežinomą Kazio tapatybę.

Kiekvieną kartą, kai kalba tarp slapto MGB bendradarbio J. Augucevičiaus-Jono ir radisto Kazio pasisukdavo apie partizaninį judėjimą, Jonas stengėsi formuoti neigiamą nuomonę apie „Skrajūną" ir ginkluoto pogrindžio veiksmus. Taip ir gegužės 29 d. Jonas papasakojo apie Alytaus ir Kazlų Rūdos rajonuose žuvusius partizanus: „nuo to laiko, kai atvyko „Skrajūnas" ir pradėjo save demonstruoti, MGB organai, apie tai sužinoję, pradėjo aktyvius veiksmus siekdami jį pagauti. Todėl dėl „Skrajūno" žuvo daug partizanų". Radistui ši legenda jau ne kartą buvo kartota, tad, neturėdamas realių žinių apie ginkluotą pasipriešinimą, jis neprieštaravo. Ir džiaugėsi, kad jis atsiųstas kitų žmonių: „šie žmonės turi didelę praktiką ir tokių kvailysčių neleistų. Aš įsitikinęs, kad apie mane kol kas niekas nežino ir todėl galiu ramiai sau dirbti. Ir manau, „Dramblys" dokumentų man neduoda todėl, kad vyksta tokie skandalingi dalykai dėl „Skrajūno"[178].

Vasaros pradžioje radistui buvo pranešta, kad MGB suaktyvino savo veiklą, Kaune suėmė keletą pogrindininkų, o į Vilnių atvyko automobiliai, panašūs į radijo pelengavimo stotis. Todėl Dramblys nusprendė

[176] 1951 04 25 raportas, ten pat, l. 192–193.
[177] 1951 04 27 raportas, ten pat, l. 195.
[178] 1951 05 29 raportas, ten pat, l. 223.

apriboti jo darbą – perdavinėti radiogramas tik 2–3 kartus per mėnesį, o klausytis kartą per savaitę. Radistas su tuo sutiko, tačiau prakalbus apie saugumą priminė, kad britai jam patarė laikytis tam tikrų saugumo reikalavimų, kurių jis nesilaiko. Pavyzdžiui, neturi atsarginio buto, kur galėtų esant reikalui pasislėpti. Jono pasiūlytas kunigo (MGB agento „Vytulio") butas jam netiko, nes per daug žinomas ir lankomas. Tačiau apskritai kalbos apie padidėjusį pavojų Kaziui didelio įspūdžio nepadarė – jis tikėjo savo laime: „aš dėl savęs nebijau ir esu visiškai įsitikinęs, kad nepagaus"[179].

Niekaip nesulaukdamas Dramblio žadėtų fiktyvių dokumentų, Kazys susiginčijo su Jonu dėl konspiracijos nesilaikymo: „mane pasodino, neleidžia niekur išeiti, sakykime, taip reikia. Tačiau kodėl užmiršta kitą pusę, svarbiausią konspiracijos taisyklę. Dabar tu (parodė į Joną) žinai, kur esu aš, kur gyvena Albinas, žinai, kur laikomas mano radijo siųstuvas, taip pat Albino siųstuvas. Bet tai grubus konspiracijos pažeidimas. Jei tave suims, tai iš karto kils pavojus abiem siųstuvams..."[180]. Slaptasis MGB darbuotojas neturėjo ką atsakyti, nes iš tiesų saugumas stengėsi neplėsti žmonių, žinančių apie šią operaciją, rato. Tokios radisto abejonės dėl konspiracijos nesilaikymo liko neišsklaidytos. Kiekvieną kartą susitikę vis sugrįždavo prie nepadarytų dokumentų temos. Kazys akcentavo, kad jis nėra lengvabūdis ir užsienyje juo pasitikėjo: „aš ten visada buvau pirmas. Baimės aš nepripažįstu. Prieš išvykimą į Lietuvą kai kurie buvo liūdni, susimąstę, o man nieko... (...) Aš už savo elgesį atsakau ir gerai žinau, kad niekuo nesiskirsiu nuo kitų žmonių, o tai labai svarbu"[181].

MGB pasiklausymo tarnyba užfiksavo, kaip atėjęs namo savininkės sūnus liepė Kaziui išsikraustyti, nes kitaip bus iškraustytas su milicija. Tačiau radistas jam pasiūlė nešdintis ir apie šį incidentą radijo siųstuvą atnešusiam Jonui nieko nepasakojo, tiesiog perdavė radiogramas apie padėtį Tauro apygardoje ir Dramblio žinutę, kad laišką su slaptaraščiu išsiuntė į Prancūziją[182].

179 1951 06 11 raportas, ten pat, l. 231-232.
180 1951 06 27 raportas, ten pat, l. 253.
181 1951 07 06 raportas, ten pat, l. 259-260.
182 1951 08 17 raportas, ten pat, l. 293.

V. AGENTŲ SLAPTAVIETĖS

Vilniaus Markučių paslaptis

Savo kuratorių iš MGB „Galinis" buvo įspėtas, kad pogrindininkai Vilniuje ieško patikimo buto ir jo adresas jiems yra perduotas. Vasario 8 d. susitikęs su pogrindžio atstovu Vladu (dar vadino save Vytu, o iš tikrųjų buvo agentas Vasaris) ir išgirdęs slaptažodį: „Ar pas jus parduodama ąžuolinė spinta?", turėjo atsakyti – „Ne, spintą jau pardavėme, yra tik stalas ir sofa" ir duoti savo sutikimą apgyvendinti pogrindžio atstovą atskirame kambaryje.

Iš agento „Vasario" pranešimo:

Bitinas parodė kambario dešinėje baltas duris, kurios buvo uždarytos skląsčiu. Atidarė duris ir parodė Vladui sieninę spintą, kurioje buvo sudėti virtuvės rakandai.

– Už šitų lentynų yra antros durys, o tarp sienelių – nemaža slėptuvė.

– Kas gyvena kaimynystėje? – pasiteiravo Vladas.

– Antrame aukšte gyvena gydytojas, lietuvis. Ir vairuotojas – rusas. O verandoje gyvena buto šeimininkė – lenkė.

– Ar dažnai būna dokumentų patikrinimas?

– Retai, kas trys ar keturi mėnesiai, dažniausiai naktį ar paryčiais.

– Žmogus, kuris čia apsigyvens, ateis tik su manimi ir viskas

bus tik per mane. Todėl šiuo klausimu daugiau su niekuo nesikalbėkite.

– O jei ateisite naktį ir nematysiu veido? – teiravosi Bitinas. – Reikia kokio nors slaptažodžio.

– Pats sugalvokite.

– Tuomet kai aš paklausiu – „Kas?“, atsakykite du kartus: „Vytas, Vytas...“[183].

1951 m. kovo 10 d. 19 val. prie Vilniaus miesto bilietų kasos stovėjo elegantiškai apsirengęs – juodu paltu, pilka skrybėle – jaunas vyras ir rankoje laikė knygą. Vladas priėjo ir ištarė slaptažodį: „Jūs turbūt Kazio laukiate?“ Gavęs atsakymą: „Taip, aš Jonas“, pradėjo su slapta dirbusiu MGB darbuotoju ir saugumo agentu „Vasariu“ viršininkų sankcionuotą pokalbį. Reikėjo apžiūrėti radistui Albinui siūlomą kambarį, išklausinėti apie šeimininkus, kaimynus ir pan. Pasikalbėję alaus bare, kartu nuėjo iki Markučių ir apžiūrėjo kambarį bei bunkerį jame. Įėjimas į bunkerį buvo užmaskuotas spinta. Išreiškęs susižavėjimą siūlomu butu, pažadėjo šeimininkui gerai sumokėti. „Apie pinigus dabar nekalbėsime. Bendras reikalas“, – patikino buto šeimininkas[184].

Kovo 12 d. Jonas, atvykęs išsivežti A. Leichmaną (Rasa, Tylius), rado radistus klausančius „Amerikos balso“. Girdimumas buvo labai geras ir nesigirdėjo jokių trukdžių. Visi trys prieš išsiskirdami išgėrė butelį degtinės ir Kazys atsisveikindamas paklausė: „Na, tai kur dabar mes susitiksime – žemėje ar danguje?“. Iš tikrųjų Kazys ir Albinas matėsi paskutinį kartą. Jų likimai pasisuko skirtingomis kryptimis.

Nupirkęs bilietus į skirtingus vagonus, Jonas tikėjosi, kad Albinas įsikurs pirmame vagone. Ten turėjo važiuoti ir du sekliai, kurie esant reikalui turėjo sutrukdyti galimą dokumentų patikrinimą, nes Albinas važiavo be dokumentų. Tačiau vietoje dyzelinio traukinio iš Kauno atvažiavo traukinys iš Rygos, ir neradęs savo vietos Albinas atėjo į vagoną, kuriame važiavo ir Jonas. Apsimesdami, kad vienas kito nepažįsta, jie važiavo skirtingose kupė. Radistui teko važiuoti su Vilniaus dramos teatro aktoriais, kurie vis klausinėjo, kuo jis užsiima. Išlipę iš traukinio

[183] 1951 02 08 „Vasario“ ir 1951 02 14 „Galinio“ agentūriniai pranešimai, ten pat, b. 173, l. 224–226, 246.
[184] 1951 03 10 „Vasario“ agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 199, l. 156–157.

susitiko taksi stotelėje, tačiau, nesulaukę automobilio, nuėjo į Markučius pėsčiomis[185].

Iš operatyvinio sekimo suvestinės:

Kovo 12 d. 22 val. 27 min. išlipant iš dyzelinio traukinio, atvykusio iš Kauno, vagono Nr. 1, Vilniaus m. perone buvo perimtas operatyviniam sekimui ypatingai pavojingas valstybinis nusikaltėlis „Albinas", kuris kitose suvestinėse bus vadinamas šiuo slapyvardžiu.

Išlipęs iš vagono „Albinas" sustojo prie įėjimo į tunelį ir laukė ateinant operatyvinio darbuotojo. Po 2–3 minučių oper. darbuotojas išlipo iš vagono su lagaminu rankose ir tuneliu nuėjo link išėjimo iš stoties, o „Albinas" sekė 4–5 metrų atstumu iš paskos.

Prie stoties „Albinas" ir oper. darbuotojas mėgino rasti taksi, kadangi laisvų taksi automobilių nebuvo, jis pėsčiomis ėjo Geležinkelio, Aušros vartų, Subačiaus gatvėmis, 23 val. 15 min. atėjo į D. Jerozolimskos g. 15 (adresas 2-N valdybai žinomas)..."[186].

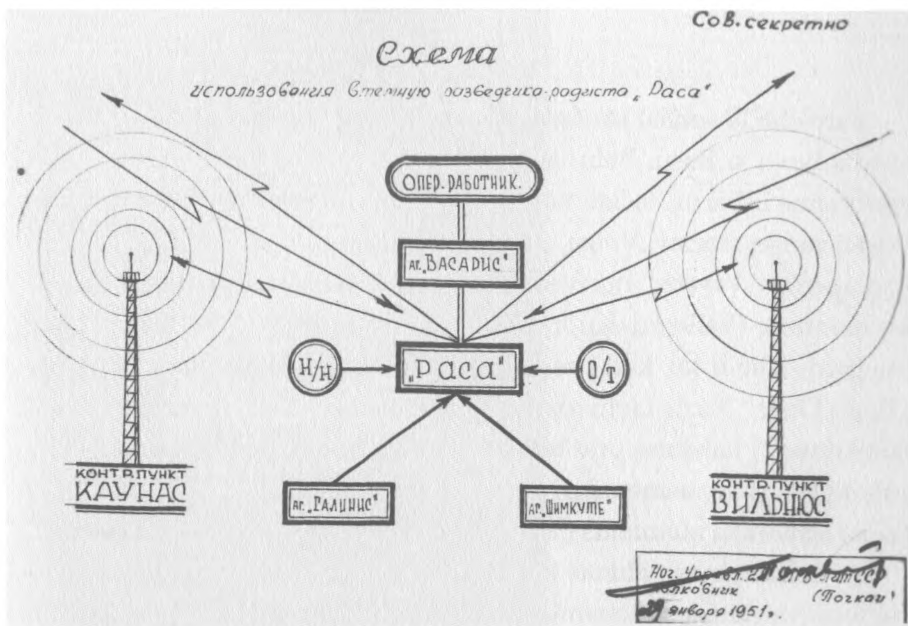
Jonas A. Leichmaną palydėjo ir apgyvendino mokytojo Algirdo ir Janinos Bitinų (vyras ir žmona – MGB agentai „Galinis" ir „Šukytė", su jais dar gyveno agento uošvė ir vaikai – dvejų metų mergaitė ir naujagimis) bute, Jeruzalės skg. 15-3 (*Jerozolimska, dab. Dobilų g. Markučiuose – aut.*), kuriame ir gyveno iki 1951 m. birželio 14 d. Bute iš anksto buvo įrengtas pasiklausymas ir, ruošiantis visą parą trunkančiam sekimui, jau daugiau kaip mėnesį butas iš anksto buvo stebimas. Nors užfiksuota labai daug įvairių lankytojų, vis tiek radistas buvo atvežtas ir apgyvendintas Markučiuose.

Radistas neužilgo pastebėjo, kad buto šeimininkai mėgina jo pokalbių pasiklausyti, o aplink namus vaikšto įtartini asmenys, „perdavinėjantys vieni kitiems pilnus portfelius", tačiau į tai nekreipė dėmesio. Tik vieną kartą pajutęs, kad šeimininkė prie durų klausosi, jis iš visų jėgų atidarė duris, ir ji, į galvą gavusi smūgį, nukrito ant grindų[187]. „Vyto"

185 1951 03 13 raportas, ten pat, b. 205, l. 142-145.

186 1951 03 12 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, b. 175, l. 43.

187 1951 10 agento „Chrapenko" pranešimas, ten pat, b. 181, l. 300-301.

Desantininko „Rasa" kontrolės schema

(gyvendamas Markučiuose susitikinėjo tik su tariamais pogrindžio atstovais „Jonu" ir „Vytu" (agentu „Vasariu", pagal kurio informaciją 1950 metais MGB sunaikino Dainavos apygardos štabą[188], vėliau jis dirbo vaikų namuose) paklausė, kas gyvena kieme esančiame namelyje su dviem langais. „Nepavojingi žmonės", – atsakė Vytas, nors būtent šiame namelyje slėpėsi MGB išorinio stebėjimo sekliai[189]. Tačiau MGB atkreipė dėmesį, kad „Albinas" nuolat buto šeimininkus tikrino, ar jie nėra MGB agentai[190]. Abejones šeimininku stiprino ir tai, kad jis daug geria ir drąsiai su pašaliniais žmonėmis kalba antisovietinėmis temomis. Jis sužinojo, kad tarp šeimininko pažįstamų yra saugumo sulaikytų ir paleistų žmonių[191]. Pagal Londone gautas instrukcijas, tai buvo užverbavimo požymiai. „Vasaris" tokį įtarumą vadino nepagrįstu. „Albinas" su buto šeimininku per kelias dienas suremontavo įėjimą į bunkerį, jame įvedė elektrą ir sudėjo grindis[192], kad esant reikalui galėtų pasislėpti. Dramblys ir toliau žadėjo aprūpinti dokumentais.

[188] 1951 02 01 planas, ten pat, b. 173, l. 23.
[189] 1951 05 14 agento „Vasario" pranešimas, ten pat, b. 179, l. 7–8.
[190] 1951 05 14 agentų „Galinio" ir „Šukytės" pranešimas, ten pat, l. 9–10.
[191] 1951 05 07 „Vasario" pranešimas, ten pat, b. 199, l. 225; 1951 04 08 raportas, ten pat, b. 175, l. 154.
[192] 1951 03 31 „Galinio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 175, l. 124.

Patys MGB sekliai jau antrą dieną „Albiną" pametė iš akių. Vėlai vakare ieškojo jo Rasų, Bobruisko, Vitebsko, Aušros Vartų gatvėse, lankė restoranus ir barus, tačiau nerado. Sugedus namo stebėjimo punkte buvusiai radijo stočiai „Volga", sekliai signalą gavo pavėluotai. Pasirodė, kad agentas „Vasaris" nusivedė jį į netoliese esančią savo darbovietę vaikų namuose (Veiverių–Kuprioniškių g. sankryžoje)[193]. Ne mažesnį nerimą jiems kėlė ir tai, kad pas buto šeimininkus lankosi Juozas Biržinis – „Pupų Dėdė", kuris Lietuvoje buvo žinomas savo satyrinėmis dainomis. Patekdavęs į kalėjimą prie bet kokios valdžios, J. Biržinis, nors ir buvo sulaikytas MGB, asmeniškai pažinojo Justą Paleckį[194]. Niekur nedirbantis, su armonika ateinantis „Pupų Dėdė" nebuvo palankus lankytojas.

A. Leichmanas-Albinas kartu su A. Bitinu ir jo žmona lankydavosi pačiose įvairiausiose senamiesčio vietose. Tačiau atvykus į svečius Bitinienės pusseserei, Kauno radiofono diktorei M. Juškevičiūtei (KGB sekliai ją praminė „Minoga"), padėtis dar labiau komplikavosi – ją įtarė esant MGB agente. Negalėjo pasinaudoti name esančiu bunkeriu, jeigu, jo manymu, prireiktų slėptis. Kas trečią dieną aplankydavęs tariamas pogrindininkas – agentas Vasaris bandė raminti.

Vytas: (...) aš matau, tu labai atsargus.

Radistas: Taip ir reikia, mes juk dirbame tokį darbą. Mes vienas su kitu turime būti dar labiau atsargesni, negu su svetimais (...), – išsitraukia iš kišenės kažkokias tabletes, supakuotas pergamentiniame popieriuje, – tai geras dalykas. Tai nuo nuovargio ir labai stiprina organizmą. Aš su jomis vieną kartą išbuvau tris paras nevalgęs ir nesijaučiau alkanas. Jas labai sunku gauti. Bet kažkaip sukombinavau. Galbūt pabandysi vieną?

Vytas paima vieną tabletę, apžiūri, pauosto ir grąžina: Ačiū. Aš kol kas nepavargau ir jos man nereikalingos.

Radistas net pašoko: Aha, tu mane kaltini, kad aš per daug atsargus, o žiūrėk, koks tu! Aš žinau, ką tu galvoji. Tu manai, kad čia nuodai.

Vytas supyksta: Tu čia ką, Šerloką Holmsą ar kokį kitą kri-

[193] 1951 03 13 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, l. 46.
[194] 1951 03 26 raportas, ten pat, l. 94.

MGB seklys Vilniuje

minalinio romano herojų vaidini. Kokio velnio kiši man šias tabletes ir kalbi kvailystes?

Radistas: (...) tu nepyk, aš kvailioju.

Vytas: Tu manim netiki, o aš šimtą kartų tavim netikiu ir neprašau, kad tu tikėtum. Dirbi – dirbk, sėdi – sėdėk. Mano pareiga daryti, kas man pavesta dėl tavęs daryti, ir aš daugiau nieko nenoriu žinoti.

Radistas: (...) Aš sakau, kad mes neturime vienas kitu tikėti nelaimės atveju. Juk kiek mūsiškių žuvo dėl mūsų kaltės ir dažniausiai dėl nemokėjimo saugoti paslaptis. Aš šiandien patenkintas, nes dabar konspiracija labai gera. Viskas padaryta taip, kad žūti gali vienas ar daugiausia – du[195].

Kitą dieną „Albinas" atėjusį „Joną" išsivedė „gerti alaus" ir išsakė savo abejones, kad M. Juškevičiūtė daug klausinėja, švaistosi pinigais ir nors atvyko į kursus iš Kauno, bet juose nė karto nebuvo. Jie kartu pabuvo ir restorane „Pribaltika" Didžiojoje g., ir restorane „Neris" netoli

[195] 1951 05 22 „Vasario" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 179, 38–40.

MGB slapto fotografavimo priemonės

Gedimino pr.[196] Tačiau toliau jam nerimą kėlė buto šeimininko nekonspiratyvus elgesys, dažnos išgertuvės, pašalinių asmenų lankymąsis[197].

Marijona Juškevičiūtė-Biržienė-Stabačinskienė-„Marceliutė" (1922–2005), Petro Biržio – „Pupų Dėdės" buvusi žmona, su juo ruošė radijo valandėles kaip „Marceliutė", gastroliavo po Lietuvą vienoje trupėje su P. Biržiu ir estrados dainininku Antanu Šabaniausku.

MGB iš karto nusprendė sustiprinti A. Leichmano (Albiņas, Rasa) stebėjimą. Pirmiausia – organizuoti jam susitikimą su „BDPS prezidiumo" pirmininku Drambliu (agentas Margis), kuris kategoriškai uždraustų išeiti į gatvę ir susitikinėti su nepažįstamais žmonėmis. Dar buvo parinkta papildoma priemonė, siekiant pristabdyti jo išėjimus iš buto, – suderinus su agentūra, „organizuoti jam ligą", kuri silpnintų organizmą ir prikaustytų prie lovos. Bet tam reikėjo SSRS MGB leidimo. Gavus šį leidimą, jį gydytų kitas agentas – „Čiornyj", kuris jau buvo naudojamas byloje „Zapad" (ta pati, kurioje dalyvavo ir J. Markulis). Įtariama, kad du žmonės specialiai buvo susargdinti Latvijoje, kad netrukdytų operacijai. MGB „Les" ar „Lursen-S" buvo tos operacijos, kuriose plačiausiai naudojami specialūs preparatai[198].

[196] 1951 05 17 „Albino" operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, l. 14; 1951 05 20 „Vasario" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 29.

[197] 1951 09 23 vyr. ltn. Augucevičiaus raportas, ten pat, l. 25–27.

[198] Zigmārs Turčinskis, Katoļu baznīca un čekas operācija „Lursen-S", http://www.la.lv/katolu-baznica-un-cekas-operacija-lursen-s-kas-palicis-neizstastits (Žr.: 2019 01 10).

Seklių nešiojama radijo stotis „Kazbek"

„Albinas", skaitydamas jam atneštus romanus – Howardo Fasto „Paskutinė siena" bei Prospero Merimė „Kolomba" – ir stebėdamas aplinką, atkreipė dėmesį į gretimame name gyvenančias merginas: „keista matyti tokias gražiai apsirengusias damas, kurios gyvena tokiame paprastame namelyje kaimynystėje. Be to, labai retai išeina į miestą. Jis tik vieną kartą matė, kai jos abi išėjo į miestą. Viena iš jų, greičiausiai jaunesnioji, sėdi namie. Vakarais nesimato stiprios šviesos, tik kampe dega lemputė..."[199]. Tai iš tikrųjų buvo silpnai užšifruotas MGB „B" skyriaus sekimo punktas, į kurį atkreipė dėmesį radistas. Siekiant nesukelti daugiau įtarimų, studentes vaizduojančioms seklėms pasiūlyta organizuoti „studentiškus vakarėlius", pakviesti „svečių". Svarbu, kad jų gyvenimo būdas labiau atitiktų studentišką.

Sekliams duotas nurodymas sulaikyti radistą, jeigu jis ruoštųsi pabėgti, važiuotų į vietas, kur nebūtų galima jo sekti. Jei bandytų išeiti į miestą po vidurnakčio (vienas ir be palydos) ar mėgintų išvažiuoti į kitus miestus – taip pat būtų suimamas. Reikia žinoti, kad sulaikymo metu jis gali panaudoti šaunamuosius ir šaltuosius ginklus bei su savimi turi nuodų kapsulę. Sekamajam išeinant į miestą dienos metu, sekliai turėjo jį stebėti iki pat tų vietų, kuriose tai nebeįmanoma daryti nepastebimai. Tokiu atveju sekliai turėjo išsidėstyti visuose išėjimuose iš gatvių, aikščių ar parkų[200]. Lydimas agentų vis tiek sugebėdavo išsakyti savo įtarimus dėl vykdomo sekimo – tuo įtarė Jerozolimskos (dab. Dobilų g.) ir Subačiaus gatvių sankryžoje stovintį ir su civiliu kalbantį milicininką, atidžiai jį apžiūrėjusią merginą...[201]. Jo įtarimai būdavo beveik visada tikslūs, tačiau jį lankantis ir lydintis „Vytas" (agentas Vasaris) visada stengėsi raminti ir išsklaidyti jo abejones.

Iš pradžių pagal planą ruoštas kaip Deksnio radistas ir galvota per jį perduoti informaciją, kad apie Deksnio ryšius su MGB platina ginkluoto

199 1951 04 14 „Galinio" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 175, l. 176–177.
200 1951 05 25 žvalgo „Rasa" stebėjimo sustiprinimo planas, ten pat, b. 179, l. 54–57.
201 1951 05 „Galinio" ir „Šukytės" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 175, l. 300.

Dviratininku apsimetęs MGB seklys

pogrindžio dalyviai „Mažytis" ir „Skirmantas". Sukurta dezinformacija, kad Deksniui nepalaikant LLKS vadovaujamų partizanų veiklos, pastarieji provokatoriais vadina visus nesutinkančius su jų taktika. Patvirtintas planas per „BDPS prezidiumą" nusiųsti į Londoną informaciją, kad dėl konspiracijos sumetimų susisiekti su Deksnio grupe neplanuoja ir dėl rezistencijos interesų toliau veiks paraleliai. Saugumas taip tikėjosi atskirti du radijo žaidimus ir galiausiai paneigti Londono įtarimus dėl Deksnio veiklos[202]. Nors vėliau šie planai pakoreguoti, tačiau dezinformavimas apie LLKS pasirinktą taktiką, aktyvius pasipriešinimo veiksmus ir toliau liko MGB prioritetu. Dramblys tam turėjo leisti BDPS biuletenį, kad taip būtų patvirtinama „pogrindinė veikla".

Namas Sierakausko 25

Kadangi buto šeimininką „Albinas" ir toliau įtarinėjo, MGB nuspręsta jo gyvenamą vietą pakeisti. Tam parinktas butas, kuris prieš tai buvo naudojamas kitoje agentūrinėje byloje „Priboj" (su J. Deksniu-Tarvydu)

[202] 1951 02 01 planas, ten pat, b. 173, l. 26.

kaip ryšių punktas. Agentai, palaikantys ryšį per jį, pogrindžio atstovams turėjo deklaruoti apie ryšių punkto uždarymą dėl pavojaus. Bute papildomai įrengta pasiklausymo technika ir specialus signalinis mygtukas.

Gegužės 24 d. „Jonas" su taksi atvežė Albiną iki viešbučio „Žvaigždė". Čia išgirdo, kad radistui tai kelia įtarimą, nes visi viešbučiai paprastai sekami, juose įrengiami pasiklausymo mikrofonai. Tačiau nuramintas, kad Dramblys jo laukia ir viešbutis yra nuošalus, nuėjo į 9 numerį. MGB numeryje jau buvo įrengusi pasiklausymo aparatūrą. MGB Dramblį jau buvo instruktavusi dėl galimų radisto klausimų. Taip dėl vienos svarbiausių Londone gautų instrukcijų pažeidimo – nurodymo radistui nesiskirti su kodavimo bloknotais ir radijo ryšio seansų lentele – leista, Albinui pareikalavus, atvežti jam šiuos dokumentus. Jei pareikalautų ryšio su Centru, leisti surašyti savo šifru radiogramą ir per „Joną" perduoti „Jurui" Kaune. Šis perduotų Londonui. Pasyvumas veikloje turėjo būti pateisinamas sovietinio saugumo aktyvumu, pavojais užmezgant radijo ryšį. Taip pat „Albinas" turėjo būti įspėtas dėl nesaugių vaikščiojimų po miestą su netikru pasu[203].

[203] 1951 05 17 agento „Margio" susitikimo su žvalgu „Rasa" planas, ten pat, b. 179, l. 50–53.

Z. Sierakausko g. 25, Vilnius. 1951-1952 m. čia gyveno ir buvo slapta sulaikytas MI6 apmokytas radistas A. Leichmanas

Kuomet susitikimo metu Dramblys išsakė priekaištus dėl konspiracijos nesilaikymo, Albinas-Tylius paraudo. Ėmė teisintis, kad ne taip dažnai jis ir išeidavo į miestą – kelis kartus į barą su šeimininku, į kiną ir vieną kartą buvo pirtyje su šeimininku, vaikščiojo po Markučių parką. Dramblio nuomone, vynas ir moterys – visų nelaimių priežastis. Prezidiumo vardu jis reikalauja nutraukti visus nepatikrintus ryšius, išėjimus į miestą: „Esi ne svečiuose, o atsakingame ir pavojingame poste, kai mažiausias įtarimas gali tau kainuoti laisvę ir prezidiumo sutriuškinimą". Dėl tariamai didesnių pavojų kaltas Skrajūnas (J. Lukša), kuris su žmonėmis atsiskaito doleriais ir platino daug iš užsienio atvežtų atsišaukimų. Žinodamas, kad radistas informacijos negali patikrinti, o jo nuteikimas prieš Skrajūną reikalingas perduodant dezinformacines radiogramas, Dramblys pareiškė, kad todėl prezidiumas siaurina pogrindinę veiklą ir net mažins radijo seansų skaičių. Įvarydamas daugiau baimės radistui, užsiminė, kad su turimais dokumentais rimtesnio patikrinimo neatlaikytų, turi nutraukti užmegztus ryšius su Maryte (Marijona Juškevičiūte-Biržiene). „Vynas ir moterys – įvairių nelaimių šaltinis", – dar kartą pakartojo Dramblys, išgaudamas Albino pažadą laikytis drausmės ir parašyti į Londoną laišką apie geras įsikūrimo sąly-

gas ir gautus dokumentus bei apsunkintą pogrindžio darbą. Išeidamas radistas paklausė, kiek kainuoja toks numeris, ir vėl išsakė savo abejones dėl susitikimo viešbutyje saugumo[204].

Juozas Albinas Lukša (1921–1951), VDU architektūros studentas, nuo 1945 m. partizanas, slapyvardžiai – Juodis, Kazimieras, Vytis, Arminas, Skirmantas, Kęstutis, Skrajūnas, Daumantas, S. Mykolaitis. Birutės rinktinės vadas nuo 1947 01 12. Kaip BDPS prezidiumo įgaliotinis 1947 m. pabaigoje išvyko į Vakarus. Ten parašė knygą „Partizanai už geležinės uždangos". 1950 m. spalio 3 d. Centrinės žvalgybos agentūros desantuotas Lietuvoje. Išduotas ir nužudytas MGB agentūros 1951 m. rugsėjo 4 d.

J. Lukša

Pasibaigus susitikimui, Dramblys lange parodė sutartą ženklą ir radisto vėl laukė Jonas su taksi[205]. Svečiui išvažiavus Dramblys nuskubėjo į susitikimą su MGB darbuotoju. Po kelių dienų vėl susitikęs su „Jonu" „Albinas" paprašė atvežti šifravimo knygeles ir radijo siųstuvą. Jo abejones dėl buto šeimininko nekonspiratyvaus elgesio papildė abejonės „Vytu", kuris papasakojo apie M. Juškevičiūtę kaip „didelį žmogų"[206]. Tokie radisto apmąstymai galėjo sužlugdyti operaciją, tad skubėta pakeisti jo butą, kuriame per keturis mėnesius užfiksuoti net 603 įvairių žmonių apsilankymai[207].

A. Leichmanas birželio 14-osios vėlų vakarą buvo perkeltas į Sierakausko g. 25, į Antano Arkušausko (agento Chrapenko) butą. Išeidamas su Jonu pasakė, kad dviem savaitėms išvažiuoja į Kauną. Kuomet taksi važiavo link Sierakausko gatvės, pirmą kartą A. Leichmanas pamatė juos visą kelią sekantį automobilį. „Pobeda" juos lydėjo nuo Jerozolimskos skersgatvio – Subačiaus, Didžiosios, Vokiečių, Liudo Giros

[204] 1951 05 26 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 177, l. 48–54; ten pat, b. 199, l. 261.

[205] 1951 05 24 raportas, ten pat, b. 179, l. 47.

[206] 1951 06 06 raportas, ten pat, l. 104–108.

[207] 1951 06 09 pažyma, ten pat, l. 154.

Saugumo sekliai su taksi automobiliu

(Vilniaus), K. Kalinausko gatvėmis. Tai buvo MGB 7-ojo skyriaus seklių automobilis. Radistas, žvalgydamasis per taksi užpakalinį langą, nuolat matė už šimto metrų juos lydinčią „Pobedą". Kuomet su Jonu išlipo Kudirkos g. gale ir pasuko pėsčiomis link Sierakausko g. 25, MGB seklių automobilis juos aplenkė ir nurūko link A. Sniečkaus namo. Ten apsisuko ir vėl pasirodęs iš kitos Sierakausko gatvės pusės, sustojo prie Chrapenko namo. Iš automobilio niekas neišlipo ir stebėjo, kaip „Jonas" su „Albinu" eina link laiptinės. Tai sukėlė radisto įtarimą. Jis naujame bute elgėsi atsargiai, žvilgčiojo per langus ir išeinant Jonui pasakė, kad šeimininkas jį matė Vilniuje Basanavičiaus ir kitose gatvėse. Išsigynęs, kad Vilniuje dažnai lankosi vykdydamas pogrindžio pavedimus, „Jonas" visa tai aprašė savo raportuose, pažymėdamas, kad radistas jo paaiškinimais nepatikėjo[208]. Jis negalėjo žinoti, kad Vilniuje paskutinis butas, į kurį buvo perkeltas, tiesiogiai priklausė MGB.

Namas Sierakausko g. 25 – Anastazijos Danilovos vila, pastatyta 1912 m. pagal Michailo Prozorovo projektą. 1925–1940 m. vila priklausė žymiam gydytojui Vitoldui Legeikai ir po nacionalizavimo 1940 m. joje įrengti vyriausybiniai svečių namai. Jais savo nuožiūra naudojosi ir MGB, ir KGB. Nuo 1973 iki 1997 metų statinius Z. Sierakausko g. 25 valdė valstybinė Respublikos svečių aptarnavimo firma „Draugystė", vėliau – „Draugystės" viešbutis. Buvo įsikūręs KGB skyrius. 1999 metų gegužę Vyriausybės nutarimu pastatas perduotas Užsienio reikalų ministerijai valdyti ir naudoti patikėjimo teise. 2008–2010 m. svečių namai trejiems metams perduoti Valstybės saugumo departamentui.

2009 metais vykdant parlamentinį tyrimą dėl Lietuvoje galėjusio veikti slapto CŽA sulaikymo centro buvo kilę įtarimų, kad galėjo būti panaudotos patalpos Z. Sierakausko g. 25[209].

Nuo šiol vieninteliais kontaktais turėjo likti „Jonas" ir „Chrapenko". Agentas „Vasaris" („Vytas") iš šios operacijos pašalinamas dėl neteisingo elgesio. Naujo buto šeimininkas aprodė jam nedidelį kambarėlį ir pasakė, kad bute gyvena dar keli žmonės, o žmonai jis pristatytas kaip „lietuvis-patriotas"[210]. Buvusio buto šeimininkai įspėti, kad sutikę gatvėje „Albiną" apsimestų jo nepažįstą.

Antanas Arkušauskas, g. 1913 m. Lekėčių vlsč., Riogliškių k. 1936–1937 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, artilerijos pulke eiliniu. Vėliau baigė amatų mokyklą, dirbo Kaune staliumi baldų fabrike. 1941 m. pusantro mėnesio vokiečių suimtas, įtariant priklausius komjaunimui. Nuo 1945 m. dirbo LSSR Pramonės statybos medžiagų ministerijoje. MGB užverbuotas 1944 m. rugsėjo mėn. „patriotiniais motyvais". Pagal jo duomenis Kaune suimti septyni ir pradėta dešimt bylų pogrindžio dalyviams. 1946 m. susipažino su „Didžiosios kovos" apygardos ryšininke S. Trakimaite-Ožka ir buvo panaudotas apygardos kovotojų sekimui. MGB panaudotas vykdant operacijas „Zapad" ir „Cerberiai", vaizdavo konspiracinio buto šeimininką ir „Didžiosios kovos" apygardos ryšininką. Su jo pagalba suimtas apygardos vado pavaduotojas „Uosis", štabo viršininkas B. Trakimas-Genelis ir kt. 1948 m. panaudodamas ryšį su partizanu „Vėju", pakišo operatyviniam smūgiui du apygardos būrius ir taip buvo likviduota dar 14 partizanų. 1949 m. pagal jo pranešimus suimta dar 13 pogrindžio dalyvių. MGB jį apibūdino kaip „konspiratyvų, blaivų, iniciatyvų, besiorientuojantį bet kokiose aplinkybėse"[211].

[209] E. Savickas, Vietoje, kur įtarta buvus CŽA kalėjimą, statys daugiabučius, https://www.delfi.lt/verslas/nekilnojamas-turtas/vietoje-kur-itarta-buvus-cza-kalejima-statys-daugiabucius.d?id=71751798 (Žr. 2018 11 10).
[210] 1951 06 15 „Chrapenko" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 179, l. 167-168.
[211] 1951 spalio mėn. pažyma apie agentą „Chrapenko", ten pat, b. 181, l. 297-298.

Rezerve buvęs A. Leichmanas-Albinas tik 1951 m. birželio 16 d. pirmą kartą po grįžimo į Lietuvą pamatė savo radijo siųstuvą ir kodavimo knygeles. Viską atnešęs Jonas radijo siųstuvo nepaliko ir vėl išsinešė[212]. Po kelių dienų Albinas vėl pradėjo išeidinėti į miestą. Sekliai fiksavo, kad jis eidamas periodiškai žvalgydavosi atgal, stengdavosi įsižiūrėti į žmones, ilgai stovėdavo prie parduotuvių vitrinų ir stebėdavo praeinančius. Darydamas ratus nuo Sierakausko iki Tilto g., jis taip pasivaikščiodavo reguliariai[213]. Kartais užeidavo ir į „Pergalės", „Helios", „Spalio", „Maskvos", Mokytojų namų kino teatrus. 1952 m. kovo 19 d. žiūri Michailo Romo filmą „Aktorės svajonė" su Faina Ranevskaja ir Jelena Kuzmina, balandžio 10 d. – amerikiečių režisieriaus Richardo Thorpe's filmą „Tarzanas randa sūnų", gegužės 7 d. – čekoslovakišką filmą „Laukinė Bara" (*Diva Bara*) [214], bulgarų filmą „Rytas virš tėvynės"[215], lapkričio 11 – d. Talinfilmo „Šviesa Koordi" (*Valgus Koordis*)[216], lapkričio 13 d. – italų rež. Mario Camerini filmą „Svajonės keliuose"[217] ir kt. Visi šie pasivaikščiojimai MGB kėlė nerimą dėl sekimo išsišifravimo, nes „Albinui" tokie įtarimai kildavo nuolat. Be to, ir jis pats mėgino išėjęs stebėti savo gyvenamą namą ir jo apylinkes: „...Albinas išėjo iš laiptinės, neskubėdamas, kartais pažiūrėdamas į šalis ir atgal, nuėjo Sierakausko, Kudirkos, Daukanto, Valančiaus gatvėmis ir vėl išėjo į Sierakausko g. Pasiekęs Pakalnės gatvės kampą, Albinas priėjo prie alaus gamyklos „Tauras", atsisėdo ant akmens ir 20 min. skaitė laikraštį, rūkė ir atidžiai žvalgėsi ir stebėjo savo namo langus ir mokyklos Nr. 9..."[218].

Pirmame bute A. Leichmanas nedirbo su radijo siųstuvu, tačiau visada ateidavęs Jonas kartą per mėnesį duodavo šiek tiek pinigų pragyvenimui ir pasivaikščiojimams po kino teatrus (per visą laiką perdavė apie 30 tūkst. rublių). Tik nuo 1952 m. gegužės vidurio Dramblys leido perdavinėti radiogramas, ypač po to, kai P. Janickas, apžiūrėdamas Jono atvežtą radijo siųstuvą, patebėjo, kad jį kažkas lietė ir vartė[219].

[212] 1951 06 17 „Chrapenko" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 179, l. 178.

[213] 1951 06 26 ir 1952 04 14 operatyvinio sekimo suvestinės, ten pat, b. 179, l. 207; ten pat, b. 192, l. 66.

[214] 1952 03 19, 04 10, 05 07 operatyvinio sekimo suvestinės, ten pat, b. 192, l. 164, 220, 292.

[215] 1952 08 29 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, b. 194, l. 275.

[216] 1951 11 11 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, b. 183, l. 20.

[217] 1951 11 13 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, l. 29.

[218] 1952 07 22 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, b. 194, l. 177.

[219] 1952 05 30 išrašas, ten pat, l. 41.

Slapta A. Leichmano nuotrauka (Vilnius)

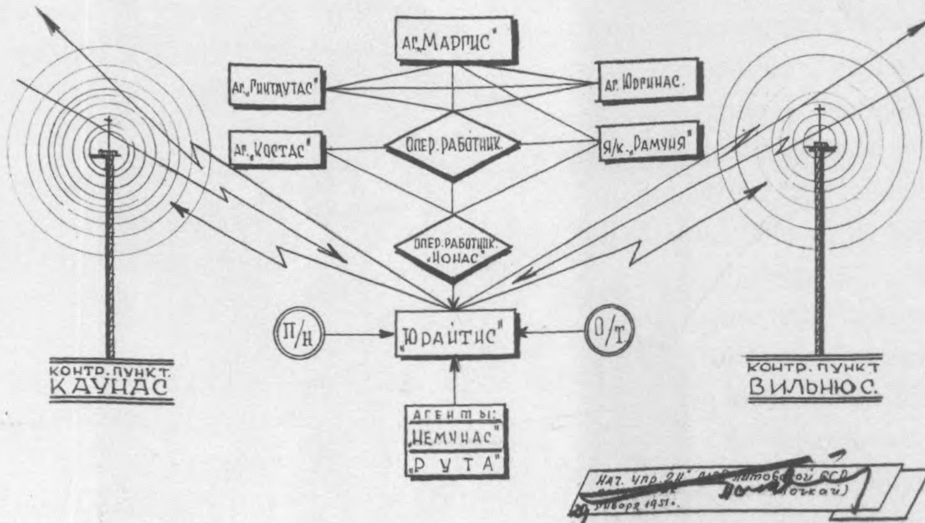
Sierakausko gatvėje siųstuvą tik seanso laikui du kartus per savaitę atnešdavo Jonas[220]. Perdavė ir priėmė per pusmetį apie 20 telegramų. Vienoje savo telegramoje britų žvalgybai Dramblys aptarinėjo partizaninę kovą ir siūlė imtis visų priemonių pereiti prie pasyvaus pasipriešinimo[221]. Atmetė ir Albino iškeltą klausimą „pogrindžio dalyviams" apie karinės žvalgybinės informacijos rinkimą; šis gavo griežtą Dramblio nurodymą pačiam to nedaryti[222]. MGB negalėjo sau leisti išsiųsti į Vakarus neparengtą karinę dezinformaciją. Jiems buvo patogiau, kai radistas savo kambaryje žaidė šachmatais su kuo nors iš pažįstamų, o ne rinko žvalgybinę informaciją. Tad turėdamas daug laisvo laiko ir kažkada asmeniškai pažinojęs šachmatininką Mikėną ir su juo žaidęs, A. Leichmanas laisvu laiku užsirašinėjo įvairias šachmatų kombinacijas.

Per pirmą pusmetį „Jūraitis" priėmė 27 radiogramas ir MGB pažymėjo, kad „per agentūrą, operatyvine technika, operatyviniu sekimu ir radijo perėmimu nenustatyta kokių nors nukrypimų nuo jiems (per

[220] 1952 11 26 A. Leichmano tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26709/3, l. 140–143.

[221] 1952 12 10 A. Leichmano tardymo protokolas, ten pat, l. 57, 203.

[222] 1952 11 14, 1952 11 24 A. Leichmano tardymo protokolai, ten pat, l. 57, 125.

P. Janicko-Jūraičio kontrolės schema

DAZNUMO PAKEITIMO GRUPES

MENESIAI

DATA	SAU.	VAS.	KOV.	BAL.	GEG.	BIR.	LEI.	RGP.	RGS.	SPA.	LAP.	GRD	DA[illegible]
01	911	423	670	773	562	736	906	618	853	461	850	521	01
02	814	621	520	831	424	719	483	893	651	890	730	689	02
03	500	930	611	902	549	957	857	725	551	486	675	404	03
04	954	790	449	679	894	584	700	415	917	691	933	587	04
05	527	965	810	643	481	705	858	533	791	712	516	899	05
06	445	687	561	889	718	949	629	852	821	570	735	454	06
07	879	767	909	579	960	438	971	447	685	426	659	778	07
08	770	482	575	410	837	968	637	912	740	975	556	910	08
09	546	978	838	943	878	501	534	724	480	798	699	649	09
10	647	466	779	598	898	456	924	610	734	963	574	958	10
11	984	652	986	487	819	583	695	422	552	704	443	545	11
12	843	820	522	847	674	905	513	952	711	868	624	967	12
13	974	420	783	972	469	606	748	538	983	492	808	613	13
14	752	569	861	642	897	729	434	873	786	586	882	726	14
15	985	888	436	656	496	766	947	600	755	414	573	859	15
16	499	811	604	920	703	849	567	976	815	904	590	743	16
17	565	860	806	723	887	402	676	488	715	626	437	914	17
18	928	430	982	507	544	937	528	751	508	886	816	635	18
19	582	708	771	678	869	777	632	851	728	453	926	682	19
20	964	517	896	441	786	476	614	419	531	757	650	494	20
21	844	532	793	683	832	553	746	623	932	834	536	732	21
22	403	775	473	953	592	877	646	883	502	710	446	918	22
23	760	884	657	823	578	442	697	472	702	630	825	523	23
24	568	716	854	417	690	913	594	733	609	855	564	865	24
25	463	796	602	956	503	537	862	677	405	826	801	641	25
26	636	870	458	585	840	653	444	761	612	785	479	871	26
27	550	780	694	863	425	745	684	939	559	722	929	789	27
28	457	959	648	490	717	818	518	824	616	727	408	673	28
29	946	608	872	805	547	763	907	452	864	638	597	749	29
30	807	515	407	973	698	431	560	738	658	491	966	509	30
31	540	804	875	467	867	439	803	593	750	948	530	925	31

Dažnių keitimo grafikas

agentūrą) nurodyto elgesio ir žvalgų savarankiškų veiksmų nenustatyta. Jie elgiasi ramiai, agentūra pasitiki, nieko įtartino nedaro"[223]. Toliau palaikydamas ryšį per metus perdavė 52 radiogramas ir tiek pat priėmė. MGB atrodė, kad britai jų palaikoma legenda patikėjo. 1951 m. liepos 13 d. nuo Dramblio buvo išsiųsta radiograma: „Tylius kol kas yra rezerve. Jis patikimai įkurdintas naujoje vietoje. Jo aparatas tvarkoje ir jo asmeniškai patikrintas. Pogrindžio sąlygos gali priversti laikinai nutraukti „Juro" darbą ir iš naujos vietos įjungti „Tylių"[224]. Tačiau dar reikėjo palaukti. Galiausiai gruodžio mėn. iš Londono gautas prašymas patikrinti Tyliaus radijo siųstuvą: „Tikslu patikrinti, ar Jūsų antras aparatas yra tvarkoje, mes patariame Jums pasiųsti trumpą telegr. Tyliaus aparatu, kad tiek Jūs, tiek mes būtume visai tikri, kad jo aparatas yra pilnai tvarkoje ir gali būti panaudotas reikalui esant. Tačiau Tylius neturi siųsti mums, jei tai sudaro pavojų jo saugumui"[225]. Siekiant išvengti įtarimų, nes be ryšio buvo daugiau kaip metus, buvo numatyta leisti išsiųsti kelias telegramas. Po to, kai bus nustatytas ryšio slaptažodis, numatyta jį suimti ir apdorojus izoliuoti bei panaudoti radijo žaidime su britų žvalgyba.

1952 m. vasario mėn. pasinaudojant šiuo prašymu, nuspręsta reguliarų ryšį toliau palaikyti per Tylių, o Jūraičio radijo seansus laikinai nutraukti: „saugumo sumetimais mes nusprendėme nutraukti perdavimą Juro aparatu ir ryšį palaikyti per Tylių. Ateityje tais pačiais sumetimais mes esame linkę palaikyti su Jumis ryšį pakaitomis: per Tylių ir Jurą (...). Labai gaila, bet išgirsti ministro Balučio kalbos dėl didelio rusų stočių trukdymo mums nepavyko. Dramblys"[226]. Vėliau abu radistus naudoti pakaitomis. MGB agentas Margis (Dramblys) turėjo viską paaiškinti konspiraciniais sumetimais, nes Kaune radijo siųstuvas veikė jau daugiau kaip metus. Į klausimą, ar nepavojinga dirbti keli šimtai metrų nuo MGB pastato, paaiškinti, kad tai net naudinga, nes MGB tokia vieta gali sukelti mažiau įtarimų[227]. Vasario 13 d. į butą Sierakausko g. atvyko pats Dramblys. Pranešęs apie paskyrimą pagrindiniu ryšio

[223] 1951 07 14 pažyma apie agentūrinę bylą „Les", LYA, f. K-30, ap. 1, b. 181, l. 7.
[224] 1951 07 13 radiograma, ten pat, b. 178, l. 199.
[225] 1951 12 22 radiograma, ten pat, b. 182, l. 9.
[226] 1952 01 radiograma, ten pat, b. 184, l. 28.
[227] 1952 02 užduotis agentui „Margiui", ten pat, b. 177, l.173–175.

Slapta nufotografuoti Algirdas Vytautas Misevičius-Atletas („Kauno tiesos" žurnalistas) ir P. Janickas

- 2 -

TRANSLIACIJŲ

BAZĖS ŠAUKIMO ŽENKLAI

01	GNX	LAG	NWT	SUL	KPK	IZZ	OCP	HAI	ATW	GCP	SEB
02	MBS	CSN	HAL	GXB	KTH	WBN	IQT	WTI	GEQ	RJN	MME
03	FLX	MXK	WQW	AAH	VHQ	CPJ	JPP	DCY	KPF	WOB	IMQ
04	WCW	ZHU	MBL	JNY	ICG	LAS	XPW	ZUU	KKQ	MKG	WVG
05	FIY	TSG	HSO	CIV	VBX	GNP	HLS	DGT	FIX	APU	GXR
06	GPS	ZYM	IBS	FQP	KAU	KQK	VOQ	ATH	DNB	RPC	PPZ
07	GIW	ZWP	HJE	HYS	PIH	HID	FVH	LJL	SEY	HPU	HWO
08	HQN	DNZ	GRA	AQU	XOK	KDZ	FMQ	XKJ	ZUJ	FCY	HPH
09	ZCR	FYL	WKV	AJB	UNP	TKW	XBQ	VZP	TWR	RTM	LQP
10	WHQ	MLS	DOD	SNL	GIR	OJU	PHC	AFV	TLO	FKD	PHP
11	EFQ	PJC	WQT	YHY	DUP	TKD	ART	VQV	BLJ	DOZ	MMP
12	TOX	BJP	ZKA	SHM	BQJ	HWC	AVC	GSI	ZUY	HXB	CBP
13	ITV	VLS	LJL	UXG	GAC	DIQ	DZC	CNC	KZH	LUX	KWB
14	FUR	VLR	BYP	GXQ	HUE	TWI	WXN	IRA	SWS	KBG	ZOA
15	BWQ	IAP	MCI	GLS	MDZ	TWS	VKR	CVZ	FNG	FMC	CJN
16	FCE	DQB	DJQ	OTX	LWP	FXN	ICL	FZR	XLR	RMX	MBP
17	UXI	ZQG	JQP	HCE	MAZ	AIA	YHM	PBC	LMP	ASP	CPK
18	LTH	UBP	LXV	GML	IYV	MRT	SQI	NYD	FSD	SMZ	PID
19	RIK	ZQB	SMX	EPQ	BZT	AGW	ZYZ	MJP	FIP	RUI	KKC
20	MTG	AFV	JHW	YIU	XIB	FYU	ZMA	XSA	JUU	PKP	MUL
21	GBP	MXX	DIJ	GXX	IGV	FOP	RBP	ZTW	JNO	UDJ	TXM
22	PNY	ZXU	PLL	AJV	OHC	PDS	HVU	SBK	CPT	THB	UYP
23	SWB	MXR	OVU	LPR	WPE	KAQ	PGC	NVO	VQD	GND	YTQ
24	OZJ	MWU	VWR	MVG	ZNR	HSQ	TIX	KZM	AJB	YGD	XIQ
25	DAT	LTI	VZD	VSP	FBQ	UHK	NAO	WRT	YBN	OJU	BHS
26	KBM	PGX	KSU	RJK	CDQ	IKH	JCB	NND	WMK	NZO	LQV
27	JBW	HDQ	UDS	HNR	NNI	MYG	XHD	GQT	OAH	GLJ	DPM
28	KZJ	POX	OGG	PKO	BWI	OZP	ZPL	PUW	CPS	ZPA	DSG
29	NQH	NLG	UHZ	NOT	MJW	CIQ	ZTG	LRK	PXL	WOZ	WUN
30	FBI	HUD	KHO	RXW	RPS	TJL	YUJ	CHD	DXA	CDA	CHR
31	YBS	BVW	KHH	UPM	HXP	JQM	DNU	HQH	KJP	CXX	LND

Bazės šaukiniai

kanalu, iš papiroso išėmė Simono (S. Žakevičiaus) telegramą, kurioje prašoma Tyliaus perduoti pranešimą savo šifru. Perskaitęs telegramą, užsidegdamas cigaretę radistas lapelį su pranešimu sudegino. Toliau paaiškino MGB sukurptą legendą, kad radijo siųstuvas bus atnešamas iš patikimos vietos, nešios Jonas du kartus per savaitę[228]. Lygiai tą pačią misiją Dramblys atliko ir Kaune pas Jūraitį. Vasario 17 d. pranešė, kad dabar Kaunas bus rezerve, o vėliau dirbs pakaitomis. Jūraičiui tai labai nepatiko. „Ką dabar veikti?" – kėlė retorinį klausimą radistas ir pats atsakė: „Mokytis lenkų kalbos". Tačiau užmegztas pažintis Dramblys įsakė mažinti arba nutraukti. Radistas jau buvo susipažinęs su „Kauno tiesos" žurnalistu Vytautu Misevičiumi (buto šeimininkės giminai-

[228] 1952 02 13 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 177, l. 181–188.

čiu), kuris jam spėjo papasakoti kai ką apie radijo bangų slopinimą. Savo pasakymu „MGB muzika trukdo klausytis radijo" sudomino ir Dramblį. Juk būtent Jūraitis prieš pusmetį siuntė pranešimą apie blogą „Amerikos balso" girdimumą Lietuvoje. Ir dabar Drambliui pasakojo, kad atitinkamoje radijo bangoje girdimas traškėjimas perduodamas tik nedideliais atstumais[229].

Kuomet jam jau leisti radijo seansai, radijo ryšį A. Leichmanas palaikydavo su „Control Station", buvusia Vakarų Vokietijoje, o jo paties stotis vadinosi – „Field Station". Kas antrą dieną (paprastai pirmadieniais, trečiadieniais, ketvirtadieniais ir šeštadieniais), nustatytu laiku ir nustatytu dažniu savo pranešimus perduodavo, kai į vieną minutę siunčiamus šaukinius „HVZ MTR" „Control Station" atsiliepdavo savo šaukiniais „NJX AVS". Kiekvieną kartą buvo naudojamas vis kitas dažnis, kiti šaukiniai. Visa tai buvo surašoma į radijo ryšio planą, kurį radistas slėpė pas save. Pats seansas užtrudavo ne ilgiau 40 minučių. „Control station", norėdama perduoti savo pranešimą, kiekvieną antradienį, 14.45 pagal Grinvičą, tris–penkias minutes siųsdavo savo šaukinius ir iš karto perduodavo telegramos tekstą[230]. Radistas turėjo 9 kvarcus, kuriuos keisdamas gaudavo reikalingą dažnį (*8–12 kHz arba kilohercų*). Radiogramas rašydavo ir jas šifruodavo lietuvių kalba. Kiekviena radiograma neturėjo būti ilgesnė negu 100 skaičių grupių (perduodama per pusvalandį)[231]. Siekiant įsitikinti, kad radistai dirba ne prievarta, buvo sutartiniai signalai – perduodant radiotelegramą pirma raidžių grupė nešifruojama su kodų knygele ir pabaigus telegramos tekstą dar dvi raidžių grupės nešifruojamos. Tai reikštų, kad radistas nekontroliuojamas. Jeigu būtų kontroliuojamas – turėjo arba užšifruoti vieną iš paskutinių dviejų raidžių grupių, arba neužšifruoti telegramos tekste vienos raidžių grupės[232].

Siekiant, kad radistai nepabėgtų, jų butai, kuriuose gyveno, buvo aprūpinti pasiklausymo technika ir organizuotas visą parą trunkantis stebėjimas. Buvo konstatuota, kad sekamieji yra visiškoje MGB agentų

[229] 1951 02 18 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 176, l. 130.
[230] 1952 11 27 A. Leichmano tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26709/3, l. 146.
[231] Ten pat, l. 151.
[232] 1952 11 28 A. Leichmano tardymo protokolas, ten pat, l. 166.

Slapta fotografuota A. Leichmano nuotrauka

įtakoje ir jų elgesys kontroliuojamas. Tačiau ir tokiomis sąlygomis MGB nesugebėdavo jų visiškai kontroliuoti, jei jie patys ką nors pastebėdavo ar sužinodavo. Taip P. Janickas perdavė nesuderintą radiogramą apie Vilniuje prasidėjusius trėmimus, apie kuriuos sužinojo iš kaimynų. Iš karto per agentus siekta įtikinti, kad tai nebuvo tikra informacija ir jokio trėmimo nebuvo (iš tikrųjų tai buvo 1951 m. masinių trėmimų operacija „Osen“, nieko bendro su atsaku į partizanų antpuolius neturėjusi). Dramblys turėjo per P. Janicką perduoti radiogramą, kad trėmimas buvo dalinis ir palietė tik tas vietas, kuriose partizanai įvykdė teroro aktus[233]. Tokia dezinformacija turėjo patvirtinti „BDPS prezidiumo“ tariamai puoselėjamą pasyvaus pasipriešinimo liniją.

233 1951 10 06 gen. mjr. Kapralovo pranešimas SSRS MGB 2-osios vyriausios valdybos virš. plk. Šubniakovui, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 181, l. 282–285.

Slapta A. Leichmano nuotrauka Vilniuje

Kine su sekliais

Nors radistai tuo metu gyveno skirtinguose miestuose – Kaune ir Vilniuje, ryšius tarp jų palaikė tik minėtas Jonas. Jis reguliariai, dažniausiai kartą per savaitę, atvažiuodavo tai pas vieną, tai pas kitą radistą. Vilniuje gyvenusiam Albinui-Stasiui tai kėlė nerimo, kad vienas žmogus žino ir abu radistus, ir Dramblį. MGB agentas atsakė, kad „kuo daugiau žmonių žino atvykusius iš užsienio, tuo jiems didesnis pavojus". Britų žvalgybos pamokos apie konspiraciją, kad ryšius su kiekvienu radistu turi palaikyti tarpusavyje nesusiję žmonės, ir toliau nebuvo laikomasi. MGB taip buvo patogiau kontroliuoti operacijos eigą, neįtraukiant naujų žmonių, o radistai ir toliau nesilaikė išmoktų konspiracijos pamokų. Turėdamas daug laisvo laiko Albinas Vilniuje lankė kino teatrus ir žiūrėjo sovietinius filmus: 1937 m. brolių Vasiljevų filmas „Voločajevkos dienos" (*Волочаевские дни*) [234] „Helios" kino teatre, Rytų Vokietijos filmą

[234] 1951 07 16 vyr. ltn. Augucevičiaus raportas plk. Počkajui, ten pat, l. 18–19.

„Prekyba gėlėmis" prisidengęs MGB išorinio sekimo postas

„Vienos šeimos istorija" (*Die Sonnenbrucks*, 1951)[235], „Kinų cirkas"[236] (*Leonido Varlamovo ir Michailo Ošurkovo 1951 m. pilnametražis dokumentinis filmas „Кumайский цupк"* – aut.) ir kt. Taip pat mokėsi aukštosios matematikos, daugiau rūpinosi savo buitimi, kadangi jis kaip radistas kol kas nebuvo panaudojamas. Jis nuolat prašė aprūpinti jį dokumentais[237]. Tačiau vengdami vykdyti šį prašymą, MGB darbuotojai tikėjosi suvaržyti jo veiklą. Agentas Chrapenko (buto šeimininkas) pranešinėjo apie jo susižavėjimą V. Čerčiliu: „Čerčilis ir Amerika nenori užkariauti kitų šalių, jie tik nori padėti kitoms valstybėms ekonomiškai ir po sekančio karo Čerčilis galvoja sukurti savarankiškas Europos Jungtines Valstijas, kaip ir JAV"[238].

Vyko ir išorinis Albino sekimas dieną naktį. Buvo sekamas kiekvienas jo išėjimas, susitikimas, gestai, maršrutas. Jis buvo kur kas pastabes-

[235] 1951 07 26 agento „Chrapenko" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 56–57.
[236] 1951 08 16 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, l. 182.
[237] 1951 07 16 vyr. ltn. Augucevičiaus raportas plk. Počkajui, ten pat, l. 39–41.
[238] 1951 07 26 agento „Chrapenko" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 57.

Namas P. Eidukevičiaus g. (Rinktinės g.) 4 – iki čia buvo sekamas A. Leichmanas-Rasa 1951 m. rugpjūčio 16 d.

nis ir net kelis kartus tiksliai identifikavo išorinį sekimą, tačiau didesnių išvadų iš to nepadarė. Pavyzdžiui, 1951 m. rugpjūčio 16 d. gyvendamas Sierakausko gatvėje, MGB seklius jis nuvedė šiuo maršutu: „Jasinskio, Petro Cvirkos (dab. Pamėnkalnio), Šventosios (Islandijos), L. Giros (Vilniaus), Liejyklos, K. Giedrio (Šv. Ignoto), J. Garelio (Dominikonų) g., čia pereina į kitą gatvės pusę ir atidžiai apžiūri iš paskos einančius žmones, paskui Muziejaus (Vokiečių), M. Gorkio (Didžioji) g. atėjo iki „Spalio" kino teatro, kur nusipirko 17 val. bilietą. Salėje atsisėdo šalia nepažįstamos moters, šalia kurios iš kairės sėdėjo nežinomas vyras. Moteriai duota slapyvardė „Partnerė", vyrui – „Kurjeris". Visą seansą jis šnekėjo su šia jauna moterimi ir žiūrėjo filmą „Kinų cirkas". Paskui visi trys išėjo ir sekliai užfiksavo, kad labiausiai susitikimu buvo patenkintas Albinas. Pakeliui aplankydami parduotuves jie pasiekė Neries valčių prieplauką prie Mokslų akademijos bibliotekos (*dabar Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka* – aut.). Į valtį kartu su jais įlipo dar du vyrai, kuriuos Albinas atidžiai apžiūrėjo. Persikėlę pasiekė Eidukevičiaus (dab. Rinktinės) g. 4. Dar aplankė stadioną ir visi pusketvirtos valandos išbuvo Eidukevi-

čiaus g. 4-9. Išėję 22.40 „Albinas" ir „Kurjeris" ėjo M. Melnikaitės (dab. Juozapavičiaus) gatve. Pasiekė L. Giros (Vilniaus) ir Tyliosios (J. Lelevelio) g. sankryžoje buvusį barą, paskui nuėjo į „Bristolio" viešbučio valgyklą, vėliau Kapsuko (dab. Jogailos) gatve iki miesto ugniagesių komandos, sugrįžo į Gedimino pr. Pasiekę Katedros aikštę ją perėjo ir nuėjo į „Puškino sodą". Čia pastovėję po medžiais pasuko M. Gorkio (Pilies) gatve iki Literatų gatvės ir išsiskyrė. „Kurjeris" grįžo į Eidukevičiaus g., o Albinas ties Petro I cerkve pasuko atgal M. Gorkio (Pilies) g. iki Balio Sruogos (Šv. Jono) g. Paskui pasuko Universiteto g. link Kutuzovo (Daukanto) a. Eidamas Universiteto ir Tallat-Kelpšos (S. Skapo) gatvėmis kelis kartus apsisuko. Paskui nuėjo link Gedimino pr. ir A. Domaševičiaus bei Mažvydo gatvėmis vidurnaktį grįžo namo"[239].

Ilgam be radijo ryšio seansų paliktas „Albinas" nuobodžiavo. MGB vyr. ltn. Augucevičius-Jonas raportavo pulkininkui Počkajui, kad radistas pajuokavo, jog jei ir toliau taip tęsis, jis nežinos, ką rašyti Centrui. Jei parašys, kad nieko neveikia, jam gali duoti kokią nors užduotį, o jis nenori nutraukti savo ramaus gyvenimo[240]. Palikęs 1 000 rublių išlaidoms, Jonas radisto būseną įvertino kaip ramią, nekeliančią įtarimų. Jonui išėjus, Albinas taip pat išeidavo pasivaikščioti. Kadangi MGB agentai vis dar aiškinosi jo kontaktus ir tikslus, jo pasivaikščiojimuose kiekvienas judesys buvo fiksuojamas: „17.20 išėjo iš namo, iki Sierakausko ir Gedimino gatvių sankryžos, „Sąjunginės spaudos" kioske nusipirko laikraštį, atidžiai apsidairė aplink ir nuėjo Gedimino gatve. Pasiekęs MGB pastatą, perėjo į kitą gatvės pusę ir nuėjo į kino teatro „Helios" (*Gedimino pr. 19 iki 1956 m. veikęs kino teatras, dab. Žemės ūkio ministerija* – aut.) kasą, nusipirko bilietą (...). Pažiūrėjo filmą „Karinio oro laivyno diena", 18.30 išėjo iš kino teatro. Čia užsirūkė ir lėtu žingsniu, per plyną lauką nuėjo link Neries upės, paskui – aplink Tarybų aikštę (dab. Lukiškių a.) į Gedimino pr. ir Sierakausko gatvių kampe prie „Sąjunginės spaudos" kiosko sustojo 1–2 min., žiūrinėdamas vitrinoje knygas ir žurnalus, po to lėtu žingsniu 18.50 grįžo namo..."[241].

[239] 1951 08 16 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, l. 182-183.

[240] 1951 09 15 raportas, ten pat, l. 239.

[241] 1951 09 27 objekto „Albinas" operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, l. 253.

„Prekiautojo saulėgrąžomis" legenda prisidengęs sekimo postas

„Knygų prekyba" prisidengęs saugumo seklių postas

Švietimo ... Kūno Kultūros Rūmai

A. Leichmanas
Liudijamojo parašas

Š M 285

KŪNO KULTŪROS RŪMAI

MOKSLEIVIO SPORTININKO

LIUDIJIMAS Nr. 873

Pavardė Leichmanas

Vardas Algirdas

gimęs 1923 m. III mėn 15 d.

yra A. Technikos N-kla Gimnazijos

fiz. lavin. kuop. narys

Kūno Kultūros Rūmų
Referentas

Kaunas, 1938 m. XI mėn. 21 d.

A. Leichmano moksleivio-sportininko pažymėjimas

Vincas Sercevičius (antras iš dešinės) Kauno Žalgirio krepšinio komandoje

Pavojingos pažintys

Ko nežinojo A. Leichmanas-Albinas? Kad atsitiktinai kino teatre sutiktas bendramokslis Vladas Noskovas (g. 1923, dirbęs Žemės ūkio mechanizacijos technikume dėstytoju) iš prieškario Kauno, apie kurį jis papasakojo ryšininkui Jonui[242], greit taps MGB agentu „Žuk". Jau po mėnesio, nuo rugsėjo 15 d.[243] jis buvo užverbuotas ir papasakojo, kad atsitiktinai kino teatre sutiktas A. Leichmanas buvo jo ikikariniu draugu ir jie su žmona Stase Noskoviene jį pasikvietė į namus. Čia ir sužinojo visą istoriją – gyvenimą Vokietijoje ir Anglijoje. Papasakojo, kad Lietuvoje atsidūrė kaip repatriantas, dirbo Alytuje, o su netikrais Stasio Labanausko dokumentais dirbo Šiauliuose, statybinių medžiagų sandėlyje. Tai buvo legenda. Tačiau būtent iš šio pranešimo pirmą kartą MGB sužinojo, kas toks iš tikrųjų buvo radistas „Rasa"[244]. Toliau „Žuk" buvo nukreiptas aiškintis P. Leichmano praeities ryšių – su kuo draugavo, mokėsi ar žaidė krepšinio komandoje. Išsiaiškinta, kad jo bendramoksliu Kauno technikos mokykloje buvo Augustinas Karkauskas[245], su kuriuo kartu žaidė krepšinio komandoje (kartu žaidė ir Vincas Sercevičius[246] – neprilygstamas pokario Lietuvos vidurio puolėjas ir metimo kabliu meistras, bet 1945 m. šis talentingas krepšininkas buvo rusų išvežtas į Vorkutos šachtas. Po Kauno žalgiriečių pergalės 1951 m. SSRS krepšinio čempionate buvęs Vorkutos tremtinys visgi buvo paskirtas KKI Sportinių žaidimų katedros vedėju, treniravo „Žalgirio" komandą iki 1956 m.

Augustinas Karkauskas

Augustinas Karkauskas (1922 06 27 Kaune – 1989 10 04 ten pat), tinklinio treneris, buvo vadinamas Kūno kultūros instituto „tinklinio tėvu". LSSR nusipelnęs

[242] 1951 08 20 raportas, ten pat, b. 184, l. 34–39.
[243] 1951 10 06 gen. mjr. Kapralovo pranešimas SSRS MGB 2-osios vyriausios valdybos virš. plk. Šubniakovui, ten pat, b. 181, l. 282–285.
[244] 1951 09 13 agento „Žuk" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 226–230.
[245] 1951 09 19 agento „Žuk" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 246–247.
[246] 1951 02 17 raportas, ten pat, b. 205, l. 102.

treneris (1968). 1949 baigė Kūno kultūros institutą. 1949–1951 VU Fizinio auklėjimo katedros vedėjas, 1951–1952, 1956–1989 LVKKI Sportinių žaidimų katedros dėstytojas. Lietuvos moterų ir vyrų tinklinio rinktinių vyr. treneris (1951–1982). Moterų tinklinio komandų – Lietuvos čempionių: Kauno Žalgirio (1950, 1954), vyrų tinklinio komandų – Lietuvos čempionių: Kauno „Žalgirio" (1952–1956), „Sakalo" (1965, 1966, 1968), „Šilko" (1970), Lietuvos taurės laimėtojo „Sakalo" (1968) treneris.

Irena Janickaitė

Aiškinantis šiuos ryšius norėta ištirti A. Leichmano pažinčių ratą, sužinot, ką dar būtų galima panaudoti operacijoje, kas galėtų artimiau pažinoti sekamą radistą „Albiną". Per šį agentą surado patėvį Joną Beliajevą, kuris tebegyveno Kaune Leichmano bute Aukštaičių g. 11. Galiausiai ir A. Leichmano, ir P. Janicko tapatybės ir artimieji buvo nustatyti. Povilas Janickas (g. 1925, gyvenęs Anykščiuose iki 1944 m. Žvejų g. 4) turėjo tėvą ir motiną, kurie tebegyveno Anykščių rajone. Jo sesuo Irena Janickaitė buvo Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto paskutinio kurso studentė. Algirdas Eugenijus Leichmanas (g. 1923, Raudondvario valsčiaus Netonių kaime, 1943 m. baigęs Kauno technikos mokyklą, tarnavęs vokiečių darbo tarnyboje) tėvų jau neturėjo, o patėvis dirbo Kaune, „Audimo" fabrike.

Sugundytas saugumo agentės

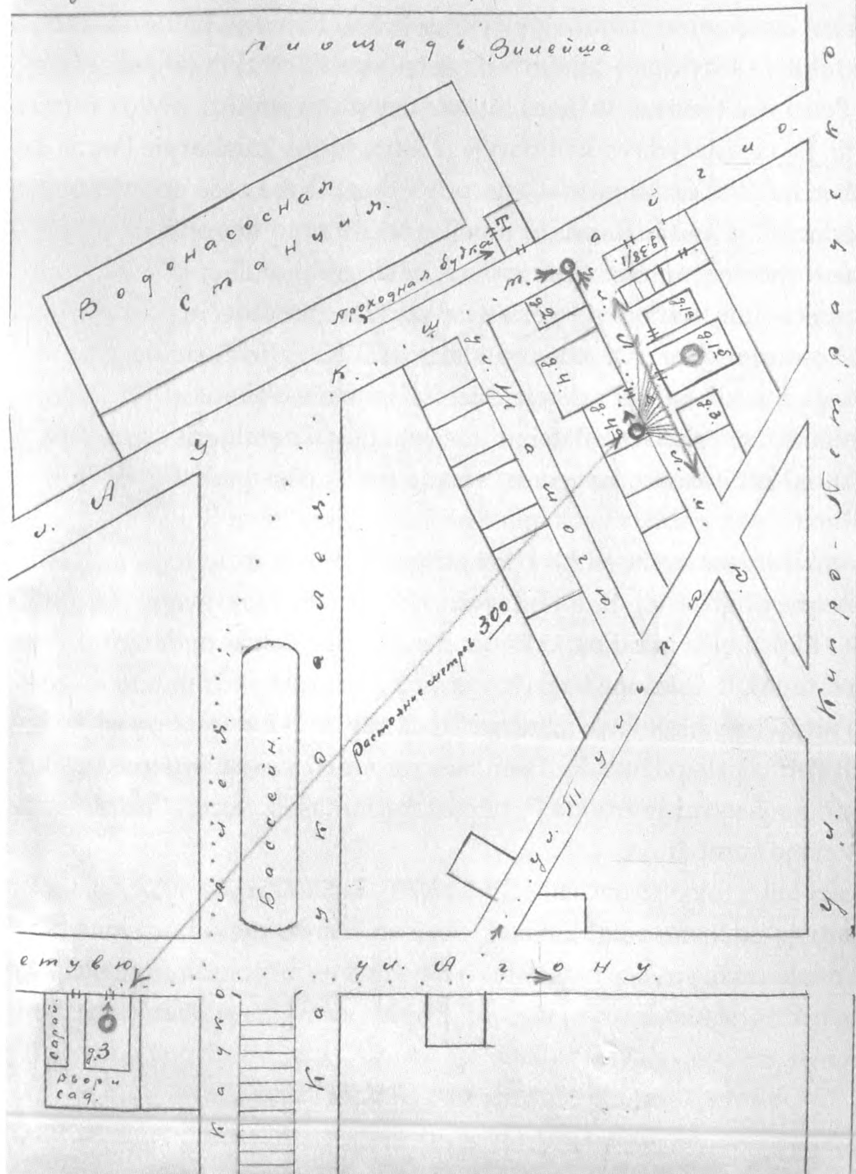
P. Janickas-Jūraitis 1951 m. balandžio 3 d. buvo apgyvendintas naujame bute – pas MGB agentę „Ramunę". Radistas pristatytas kaip nelegaliai gyvenantis pogrindininkas. Čia jis, negalėdamas laisvai išeiti, užmezgė romaną su šeimininke, prisipažino jai meilėje. Tai MGB greitai sužinojo iš pasiklausytų pokalbių. Kaip ir tai, kad savo buto šeimininkei „Ramunei" papasakojo, ką jis iš tikrųjų veikia. Jau po pusantro mėnesio agentė pranešė, kad „Petras" pradėjo aktyviai asistuoti, kalbėti apie meilę ir

siekti intymių santykių. „Pradėjo priekabiauti kaip prie moters, prisipažino meilėje ir žada amžinai mylėti (...), net žada išsivežti į Vakarus", – pasakojo savo kuratoriui N. Dušanskiui agentė Ramunė[247].

N. Dušanskis pokalbyje su agente aiškinosi jos nusistatymą: „jei teks suartėti su Petru, agentei iškeltas klausimas dėl ištikimybės mums". MGB jau žinojo apie artimus santykius, tačiau Ramunė patikino, kad jei turės tokius santykius – tai darbui neatsilieps. Ji tvarkingai pranešinėjo apie Petro susitikimus su Jonu, atnešdavusiu portfelį ir plytos formos paketą. Jie užsidarydavo kambaryje ir Jonui išėjus kambaryje Petras degindavo kažkokius jai nematytus popierius[248] arba rašė ant rūkomojo popieriaus[249]. Greitai Ramunė pateikė MGB savo agentūrinį pranešimą su sugyventinio charakteristika: „labai gerai atsiliepia apie anglus ir amerikiečius, mano, kad geriausia valdžia amerikiečių, kurie gerbia privačią nuosavybę (...). Atidžiai klausosi BBC ir priduria, kad jie tendencingi. Laukia karo ir sako, kad jei šiais metais, vėliausiai 1952 metais amerikiečiai nepradės, vėliau jau bus vėlu (...). Charakteris staigiai besikeičiantis, karštakošis, bet geras, visada pasiruošęs padėti ir geruoju iš jo galima viską gauti, mandagus ir kompanijoje labai linksmas, greitai įgauna kitų pasitikėjimą (...). Petras mėgsta išgerti ir po to daug plepa, tačiau apie pogrindinį darbą nė žodžio"[250]. Tuo tarpu jo švarko kišenėlėje rado kapsulę su nuodais. O kuomet svečiuose Petras padaugino alkoholio ir užmigo, Ramunė sugrįžo namo ir patikrino jo drabužių kišenes. Rado šifravimo bloknotus „Suisse" ir „Velte" suklijuotais lapais[251]. Jau vėliau Petras prisipažino, kad per pusantro mėnesio įsimylėjo ir pradėjo gyventi kaip vyras ir žmona[252], nepastebėdamas „žmonos" slapto apsilankymo jo kambaryje.

Kurį laiką tokia situacija MGB tenkino, tačiau tai plėtė kontroliuojamo radisto pažinčių ratą. Jonas, kiekvieno seanso metu būdamas tame pačiame kambaryje, vis įsimindavo šifruojamų radiogramų skaičių derinius ir kiek penkiaženklių skaičių grupių perduoda. Tačiau pusę metų

[247] 1951 05 03 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 175, l. 269.
[248] 1951 05 21 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 181, l. 142-143.
[249] 1951 06 06 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 159.
[250] 1951 06 06 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 157.
[251] 1951 06 12 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 164.
[252] 1954 09 03 „Kalvio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 197, l. 38.

Sekimo schema Lelijų gatvėje Kaune

gyvendamas be žadėtų dokumentų P. Janickas nerimavo. Jo gyvenimo būdui reikėjo išėjimų į miestą, apsilankymų kine ar teatre. Tad užsimindamas apie tai, kad toks delsimas jam atrodo „nelabai švarus reikalas"[253], MGB darbuotojams sukėlė tikrą galvos skausmą. Ką tai galėjo reikšti? Gal kur išsišifravo?

Tuo tarpu Jonas vis nuteikinėjo P. Janicką-Jūraitį prieš Skirmantą. Gegužės 29 d. gerdamas su radistu kavą virtuvėje pasakojo, kaip Alytaus ir Kazlų Rūdos miškuose žuvo daug partizanų, kadangi iš užsienio atvykęs Skrajūnas veikė atvirai ir išprovokavo MGB siautėjimus. „Būtent dėl Skrajūno žuvo daug partizanų", – melavo Jonas. „Aš čia nukreiptas tokių žmonių, kurie turi didelę praktiką, – pritarė radistas Jūraitis, – jie tokių kvailysčių neleistų". MGB agentų apsuptas radistas darė išvadą, kad jam grėsmės nėra: „aš įsitikinęs, kad apie mane niekas nežino ir todėl aš esu ramus ir dirbu"[254]. Iš radisto pasakojimų sužinojo, kad Lietuvoje jis žada išbūti kokius trejus metus ir tuomet sugrįžti į Angliją[255].

Liepos 13 d. Ramunė kpt. N. Dušanskiui perdavė žinią, kad Petras (tas pats agentės vadinamas P. Janickas) pirmą kartą išsakė nepasitenkinimą savo vadovybe: „...vadovybė stabdo jo veiklą ir neduoda jam išsiplėsti (razmachnutsia). Vadovybė klauso įvairių gandų ir pletkų, kai jis, Petras, jiems duoda konkrečius faktus, jie į tai nekreipia dėmesio (...). Ramunės paklaustas apie tai, kad gal vadovybė juo nepasitiki, atsakė, kad viskas ne taip, per jo rankas eina dokumentai, už kuriuos sovietai mokėtų milijonus... Be to, Petras iš balkono pastebėjo kažkokius laidus ir nusprendė, kad tai papulkininkiui Uvarovui įvedė telefoną ir jis galės taip pat juo pasinaudoti..."[256]. Po kelių dienų P. Janicką aplankė Jonas, atnešė radijo siųstuvą. Jam radistas pasakė, kad „žmonės čia gyvena ne taip jau blogai, negu galvoja užsienyje (...). Žodžiu, jie neturi jokio supratimo apie gyvenimą Lietuvoje, o didelę įtaką žmonių sąmonei turi Vakarų valstybių vykdoma propaganda prieš Sovietų Sąjungą". Tai vyr. ltn. Augucevičius atskirai pažymėjo raporte plk. Počkajui[257],

[253] 1951 05 28 raportas, ten pat, b. 179, l. 61–62.
[254] 1951 05 29 raportas, ten pat, l.79.
[255] 1951 06 02 raportas, ten pat, l. 85–86.
[256] 1951 07 13 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 181, l. 14.
[257] 1951 07 18 vyr. ltn. Augucevičiaus raportas plk. Počkajui, ten pat, l. 29–30.

„Dailininku" užsimaskavęs MGB seklys

fiksuodamas agento charakterį ir pažeidžiamumą. Agentė Ramunė taip pat informavo, kad Petras labai pasikeitė, skaito knygas „Pedagoginė poema", „Toli nuo Maskvos". Jai prieš kaimynus savo nuomininką vadinant „simpatija", pastarasis pasiūlė oficialiai susituokti. Uždarą gyvenimo būdą priversto gyventi P. Janicko meilė buto savininkei MGB nebuvo paslaptis – viskas buvo fiksuojama, slapta įrašomi jų pokalbiai[258]. MGB darėsi vis akivaizdžiau, kad slapta sekamas P. Janickas atsidūrė jų agentės įtakoje, prisipažino meilėje ir net gavo jos motinos sutikimą vedyboms, užsakė vestuvinius žiedus[259].

Pokalbiai buvo užrašomi ir dieną, ir naktį. Štai 1951 m. liepos 29–30 naktį užrašytas dialogas:

> Aš nuo tavęs nieko neslepiu, o tu nuo manęs slepi, – pasakė P. Janickas.
>
> Aš taip pat nieko neslepiu, – atsakė Ramunė.
>
> P. J. Vienu žodžiu, tarp mūsų yra kažkokia praraja.
>
> R. Užteks. Miegokim. Labanakt. Kodėl tu nemiegi?

[258] 1951 07 19 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 33.

[259] 1951 08 02 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 81–82.

Lelijų g. 1 (kairėje), Kaunas. 1951–1953 čia buvusiame name gyveno MI6 apmokytas agentas radistas P. Janickas-Jūraitis

P. J. Aš neužmigsiu, kol neparūkysiu.

R. Kodėl tu nervinies?

P. J. Aš nesinervinu (užsirūko). Tu manai, kad tik dabar man tai atėjo į galvą? Aš jau seniai apie tai galvoju. Tu mane myli?

R. Taip...

P. J. Aš tave taip pat (...). Aš jiems pasakysiu taip: „ilgą laiką man teko gyventi su viena mergina, jūs apie tai žinojote, dėl ko ji tapo nėščia". Tegul jis sprendžia šį klausimą. Aš pasakysiu kapitonui...[260].

Atrodė, lyg agentė laukiasi nepageidaujamo vaiko nuo P. Janicko... Tačiau MGB didesnį rūpestį kėlė jo pasivaikščiojimai po Kauną su Ramune ir naujos pažintys. Per pirmus tris mėnesius sekliai užfiksavo trisdešimt išėjimų ir naujų kontaktų[261].

Esant tokiai situacijai MGB parengė agentų Margio (BDPS tariamas vadas Dramblys) ir Gintauto (tariamas pogrindininkas Kęstutis) susitikimo su P. Janicku (Jūraičiu-Petru) planą 1951 m. rugpjūčio 25 d.[262] Nei

[260] 1951 07 29–30 pokalbio įrašas, ten pat, l. 72–73.

[261] 1951 10 25 pažyma, ten pat, b. 184, l. 212–218.

[262] 1951 08 21 Agentų „Margio" ir „Gintauto" susitikimų planas su žvalgu „Jūraičiu", ten pat, b. 181, l. 188–192.

Saugumo sekimo postas pridengtas prekyba gėlėmis

vienas MGB agentas nežinojo, kad dirba tai pačiai kontorai, tad kaip daryti poveikį britų permestam radistui buvo instruktuojami atskirai. Prieš tai visi agentai susitiko rugpjūčio 12 d. ir kiekvienas pagal su MGB suderintą planą teikė savo siūlymus: „Dramblys“-„Varnėnas“ („Margis“), „Radastas“-„Arvydas“ („Gintautas“) ir „Dobilas“ („Jurginas“). Visi susipažino su radiogramų turiniu ir „galvojo“, ką turėtų atsakyti dėl „specfaktoriaus“ (britų žvalgyba) – dėl karinio pobūdžio žvalgybinės informacijos teikimo. „Sugalvokim ką nors dėl akių“ netiko, bet nutarta pranešti, kad „BDPS prezidiumas“ neturi galimybės tokių žinių rinkti. Visa tai taip pat turėjo būti perduota ir Jūraičiui.

Susitikimas su Jūraičiu įvyko Ramunės bute, šeimininkę išsiuntus pasivaikščioti. Tariami „BDPS prezidiumo“ nariai turėjo įtikinti sąlygų sudėtingumu, kad dėl pavojų apriboja tarpusavio susitikimus. Išties organizuoti legaliai gyvenusių ir dirbusių agentų susitikimus buvo nelengva ir veiklos imitacija galėjo sukelti įtarimų radistui. Iš Londono gavus prašymą pateikti informacijos apie ginkluotąsias pajėgas buvo parengtas tik atsikalbinėjimas: „tokių duomenų rinkimas dabar yra pavojingas“. Taip pat informuoti, jog nutarta neplėsti radijo seansų skaičiaus ir daryti juos tik antradieniais. Radistas turėjo būti įtikintas savo

svarba pogrindžiui ir kad jokiais būdais to ryšio negalima prarasti. Leisti parašyti slaptaraščiu laišką, kuriame turėtų pabrėžti, kad saugiai gyvena, kad aprūpintas dokumentais, tačiau saugumo sumetimais laisvai judėti negali. Kartu turėjo leisti suprasti, kad radistas yra jų „saugomas" ir jie žino apie jo išėjimus į miestą, kino teatrų lankymą, išgėrinėjimą, važinėjimą automobiliu po Panemunę ir nežinomų asmenų lankymą. Ir pagrasinti, kad jei nesilaikys konspiracijos – informuos apie tai Centrą ir pasodins į bunkerį bei privers jame gyventi[263]. Prieš tai „Radastas" („Gintautas", „Arūnas") pats žadėjo jį nušauti, jei jis šlaistysis po miestą nesilaikydamas konspiracijos[264]. Kuriam laikui P. Janickas buvo sudrausmintas. Vyr. ltn. Augucevičius, vaidinęs ryšininką Joną ir kas savaitę nešiojęs radijo siųstuvą seansams, stengėsi ne tik išgauti kokios nors papildomos informacijos, bet ir dezinformuoti apie padėtį Lietuvoje. Radistui pasakius, kad jis nejaučia, jog Lietuvoje vyktų partizaninis judėjimas, Jonas patvirtino, kad judėjimas yra nedidelis ir miestų gyventojų neįtakoja[265].

MGB neužteko radistą apgyvendinti su savo agente. Jis Kaune buvo sekamas visą parą, bet labai atsargiai. Skirtingai nuo į Vilnių išsiųsto jo kolegos, jis nė karto nepastebėjo jį stebinčių įtartinų asmenų. Išorinis sekimas visada buvo nutraukiamas, jei grėsdavo išsišifravimas sėdant sekamiesiems į autobusą, einant į nuošalią gatvę ir pan.[266] Kaune sekamą P. Janicką sekliai vadino „Ugor" („Žaltys"), o jo buto šeimininkę ir sugyventinę, MGB agentę Ramunę vadino „Ukleika": „Ugor (...) pasidairė aplink, priėjo prie kiosko ir kažką nupirko, paskui pavijo Zanavykų g. einančią „Ukleiką" ir kartu užėjo į alaus barą Nr. 12 priešais Žaliakalnio turgų, iš kur po 20 min. išėjo (...), paskui nuėjo prie kino teatro „Daina" ir kasoje nupirko bilietus (...), pažiūrėję filmą „Dono kazokai" (*I. Pyrjevo 1949 m. filmas* – aut.) išėjo ir 1951.VIII.1. 0.15 atėjo namo"[267]. Sekimą vykdė keliolika žmonių. Esant reikalui surengdavo specialius vaidinimus, jei sekamasis per daug laisvai vaikščiojo po Kauną. Taip 1951 m. rugpjū-

[263] 1951 08 21 Agentų „Margio" ir „Gintauto" susitikimų planas su žvalgu „Jūraičiu", ten pat, l. 188-192; 1951 09 04 „Gintauto" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 184, l. 95-96

[264] 1951 08 14 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 176, l. 5.

[265] 1951 08 25 raportas, ten pat, b. 181, l. 200.

[266] 1951 07 22 objekto „Ugor" ir 1951 07 25 objekto „Albinas" operatyvinio sekimo suvestinės, ten pat, l. 47, 55.

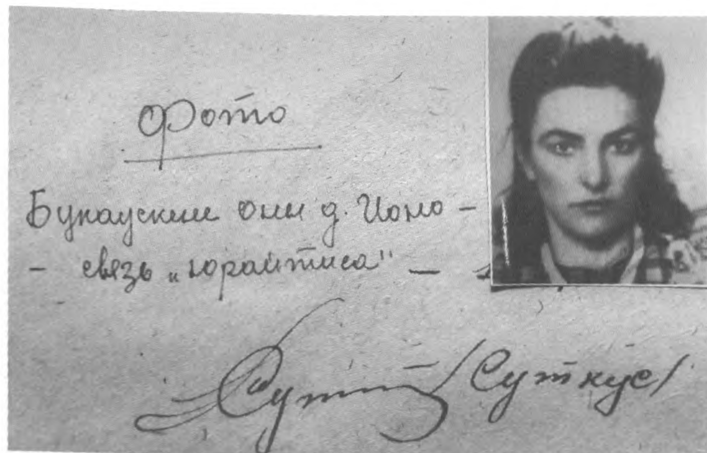
[267] 1951 07 31 objekto „Ugor" operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, l. 78.

P. Janickas su Regina Trakimaite (nufotografuota slapta)

P. Janickas-Jūraitis ir Aldona Kačarauskaitė - MGB agentė Ramunė (nufotografuota slapta)

MGB sekama P. Janicko pažįstama Ona Bukauskienė-Čigonė

čio 1 d. prie Kauno miesto sode ant suolelio sėdinčio P. Janicko prisėdo MGB darbuotojas. Tuomet po kelių minučių buvo pasiųstas kitas darbuotojas su milicijos leitenanto uniforma. Jis turėjo patikrinti greta sekamojo sėdinčio MGB darbuotojo dokumentus. Sekliai sekė, kaip reagavo į tokį patikrinimą, kaip persimainė jo veidas ir kaip klausėsi dialogo apie viešbutyje paliktus dokumentus[268]. Grįžęs namo papasakojo Ramunei, kad nors išsigando, paskui nusiramino. Jo manymu, jei pakliūtų į MGB rankas, tai ten priverčia duoti parodymus ir jis bus priverstas išduoti savo žmones, o to jis nedarys, nes nusižudys[269].

Galiausiai 1951 m. rugsėjo mėn. galutinai nustatyta „Jūraičio" tikroji tapatybė. MGB nustatė, kad Juozas Balčiūnas iš tikrųjų yra Povilas Janickas[270] (g. 1925, Anykščių r.). Toliau sekliai fiksavo kiekvieną pasivaikščiojimų po Kauną maršrutą ir kiekvieną susitikimą, identifikuodami sutiktus žmones (Oną Bukauskienę-Čigonę, Macijauskaitę-Kurapką...).

Iš sekimo suvestinės:

„1951.12.17 „Ugor" išėjo iš namų 19.10 ir greitu žingsniu Lelijų, Tulpių gatvėmis atėjo iki Kipro Petrausko g. 27 į kirpyklą, kur

[268] 1951 08 01 objekto „Ugor" operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, l. 80.
[269] 1951 08 02 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 82.
[270] 1951 10 05 vyr. ltn. Augucevičiaus nutarimas, ten pat, b. 176, l. 39.

nusiskuto. 19.25 išėjo ir Aukštaičių – Lelijų gatvių sankryžoje sutiko nežinomą vyrą, kuriam duotas „Gnomo“ slapyvardis. Jis nešė rudą portfelį, pasisveikinę rankų paspaudimu apie dvi minutes gyvai kalbėjosi, paskui vėl paspaudė vienas kitam ranką ir išsiskyrė. Operatyviai sekamas „Gnomas“ nuėjo į Mateikos g., o „Ugor“ 19.30 grįžo namo...“[271], 1952.01.11 „Ugor“, „Ukleika“ ir „Ukleikos“ brolis 15.50 išėjo iš namo, greitai atėjo iki autobusų stotelės Mickevičiaus g., sėdo į autobusą, nuvažiavo iki Rotušės aikštės, ten persėdo ir nuvažiavo iki Veiverių plento pašto stotelės (...), atėjo į Rotušės a. ir sėdo į atvažiavusį autobusą, ir nuvažiavo iki Stalino pr. (dab. Laisvės) be sekimo, nes autobuse buvo mažai žmonių, kas galėjo grėsti išsišifravimu. Po 15 minučių „Ugor“, „Ukleika“ ir brolis vėl pradėti sekti Maironio g. kampe, iš kur nuėjo iki „Baltijos“ kino teatro Stalino pr. 49, kasoje „Ugor“ nupirko du bilietus ir nuėjo į žiūrovų salę... (...). „Ugor“ ir „Ukleika“ pasižiūrėjo filmą „Pirmoji pirštinė“[272], „...atėjo iki kiosko „Glavtabak“ ir kažką nusipirkę greitai Mickevičiaus gatve nuėjo iki funikulieriaus, pasikėlė į Žaliakalnį, Aušros, Aukštaičių ir Lelijų gatvėmis 20.45 atėjo į savo namus...“[273].

Taip kas kelios dienos vaikščiodamas po miestą, P. Janickas-„Ugor“ buvo fiksuojamas dažniausiai laisvalaikį vakarais leidžiantis kino teatruose (dažniausiai „Dainos“, „Romuvos“, „Baltijos“), restoranuose, vaikštantis po Kauno centro parduotuves. Kelis kartus sekliai fiksavo, kad jis, taisydamas skrybėlę, tikrino, ar niekas iš paskos neseka. Tuo metu baigus sekimą gatvėje, įsijungdavo pasiklausymo specialistai iš „B“ skyriaus...

Iš pasiklausymo suvestinės:

„...pradėjo pasakoti anekdotus apie Molotovą ir Vyšinskį, pasakoja, juokiasi.

[271] 1951 12 17 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, b. 192, l. 22.
[272] 1952 01 11 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, l. 57.
[273] 1952 01 22 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, l. 66.

P. Janicko pažįstama Felicija Jaseliūnienė (nufotografuota slapta)

Vytas: Įdomu būtų sužinoti, kas bus po Stalino. Kai buvo Ždanovas, tai jis jį pavaduodavo.

„Ugor“: Taip, įdomu.

V.: Tikri jauni komunistai. Kartą klausiu, kokią politiką vedė Trockis? Tai niekas neatsakė, nežino. Mes geriau žinome.

„U“.: Žinoma. Gal dar išgeriam? (geria) (vėl pasakoja anekdotus, juokiasi/triukšmauja).

16.50 „U“ nuėjo į savo kambarį, atsinešė akordeoną. Pradėjo groti. Kažką kalba tarpusavyje, neįmanoma suprasti....“[274].

Tačiau MGB užfiksavo svarbiausią dalyką – P. Janicko dvejones dėl savo padėties, norą ramiai gyventi, dirbti, turėti šeimą. Savo tikslais abejojantis agentas, dar sustiprinus psichologinį spaudimą per agentę Ramunę, vėliau galėjo tapti lengvu grobiu perverbavimui. Ramunė N. Dušanskiui pranešė, kad iš jo pasisakymų sprendžiant Petras (Jūraitis) sulaikymo atveju sutiktų su verbavimu: „jau atėjo laikas pokalbiui apie legalizavimą ir perėjimą į sovietinės žvalgybos pusę“[275]. LSSR MGB

[274] 1951 02 28 pokalbio įrašo stenograma, ten pat, l. 126–127.

[275] 1952 03 29 „Ramunės“ agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 187, l. 227

Sekamas P. Janickas

Sekamas P. Janickas su A. Kačarauskaitės-Ramunės broliu

ministro pavaduotojas plk. Počkaj, konstatavęs agentės reikšmingą įtaką Jūraičiui ir pastarojo nepasitenkinimą nutraukus jo radijo siųstuvo darbą bei tam tikrą abejingumą britų žvalgybai, pradeda galvoti apie jo perverbavimą[276].

Iš 1952 03 27–28 pasiklausymo naktį (MGB sekliai P. Janicką čia vadina „Ugor", o buto šeimininkę „Ramune"):

„Ramunė: Kodėl tu nevedi?

Ugor: Neleidžia man to daryti. Pas mane nėra ateities, mano dabartinis gyvenimas pastatytas ant kortos. Ir mano žaidimas dar negreitai pasibaigs. (...)

R.: Tu dar nori, kad aš tikėčiau ateitimi, kaip aš galiu patikėti?

[276] 1952 03 17 raštas, ten pat, b. 191, l. 1–2.

P. Janickas su A. Kačarauskaite-Ramune (1952 06 05 Kauno autobusų stotyje, nufotografuota slapta)

U.: Tu gali tikėti savo gyvenimu, bet jei mane pagaus, tai man gyvenimo nėra. Mano kančia nebus ilga. Tik gal 15 minučių man leistų pažiūrėti į pasaulį, o paskui virvė ant kaklo ir į kartuves... (...) /Bučiuojasi, tyli/

U.: Kvailys aš, būčiau dirbęs sau laisvas fabrike ir būtų buvę gerai.

R.: Žinoma, nebūtų reikėję tau kentėti tiek baimės ir pergyvenimų.

U.: Aš ten dabar puikiai gyvenčiau, atneščiau kiekvieną savaitę po 60 dolerių ir būčiau laimingas su savo šeima.

R.: Žinoma, jei tu nori išgarsėti, pasirodyti prieš visus, dabar kentėk.

/pauzė/

U.: Nieko, greitai bus karas, o jau po karo mes pagyvensim.

R.: Kol šis karas kils, tai greičiau mirsiu.

U.: Greičiausiai pavasarį bus karas.

R.: Iš kur tu žinai, aš tavimi netikiu.

U.: Aš žinau tiktai viena, kad karas bus greitai. Aš jį nujaučiu.

R.: Aš jau keturi metai kaip jaučiu, jog bus karas, bet jo kaip nėr, taip nėr.

(...)

R.: Komunistai bijo karo, todėl, kad karo metu sprendžiamas gyvybės klausimas. Amerikiečiai taip pat neteisūs, kad per radiją gąsdina liaudį karu.

U.: Jei tu taip kalbi, vadinasi, tu labai mažai klausei „Amerikos balso".

R.: Netiesa, dar gerokai iki tavo atėjimo aš su šeimininkais kasdien klausiau „Amerikos balso", ir žinau, kad daugelis lieka nepatenkinti po „Amerikos balso" laidų.

U.: Man tokių dalykų neteko matyti. Jei tokie dalykai yra, man reikės parašyti į Ameriką ir įspėti, kad jie negąsdintų liaudies karu. (...)

R.: Bus pjautynės.

U.: Nebus jokių pjautynių, nes šalyje bus okupacinė armija.

R.: Vis tiek bus sušaudymai, išvežimai.

U.: Nebus išvežimų, nes čia bus laikinoji vyriausybė, paskirs rinkimus, žodžiu, įves šalyje tvarką ir pasitrauks.

Tyli.

R.: Tuomet mano „meškiukas" bus kokiu nors ministru.

U.: Pirmiausia, aš nebūsiu ministru, nors aš ir pats nenoriu juo būti. Man daug nereikia, aš jau kaip nors pasistengsiu tapti Pasvalio apskrities viršininku.

R.: Ir kokia bus šio viršininko pavardė?

U.: Atspėk!

R.: Tu man kažkada sakei savo pavardę, bet aš buvau tokia girta ir užmiršau. Atrodo, raidė „G"?

U.: Mano pavardė Gutackas. Ir tu tuomet būsi viršininko Gutacko žmona, ponia Gutackienė. /bučiuojasi/"[277].

[277] 1952 03 27-28 skyriaus „B" išrašas, ten pat, b. 192, l. 183-188.

Slaptavietė kapinėse

Kai birželio 21 d. buvo gauta radiograma su prašymu 40 tūkst. rublių, kuriuos atvežė „Rasa“ perduoti „Hektorui“ per slaptavietę, nuspręsta neatsisakyti. Parinkta slaptavietė Kauno kapinėse, kurioje ir palikti pinigai, ir apie tai pranešta radiogramoje: „paketus, paženklintus raide „M“, mes pakasime Petrašiūnų kapinėse, gale, viename iš invalidų namų. Kape priešingoje antkapio pusėje (medinis stulpelis) su parašu Baranauskienė Ona“[278]. Rugpjūčio 24 d. S. Žakevičius-Simonas pasiūlė palikti keturis pinigų paketus: „užkaskite keturis paketus, pažymėtus raide „M“, iš viso keturias dešimtis tūkstančių rublių, tarp rugsėjo aštuntos ir penkioliktos dienos, užkaskite kapo antgalyje, kapo galo viduryje, bet ne kampe. Tai padarę tuoj praneškite mums. Daugiau ton vieton nebeikite ir netikrinkite. Mes Jums pranešime, kada paketai buvo atsiimti. Simonas“[279]. Kitame radijo žaidime buvo gautas nurodymas Hektorui pasiimti pinigus. Rugsėjo 12 d. pinigus užkasė pats Dramblys.

Rugsėjo 28 d. Simonas radiogramoje padėkojo už Tarvydui (J. Deksniui) suteiktą pagalbą pinigais: „keturiadešimt tūkstančių rublių buvo gauti saugiai. Bet saugumo sumetimais būtų geriau, kad jūs į šią vietą nebeitumėte. Su dideliu skausmu mes išgirdome nuo Juro apie naują trėmimą. Laukiame detalesnių žinių. Simonas“[280].

[278] Radiograma, ten pat, b. 180, l. 34.
[279] Ten pat, l. 49.
[280] 1951 10 11 LSSR MGB ministro gen. mjr. Kapralovo pranešimas SSRS MGB 2 vyr. valdybos virš. plk. Šubnikovui ten pat, l. 130.

VI. KLAIDINIMO OPERACIJOS

„Skrajūno" kompromitavimas

Tačiau MGB vadovybė nebuvo patenkinta vykdoma operacija. LSSR MGB ministro gen. mjr. Kapralovo nuomone, nuo 1948 m. sukurta fiktyvi organizacija „BDPS prezidiumas", kuri turėjo užkirsti kelią naujam partizanų susivienijimui ir prisidėti prie pasipriešinimo vadų likvidavimo, šio darbo visai neatliko. Agentai Gintautas ir Vytulis bei „tamsoje" veikiamas, jam pačiam nesusigaudant, „Brolis" (užsienyje aktyviai veikiančio Vokietaičio brolis) nebuvo naudojami užmegzti ryšį su Tauro apygarda. MGB viršininkui Kaune plk. J. Sinicinui pasiūlyta trūkumus ištaisyti ir aktyviai panaudoti, įtvirtinant „BDPS prezidiumo" autoritetą, „Gintauto" iš Britanijos atvežtus dokumentus.[281]

Kai liepos 24 d. radiogramoje buvo prašoma aprašyti pasyvią ir aktyvią rezistenciją, tarpusavio santykius ir organizacinę struktūrą, taip pat paprašyta žinių apie sovietinius karinius dalinius, aukšto rango karininkus, MGB nusprendė parengti dezinformacinį atsakymą, kuriame būtų kuo mažiau informacijos, reklamuojančios ginkluoto pasipriešinimo veiklą, o BDPS parodyti kaip siaurą organizaciją, nes „sovietinės Lietuvos sąlygomis sukurti platų pogrindį neįmanoma"[282]. Taip tikėtasi dar kartą sukompromituoti LLKS ir J. Lukšos siunčiamą informaciją apie ginkluotą pogrindį, parodyti tariamą LLKS irimą ir įteigti, jog „Skrajūno" pasirodymas apsunkino pogrindžio veikimo sąlygas. Su Maskva suderintas radiogramos tekstas: „Skrajūno" vykdoma neapgalvota tak-

[281] 1951 09 26 LSSR MGB ministro raštas, ten pat, b. 181, l. 267–268.

[282] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 48.

tika iššaukė pietuose didelį priešo aktyvumą. Apygarda patyrė sunkių nuostolių, žuvo Saidokas ir kiti vadovai. Liko tik nedidelės išsklaidytos partizanų grupės, su kuriomis mes neturime ryšių"[283]. Derindama skirtingas operacijas, MGB J. Deksnio vardu perduodavo informaciją, kad LLKS negausi ir suirusi, neturinti tvirtos atramos pasipriešinime. Tuo tarpu iš P. Janicko siųstuvo perduodavo tai lyg ir patvirtinančias žinias, kur priešo siautėjimas būtų susiejamas su pasunkėjusiomis sąlygomis rinkti karinę žvalgybinę informaciją[284].

Plk. Jakov Sinicin

1951 m. rugpjūčio 17 d. buvo išsiųsta radiograma: „Nuo praėjusių metų pabaigos, ypač šiais metais Tauro apygardos rajone didelis priešo aktyvumas. Mūsų ryšiai su apygarda nutraukti. Atstatyti kol kas nepavyko. Sklinda gandai, kad apygarda patyrė didelių nuostolių dėl išdavikų, kurie atsidūrė apygardos vadovybėje". 1951 m. gruodžio mėn. išsiųstas laiškas su slaptaraščiu, kuriame dar kartą dezinformuota apie Lietuvos vidaus padėtį: „...Daug bėdų mūsų judėjimui atneša aktyvios rezistencijos atsisakymas derinti veiksmus su mumis. LLKS neapgalvoti poelgiai, stumiantys į ūkininkų, stojančių į kolūkius, žudynes, sukėlė didelį gyventojų nepasitenkinimą. Žmonės nustoja tikėti partizanais ir žiūrėti į juos kaip gynėjus. Šie LLKS veiksmai skatina kai kurių partizanų dalinių irimą, kai kas atsisako nuo partizaninės kovos ir pereina į priešo pusę. Iš periferijos atvykęs žmogus pranešė, kad Anykščių rajone legalizavosi ir perėjo į priešo pusę ištisas partizanų dalinys su vadu priešakyje... Gyvenimas ir darbas pogrindyje dabartinės padėties sąlygomis įtikina mus teisingumu pasirinktos ir su Jumis suderintos pasyvios veiksmų taktikos..."[285]. Dezinformacija buvo koordinuotai perduodama per visus radijo žaidimus. Nuo J. Deksnio („Petrausko") siunčiama radiograma: „Suvalkijoje ir Dzūkijoje buvo įvykdyta nauja deportacija žmonių, ku-

Gen. mjr. Piotr Kapralov

[283] Ten pat, b. 178, l. 238.

[284] 1951 08 02 pranešimas, ten pat, l. 237.

[285] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 50.

rie padėjo partizanams. Deja, reikia pažymėti, kad deportacija pradėta prašymu pačių lietuvių kolūkiečių, įpykdytų neapgalvotų partizanų ir prie jų prisiplakusių kriminalinių nusikaltėlių veiksmų, deginant nemaltus grūdus ir kolūkių pastatus. Darome viską, kad nutrauktumėm tarpusavio nesutarimus ir padėtumėm tautai pakelti šią naują nelaimę". Nuo „Dramblio" – kita radiograma: „Dėl partizanų veiksmų pietuose prasidėjo nauji trėmimai. Apie ištremiamas šeimas turime tik skurdžias žinias. Druskininkų rajone ištremtos 3 šeimos, iš Kazlų Rūdos – 8 ar 10, iš Prienų – 5, iš Varėnos – 3. Būdinga tai, kad skirtingai nuo ankstesnių trėmimų, oficiali valdžia vaidina tik antraeilį vaidmenį ir tik prižiūri bendrą tvarką. Trėmimus vykdo patys kolūkiečiai, o milicija įsikiša tik tuomet, kai tarp tremiamųjų ir kolūkiečių vyksta aštrūs ekscesai". Šimtais kartų sumažindami trėmimų mastus, siųsdami dezinformaciją apie trėmimų vykdymą, tikėjosi klaidinti lietuvių organizacijas užsienyje ir mažinti jų aktyvumą bei potencialą. Ir radijo žaidime „Neman" nuo „Gardenio" galiausiai buvo atsiųsta kita telegrama, kurioje patvirtintas partizanų beatodairiškumas: „Už Stevės ir Beržo žūtį mes stipriai atsiskaitėme su priešais. Visi Kazlausko kaimynų ūkiai sudeginti. Daugelis priešo talkininkų savo pyktį išlieja ant partizanų šeimų, siekdami jų ištrėmimo"[286]. Tokia klaidinanti informacija apie pasipriešinimą, MGB manymu, turėjo dar labiau paaštrinti nesutarimus tarp lietuvių organizacijų. Ir tai kuriam laikui pavyko. S. Žakevičius-Simonas prieš naujuosius 1952 metus teatsiuntė sveikinimus:

> „Keturi, šeši, gruodis vienas keturi. Pastangos apjungti užsieny įvairius tautinius lietuvių veiksnius tebetęsiamos toliau platesniu mastu. Tikimės galimų pozityvių išdavų. Padėčiai galutinai išryškėjus painformuosime. Šventų Kalėdų proga Lietuvos rezistencijos tarnybos užsienyje ir mano vardu siunčiu širdingiausius linkėjimus „BDPS prezidiumui", Jurui, Tyliui ir visiems Jūsų prieteliams. Tesaugo Jus Aukščiausias. Simonas"[287].

[286] S. Ignatjevo patvirtinti radiogramų tekstai, ten pat, b. 180, l. 186.
[287] 1951 12 21 radiograma, ten pat, l. 278.

„Klaidinimo ekspertas“ – Londonui

1951 m. sausio mėn. pradėtas radijo žaidimas su britų žvalgyba turėjo tikslą pakišti jiems agentą, kuris išsiaiškintų planus karo atvejui. 1951 m. rugpjūčio 24 d. gauta radiograma: „trys lietuvių žvejai, kurie neseniai pabėgo Švedijon, buvo paimti globon ir šiuo metu yra saugūs toliau Vakaruose, kur jiems suteikta prieglauda. Gaila, kad ši proga negalėjo būti panaudota vienam kuriam Jūsų žmogui permesti į Vakarus. Galimas dalykas, kad ateity...“[288]. Tokiu siūlymu buvo nuspręsta pasinaudoti. MGB tikėtasi keturių užduočių įvykdymo: išsiaiškinti britų žvalgybos planus pasinaudojant pogrindžiu veiksmuose prieš Sovietų Sąjungą, išsiaiškinti ir perimti ryšio kanalus su Lietuva, išsiaiškinti ir perimti siunčiamus šnipus, išnaudoti ryšius su užsieniu ginkluoto pogrindžio likvidavimui, įtvirtinti britų žvalgybos pasitikėjimą fiktyviu „BDPS prezidiumu“ ir iš to gauti kontržvalgybinę naudą pakišant MGB agentus[289].

Fiktyvaus pogrindžio atstovo permetimui į Vakarus pradėta rengtis. Nuo 1951 m. rudens MGB pasinaudojo MI6 siūlymu atsiųsti karinį ekspertą, kuris turėtų įtaką partizanams ir galėtų padėti pasiekti vieningą taktiką. Rugsėjo mėn. per Jūraičio ryšio kanalą britams pranešta, kad karinis specialistas pasirengęs atvykti. Tačiau realiai tuo metu kandidato dar tebebuvo ieškoma. Lapkričio pabaigoje vėl susitikę Dramblys ir Ruginis turėjo gautas MGB užduotis, bet nežinodami, jog abu atlieka dvigubų agentų vaidmenį, negalėjo vienas kitam apie tai prasitarti. Pagrindinį kandidatą turėjo pasiūlyti Ruginis – buvęs kariškis. Dramblio vaidmuo – tam neprieštarauti ir pasiūlyti surasti kandidatą.

Ipolitas Žulys (g. 1896 m. Ukmergės raj., Vaitkūnų k.), – MGB agentas „Jurginas“, MGB sukurtos fiktyvios pogrindžio organizacijos „BDPS prezidiumas“ pirmininko pavaduotojas „Ruginis“. Kaune gyveno fiktyviais dokumentais, iškraipyta pavarde. Dirbo Komunaliniame banke sąskaitininku. Ryšį pa-

288 Radiograma, ten pat, l. 46.

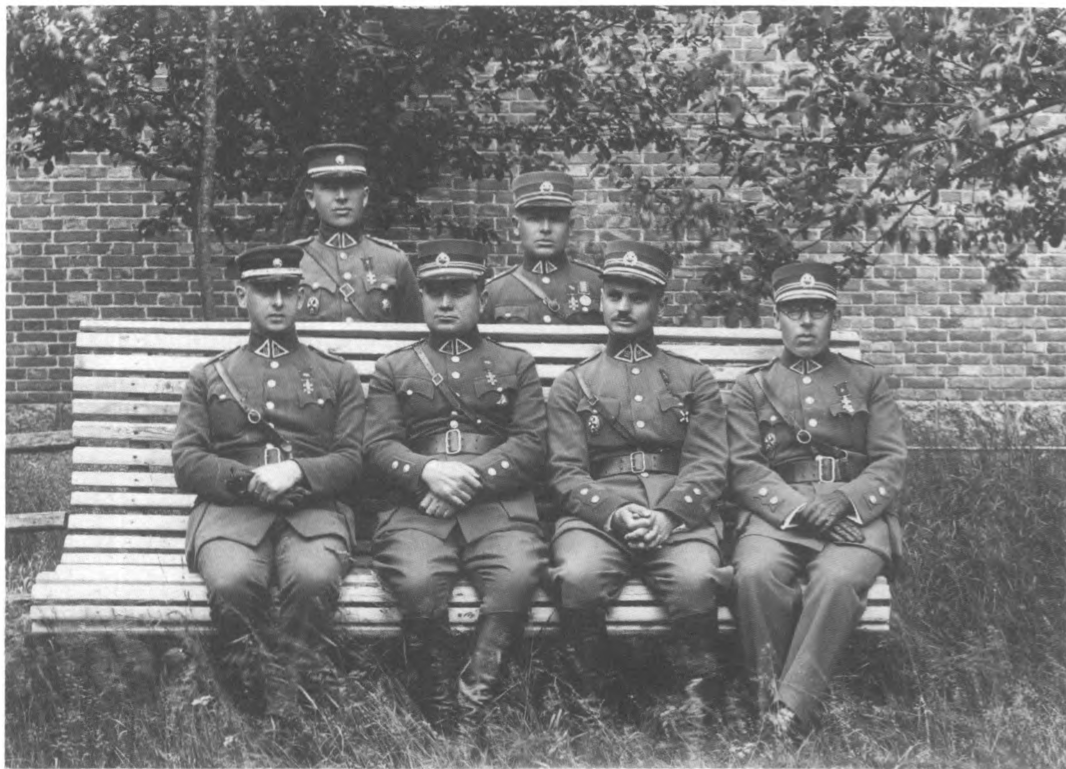
289 1951 11 MGB agento „Šilaičio“ pakišimo anglų žvalgybai planas, ten pat, b. 183, l. 40; 1958 m. apžvalgoje jis vadinamas MGB agentu „Algirdu“, žr.: Agentūrinės bylos „Les“ apžvalga, ten pat, b. 209, l. 54.

Plk. ltn. Ipolitas Žulys

laikė plk. Sinicinas. 1917 m. baigė Orienburgo praporščikų mokyklą, tarnavo 101 atsargos pėstininkų pulke. Tarnavo 1919–1940 m. Lietuvos kariuomenėje, paskutinis laipsnis – pulkininkas leitenantas, buvo 5-ojo pėstininkų pulko vadas (tai neatitinka tikrovės, nes paskutinių pulko vadų biografijos yra visiškai kitos). 1941 m. buvo Lietuvių nacionalistų partijos nariu, 1942–1944 m. – Lietuvos laisvės armijos Šiaulių apygardos operatyvinio skyriaus viršininkas „Ruginis". Buvo Vietinės rinktinės štabo nariu, LLA Platelių karinės stovyklos komendantu. Užverbuotas 1946 12 (slap. Mindaugas, Jurginas), nes slėpė tarnybą Lietuvos kariuomenėje. 1947 m. pabaigoje padėjo likviduoti „Lietuvių tautos partijos" organizaciją, – su buvusiu savo pulko karininku Visocku, su 60 narių. Vėliau – organizaciją „Vėliava" su 20 narių. Jis, tikrindamas pagal MGB užduotį paralyžiuotą generolą Viktorą Giedrį (1894–1955), jį „užverbavo" MGB legenduojamos organizacijos „BDPS prezidiumas" „šefu". „Jurginas" tikrintas ir per specialią agentų–smogikų grupę. Jo prašymu užverbuota ir jo žmona ryšiams palaikyti, su kuria jis gyveno atskirai. Patį „Jurginą" MGB apibūdino kaip labai uždarą ir tylenį, visus duomenis praneša trumpai, be detalių. Vertintas kaip vertingas agentas[290]. Pogrindžio dalyviams prisistatinėjo ir kaip Maironis, Žemaitis[291].

„Ruginis" dar pasiūlo paieškoti kandidato tarp „miškinių", tačiau „Dramblys" kategoriškas: „miško – LLKS linija mums nepriimtina (...), tai nenaudinga BDPS". Jis dar pasiūlo apie siunčiamą kandidatą informuoti sunkiai sergantį generolą Giedrį, kurį jie kelis metus „maitino" netikra informacija apie partizaninį pasipriešinimą, ir nuvežti jam į Šiaulius 1 000 rublių gydymui. Ruginis prisiminė dar plk. ltn. Vytautą Steponaitį (1893–1957) – buvusį Generalinio štabo Spaudos ir švietimo

[290] 1952 02 agento „Jurgino" charakteristika, ten pat, b. 183, l. 238–245; http://www.kgbveikla.lt/lt/agenturos-bylu-reg-zurnalas/agent/1230/zilys-ipolitas-jonovic (žr.: 2018 11 13).
[291] Daumantas J. Partizanai, p. 633.

Liudvikas Šimonėlis (pirmas iš dešinės), T. Vidugiris (antras iš kairės), 1928 m.

skyriaus vadovą, dirbusį Lietuvos centrinėje bibliotekoje, bei plk. ltn. Šimkų (1897–?) (greičiausiai tai Aleksandras Šimkus, buvęs „Kardo" redaktorius) – dirbusį pas ugniagesius, tačiau, jo nuomone, jie yra šiam darbui netinkamos „kopūsto galvos". Dar prisiminė anksčiau Kūno kultūros ir sporto komitete dirbusį Juozą Purelį (1901–1989) ir galiausiai – L. Šimonėlį. Dramblys iš karto pritarė – buvęs 2-ojo pulko karininkas, ramus, niekuo neišsiskiriantis[292].

MGB jau buvo parinkusi agentą Šilaitį – buvusį Lietuvos kariuomenės pulkininką leitenantą Liudviką Šimonėlį. Apdovanotas Vyčio kryžiaus 3-iojo laipsnio ordinu (1927), „Vytauto Didžiojo" 4-ojo laipsnio ordinu (1932), visą nepriklausomybės laikotarpį tarnavęs Lietuvos kariuomenėje, L. Šimonėlis idealiai tiko.

[292] 1951 12 01 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 176, l. 76–77.

Liudvikas Šimonėlis (g. 1896), baigė keturias klases Utenos gimnazijoje 1913 m. Nuo 1914 m. gyveno Rusijoje, baigė Udinsko realinės m-klos 6 klases. 1915 m. pradėjo tarnauti Rusijos kariuomenėje ir 1916 m. baigė praporščikų mokyklą Peterhofe. Kariavo Vakarų fronte. Lietuvos kariuomenėje tarnavo 1920–1940 m., paskutinės pareigos – 2-ojo pėstininkų pulko bataliono vadas, plk. ltn. 1946 m. vasario mėn. legalizavosi ir buvo užverbuotas kaip agentas „Šilaitis" darbui tarp lietuvių karininkų[293].

MGB charakterizuotas kaip „greitai besiorientuojantis aplinkoje, moka prie jos prisitaikyti, išvaizda ir intelektu palenkia į savo pusę aplinkinius ir užmezga su jais draugiškus santykius (...), labai skūpus..."[294]. 1948–1949 m. sandūroje naudotas Vytauto apygardos vado „Miškinio" paieškose. Per gimines užmezgė ryšius su partizanų būrio vadu Alfredu Bivainiu, o šis suvedė su srities vado pavaduotoju, apygardos vadu Vincu Kauliniu-Miškiniu. Sovietų spaudos tariamai sukompromituotas L. Šimonėlis pradėjo „slapstytis", į susitikimą pasikvietė minėtą vadą Miškinį. 1949 03 24 agento Šilaičio išduoti Nolėnų kaime žuvo 6 partizanai (Alfonsas ir Bronius Bivainiai, A. Guobužas, V. Pakalnis ir N. Valančiūnas) ir apygardos vadas[295]. Tačiau jį kiti partizanai po šitų įvykių įtarė esant MGB bendradarbiu. Paskui, pervestas į Kauną, jis tikrino agento „Maironio" medžiagą apie studento Vainausko informaciją, kad 16-oje lietuviškoje šaulių divizijoje buvo parengtas sukilimas karo Korėjoje metu. Kaip sumaniai užduotis vykdantis agentas, jis ramiai gyveno Kaune, Panemunėje, Vaidoto g. 165 nuosavame name su šeima (žentu – būsimu Lietuvos kino studijos darbuotoju Zacharijumi Grigoraičiu, 1948 m. universitete apkaltinusiu būsimą literatūrologą Vytautą Kubilių socialistinio realizmo neigimu, – su dukra Liudmila Šimonėlyte ir žmona Elena Šimonėliene – rusų kalbos mokytoja)[296].

[293] Lietuvos kariuomenės karininkai, Vilnius, 2007, p. 305–306; http://www.kgbveikla.lt/lt/agenturos-bylu-reg-zurnalas/agent/1231/simonelis-liudvikas-petrovic (žr.: 2018 11 12).
[294] Agento „Šilaičio" charakteristika, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 183, l. 47.
[295] Balys Juodzevičius, Laisvės kaina, Utena, 2003, p. 63.
[296] Agento „Šilaičio" charakteristika, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 183, l. 48–50.

1952 m. sausio 8 d. Centras dar kartą užklausia: „mes labai suinteresuoti sužinoti, ar Jums pavyko ką nors paruošti ir būtent ką. Konkrečiai sąryšy su planu pasiųsti į Vakarus palyginti greitu laiku Jūsų prietelių – pulkininką. Mes labai rūpinamės padėti Jums šiuo atžvilgiu ir galvojame apie įvairiausius galimumus, kaip tai padaryti. Tuo tarpu prašome pranešti mums, ar pulkininkas vyktų visam laikui, ar turėtų būti grąžintas atgal (...). Ar pulkininkas ar kitas asmuo, kurį norėtumėt pasiųsti, turi kokius kontaktus su aktyvia rezistencija arba LLKS ir ar žino tas problemas. Būtų gera, jei toks asmuo galėtų turėti įtakos partizanams ir, grįžęs iš mūsų namo, galėtų padėti Jums pasiekti norimos taktikos. Mes laukiame Jūsų atsakymo galimai greičiau. Simonas"[297]. 1952 m. Londone vis dar tikėjo, kad „BDPS prezidiumas" turi įtakingą pulkininką, kuris gali „suderinti" taktikas.

MGB dezinformacijas apie pogrindį ir karinio pobūdžio žinias ruošė tam iš anksto. Britams būtų nusiųsta informacija, kad „Tylius" ir „Juras" dirbs pasikeisdami. Įtvirtinant britų pasitikėjimą „BDPS prezidiumu", kad būtų geresnės sąlygos pakišti savo agentą, numatyta su SSRS MGB leidimu nusiųsti keletą dezinformacinių radiogramų su karine informacija. Taip pat nusiųsti dezinformacinius laiškus, parašytus slaptaraščiu apie pogrindį Lietuvoje. Norėta dezinformuoti, kad BDPS ir LLKS požiūriai skiriasi taktiniais klausimais, todėl užmegzti ryšį be pagalbos iš centro (užsienio) negali. Todėl būtų paprašyta atsiųsti autoritetingą atstovą LLKS ir BDPS „nesutarimams" sureguliuoti[298].

L. Šimonėlį – agentą Šilaitį britų žvalgybai tikėtasi prastumti per „BDPS prezidiumo" pirmininką Dramblį (agentas Margis) ir buvusį pulkininką, prezidiumo pirmininko pavaduotoją Ruginį (agentą Jurginą). Aptardami kandidatūrą agentai kartu turėjo sekti ir vienas kitą, bet apie svarstomo pretendento slaptą bendradarbiavimą su MGB agentai neturėjo žinoti. Saugumo darbuotojai agentus turėjo instruktuoti palaipsniui, gaudami jų pranešimus apie susitikimus. Dramblys turėjo įkalbėti L. Šimonėlį „Tėvynės labui įvykdyti vieną svarbiausių organizacijos už-

[297] 1952 01 04 radiograma, ten pat, b. 182, l. 63, 66.
[298] 1952 01 Priemonių planas pagal agentūrinę bylą „Les", ten pat, b. 183, l. 220.

duočių, susijusią su išvykimu į užsienį"[299]. Londonas buvo informuotas, kad „vykimui į užsienį mes parinkome pulkininką leitenantą, kuris palaiko ryšį su Šiaurės Rytų srities partizanų štabu. Jis nors ir neįeina į sudėtį mūsų vadovybės, bet pilnai palaiko mūsų taktiką susijungimo ir išsaugojimo kovojančių jėgų klausimu, žino aktyvios rezistencijos problemas ir gali mums, su jūsų pagalba, daug kame padėti"[300].

Kiekvienas agentas gavo individualią užduotį, kaip buvusį pulkininką leitenantą įtraukti į bendradarbiavimą (šis, žinoma, iš MGB turėjo savo užduotį – užmegzti ryšius). Kovo 30 d. Dramblys susitiko su L. Šimonėliu ir įtikinėjo jį būti BDPS atstovu, nes pasisako prieš beprasmes aukas, aktyvią kovą ir yra už kovojančių jėgų išlaikymą. Balandžio 2 d. plk. ltn. I. Žulio bute susitikęs su Drambliu dar kartą paprašė leidimo pagalvoti iki balandžio 7 d. Jau kitą dieną L. Šimonėlis susitiko su MGB darbuotoju ir jam smulkiai papasakojo apie susitikimus. Jis pasidalino ir pirmu įspūdžiu – pagalvojęs, kad V. Augustaitis ir I. Žulys yra MGB agentai, tačiau vėliau buvo įtikintas, kad tai giliai užsikonspiravusi pogrindžio organizacija. Atsakydamas į MGB darbuotojo klausimą, ar sutiks važiuoti vykdyti MGB užduotis į užsienį, L. Šimonėlis atsakė, kad tokios užduoties vykdymas yra jo pareiga[301].

Po visų agentų konspiravimosi klausimų sutvarkymo numatyta kartu su „Šilaičiu" į Angliją išsiųsti britų atsiųstą radistą Jūraitį (P. Janicką)[302]. Jis papildomai patvirtintų BDPS egzistavimą ir kad jo niekas nekontroliavo. Taip pat motyvuotų, kad „Jūraitis" ilgai dirba su radijo siųstuvu ir saugumo sumetimais reikia panaudoti kitą radistą „Jurą", be to, kartais elgiasi lengvabūdiškai. Permetimui numatyta panaudoti nieko apie tokias operacijas nenutuokiančius žvejus Kovaliūną ir Venclauską (su jais pogrindžio vardu ryšius mezgė MGB darbuotojas Maksimovas)[303]. Tačiau L. Šimonėlis sugrįžti turėjo po 2–3 mėnesių, motyvuodamas tuo, kad jo ilgas dingimas gali būti pastebėtas. Nei jis pats, nei jį verbavęs „BDPS prezidiumo" atstovas nežinojo, jog jiedu yra ir MGB agentai.

Tikrinant per agentę Ramunę (ir sugyventinę), kokios Jūraičio nuo-

[299] 1952 03 plk. Počkaj raštas J. Sinicinui, ten pat, b. 177, l. 223–224.
[300] Radiogramos tekstas, ten pat, b. 184, l. 132.
[301] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 60–61.
[302] 1951 11 16 MGB agento „Šilaičio" panaudojimo planas, ten pat, b. 183, l. 42.
[303] 1951 11 16 MGB agento „Šilaičio" pakišimo anglų žvalgybai planas, ten pat, l. 41–44.

taikos, sužinota, kad perkėlimo į kitą vietą šis nepageidauja: „be jo sutikimo to nepadarys, o jei padarys, tai jis eis į MGB ir viską pasakys, o dėl to, kad jis išduos tokius vadovus, Lietuvai nedidelis nuostolis, nes jie nieko gero Lietuvai nedavė"[304]. Tokios nuotaikos nebuvo pageidautinos, grėsė radijo žaidimui. Kartu sužinota, kad radistas žino apie Karmėlavos aerodrome dislokuotus reaktyvinius lėktuvus, apie Kaune dislokuotą oro desanto transportavimo aviaciją[305], ir minties išsiųsti radistą atgal į Vakarus atsisakyta.

Perduodant karinę žvalgybinę informaciją numatyta britams pasiūlyti atsiųsti „specialistus" arba apmokyti BDPS atsiunčiamus, kaip rinkti ir kokią informaciją rinkti. Nelaukiant atsakymų numatyta organizuoti konspiracinių punktų, ryšio kanalų ir išsilaipinimo aikštelių vietas. Pagrindinė dezinformacinė žinutė perduodama į Vakarus – Sovietinės valdžios įtaka auga, todėl LLKS ir apskritai pogrindis irsta, o BDPS „pogrindžio" veiklą taip pat reikia silpninti. Artimas L. Berijos draugas, SSRS MGB 2-osios vyriausios valdybos viršininkas Lavrentijus Canava 1952 m. sausio 11 d. sankcionuoja specialią „Dramblio" radiogramą, kuria dar labiau būtų kompromituojamas VLIK'as ir prieš kelis mėnesius agentų smogikų nukautas partizanas J. Lukša-Daumantas-Skrajūnas.

„Į mūsų rankas pateko biuletenis. Sprendžiant iš turinio, jo autoriais yra VLIK'o atstovai, atvykę iš užsienio. Biuletenyje smulkiai aprašoma rezistencinė veikla užsienyje. VLIK'as iškeliamas kaip vienintelis aukščiausias rezistencijos organas, nuo kurio neva priklauso ministrai: Lozoraitis, Balutis ir kiti. Tvirtinama, kad jie atsisakę nuo savų politinių koncepcijų ir visiškai pakluso Krupavičiaus linijai. Biuletenis ragina griebtis tokių veiksmų, kurių vykdymas iššaukia naujas priešo akcijas ir tuo pačiu sudarys ypatingai didelius sunkumus rezistencijos darbe. „BDPS Prezidiumas" laiko tų VLIK'o atstovų veiksmus pavojingais tautai ir tuo reikalu prašo apie tai pranešti šiuo reikalu užinteresuotiems: ponui Rainiui (*S. Lozoraičiui* – aut.), Petraičiui (*Balučiui* – aut.) ir kitiems. Dramblys"[306].

[304] 1952 11 27 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 84.
[305] 1952 02 22 raportas, ten pat, l. 297.
[306] Radiogramos projektas, ten pat, b. 182, l. 135.

Kad radistai patys nesurinktų reikalingos informacijos ir atsitiktinai nesurastų informacijos šaltinių, jie ne tik buvo apsupti agentūra, tačiau ir per Dramblį jiems uždrausta be leidimo išeiti į miestą, lankytis restoranuose, teatruose ir kitose viešose vietose. Ambasadorių S. Lozoraičio ir B. K. Balučio ar prof. S. Žakevičiaus įtraukimas į šį užkulisinį žaidimą per siunčiamas dezinformacijas nereiškė, kad jie tapo aklais sovietinio saugumo agentų vykdomos operacijos parankiniais. S. Lozoraitis nuolat pabrėždavo, kad jis ir jo kolegos yra pasiruošę bendradarbiauti su visais lietuviškais veiksniais, organizacijomis, su kiekvienu lietuvių patriotu[307]. Jie nuoširdžiai stengėsi užsiimti Lietuvos laisvinimo reikalu, kėlė šį klausimą kiekviena patogia proga tarptautiniuose forumuose. Tik jų akyse siekta sukompromituoti Lietuvos laisvės kovos sąjūdį, jo vadovus ir atstovus Vakaruose, kurie teikė tikrą, o ne Maskvoje sankcionuotą informaciją. Jie dalyvavo priimant rezoliuciją Centrinės ir Rytų Europos tautų konferencijoje 1952 m. sausio 21–24 d., kurioje išreiškė viltį apie Rytų Europos tautų nepriklausomybės atgavimą. „Lietuva tikrai atgaus nepriklausomybę, – rašė savo pranešime į Lietuvą S. Žakevičius, – tačiau tai jokiu būdu neturi krašte sukelti per ankstyvų veiksmų, ir nors šiandien Vakaruose jau imamasi pripažinti, kad dabartinė padėtis nenormali ir negalės likti amžinai, tai dar toli gražu nereiškia betarpiško dabartinės tarptautinės padėties pakeitimo. Todėl krašte reikia laikytis labai atsargiai, savęs neeksponuoti ir saugoti tautos jėgas“[308]. Tačiau nei tokie pageidavimai ar patarimai, nei sveikinimai Vasario 16-osios proga toliau MGB agentų rankų nenukeliaudavo ir tikrų pasipriešinimo dalyvių nepasiekdavo.

Užduotis Centrinėje Rusijoje

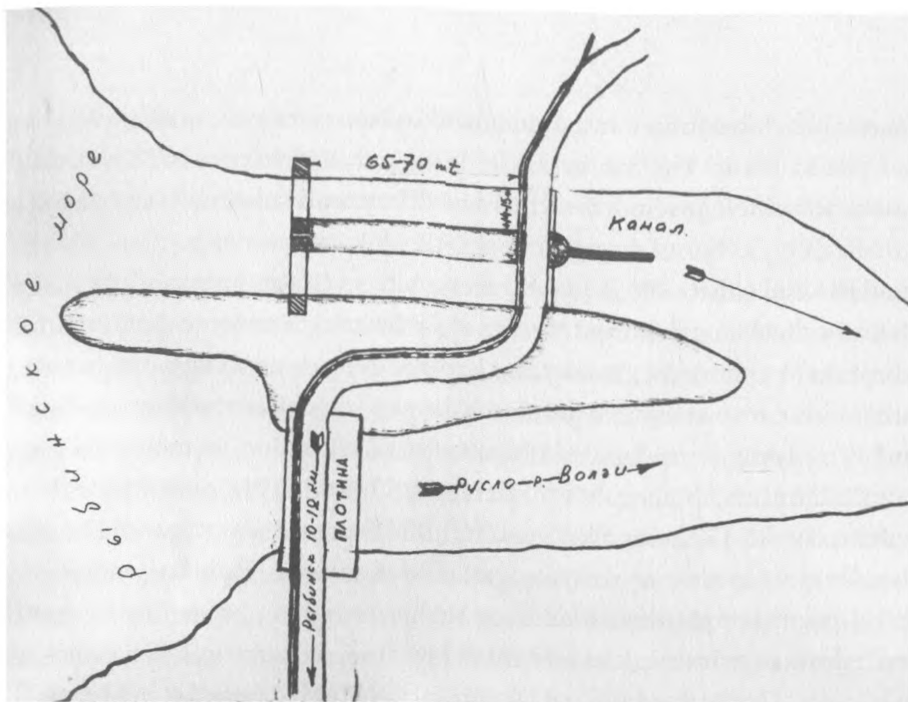
Žinodama radijo seansų laikus ir diapazonus bei šifrą, MGB radiogramas priimdavo anksčiau negu Jūraitis – šiam tiesiog nebuvo atnešamas radijo siųstuvas. Pakartotą radiogramą po savaitės priimant radistui, MGB jau būdavo paruošusi užduotis savo agentūrai. Taip 1951 m. spalio 9 d. buvo gauta radiograma, kuri iš esmės apibendrino bendradar-

[307] Petraitytė-Briedienė Asta, Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983), p. 268.
[308] 1952 02 01 radiograma, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 182, l. 180–1.

biavimą: „dabartiniu metu, mūsų įsitikinimu, mūsų užduotimi yra kova su priešu visur, kur mūsų siekiai būtų patys efektyviausi. Dabartiniu metu vienintelė priemonė – ginti savo Tėvynę, be abejonės, yra pagalba mūsų čionykščiams draugams, nes tik dėka jų pastangų mes tikimės padėti savo šaliai..."[309]. Tą pačią dieną kita radiograma pasiūlyta surasti patikimą žmogų, kuris nuvažiuotų į centrinę Rusiją su ypatinga užduotimi[310]: „gavę jūsų atsakymą, kad jūs galit pasiųsti ką nors su tokiu uždaviniu, mes atsiųsime jums reikalingus smulkius nurodymus. Paminėtas uždavinys yra labai skubus, todėl būkit malonūs įmanomai greit atsakyti mums, ar jūs galite tai patvarkyti ir kada Jūsų parinktas asmuo galėtų išvykti į kelionę. Simonas"[311]. „BDPS prezidiumo" nariai Dramblys, Ruginis ir Arūnas susitikę spalio 30 d. svarstė, ką ir kaip atsakyti į britų pageidavimą siųsti į centrinę Rusiją žmogų su „specifine užduotimi". Arūnas priminė, kad būdamas Londone atsisakė vykdyti panašias užduotis. Dramblys taip pat skeptiškai žiūrėjo į panašias užduotis[312]. Tačiau MGB labai norėjo sužinoti, kokia numatoma užduotis, ypač kai gavo atsakymą, kad tam žmogui teks naudotis „akimis ir ausimis"[313]. Leidimas išsiųsti sutikimą vykdyti užduotį buvo duotas.

Maskva buvo informuota, kad nuo 1949–1950 m. vykdant operacijas „Volna", „Les" ir „Neman" buvo perduodama dezinformacija apie nacionalinio pogrindžio veiklą, vengiant perduoti karinę dezinformaciją. Jų manymu, būtent todėl 1950 m. amerikiečiai permetė J. Lukšą-Skirmantą su „Rytu" ir „Sakalu", o britai – „Jūraitį" ir „Rasą". Bijota, kad negaudami dominančios informacijos gali siųsti agentų grupes per MGB nekontroliuojamus kanalus[314]. Sulaukus iš Maskvos Pitovranovo leidimo, spalio 16 d. radistui atneštas siųstuvas ir pakartota radiograma „Drambliui" buvo priimta. Kartu parengta karinė dezinformacija apie karinius dalinius, dislokuotus Lietuvoje, kurią norėjo perduoti Dramblio vardu: „Lietuvos teritorijoje dislokuoti kariniai daliniai, iš kurių

[309] Pažyma apie agentūrinę bylą „Les", ten pat, b. 183, l. 253; 1951 10 11 gen. mjr. Kapralovo pranešimas, ten pat, b. 180, l. 130.
[310] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 53.
[311] Radiograma, ten pat, b. 180, l. 143.
[312] 1951 11 05 „Jurgino" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 176, l. 39.
[313] 1951 11 12 „Jurgino" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 68.
[314] 1951 10 11 pažyma, ten pat, b. 180, l. 155–156.

Iš ataskaitos apie užduotį Rybinske

nustatyti: Vilniuje – 16-oji lietuviška pėstininkų divizija, vadas generolas Motieka (...). Kaune – aviacijos naikintuvų pulkas – vadas pulkininkas Nosov (...), Šiauliuose – 73-as artilerijos pulkas, vadas papulkininkis Klimov; Palangoje – aviacijos eskadrilė (...). Rusų armijos pasiruošimo karinėms operacijoms požymių nepastebima. Rinkdami duomenis apie rusų ginkluotąsias pajėgas mes patiriame rimtus sunkumus, trūkumą patyrusių žmonių, kurie galėtų būti panaudoti šiame reikale..."[315] Vilniuje išties buvo 16-oji divizija, tačiau Motieka jau nebevadovavo. Kaune aviacijos dalinio vado pavardė buvo išgalvota, o Palangoje buvęs aviacijos pulkas jau 1950 metais buvo perdislokuotas į kitą vietą.

Tik 1952 m. kovo mėn. vėl radiograma pranešė, kad žmogus su gera regimąja atmintimi išvažiuotų kokioms trims savaitėms į Rybinsko miestą prie Volgos upės[316]. Balandžio 18 d. britai nauja radiograma paaiškino užduotį: „Neseniai iš Baku atvykęs mūsų žmogus papasakojo mūsų draugams Persijoje, kad matė Kaspijos jūroje sovietinį naujo tipo povandeninį laivą ir žinoma, kad šis laivas pavasarį turi plaukti į šiaurę

[315] Dezinformacinių telegramų tekstai, ten pat, l. 221-222.
[316] 1952 03 17 radiograma, ten pat, b. 186, l. 4.

per Rusiją. Vienintelis vandens kelias iš Kaspijos jūros į šiaurę yra Volga pro Rybinską (...). Kai šis kelias išsilaisvins nuo ledo, jūsų patikimas žmogus gegužės pirmąją savaitę turi nuvykti į Rybinską ir stebėti, kada povandeninis laivas plauks į šiaurę pro Rybinsko dvigubą užtvanką. Galima manyti, kad povandeninis laivas bus plukdomas plaukiojančiame doke su buksyru. Laivas gali vėluoti. Todėl Jūsų žmogui reikia būti Rybinske nuo savaitės iki mėnesio"[317]. 1952 m. birželio mėn. SSRS MGB parengė dezinformaciją, kad „BDPS prezidiumo" žmogus visą mėnesį stebėjo plaukiančius per šliuzus laivus, tačiau nieko panašaus į povandeninį laivą nematė: „Rybinske jis išbuvo dvidešimt septynias dienas, nuo gegužės 5 iki 31 d. Dienos metu jis stebėjo upę, sėdėdamas ant kranto su meškere netoli užtvankos ir šliuzo, pro kurį praeina visi plaukiantieji Volgos upe laivai. Temstant jis eidavo Volgos krantu į miestą ir čia nuo kranto dar stebėdavo iki sutemstant. Jis tvirtina, kad jo buvimo metu nieko panašaus į povandeninį laivą nepastebėjęs..."[318]. Iš tikrųjų tai tebuvo išgalvotos aplinkybės, kurių Londone niekas negalėjo patikrinti.

Birželio 30 d. S. Žakevičius parašė radiogramoje: „Trys nulis birž. Trys nulis. Ponui Drambliui. Mūsų prieteliai prašo perduoti širdingą padėką už pastangas padėti jiems Rybinsko reikale. Nors rezultatai dar nėra galutinai pranešti ir, galimas dalykas, tas objektas nebuvo pastebėtas, šių pastangų pats faktas yra labai didžiai įvertinamas. Būtų labai pageidautina, jei galėtumėt laiškais aprašyti visus Jūsų patikėtinio įspūdžius ir pastebėjimus, jo patirtus kelionės metu. Simonas"[319]. Po dviejų savaičių dar kartą patvirtinta, kad „pavedimas buvo pilnai atliktas, kad jie didžiai tai įvertina ir kad jiems buvo lygiai labai svarbu žinoti, jog nieko nebuvo pastebėta. Ši žinia savaime buvo verta pastangų ir išlaidų. Prašome naudoti išlaidoms turimus rezervus, kuriuos stengsimės esant progai papildyti. Simonas"[320]. Lygiai tokią pat užduotį, bet nuvykti į Gorkio (N. Novgorodo) miestą ir stebėti povandeninio laivo plaukimą iš Kaspijos jūros, gavo ir Latvijoje veikęs Peteris (Lodis Upanas)[321].

[317] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 69–70.
[318] 1952 06 radiograma, ten pat, b. 184, l. 267.
[319] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 71.
[320] 1952 07 14 radiograma, ten pat, b. 198, l. 70.
[321] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 221; 1952 06 30 radiograma, LYA, f. K-30, ap.1, b. 198, l. 3.

VII. AGENTŲ PĖDSAKAIS

Iššifruoti agentai

Paraleliai MGB vykdoma kita operacija „Progulka" (Pasivaikščiojimas) žlugo. Jos metu į Vakarų Vokietiją kartu su repatrijuojančiais vokiečiais 1951 m. gegužės mėn. buvo išsiųstas agentas Aleksandras. Agentas išsišifravo (tą patį padarė ir Estijos SSR MGB agentas Marsov) ir britų žvalgybai išdavė tris su MGB bendradarbiavusius asmenis: pulkininką Joną Kraucevičių, Vytautą Einorį ir docentą inžinierių Jurgį Vidmantą. Apie tai 1951 m. rugsėjo 11 d. radiograma buvo pranešta ir „BDPS prezidiumui"[322]. MGB patikrino kitų operacijų dalyvius ir išaiškėjo, kad iš tikrųjų juos norėta pakišti britų žvalgybai: plk. J. Kraucevičių – agentą Jurgį – kaip saugų adresatą susirašinėjimui, V. Einorį – agentą Poltavskį – kaip saugų butą atvykusiems iš užsienio ir J. Vidmantą – agentą Petrą – kaip pogrindžio organizacijos autoritetą[323].

Jonas Kraucevičius (1883–1964 Kaune) – Lietuvos karininkas, pulkininkas. 1905 m. baigė Vilniaus karo mokyklą, 1911 m. Sankt Peterburge – gimnastikos mokyklą, 1915 m. automobilininkų mokyklą. Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, Rusijos kariuomenės pulkininkas. 1920 m. grįžo į Lietuvą, mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę. Nuo 1920 m. rugpjūčio mėn. – šarvuotojo traukinio „Gediminas" vadas. Dalyvavo kovose su Lenkijos kariniais junginiais. Nuo 1921 m. rugpjūčio mėn. – Šarvuotųjų traukinių pul-

[322] Pažyma apie agentūrinę bylą „Les", LYA, f. K-30, ap. 1, b. 183, l. 252.

[323] 1951 11 03 pažyma, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 185, l.114; Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 52.

ko vadas, 1924–1925 m. ėjo Šarvuočių rinktinės vado pareigas. 1925 m. – pulkininkas. Demobilizuotas nuo 1925 m., dirbo fizinio lavinimo mokytoju, bendradarbiavo spaudoje, vertėsi prekyba. Po Antrojo pasaulinio karo MGB verbuotas kaip agentas Jurgis.

Plk. Jonas Kraucevičius

Jurgis Vidmantas (1900 06 08 Maskvoje–1993 02 23 Kaune, palaidotas Eigulių kapinėse), – inžinierius, profesorius, nusipelnęs mokslo veikėjas. 1924 m. iš Maskvos atvykęs į Kauną, įstojo į universiteto Technikos fakultetą. Buvo aktyvus korporacijos „Neolithuania" bei „Geležinio vilko" narys, Studentų atstovybės bei Technikų draugijos pirmininkas. 1931 m. su kitais įkūrė vyrijos draugiją „Plienas". Tapo inžinieriumi, domėjosi kompleksiniu durpių panaudojimu. 1934–1940 m. redagavo žurnalą „Technika ir ūkis". 1940–1941 m. dirbo Vyriausiosios kuro valdybos viršininku. 1941 m. tapo chemijos mokslų daktaru. Vokiečiams okupavus Lietuvą, iš VDU atleistas ir įkalintas. 1948 m. tapo docentu, 1952 m. – profesoriumi. 1948–1950 m. KPI Cheminės technologijos fakulteto dekanas. 2005 m. už žydų gelbėjimą nuo nacių 1941–1945 m. savo namuose ir Panevėžiuko ūkyje (Kauno r.) su žmona apdovanotas Žūstančiųjų gelbėjimo kryžiumi (po mirties). MGB verbuotas kaip agentas „Petras".

Jurgis Vidmantas

Vytautas Einoris (g. 1916) – Adomaitis, Poltavskis – su MGB bendradarbiavo 1945–1977 m. Dalyvavo daugelyje agentūrinių kombinacijų. 1947 m. jo suteiktos informacijos pagrindu pradėta agentūrinė byla „Druzja" (Draugai), jos pasekmės – suimti 5 žmonės[324].

[324] http://www.kgbveikla.lt/lt/agenturos-bylu-reg-zurnalas/agent/1537/einoris-vytautas-s-juozo (žr. 2018 11 13).

„Paslaptingasis Edmundas" Londone

Britai 1952 m. sausio mėn. tris kartus užklausė apie siunčiamo „BDPS prezidiumo" atstovo pasirengimą atvykti. Prieš radistus buvo toliau vaidinamas sutartas žaidimas – „Dramblys" (agentas „Margis", pogrindyje nuo 1951 m. balandžio pristatomas kaip „Varnėnas") turėjo susitikinėti tik ypatingais klausimais, o agentai „Jurginas" („Ruginis) ir „Gintautas" („Arūnas", „Arvydas") turėjo paeiliui su jais susitikinėti. MGB labai dominantys susirašinėjimo su užsieniu adresai, kuriuos turėjo radistai, vis dar nebuvo žinomi[325]. Atsakant į 1952 m. kovo 20 d. radiogramą su siūlymu paruošti atstovą vykti į Latviją, balandžio 5 d. „BDPS prezidiumo" vardu buvo perduota radiograma, kad į užsienį pasirengęs išvykti atstovas, buvęs Lietuvos kariuomenės pulkininkas-leitenantas, kuris palaiko ryšius su Šiaurės Rytų srities partizanų štabu: „nors jis neįeina į mūsų vadovybės sudėtį, bet visiškai palaiko mūsų taktiką dėl kovojančių pajėgų vienijimo ir išlaikymo, susipažinęs su aktyvios rezistencijos problematika (...). Mes norėtume, kad jis kuo greičiau sugrįžtų ir padėtų mums įtakojant partizanus pasiekti vieningą taktiką"[326]. Agento šeima buvo patikimu užstatu, kad iš Vakarų L. Šimonėlis-Šilaitis sugrįš. Kartu buvo pradėta jam ruošti dezinformacinė medžiaga. Britai prašė naujo Lietuvos žemėlapio, miestų planų, telefonų knygų, rinkimų įstatymų, vyriausybės sudėties, geležinkelių tvarkaraščių ir pan. Taip pat norėjo gauti uždarytų bažnyčių ir suimtų kunigų sąrašus, žinių apie ekonominę padėtį, vietinę karinę spaudą, žinių apie rezistencijos – aktyvios ir pasyvios – stiprumą, jų organizacijas, pogrindžio laikraščius, atsišaukimus, galiojančius asmens dokumentus (pasus, darbo knygeles, karinius bilietus...), apie Vilniaus universiteto darbuotojus, Mokslų akademijos leidinius ir kt. [327]

Kovo 29 d. plk. ltn. I. Žulys-Ruginis susitiko su plk. ltn. L. Šimonėliu (jie pažinojo vienas kitą, iki 1928 m. tarnavo viename pulke), kad pastarąjį pakviestų į susitikimą su Augustausku-Drambliu, kuris „užsiima

[325] 1952 02 priemonių planas pagal agentūrinę bylą „Les", LYA, f. K-30, ap. 1, b. 183, l. 225-229.
[326] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 55.
[327] 1952 03 24 radiograma, ten pat, b. 186, l. 59, 61.

grožinės literatūros vertimais"[328]. Kitą dieną susitikimo metu Dramblys papasakoja visą BDPS atsiradimo legendą. Labiausiai pastarasis sukluso, kai išgirdo apie ryšius su Vytauto apygardos partizanais. Mat vykdydamas MGB užduotis ten jis buvo palikęs išdavystės pėdsakų. Tačiau buvo nuramintas, kad žinoma tik tiek, kad konsultavo apygardos štabą taktikos klausimais. Čia L. Šimonėlis išsakė su MGB kuratoriumi suderintą savo nuomonę apie partizanus: „veteranai, daugelį metų išsilaikę bunkeriuose, miškuose, atitrūko nuo gyvenimo, atbuko ir neturi jokių aiškių perspektyvų (...). Kas tai LLKS? Tai keliuose lapuose išrašytos svajonės, kas bus kokiu ministru. Jokios protingos veiklos LLKS nevykdė ir negali vykdyti ir paskutiniu metu partizanai mažai ką žino apie LLKS"[329]. Visa tai tiko ir sutapo su kitų „BDPS prezidiumo" narių pažiūromis ir nenukrypo nuo MGB surašytos legendos. Tik vėliau prisipažino savo kuratoriui kpt. Karpuchinui, kad iš pradžių jam šmėštelėjo mintis, jog turi reikalų su MGB agentais...[330].

Balandžio 8 d. gauta radiograma, kad šis atstovas balandžio 14 d. turi atvykti į Latviją, kelio Ventspilis–Kuldyga 28 kilometrą, ten eiti link Kuldygos, o rankoje turėti eglišakį: „mūsų atstovas, balandis vienas keturi, du nulis valandą Maskvos laiku, laikydamas žalios eglės šaką, privalo būti ant kelio Ventspilis–Kuldyga prie du aštuoni kilometrinio stulpo..."[331]. Pakeliui jį turėjo sutikti latvių pogrindžio atstovai ir pasakyti slaptažodį rusiškai: „Простите, не имеете ли вы спичек?" (Atleiskite, ar Jūs turite degtukų?) ir lietuvių atstovas taip pat rusiškai turėjo atsakyti: „Нет, я не имею спичек, я оставил их дома у детей" (Ne, aš neturiu degtukų, aš palikau juos namuose pas vaikus")[332]. Po šito latvis turėjo palydėti į permetimo per sieną punktą.

1952 m. balandžio 10 d. L. Šimonėlis dar kartą susitiko su Drambliu, kur jam buvo parodyta radiograma apie permetimo būdą, duota 6 000 rublių palikti šeimos išlaikymui (namie perskaičiavęs pinigus pasigedo 100 rublių[333]). Balandžio 12 d. iš Dramblio paėmė MGB parengtą

[328] 1952 04 „Šilaičio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 189, l. 43–46.
[329] 1952 03 31 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 32.
[330] 1952 04 10 gen. mjr. Kapralovo raštas SSRS MGB ministro pavaduotojui gen. ltn. Riasnojui, ten pat, l. 91.
[331] 1952 04 14 radiograma, ten pat, b. 186, l. 164.
[332] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 57.
[333] 1952 04 11 „Šilaičio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 189, l. 98.

dezinformacinę medžiagą ir tą pačią dieną perdavė viską MGB. MGB, pavaizdavusi „peržiūrą", viską grąžino atgal ir davė užduotį įtikinti, kad aktyvaus pogrindžio palaikymas yra beprasmiškas ir dėl aktyvaus pogrindžio veiksmų žūna nekalti žmonės. Sutarta, kad užsienyje bus 6–7 mėnesius. Balandžio 13 d. lydimas MGB pplk. Bočkovo ir kpt. Karpuchino, pasiėmęs dalį iš Londono užsakytos informacijos (žemėlapį, senus Vilniaus ir Kauno planus, specialiai pažymėtus karinius bilietus ir darbo knygeles, MGB pagamintą BDPS biuletenį, iš viešų šaltinių surinktą informaciją bei MGB agentų parašytas rezistencijos apžvalgas), L. Šimonėlis automobiliu pervežtas į Latviją. MGB jam leido sutikti su visais pasiūlymais, kuriuos gaus užsienyje – jei siūlys bendradarbiavimą žvalgyba, jei norės kartu siųsti radistą, jei duos pinigų ir t. t. Svarbiausia, pateikti suderintą poziciją, kad aktyvus ginkluotas pasipriešinimas Lietuvoje jau nebeturi jokio vaidmens ir reikia materialiai remti „pasyvią rezistenciją". Grįžus į Lietuvą, savo palydovus turėjo atvesti pasislėpti Kaune, Lenino (dab. Vytauto) pr. 47–1, pas Juozą Žemaitį (MGB agentą Šarūną)[334].

Balandžio 14 d., suderinus su Latvijos SSR MGB, jį pasitiko pogrindžio atstovu apsimetęs kitas MGB agentas. Bet šis „latvių pogrindžio atstovas" atsisakė priimti lietuvį, ir jis buvo paliktas miške. Tik kitą dieną jį MGB agentas smogikas palydėjo į tariamą bazę, kurioje jo laukė du tariami latvių partizanai – dar vienas agentas smogikas ir MGB darbuotojas. Bet L. Šilaitis, galvodamas, kad tai jau neturi nieko bendro su permetimu (juk BDPS pasisako prieš aktyvų pasipriešinimą ir jis pamanė, kad pateko į partizanų rankas, veždamas apie juos labai nepalankius atsiliepimus[335]), balandžio 16 d. paliko tariamą bazę ir nuėjęs daugiau kaip 30 kilometrų pasiekė Latvijos SSR MGB rajoninį skyrių Ventspilyje. Čia jis buvo atitinkamai apdorotas už užduoties nevykdymą, skambinta Lietuvos SSR MGB ministro pavaduotojui. Naktį į balandžio 19 d. jis vėl išvežtas į tą patį mišką, kur tariamas partizanų būrys jo turėjo ieškoti. Ryte jis buvo surastas ir savo dingimą paaiškino, kad, išėjęs susipažinti su apylinkėmis, buvo persekiojamas dviejų nepažįstamųjų ir bėgdamas pasiklydo. Tariamas latvių pogrindžio vadovas, o iš tikrųjų MGB ope-

[334] Užduotis MGB slaptam bendradarbiui „Šilaičiui", ten pat, l. 125-128.

[335] 1952 04 17 „Šilaičio" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 152-154.

ratyvinis darbuotojas ištardė L. Šimonėlį, grasindamas sušaudymu dėl galimos „išdavystės"[336]. Atlaikęs tardymus L. Šimonėlis buvo nuvestas į permetimo galutinį punktą, iš kurio jis kartu su latviu Peteriu sulaukė lietuvių Petro (Z. Kudirkos), Albino (A. Pešlato) ir latvio Kurto irkluojamos valties. Tačiau iš karto išplaukti nepasisekė – didelės bangos užpylė valtį ir teko iš jos semti vandenį. Vargais negalais antruoju bandymu įveikę pakrantės bangas, po pusvalandžio pasiekė britų atsiųstą katerį[337]. Taip balandžio 20 d. į Vakarus buvo išsiųstas dar vienas tariamas pogrindžio atstovas Liudgaila (MGB agentas L. Šimonėlis-Šilaitis). Jo tapatybės nepavyko atskleisti ir po daugybės dešimtmečių, 1987 m. šią istoriją pradėjusiam tyrinėti BBC žurnalistui Tomui Boweriui, kuris jį vadino „paslaptinguoju Edmundu"[338].

Tos pačios dienos vakarą kateriui pasiekus šiauriau Kylio esantį žvejybinį uostą, jį pasitiko britų žvalgybos darbuotojas Džonas. Vėliau visi tiesiog ten pat, ant kranto atidarė šampano butelį ir džiaugėsi sėkme. S. Žakevičius Liudgailą savo automobiliu nusivežė į Hamburgą. Miesto šiaurinėje dalyje buvo triaukštis namas, kuriame apsigyveno visi atvykėliai. Čia Liudgaila pateikė savo atsivežtą, ant medžiagos skiautės atspausdintą įgaliojimą ir buvo supažindintas su latvių pasipriešinimo vadovu, aviacijos kpt. Paulium ir estų pasipriešinimo atstovu plk. Robertu. Geležinę uždangą įveikusių Liudgailos ir Peterio garbei buvo paruošta vakarienė. Jau po dviejų dienų britai atsiuntė radiogramą: „Jūsų atstovas sėkmingai pasiekė tikslą ir yra pas mus".

Už britų žvalgybos pinigus Hamburge Liudgailai nupirktas kostiumas, paltas, batai, skrybėlė ir kiti reikalingi daiktai, o jis perdavė Lietuvių rezistencinei santarvei ir britų žvalgybai MI6 specialiai MGB parengtą dezinformacinę medžiagą. Joje buvo ir J. Lukšos-Skrajūno vardu parengtas biuletenis, kuriame jis tariamai užsipuolė pasyvų pasipriešinimą remiančius S. Žakevičių ir S. Lozoraitį. Šiame dokumente pastarieji pateikti kaip užsienio žvalgybų apmokami agentai, iškeliama VLIK'o veikla, rašoma apie partizanų demoralizavimą, bailumą ir drausmės trūkumą. MGB 3-iasis specialusis skyrius išvežtus švarius

[336] 1952 06 23 pažyma apie spec. agento „Šilaičio" išsiuntimą į užsienį, ten pat, l. 1-9.
[337] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 65-66, 75.
[338] Bower T. The Red Web, p. 166, 189.

pasus, karinius bilietus, kai kurių įstaigų blankus pažymėjo specialiais sutartiniais ženklais. Vėliau nustatyta, kad britų žvalgyba šiuos pažymėtus dokumentus naudojo permesdama savo agentūrą. Taip pat pateikta ir specialiai parengta kita dezinformacija. Pavyzdžiui, suimtųjų skaičius 1951 metais pateiktas dešimt kartų mažesnis (apie 350, nors iš tikrųjų buvo suimta apie 3500), tremtinių skaičius – tris kartus mažesnis (ištremta apie 20 tūkst., o pateikta triskart mažesnis skaičius). Kalbant apie karines žinias – aprašytas tik lietuvių „korpusas", formuojamas „daugiausia iš lietuvių", nors 16-os lietuviškos divizijos sudėtyje lietuviai sudarė vos trečdalį, ir t. t.[339] Pateikta melaginga, dezinformuojanti informacija apie LLKS veiklą: „1951 metais ir dabar LLKS Lietuvoje esančių partizanų veiklai faktiškai nevadovauja, t. y. partizaniniai daliniai iš LLKS nebegauna nei įsakymų, nei nurodymų, nei direktyvų. Tenka daleisti, kad LLKS šitų dokumentų nebeišleidžia. Taigi praktiškai LLKS veikia tik nominaliai... (...) norėdama savintis vietos valdžios prerogatyvas vietos gyventojų atžvilgiu, kad paklustų ir bijotų – žudo ir nekaltus žmones (...). Be to, nedovanotinas partizanui ir girtavimas"[340]. Ne veltui L. Šimonėlis Latvijoje išsigando, manydamas, jog pakliuvo į tikrų partizanų rankas – su tokiu melu būtų iš karto demaskuotas kaip MGB agentas.

Balandžio 25 d. „Liudgaila" jau buvo atskraidintas iš Bylefeldo (Bielefeld, North Rhine–Westphalia) karinio aerodromo į Londoną ir apgyvendintas lenkų majoro Burskio bute. Būdamas Anglijoje tariamos pasipriešinimo organizacijos pasiuntinys, MGB agentas Liudgaila susitiko su lietuvių ambasadoriais S. Lozoraičiu, K. B. Balučiu, P. Žadeikiu, prof. S. Žakevičiumi, F. Neveravičiumi ir V. Žilinsku, estų pasiuntiniu Londone A. Torma, buvusiu estų 20-osios SS divizijos plk. Rebane, latvių kpt. Rudolfu Silaraju ir kt[341]. Tačiau niekam nesakė savo tikrosios pavardės: „šnekėdamas apie saugumą ir prisipažinęs, kad Londone baiminąsis KGB, jis atkakliai aiškino esąs siųstas Lietuvos partizanų" (tik prieš grįždamas į Lietuvą atskleidė savo tikrą pavardę ir „visi skubėjo patikrinti Lietuvos Respublikos aukštesniųjų karininkų registrą, ar toks pulkininkas leitenantas Šimonėlis iš tikrųjų

[339] Septyneri bolševikinės okupacijos metai, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 189, l. 200-11, 200-12.

[340] Ten pat, l. 200-11, 215-1.

[341] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 78.

egzistuoja"[342]), norėdamas pridengti savo plikę nusipirko peruką[343], ir lydimas žvalgybos mokyklos kursanto A. Dukaičio toliau lankė muziejus, teatrus, kino teatrus, žymias miesto vietas[344]. Iš Lietuvos gauta radiograma turėjo gražiais žodžiais dar labiau sustiprinti Liudgailos pozicijas: „mes tikime, kad jo pasiaukojimas duos teigiamas pasekmes šventoje Lietuvos išlaisvinimo kovoje su bolševikine okupacija. Mes įsitikinę, kad Jam sugrįžus į Tėvynę mums pasiseks pasiekti pageidaujamų rezultatų – sujungti aktyvią ir pasyvią rezistenciją į vienumą prieš bendrą priešą"[345].

1952 m. birželio 13 d. buvo gauta radiograma su Lozoraičio laišku: „Mūsų didelė padėka priklauso Norai (*Didžioji Britanija* – aut.)[346] už suteiktą paramą šio žygio organizavime, jai tuo būdu įrodžius didelį prielankumą mūsų laisvės siekimams. Turėjau eilę pasikalbėjimų su ponu Liudgaila, ponu Simonu ir kitais Lietuvos rezistencijos tarnybos nariais ir tęsiu juos toliau. (...) aš stengsiuos perdavinėti visas įmanomas informacijas, bet turiu pabrėžti, kad kol kas tarptautinė padėtis esminiai nesikeis, nors ji palaipsniui ir pamažu darosi mūsų reikalu palankesnė, kokių nors žymių ar efektingų rezultatų ar pasikeitimų mūsų reikaluose netenka laukti (...). Šios dienos sąlygomis aktyvaus pasipriešinimo aktyviems veiksmams nėra sąlygų ir prasmės"[347]. S. Lozoraitis santykiuose su S. Žakevičiumi ir jo atstovaujama organizacija laikėsi daugiau moralinio patarėjo pozicijos ir laikė svarbiais jų užmegztus ryšius su kraštu[348].

Stasys Lozoraitis (vyresnysis), g. 1898 Kaune. Nuo 1923 m. pradėjo diplomatinę tarnybą. 1934 m. paskirtas užsienio reikalų ministru, 1939 m. – nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Romoje (Vatikane ir Italijoje). 1940 06 02 – Lietuvos diplo-

[342] Mockūnas L. Pavargęs herojus, p. 408.
[343] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 227.
[344] 1953 09 18 išrašas iš agento „Panovio" agentūrinio pranešimo, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 193, l. 137.
345 1952 04 27 radiograma, 1952 03 radiograma, ten pat, b. 188, l.25-26.
[346] Susirašinėjime šalių pavadinimai buvo užšifruojami: Anglija - Nora, Amerika - Monika, Lenkija - Elena, Latvija - Alė, Estija - Stefanija, Vokietija - Ona, Lietuva - Irena. Žr.: 1950 12 13-19 „Margio" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 173, l. 81.
[347] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 68; 1952 06 06 radiogramos, ten pat, b. 184, l.227, 228, 252, 263.
[348] Petraitytė-Briedienė Asta, Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940-1983), p. 316.

Stasys Lozoraitis

matijos šefu, jei valstybė netektų nepriklausomybės. 1983 m. mirė Romoje[349].

Būdamas Londone, Liudgaila-Edmundas sužinojo, kad žvalgybiniam darbui Baltijos šalyse vadovauja McKibbinas, kuris jam buvo pristatytas kaip „mister Aleksander", slapyvardžiu „Uncle" – „Dėdė". Padedamas lietuviškų organizacijų, stengiasi su pogrindžio organizacijomis organizuoti patikimus ryšio kanalus ir panaudoti britų žvalgybos interesams. MGB agentas patvirtino, kad McKibbino artimiausi pagalbininkai yra ne tik S. Žakevičius, tačiau ir estų pulkininkas Rebane, ir latvis kapitonas R. Silarajis. L. Šimonėlis ne kartą kalbėjo su McKibbinu, lankėsi jo bute, susipažino su žmona ir naudojosi jo visišku pasitikėjimu. Kai amerikiečiai pasiūlė patikrinti L. Šimonėlį-Liudgailą, būtent McKibbinas kategoriškai atsisakė tai daryti[350]. Tačiau leido susitikti su amerikiečių žvalgybos atstovais, kurie siūlėsi prisidėti prie VLIK'o ir LRS sutaikymo. Susitikime restorane „Victoria" Liudgaila atmetė pasiūlymą, remdamasis tuo, kad VLIK'o atstovai viešai pasisakė, jog LRS iš tikrųjų bendradarbiauja su MGB[351]. Išties VLIK'as buvo nepaprastai arti tiesos, o liberalioji LRS, nieko nežinodama apie apsimetėlių rezistencijos atstovų tikrąsias užmačias, savo laiškuose juos liaupsino. Išvykdamas Edmundas gavo S. Žymanto rašytą laišką, kuriame šis negailėjo gražių žodžių: „Edmundo kelione buvo atliktas antras didvyriškas žygis Jūsų vadovaujamos organizacijos. Tai rodo BDPS stiprybę ir efektyvumą, o kartu stiprina tuos vitališkai reikšmingus ryšius, kurie mus sieja su Jumis, Lietuvos laisvės kovos didingais pavyzdžiais"[352]. Kartu buvo sustiprintas Žymanto ir britų negatyvus nusistatymas aktyvaus ginkluoto pasipriešinimo Lietuvoje atžvilgiu. Buvo skaičiuojama, kad reikėtų 1,8 mln. rublių išlaikyti perėjusius į pasyvią rezistenciją ir „BDPS prezidiumui" paklusiančius partizanus[353]. Britų žvalgyba per tariamą

[349] Daumantas J. Partizanai, Kaunas, 2005, p. 625.

[350] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 209, l. 79.

[351] Ten pat, l. 83.

[352] Mockūnas L. Pavargęs herojus, p. 477.

[353] Ten pat, p. 481–482.

„rezistentą“ tikėjosi užmegzti naujus ryšius ir toliau stiprinti savo tinklą Lietuvoje. Liudgailos radistu parinktas vienas geriausių žvalgų mokyklos kursantų Zigmas Kudirka, kuris buvo įtikintas, kad operacijos Lietuvoje yra saugios. Kaip ir visa britų žvalgyba, ir Zigmas Kudirka pats save mulkino, nes troško tikėti sėkme. Tuo metu, 1952-ųjų vasarą iš Baltijos regiono plūdo kone vien sovietų saugumo parengta ne itin subtili dezinformacija, jos pagrindu parengtos ataskaitos buvo laikomos ypač slaptomis ir visiškai patikimomis, galbūt atsidurdavusios ir ant Didžiosios Britanijos premjero stalo.

Zigmas Kudirka

Prieš išvykstant, A. McKibbinas „Edmundo garbei“ savo bute surengė pobūvį, o šis į MGB ruošėsi perduoti ne tik permetimui rengiamų agentų slapyvardžius: „Albinas“, „Aleksis“, „Albertas“, „Peteris“ ir „Kurt“. McKibbinas jam pasiūlė grįžus į Lietuvą sukurti atskirą nuo „BDPS prezidiumo“ grupę, kuri vykdytų britų žvalgybos užduotis ir priimtų desantus, gal net imtųsi kurti žmonių permetimo kanalus sienose su Lenkija, Norvegija, Turkija, Iranu ir Afganistanu. Ryšiui palaikyti buvo numatyta kartu permesti radistą Z. Kudirką-Konradą. Liudgaila buvo apmokytas naudotis slaptaraščiu, šifruoti–iššifruoti radiogramas, daryti fiktyvius dokumentus ir pan. Tuo metu vykusios nesėkmingos MI6 operacijos Albanijoje, Lenkijoje ar Čekoslovakijoje pasėjo abejones ir okupuotose Baltijos šalyse vykdomomis operacijomis.

Konradas spąstuose

1952 m. liepos 7 d. radiograma pranešta, kad reikia ruoštis Liudgailos sugrąžinimui. Buvo paprašyta išžvalgyti situaciją pajūryje šiauriau Palangos ir toliau į šiaurę: kiek trunka maudymosi sezonas, kur pliažas patenka į draudžiamą zoną, kur yra radarai ir patruliai, kokios valandos geriausios išsilaipinimui sutemus rugsėjo–spalio mėn.:

„Trys du liepos septyni. Tąsa. Dar nėra nuspręsta, kuriuo būdu Liudgaila grįš. Gali būti tuo pačiu keliu kaip Kęstutis. Būtume dėkingi, jei Jūs išžvalgytumėte padėtį pakrašty nuo Palangos, toliau į šiaurę. Iki kurio laiko tęsiasi maudymosi sezonas, kokiose vietose pliažas įeina į draudžiamą zoną, kur yra pajūrio patruliai, radarai ar kitos pasienio apsaugos priemonės. Kurios valandos sutemus yra geriausios išlaipinimui. Pav., rugsėjo ar spalio mėnesiais.

Trys trys liepos septyni. Tąsa. Ar yra galimybė suorganizuoti automobilio ar kitokį transportą su patikimu žmogumi, galimai greičiau atsiimti iš pakraščio zonos Liudgailą ir mūsų ryšininką, kuris vyktų su juo. Tačiau Liudgaila labai susirūpinęs, kad bent šiuo tarpu niekas. Kart. Niekas be Jūsų ir Ruginio nežinotų apie jo išvykimą ir eventualų grįžimą. Simonas"[354].

Taip pat prašyta pranešti autobusų ir traukinių tvarkaraščius iš Palangos, Kretingos ir Klaipėdos bei parūpinti saugią vietą į pietus nuo Skuodo–Salantų–Kartenos apie 30 km nuo kranto.

Kai buvo gautas prašymas parengti ryšių punktą „Šilaičio" sugrąžinimui, tariamo pogrindžio vardu užverbuotas antisovietiškai nusiteikęs Laukžemių apylinkės tarybos pirmininkas Vitkus, kuris turėjo priimti grįžtantį agentą. Sodyboje (Kalgraužių k.) pastatytas specialus bunkeris desantininkų priėmimui. Sulaukęs svečių, Vitkus turėjo išsiųsti telegramą į Kauną tariamam BDPS atstovui. Ryšių punkto aprašymas perduotas radiograma į Vakarus. Tačiau to neprireikė.

Tų pačių metų spalio 20 d. „Šilaitis išsilaipino Latvijos pajūryje. Su juo buvo atsiųstas ryšiui palaikyti ir radistas Z. Kudirka-Konradas[355] (žvalgybos mokykloje vertinamas kaip vienas geriausių, galėjęs pats sumontuoti radijo aparatą pagal schemą) bei dar vienas latvis, radistas Zigurdas Krūminš[356] (į Klose's laivą buvo paimtas iš „Maksio" būrio Janis

[354] 1952 07 07 radiograma, LYA, f. K-30, ap.1, b. 198, l. 34-37.

[355] 1953 04 pažyma apie agentūrinę bylą „Les", ten pat, b. 193, l. 4-12; 1953 04 pranešimas apie radijo žaidimus, ten pat, l. 41.

[356] Arhīva lieta „Lursens -S", https://www.historia.lv/dokumenti/arhiva-lieta-lursens-s-lpsr-vdk-operativa-spele-ar-anglu-izlukdienestu-no-1948gada-lidz (Žr.: 2019 01 10).

Klimkanis, kuris taip pat buvo slaptas MGB agentas[357]). Kartu jie atgabeno du radijo siųstuvus, du radijo švyturius, 180 tūkst. rub. (50 tūkst. rub. buvo skirta amerikiečių atsiųstam „Gardeniui", kuris tuo metu jau buvo perverbuotas MGB ir naudojamas radijo žaidime „Neman"). Prieš permetimą Johnas Liudžius-Didysis Džonas ir Johnas Croftonas-Mažasis Džonas įtikinėjo, kad vykdomos operacijos yra visiškai saugios[358]. Lapkričio 4 d. „BDPS prezidiumas" gavo radiogramą: „Liudgaila sėkmingai atvyko į Latviją, yra mūsų draugų globoje..."[359]. Tuo tarpu jau spalio 22 d. palikęs radistą „Konradą" (vadintą ir „Petru") Latvijoje, pasipriešinimo dalyviais apsimetusios agentų smogikų grupės priežiūroje Liudgaila atvyko į Vilnių...

Maiko likvidavimas

1952 m. gruodžio 15 d. į MGB vidaus kalėjimą atgabenamas naujas kalinys. Kalėjimo dokumentuose jis – Mykolas Kairelis. Šiuo vardu jį įrašo, kviečia į tardymus. Tačiau jį sekę ir tardę saugumiečiai žinojo jo tikrąją tapatybę, kuri buvo slepiama net nuo kalėjimo sargų. Suimtas kaip Mykolas Kairelis[360], iš tikrųjų buvo Alfredas Pešlatas, 27 metų amžiaus, iki suėmimo gyvenęs Kaune, Kolūkiečių g. 11a-1[361]. Niekas neturėjo žinoti, kad tai britų žvalgybos agentas „Maikas" („Mike"), kuris 1952 m. balandžio mėn. buvo permestas į Lietuvą ir ilgiau kaip pusmetį, iki gruodžio 14 d. palaikė trumpabangiu siųstuvu radijo ryšį su D. Britanijos žvalgyba SIS.

1952 m. gruodžio 14 d. 20 val. buto šeimininkas Udrys po radijo seanso pasiūlo išgerti. Kartu išgeria tris vyno butelius ir A. Pešlatas pasijunta smarkiai apsvaigęs. Toliau jis tik prisiminė, kad apie vidurnaktį į butą užėjo kažkokios dvi merginos ir iškvietė jį į gatvę, kur jis ir buvo suimtas[362].

[357] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 243.

[358] Ten pat, p. 228.

[359] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 209, l. 74.

[360] T. Bower knygoje „The Red Web" neteisingai nurodo pavardę- „Ancietas Pershlotas (Mike)". Turi būti Alfredas Pešlatas (Mike).

[361] 1952 12 16 nutarimas dėl Alfredo Pešlato arešto, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27328/3, l.2.

[362] 1953 04 22 Karinio tribunolo posėdžio protokolas, ten pat, l. 302.

Alfredas Pešlatas

MGB majoras Zubavenko su arešto orderiu nebeskubėjo sankcijos pas MGB ministro pavaduotoją L. Martavičių. Viską, ką reikėjo žinoti apie sekamą asmenį – žinojo iš jau kelis metus vedamų agentūrinių sekimo bylų „Les" (Miškas) ir „Volna" (Banga). Žinojo, kad jis kaunietis, jauniausias sūnus šeimoje. Du broliai Evaldas ir Leonas bei sesuo Elena MGB buvo nepasiekiami. Nedidelio ūgio (1,64 m) „Maikas" atrodė lengvas grobis tardytojams, kuriems reikėjo pasitikslinti jo vaidmenį šioje operacijoje, kai kurias detales apie jo apmokymą ir kitus MI6 žvalgybos mokyklos kursantus.

MGB visais būdais maskavo jo sulaikymo aplinkybes – jos turėjo atrodyti kaip visiškai atsitiktinės. Apie sulaikymą MGB tardytojai A. Pešlatui daug nepasakojo, bet pateikė versiją, kad jį sulaikė milicininkas. Pats radistas nelabai ką beprisiminė: po radijo ryšio seanso su Algiu ir Udriu daug gėrė degtinės. Paskui Algis pasiūlė radijo siųstuvą nunešti pas Mateikos gatvėje gyvenusį Joną. Tolimesnių aplinkybių nebeprisiminė ir manė, kad „buvo girtas"[363]. Kažkoks milicijos kapitonas Mocyk 1952 m. gruodžio 14-os naktį, jau po vidurnakčio sulaiko tariamai stipriai įkaušusį Mykolą Kairelį, kuris du kartus iššauna iš nelegaliai

[363] 1953 01 02 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 125–128.

A. Pešlato 9 mm belgiškas pistoletas

laikyto ginklo, ir surašo protokolą. Sulaikymo protokolo sulaikytasis, žinoma, jau nebegalėjo pasirašyti, nes buvo „labai girtas"[364].

Kas tą naktį iš tikrųjų įvyko, paaiškės vėliau. Iškračius be sąmonės kritusį „Maiką" buvo surastas 9 mm brauningas (*Fabrique Nationale d'Armes de Guerre Herstal Belgique*) su 23 šoviniais, visi dokumentai Mykolo Kairelio vardu – nuo paso iki karinio bilieto, „Frene Bienne" šveicariškas laikrodis. Dar keisčiau milicininko protokole atrodė šios aplinkybė: „sulaikytąjį lydėję du nežinomi asmenys pabėgo, metę rudą odinį portfelį". Šeštajame milicijos skyriuje portfelis atidarytas ir jame surasta juodame audinyje suvyniotas trumpabangis radijo siųstuvas, ausinės ir laido ritinėlis[365]. Jau gruodžio 15 d. MGB daro kratą savo pačių konspiraciniame bute Aleksote, Kolūkiečių g. 11a-1 (tuo metu taip buvo pervadinta Dariaus ir Girėno gatvė), kuriame gyveno Mykolas Kairelis. Kabėjusiame paveiksle surandama slaptavietė, kurioje buvo pasas Antano Barausko vardu, radijo ryšio instrukcija. Kušetės medinėje dalyje rasta antra slaptavietė su dviem šifravimo bloknotais WRVDK ir LIBHN, lapelis su adresais, bloknotas su šifruotais tekstais, kišeninė vaistinėlė su morfinu, penicilinu ir kitais vaistais, Kauno ir Lietuvos žemėlapių fotokopijos[366].

Pasivadinęs Alfonsu, Pešlatas turėjo dar tris tapatybes: Mykolas Bauža (šia pavarde mokėsi britų žvalgybos mokykloje), Antanas Barauskas (šia pavarde permestas į Sovietų Sąjungos okupuotą Lietuvą) ir Mykolas Kairelis (iš tariamo pogrindžio atstovo „Algio" gautas 1952 m. rugpjūčio mėn.).

[364] 1952 12 14 sulaikymo protokolas, ten pat, l. 10.
[365] Ten pat, l. 11.
[366] 1952 12 15 kratos protokolas, ten pat, l. 12–14.

VIII. ČIČESTERIO (CHICHESTER) PENKETUKAS

Čičesterio penketukas

A. Pešlatas ne iš karto pateko į žvalgybos mokyklą. Iš Vokietijos karo pabėgėlių stovyklos Špangenberge jie išvyko žemės ūkio darbams į Didžiąją Britaniją. Čia nuo 1947 m. vasaros dirbo žemės ūkyje Čičesteryje, Vakarų Saseksas (Chichester, West Sussex). Kartu dirbo ne vienas lietuvis. Būtent čia susipažino su Algirdu Leichmanu ir Povilu Janicku, Anicetu Dukaičiu ir Zigmu Kudirka. Su Anicetu ir Zigmu dar ir susibičiuliavo. Tai ir buvo tikrasis „Čičesterio penketukas", jie vienas kitą pažinojo dar iki žvalgybos mokyklos. Nuo 1950 m. sausio Pešlatas su bičiuliais dirbo autotransporto kompanijoje darbininkais. Tų pačių metų rugpjūčio mėnesį jis su bičiuliu Zigmu Gryn parke (Green Park) susitiko buvusius kolegas – Algirdą ir Povilą. Šie prasitarė, kad mokosi žvalgybos mokykloje ir, jeigu nori, tai gali pakalbėti su prof. S. Žymantu ir dėl jų priėmimo į mokyklą. Išsiskyrė sutarę, kad jei sugalvos stoti į šią mokyklą, tai ateis ne vienas, bet su savo bičiuliais – Z. Kudirka ir A. Dukaičiu. Iš tikrųjų MI6 sukūrė specialų ryšių centrą *Ryder gatvėje,* kur buvo Baltijos sekcija, atsakinga už žmonių atranką. Čia S. Žymanto atrinkti lietuviai, R. Silarajo – latviai ir A. Rebanės – estai buvo pateikiami McKibbinui, o šis juos teikdavo Carro patvirtinimui[367].

A. Pešlatas su savo bičiuliais pateko į Vakarų Londone esančius Lietuvių namus *Holand Park 11*. Čia dirbdami ir gyvendami 1951 m. sausio

[367] Dorril Stephen, MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, p. 288.

mėn. gavo laišką nuo prof. Stasio Žymanto: „Aš noriu jus matyti lietuvių klube nurodytą dieną ir valandą. Bus kalba apie žinomus Jums draugus. Pakvieskite į šį susitikimą du mūsų bičiulius"[368]. Suprato, kad tai kvietimas pakalbėti dėl stojimo į žvalgybos mokyklą. Sutartą dieną Lietuvių klube vykusiame renginyje visi trys S. Žymanto-Žakevičiaus buvo įkalbėti stoti į žvalgybos mokyklą.

Po kurio laiko visi trys atėjo į sutartą vietą prie Knightsbridge metro stotelės ir vėl sutiko profesorių. Šis buvo ne vienas. Kartu dar buvo be kelių viršutinių dantų Čarlzas, spuogų pažeistu veidu Dorotti. Šie žvalgybos mokyklos darbuotojai lydėjo dar du latvius ir du estus. Visi pasuko per parką link *Hyde Park Street* 14 (ar 16), kur gydytojo kabinete visi paeiliui buvo apžiūrėti. Po sveikatos patikrinimo profesorius pasiūlė susitikti kitą dieną prie Slouno aikštės (Sloane Square) metro stotelės.

Susitikę Slouno aikštėje (Sloane Square), visi patraukė į *Markham Square 3* Čelsio (Chelsea) rajone, kur susitiko su latviais bei estais. Ir visi dviem automobiliais, lydimi bedančio Čarlzo, nuvažiavo į užsieniečių registravimo biurą *Old Bond Street*. Čia gavo naujus dokumentus[369]. A. Pešlatas tapo „užsienio studentu" Mykolu Bauža. Lietuvių klube buvo išplatinta priedangos legenda, kad visi trys įsidarbino Londono laivybos kompanijoje ir plaukios į Norvegiją ir atgal. Dar pažadėtas penkių svarų atlyginimas kas savaitę ir sugrįžus – Anglijos ar kitos šalies pilietybė[370].

A. Pešlatas (arba M. Bauža-Maikas) nuo 1951 m. balandžio iki 1952 m. balandžio mokėsi žvalgybos mokykloje Čelsio rajone (*Old Church Street 111*). Maikas kaip agentas radistas turėjo būti permestas į Lietuvą palaikyti radijo ryšį tarp nacionalinio pogrindžio ir britų žvalgybos. Kartu mokėsi dvidešimt trejų metų Zigmas Kudirka, turėjęs naujus dokumentus Konrado Gailiaus (slapyvardis Konrad) vardu. Taip pat 25-kerių Anicetas Dukaitis su Albino Šerno dokumentais. Kiekvienas mokyklos kursantas turėjo pamiršti savo tikruosius vardus ir pavardes, o vienas kitą vadinti slapyvardžiais arba naujuose dokumentuose įrašytomis pavardėmis. Kartu dar mokėsi plk. A. Rebanės atrinkti estai Otto (Mark

[368] 1952 12 15 A. Pešlato tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27328/3, l. 35.
[369] Ten pat, l. 36–38.
[370] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 193.

Pedak) ir Antcas (Leo Audova) bei R. Silarajo atrinkti latviai Hugo (Janis Pilsetnieks) ir Bernardas. Vėliau prisijungė latviai Kurtas ir Alekas bei estai Morras ir Albertas (Heino Karkman[371]).

Old Church Street 111

Ir 1950-ais, ir 1951 metais kiekvieną dieną, nuo 10 iki 17 val. kursantai turėjo praleisti užsiėmimuose, už tai per savaitę gaudami keturių svarų atlyginimą. Mokykloje buvo ruošiami fiziškai ištvermingi agentai. Šalia bendro fizinio parengimo kursantai turėjo irkluoti gumines ir medines valtis, mokytis sambo ir šuolių su parašiutu, šaudyti, rašyti laiškus slaptaraščiu, dirbti su radijo siųstuvu ir radijo švyturiu, koduoti pranešimus ir konspiracijos metodus[372]. Vien radijo ryšio metodų apmokymas užtruko pusę metų. A. Pešlatas išmoko priimti 90, o perduoti – 80 Morzės ženklų per minutę, tačiau čia geriausiai pasirodė Konradas.

Būsimi agentai turėjo asmeniškai dalyvauti kitų agentų permetime, kad pamatytų, kokios realios permetimo jūra sąlygos. 1951 m. rugsėjo 28–29 d. sėkmingiausiai iš lietuvių mokęsis ir pasitikėjimą pelnęs Z. Kudirka dalyvavo savo pirmojoje desanto išmetimo operacijoje prie Užavos švyturio. Kartu su latviais Hugo ir Kurtu jis palydėjo kito latvio – Bernardo (Bolislavo Pitanso) bei estų Antco (Leo Audova) ir Otto (Mark Pedak)[373] desantinę grupę. Jie vežėsi keturis radijo siųstuvus, tris automatus, šešis pistoletus, 2 000 šovinių ir 150 tūkst. rublių[374]. Kartu iš Sovietų Sąjungos teritorijos į laivą buvo atgabenti du latviai – „Aľekas“ (Vitolds Berkis[375]) ir „partizanų būrio vadas „Edgaras“ (Arvitas Gailitis-Garis, MGB bendradarbis), kuriems kapitonas Klose įteikė po butelį brendžio ir didelį cigarą[376].

371 Bower T. The Red Web, p. 170.
372 1952 12 15 A. Pešlato tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27328/3, l. 21–23.
373 Jie pasiekė Estiją, tačiau jiems buvo pakištas MGB agentas „Kentas“, vietoje plk. Rebanė draugo Sirelo. Žr.: Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 217; Arhīva lieta „Lursens -S“, https://www.historia.lv/dokumenti/arhiva-lieta-lursens-s-lpsr-vdk-operativa-spele-ar-anglu-izlukdienestu-no-1948gada-lidz (Žr.: 2019 01 10).
374 Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 215.
375 Bower T. The Red Web, p. 111.
376 Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 215.

Dar kartą po gero pusmečio, 1952 m. balandžio 20 d. Z. Kudirka su Kurtu ir A. Dukaičiu palydėjo A. Pešlato-Maiko, latvių Janio Pilsetnieko-Hugo (Janis Castle) ir A. Gailičio-Gario bei esto Alberto Kusko-Georgo (Morro) desantą[377].

Z. Kudirka šūktelėjo slaptažodį prieš išsilaipindamas krante: „Mes atvykome iš Gabrielio". Gavęs atsakymą: „Liuciferis laukia jūsų", išlaipino desantą su kroviniu ir į laivą paėmė pagyvenusį lietuvį (nežinojo, kad Edmundas buvo MGB agentas L. Šimonėlis) ir latvį Lodį Upaną, kuriam buvo pakrikę nervai ir leista grįžti į Londoną[378].

Slaptaraštis ir kitos gudrybės

Visų dėstytojų, kaip ir kursantų tikrosios tapatybės buvo slepiamos. Būsimuosius agentus prižiūrėjo ir mokė žvalgybos mokyklos darbuotojas Džonas (kuris vadovavo ir desantinėms operacijoms). Gerai angliškai ir rusiškai kalbėjęs plk. Šmitas supažindino, kaip rinkti karinio pobūdžio informaciją. Darbuotis su radijo siųstuvais mokė Džekas ir dar vienas Džonas. Britės Meri ir Pem mokė kodavimo ir slaptaraščio paslapčių. Kariškiai mokė parašiutizmo, valdyti valtis. Aviacijos kapitonas Armstronas ir seržantas Robertsonas ruošė šuoliams parašiutu ir kiekvienas kursantas turėjo padaryti po penkis šuolius. Netoli Portsmuto buvo paruoštas kateris, kuriuo plaukdavo į jūrą mokytis valdyti valtis. Savigynos sambo pratimų mokė dar vienas kapitonas. Vienintelis dėstytojas, kurio pavardė buvo žinoma, tai Lietuvių komiteto Britanijoje narys kpt. Fabijonas Neveravičius. Jis dėstė rusų kalbą[379].

Mokantis radijo ryšio kursantai buvo padalinti į grupes ir išsiųsti į skirtingus Didžiosios Britanijos miestus. A. Pešlatas ir A. Dukaitis buvo nusiųsti į Velsą, Glamorgano rajoną. Iš Kardifo miesto viešbučio jie ir palaikė radijo ryšį su bazės radijo stotimi[380], kišenėje turėdami vietos

[377] Arhīva lieta „Lursens -S", https://www.historia.lv/dokumenti/arhiva-lieta-lursens-s-lpsr-vdk-operativa-spele-ar-anglu-izlukdienestu-no-1948gada-lidz (Žr.: 2019 01 10).

[378] 1952 12 16 A. Pešlato tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27328/3, l. 45–48; Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 224.

[379] 1952 12 16 A. Pešlato tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27328/3, l. 55-58.

[380] 1952 12 18 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 63-64.

policijos viršininko pasirašytus dokumentus, jei kartais atsirastų akylų piliečių ir juos įskųstų kaip šnipus. Įsisavinę radijo ryšio gudrybes, kursantai buvo mokomi slaptaraščio...

Žvalgybos mokykloje slaptaraščio mokiusi Pem pirmiausia supažindino su paprasčiausiu jo būdu – imami du valgomieji šaukštai karšto vandens ir jame ištirpinami du arbatiniai šaukšteliai sodos. Šiuo tirpalu rašomas tekstas spausdintomis raidėmis vertikaliai, ant jau parengto parašyti paprasto laiško. Išdžiūvęs tekstas dar išlyginamas švariu popieriaus lapu. Pats tekstas išryškinamas palaikius virš vandens garų. Tačiau šio populiaraus metodo žvalgyba nenaudojo. Permetamiems agentams buvo duodamas specialus kopijavimo popierius, kuris uždedamas ant jau parašyto paprasto laiško, prispaudžiamas popieriaus lapu ir vertikaliai surašomas slaptaraščio tekstas. Tokį vieną kopijavimo popierių buvo galima naudoti iki 60 kartų[381].

Permesti į Sovietų Sąjungos okupuotą Lietuvą, agentai turėjo rinkti karinę žvalgybinę informaciją: karinių dalinių rūšys ir dislokavimo vietos, jų skaičius ir karių moralinė dvasia, kokie tankų ir lėktuvų modeliai, tankų ir artilerijos dalinių, aerodromų ir kuro sandėlių dislokavimo vietos ir pan. Tokios informacijos rinkimui rekomenduota užmegzti asmeninius santykius su kariškiais, girdyti juos ir išpešti reikalingų žinių. Už informaciją buvo draudžiama atsilyginti pinigais[382]. Taip pat turėjo paruošti sąlygas kitiems atvyksiantiems britų žvalgams.

Kovinis agentų parengimas buvo papildytas šuoliais su parašiutu Abingdono kariniame aerodrome, 70 mylių nuo Londono. Septynių lietuvių, latvių ir estų agentų grupė nedideliu autobusu pirmiausia buvo atvežta ir apgyvendinta *Watch Field* mokomajame aerodrome, už 30 kilometrų nuo Abingdono. 1951 m. rugpjūčio mėn. kpt. Armstronas ir seržantas Robertsonas pradėjo agentų apmokymą. Kelias dienas šokinėję nuo parašiutinio bokšto, buvo pakelti aerostatu į 300 metrų aukštį ir turėjo atlikti du šuolius. Pramokę parašiutizmo pradžiamokslio, visi agentai buvo nuolat keliami keturių variklių lėktuvu „Hastings". Pirmiausia iš to meto didžiausio transportinio lėktuvo šoko be krovinio, paskui su smėlio maišais, atstojusiais krovinį. Dar po

381 1952 12 18 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 65.
382 Ten pat, l. 69–70.

tris šuolius atliko dieną ir naktį. Britų kariuomenės kapitonas apmokė, kaip gintis nuo šaltojo ir šaunamojo ginklo, panaudojant sambo savigynos būdus[383].

Kuomet atėjo laikas ruoštis desantui, 1952 m. kovo pabaigoje–balandžio pradžioje A. Pešlatas su latviu Hugo ir estu Morru rinkosi asmeninius daiktus, kuriuos turėjo pasiimti su savimi. Daiktų buvo nemažai: radijo siųstuvas, atsarginės lempos radijo siųstuvui, rankinis generatorius akumuliatorių pakrovimui, radijo švyturys, slaptaraščio preparatai, du pistoletai, 50 tūkst. rublių, vaistinėlė, šifrai, instrukcijos, fiktyvus Antano Barausko pasas, įvairūs sovietinių įstaigų antspaudai, medikamentai, kompasas, žibintuvėlis, Kauno planas ir Lietuvos žemėlapis bei viena nuodų ampulė[384].

Paskui dar treniravosi šaudykloje, kol galiausiai buvo nuvežti į Portsmuto uostą, kur prieš 1952 m. balandžio mėn. permetimą Z. Kudirka su Kurtu ir A. Dukaičiu daugiau kaip savaitę instruktoriaus Harry'io buvo mokomi valdyti gumines ir medines valtis jūroje, orientuotis pagal kompasą dieną ir naktį. Buvo mokomi irkluoti taip tyliai, kad nesigirdėtų irklų plekštelėjimų į vandenį[385]. Paskutinę dieną surengta generalinė repeticija, kurios metu Pešlatas, Georgas, Hugo ir Edgardas išlaipinti krante. Galiausiai pasitreniravę, kaip išsilaipinti į gumines valtis iš katerio, sugrįžo į žvalgybos mokyklą.

Kiekvieną desantinę grupę palydėdavo, žvalgybos mokyklos darbuotojo Didžiojo Džono lydimas, vyresnio amžiaus (kokių 60–65 metų) vyras, kurį liepta vadinti „Uncle"-Dėde. Su kiekvienu permetamu žvalgu kalbėdavo asmeniškai. Tik A. Pešlato-Maiko paprašė perduoti linkėjimus Jonui Deksniui-Tarvydui[386]. Su linkėjimais jam buvo perduota trisdešimt lapų specialaus kopijavimo popieriaus slaptaraščiui. A. Pešlatui liepta vykti J. Deksnio žinion ir vykdyti tik jo (ir jo bendražygių „pulkininko Buko" ir „Balkonio") nurodymus, kartu perduodant pretenzijas, jog neužmezgė ryšių su ginkluoto pogrindžio vadovu kpt. J. Žemaičiu. Prieš išvykimą prof. Žymantas-Žakevičius organizavo susitikimą su

[383] 1952 12 19 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 76-78.
[384] 1952 12 23 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 91-95.
[385] 1954 01 25 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 103.
[386] 1952 12 16 A. Pešlato tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27328/3, l. 55-58.

Šeši žvalgybos mokyklos kursantai iš Abingdono (Anglija) išskraidinti į Vakarų Vokietiją transporto lėktuvu „Valetta" 1952 04 09

Lietuvos ambasadoriumi Londone Kaziu Balučiu, kuris palinkėjo sėkmės ir taip pat paprašė perduoti linkėjimus J. Deksniui.

1952 m. balandžio 9 d. šeši žvalgybos mokyklos kursantai, lydimi Mažojo ir Didžiojo Džonų, iš Abingdono išskraidinti į Vakarų Vokietiją dvimotoriu karinio transporto lėktuvu „Valetta". Kartu dar pakrovė atvežtas septynias dėžes. Atskridus į Vokietiją, Gistrafo aerodrome prie Hamburgo jų jau laukė du lengvieji atomobiliai ir sunkvežimis. Iki balandžio 18 d. leidę laiką Hamburge sulaukė atvykstančio prof. S. Žymanto. Pastarasis perdavė A. Pešlatui du laiškus J. Deksniui. Po kurio laiko buvo nuvežti į Hamburgą ir apgyvendinti vakariniame Blankenezės rajone. Iš čia šeši desantininkai grupėmis po tris buvo vežami į Ekernferdės (Eckernförde) uostą, kur vėl praktikavosi irkluoti valtį. Pirmą kartą čia susitiko ir su Helmutu pasivadinusiu 33 metų tamsiaplaukiu vyru (tai buvo Hansas Helmutas Klose, 1949–1956 vykdęs britų agentų permetimo Baltijos jūra operacijas). Taip pat susitiko ir su britų admirolu, kuris tikrino, kaip agentai valdo valtį ir išsilaipina krante. Apie admirolą (kurį taip pavadino Helmutas) iš agentų buvo žinoma tik tiek, kad jis vadovavo britų kreiseriui, nuskandinusiam vokiečių linijinį laivą „Scharnhorst"[387]. Iš tiesų, 1943 m. gruodžio 26 d. prie Norvegijos krantų šį vokiečių laivą persekiojo kreiseris „Jamaica", vadovaujamas

[387] 1953 02 19 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 204–206.

kapitono Johno Hughes-Halletto. Būtent jo laivas talkino britų flotilės flagmanui „Duke of York" sunaikinant „Scharnhorst", tačiau ar Johnas Hughes-Hallettas buvo Kylio uoste 1952 m. ir stebėjo agentų mokymus, tokių žinių nėra. Bet yra žinoma, kad admirolas Anthony Buzzardas ir jo pavaduotojas, kapitonas D. C. Ingramas talkino MI6[388]. Taip pat MI6 ryšių karininkas prie Britų Karališkojo laivyno Hamburge Anthony Cavendishas, kuris organizuodavo desantines operacijas, jo kontaktas buvo karinių jūrų pajėgų žvalgybos 16-ojo skyriaus Rusijos padalinio vadovas Anthony Courtney ir Johnas Harwey Jones[389].

Kateriai iš Ekernferdės

1952 m. balandžio 18-os vakarą visi su savo nešuliais sulipo į du sunkvežimius ir lydimi britų žvalgybos pareigūno Mažojo Džono pasuko link Kylio. Nuo jo nesustodami nuvažiavo šiauriau, į esantį už trisdešimties kilometrų Ekernferdės (Eckernförde) miestelį, kur prieplaukoje juos pasitiko Helmutas. Ne vieną kartą plukdęs desantininkus link Sovietų Sąjungos krantų, jis gerai žinojo, kaip reikia pasiruošti kelionei. Greitai pakrovus į laivą visus krovinius, žvalgybos mokyklos pareigūnas Mažasis Džonas trims desantininkams davė po vieną nuodų ampulę (vadinamųjų „L-tablečių" dalinimas buvo įprastinė procedūra nuo 1949 m. gegužės mėn. permetimo operacijos[390]), pasiūlęs pasinaudoti, jeigu mėgins sulaikyti sovietinis saugumas.

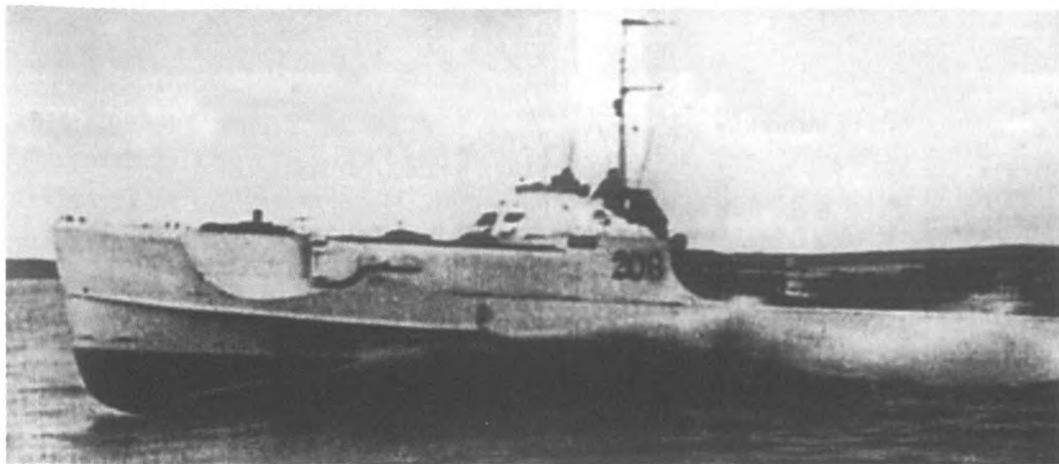
Uoste laukė kateris. Vėliau MGB tardomas šio desanto dalyvis A. Pešlatas pasakė, kad iš torpedinio katerio perdarytas laivas buvo pilkšva spalva nudažytas, 25 metrų ilgio, penkių metrų pločio ir su 15–17 žmonių įgula. Greitaeigis kateris S-208, plaukdamas 25–30 mylių per valandą greičiu, turėdamas priemonių dūmų uždangai ir MG-34 kulkosvaidžius, galėjo atitrūkti nuo persekiojimo. Tačiau tai nebuvo tiksli ir pilna informacija...

388 Dorril Stephen, MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, p. 290.
389 Gordon Corera, MI6. Life and Death in the British Secret Service, p. 51-53.
390 Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 155; Dorril Stephen, MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, p. 290.

Torpediniai kateriai S-130 ir S-208 buvo laikomi britų karo grobiu. Vokietijos minų valymo administracija (ieškojo ir naikino paliktas minas jūroje) juos atplukdė į Gosporto uostą Anglijoje. Britanijos karališkasis laivynas šiuos katerius naudojo kaip eksperimentinius laivus – „Fast Patrol Boat-FPB 5130" ir „FPB 5208". Jie buvo nuginkluoti, torpediniai aparatai deaktyvuoti ir uždaryti, o patranka nuimta. Siekiant padidinti jų naudojimo spindulį, sumontuotos papildomos kuro talpyklos, įrengti galingi radarai ir radijo švyturių fiksavimo aparatai. S-130 variklius pakeitė trys moderniausi „Napier-Deltic" dyzeliai, o S-208 išlaikė savo pradinius variklius – tris galingus MB 501V-20 dyzelius. Šis atnaujinimas S-130 greitį padidino iki 45 mazgų – padidėjo maždaug 5 mazgais, palyginti su ankstesniu maksimaliu greičiu. Vėliau nuspręsta juos vėl grąžinti į britų okupuotą Vokietiją žvalgybos užduotims vykdyti ir perdažyta specialiais neatspindinčiais dažais. MI6 operacija pradėta 1949 m. gegužės mėn. naudojant greitaeigį katerį S-208, kuriam vadovavo Vokietijos karinio jūrų laivyno kapitonas Hansas Helmutas Klose (karo pabaigoje plukdęs vokiečių agentus per Baltijos jūrą). Jis plukdė desantininkus prie Palangos Lietuvoje, prie Užavos ir Ventspilio Latvijoje, į Saremos salą Estijoje ir į Ustką (Stolpmünde) Lenkijoje. Po improvizuotos pradžios MI6 sukūrė nuolatinę organizaciją, kuri buvo įkurta 1951 m. Hamburge-Finkenverderyje, o vėliau – Kylyje. 1952 m. pradėtas naudoti ir antras greitaeigis kateris S-130, o misija buvo išplėsta, įtraukiant signalų žvalgybos (SIGINT) įrangą. 1954–1955 m. pastatyti trys nauji greitaeigiai kateriai pakeitė senus ir susidėvėjusius FPB[391].

Plaukiant link Latvijos krantų vėliavos kateryje buvo keičiamos tris kartus – išplaukiama su britų vėliava, ties Bornholmo sala – danų, ties

[391] Klose's operacijos buvo sėkmingos ir kaip SIGINT, ir kaip karinių jūrų pajėgų reidai. Britai taip pat padėjo įtvirtinti tai, kas 6-ame dešimtmetyje buvo sukurta kaip Vokietijos jūrų laivyno greitaeigių katerių flotilė „Schnellbootflottille" ir „Marine Fernmeldestab 70". Žr.: Sigurd Hess, Operation Jungle and Baltic Operations, The British Baltic Fishery Protection Service (BBFPS) and the Clandestine Operations of Hans Helmut Klose 1949–1956, https://www.scribd.com/document/115190738/Operation-Jungle-and-Baltic-Operations (žr.: 2018 11 08).

Agentų grupių permetimo laivas S208

Gotlando sala – švedų, o prie sovietinės sienos – su britų vėliava. Įgulos kepurėse puikavosi *British Baltic Fishery Protection Service* (BBFPS arba „Britanijos žvejybos Baltijoje apsaugos tarnybos“) emblemos. Iš tikrųjų ši organizacija buvo sukurta operacijos „Jungle“ (Džiunglės) priedangai.

23 val. kateris išplaukė į jūrą. Kitos dienos rytą kateris pasiekė Bornholmo salą ir išmetė inkarą. Papusryčiavę tęsė kelionę. Kapitonas sulaukdavo trumpo pranešimo iš Hamburgo – elgtis savo nuožiūra, atsižvelgiant į orą ir vėją. Vakare praplaukę Gotlando salą artėjo prie Latvijos krantų. Apie 23 val. radistas užfiksavo radijo švyturio signalus. Krante pamatę raudono žibinto šviesas desantininkai nuleido valtis. Morras, Hugo, Kurtas, Dukaitis, Kudirka ir Pešlatas sulipo į valtis ir nuplaukė link kranto. Pirmasis iššoko Hugo ir nuėjo link signalizavusio žmogaus. Visus išsilaipinusius desantininkus – Hugo, Edgardą, Morrą ir A. Pešlatą pasitiko šešių ginkluotų žmonių grupė, apsirengusi latvių pasipriešinimo dalyvių uniformomis. Du žmonės buvo paimti į valtį (vienas iš jų buvo L. Šimonėlis-Edmundas, kuris vaizdavo „BDPS prezidiumo“ atstovą, o kitas – latvis Lodis Upans-Peter[392]) ir nuplukdyti į katerį.

Pasitraukę nuo kranto tris kilometrus, būrio vado „Firsto“ paliepimu desantininkai užkasė savo daiktus. Kodėl taip reikia pasielgti, „Firstas“ paaiškino, kad dar reikės 15 km eiti ir nori greičiau judėti. Pasiekę

[392] Bower T. The Red Web, p. 141, 153; 1954 01 25 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 105.

latvių stovyklą, joje išbuvo iki gegužės pradžios. Paskui pakeitė vietą, kol 1952 m. birželio 7 d. išvyko Morras, o birželio 10 d. ir A. Pešlatas buvo atvežtas į Kauną[393].

Pats permetimas neatrodė keistas. Buvo nurodyta 1952 m. birželio 10 d. būti 36–38 kilometre Kuldygos–Rentpilio kelyje kartu su „Firstu". Du lietuviai turėjo juos sutikti sutartu slaptažodžiu: „Ar tai kelias į Rentpilį?" ir palydėti link automobilio. Sutikti jauni lietuviai prisistatė kaip Algis ir Jonas. Automobiliu „Moskvič" atvežė į Kauną, Kolūkiečių g. 11a, kur ir gyveno iki arešto[394].

Kaunietis, vokietis, lietuvis

A. Pešlatas buvo kaunietis. Jo tėvas Edvardas (g. 1885) Kaune, šalia geležinkelio stoties Vytauto gatvėje turėjo restoraną „Lozanna" (vėliau, jau vokiečių okupacijos metais turėjo viešbutį „Princesė" Vasario 16-osios g., kol 1943 m. buvo suimtas už spekuliaciją). Tačiau 1936 m. žmona Emilija Vellert palieka vyrą ir su vienuolikmečiu Alfredu apsigyvena Pažaislio valsčiaus Girstupių kaime pas Konstantiną Gorainą. 1941 m. vokiečių kilmės E. Vellert repatrijuoja į Hitlerio valdomą Vokietiją. Kartu už Lietuvos ribų atsiduria ir jaunasis Alfredas Pešlatas. Apsigyvenęs su motina okupuotos Lenkijos Lodzės mieste, vėliau Plocko miestelyje, nelaukia šaukimo į Vokietijos kariuomenę. Stoja savanoriu į karinį jūrų laivyną ir 1942 m. kovo mėn. išsiunčiamas mokytis į karinę jūrų mokyklą Helchterene (Belgijoje). Liepos mėnesį jau išsiunčiamas kaip jūreivis į mokomąjį kreiserį „Schleswig–Holstein" Gdynėje (šis laivas buvo naudojamas kaip mokomasis nuo 1932 m., bet iššovė pirmuosius II pasaulinio karo šūvius, apšaudydamas lenkų arsenalus Vesterplatėje (Westerplatte), o nuo spalio pervedamas į tanklaivį „Adria". Tankeryje jūreiviu tarnavo iki 1945 m. sausio, plaukiodamas iš Kylio į Norvegijos uostus (pats tankeris 1946 m. buvo paimtas SSRS ir pervadintas „Kazbeku", o 1947 m. atsidūręs Lenkijoje pavadintas „Karpaty"). Vėliau pervestas į

393 1952 12 24 A. Pešlato tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27328/3, l. 102.
394 1952 12 30 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 117–119.

buksyrinį laivą „Eisvogel" sulaukė Vokietijos kapituliacijos Kylio uoste. Miestą užėmė britai ir buvęs jūreivis Alfredas liko be darbo. Iki pat išvykimo į Didžiąją Britaniją 1947 m. gegužės mėn. buvo karo pabėgėlių stovyklose[395], mokėsi jūreivių mokykloje navigacijos[396]. Iš Špakenbergo lagerio perkeltiems asmenims išvyko į Angliją ir iki 1950 m. sausio (protokole klaidingai nurodė gruodį) dirbo žemės ūkio darbus fermoje netoli Čičesterio, paskui – Londone transporto kompanijos darbininku (taisė tramvajų linijas) ir nuo 1951 m. sausio – Londono „Lietuvių namo" bufete. Nuo 1948 m. buvo Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungos (vadovavo Varkala – buvęs „Lietūkio" atstovas Londone, Bajorinas – buvęs „Maisto" atstovas, Senkus ir Nenorta[397]) nariu. Į organizaciją stoti pakvietė Čičesteryje veikusio skyriaus sekretorius A. Dukaitis.

Išdavystės cianidas

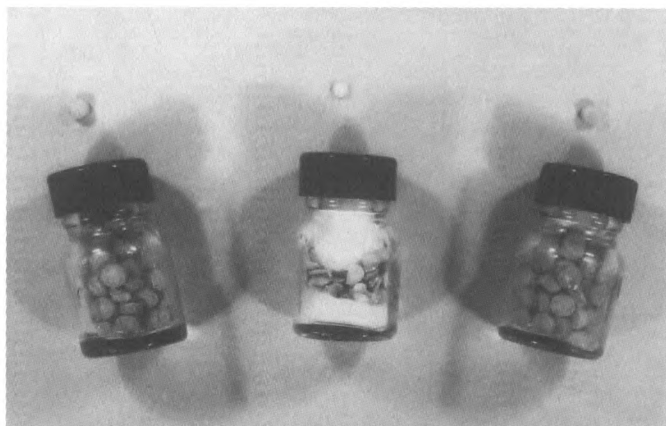
Birželio 10 d. A. Pešlatas supažindintas su J. Deksniu-Tarvydu Juozo Udrio bute. Ketvirtą dešimtį pasiekęs J. Deksnys jau buvo pastebimai pražilęs. Jis labai detaliai klausinėjo apie mokslus žvalgybos mokykloje, S. Žymantą (gavo iš jo laišką) ir paprašė parodyti visus atsivežtus daiktus. Pasakęs, kad laikyti tokius daiktus su savimi nesaugu, juos su Algiu išsinešė, pažadėjęs esant būtinybei bet kurį daiktą grąžinti. Išsinešė radijo siųstuvą, generatorių, radijo švyturį, slaptaraščio priemones, kai kuriuos medikamentus, pistoletą, 50 tūkst. rublių. Daugiau šių daiktų nebematė. Tik radijo siųstuvas buvo atnešamas ryšio užmezgimo dienomis, nes J. Deksnys primygtinai reikalavo konspiracijos tikslais vykdyti tik radisto funkcijas. Radistas sau pasiliko tik atsivežtą dar vieną pistoletą, Antano Baranausko vardu išrašytą pasą, šifravimo bloknotus, vaistinėlę (kurioje be vaistų gydytis nuo maliarijos, skrandžio-žarnyno susirgimų, dešimt morfino tablečių, penicilino tepalo buvo ir penkios fenamino tabletės – vienas stipriausių centrinės nervų sistemos stimuliatorių, kurios stipriai veikia pavargusius ir mieguistus žmones: iš-

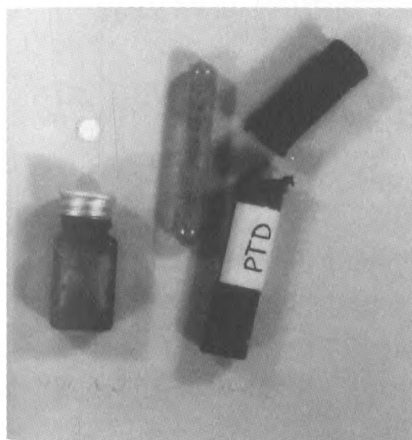
[395] 1952 12 22 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 83–85.
[396] 1953 04 22 Karinio tribunolo posėdžio protokolas, ten pat, l. 294.
[397] 1953 03 02 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 219.

nyksta nuovargis, jaučiasi jėgų antplūdis, gerėja nuotaika iki euforijos, kelioms valandoms sustiprėja aktyvumas, nebesinori miego) ir apvalioje, plastmasinėje geltonoje dėžutėje – natrio cianido nuodų kapsulę. Dar pasiliko lapelį su trimis adresais, kuriais turėjo siųsti slaptaraščiu parašytus laiškus: Juozui Taujeniui, *Middleton Rood, Manchester 8* (Anglijoje), Z. Zubrickui, *Rue Barbet de Jouy 7,* Paris VII (Prancūzijoje) ir Heinz Engelland, *Hamburg–Bergedorf, Rothenhauschaussee 257* (Vokietijoje). Turėjo pasirašyti savo slapyvardžiu Mike. Tam atvejui, jei būtų sulaikytas ir verčiamas rašyti laišką, pabaigoje turėjo parašyti bet kurį iš pirmų keturių skaičių – pavyzdžiui, 2 ar 4. O jei rašytų be prievartos – laiško pabaigoje turėjo parašyti skaičių žodžiu – du ar keturi. Tačiau spėjo parašyti tik vieną laišką Paryžiaus adresu – apie sėkmingą išsilaipinimą ir persikėlimą į Kauno miestą[398].

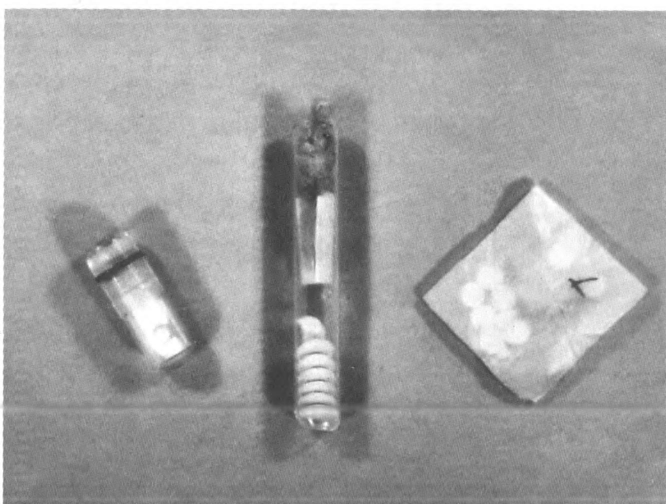
Apgyvendintas bute Kolūkiečių g. 11-1 (dab. Dariaus ir Girėno gatvė) ir aprūpintas trumpabangiu radijo siųstuvu-imtuvu 270-S, A. Pešlatas ryšio seansus turėjo palaikyti su „Baze" 6600–13800 kilohercų dažniu. Dvipusiam ryšiui buvo sutarti laikai – neporiniais mėnesiais, neporinėmis dienomis ir poriniais mėnesiais, porinėmis savaitės dienomis. Vienpusėms „Bazės" radiotelegramoms priimti buvo nustatytas konkretus laikas – kiekvieną šeštadienį 15.30 Maskvos laiku 8820 ir 10043 dažniais. Ir po keturių valandų britų „Bazė" dar kartą pakartodavo pranešimą[399]. Žvalgybos mokykloje buvo sugalvota įvairių sutartinių ženklų, kuriais identifikuodavo radistą arba galėjo įspėti apie esamą kontroliuojamą ryšį. Visos radiotelegramos turėjo būti numeruojamos iki 99, o paskui vėl nuo 1 numerio. Tačiau to skaičiaus taip ir nebuvo pasiekta. Taip pat buvo sutarta, kad jei bus sučiupti ir verčiami dirbti prievarta, radiogramose ar slaptaraščiu rašytuose laiškuose turėjo padėti sutartinius ženklus. Pavyzdžiui, A. Pešlatas prieš ar po savo slapyvardžio „Mike" (Maikas) turėjo padėti bet kurį nelyginį skaičių. O jei saugiai dirba – bet kurį lyginį skaičių. Tik radijo seansų metu galėjo pirmiausia išsiųsti dienos ir mėnesio numerį, kas reikštų darbą kontroliuojant MGB. Savarankiško darbo požymis – lietuviškai rašoma data – mėnuo ir diena. Per pusę metų perduodamas radiogramas A. Pešlatas

[398] 1953 01 08 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 134–138.
[399] Ten pat, l. 143–146.

1951 m. MGB perfotografuoti radistų daiktai

A. Pešlato fiktyvus pasas

taip ir neperdavė jokio pavojaus signalo. Per tą laiką spėjo išsiųsti šešias radiogramas, kurias beveik visas paruošė Deksnys, bei priėmė septynias radiogramas (dviejų radiogramų, kurias priėmė suėmimo dieną, net nespėjo iššifruoti). Vieninteliame slaptaraščiu rašytame laiške taip pat neatsirado pavojaus signalo – agentas pranešė apie sėkmingą atvykimą į Lietuvą[400]. Džono prašymo parinkti išsilaipinimo vietą naujam desantui J. Deksnys neskubėjo vykdyti. MGB siūlė parodyti, kad tai yra labai sudėtinga. Britų žvalgybai turėjo atrodyti, kad jei toks uždavinys nėra lengvai įvykdomas, vadinasi, pogrindžio organizacija taip pat nėra kontroliuojama sovietinio saugumo.

Kai po kelių mėnesių buvo suimtas, nuo pat pirmo susidūrimo su MGB tardytojais neslėpė savo tikrosios tapatybės. Bet norėdami įsitikinti, kad tai Alfredas Pešlatas, MGB surado jo motinos sugyventinį K. Gorainą, pusseserę Emiliją Pešlataitę[401]. Taip jau atsitiko, kad į Sovietų Sąjungą jis buvo permestas su netinkamu naudojimui pasu – šviesiai žaliu, su mažiau lapų ir vien tik rusiškais užrašais. Britų žvalgybos

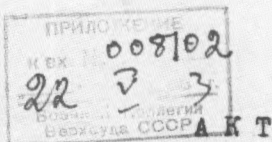
[400] 1953 03 02 A. Pešlato tardymo protokolas, ten pat, l. 223.
[401] 1953 02 06–07 A. Peštalo atpažinimo protokolai, ten pat, l. 231, 237.

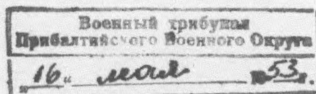
duotas netikras pasas Antano Barausko vardu buvo panašus į Abvero 1941–1945 m. gamintus fiktyvius pasus. Jis skyrėsi viršelio audiniu ir svarbiausia – nebuvo rūdžių požymių ant sąsagėlių[402]. Buvo atlikta cheminė analizė visų penkiolikos rūšių tablečių, tepalų ir miltelių. SSRS MGB Operatyvinės technikos skyriaus laboratorijoje (tai vadinamoji toksikologinė laboratorija, kuriai iki suėmimo 1951 metais vadovavo prof. Grigorijus Mojsejevičius Mairanovskis) vyr. mokslinis bendradarbis pplk. Tichomirovas nustatė, kad geltonoje dėžutėje buvo natrio cianidas – stiprus nuodas, kuris „paprastai duodamas šnipams nusižudyti"[403]. Nuodai nebuvo grąžinti į Vilnių – palikti Maskvoje, MGB toksikologinėje laboratorijoje[404].

Du mirties nuosprendžiai

Nauji vėjai iš Maskvos vertė skubėti. 1953 m. kovo 11 d., nepraėjus nė trims mėnesiams nuo suėmimo, tardymas formaliai buvo užbaigtas. Tiesą sakant, ir tirti nebuvo ką. MGB kontroliavo visą A. Pešlato veiklą, praktiškai viską apie jį žinojo iki suėmimo. Ko nors naujo sužinoti iš jo nebesitikėjo. Pats kalinys taip pat nerodė noro bendradarbiauti – tardytojams nereiškė jokių pageidavimų. MGB, apkaltindama „tėvynės išdavyste" dėl „antisovietinio nusiteikimo", nesiruošė inscenizuoti teismo ir kviesti kokių nors liudininkų. Liudininkais būtų tekę būti vien tik MGB agentams. Nebuvo ir kaltintojų bei gynėjų. Nors pats A. Pešlatas galėjo spėti, kad jo suėmimas ne atsitiktinis, tardytojams įvardino tik J. Deksnio ir Baliukonio pavardes, su kuriais asmeniškai turėjo susitikimus. Pasiūlius pasirašyti popierių, kad turi teisę iškviesti papildomus liudininkus, – jis parašė, kad tokių prašymų neturi[405]. MGB vidaus kalėjime laikomas kaip kalinys „Kairelis", bandė nusižudyti. Tačiau prižiūrėtojas kameroje Nr. 40 pastebėjo kalinio pasirengimus ir užkirto tam kelią[406].

402 1953 01 08 ekspertizės aktas, l. 255.
403 1953 01 25 tyrimo aktas, ten pat, l. 266.
404 1953 02 12 pažyma, ten pat, l. 269.
405 1953 04 16 pažyma, ten pat, l. 290.
406 1953 03 12 raportas, Kalinio A. Pešlato asmens byla Nr. 27328/3, l. 55.

А К Т

15 мая 1953 года гор. Вильнюс

Мы, нижеподписавшиеся, зам.начальника тюрьмы № I МВД Литовской ССР гор. Вильнюс старший лейтенант ЛИТВИНОВ, Зам.ДПНТ старший лейтенант МЯСНИКОВ и ст. по корпусу старшина ПОКРОВ, сего числа составили настоящий акт о том, что осужденному Военным Трибуналом Прибалтийского Военного Округа 22 апреля 1953 года по ст. 58-I"а" УК РСФСР к высшей мере уголовного наказания - расстрелу ПЕШЛАТАС Альфредасу сын Эдвардаса было раз"яснено его право подачи кассационной жалобы в Военную коллегию Верховного Суда Союза ССР.

Осужденный ПЕШЛАТИС заявил, о том, что о его праве подачи кассационной жалобы в Военную Коллегию Верховного Суда Союза ССР ему было раз"яснено председательствующим по делу, после оглашения приговора, но зная об этом, он касс.жалобу подавать не желал и в настоящее время таковую подавать отказывается.

ЗАМ НАЧАЛЬНИКА ТЮРЬМЫ № I МВД ЛИТОВ ССР
ст.лейтенант - /ЛИТВИНОВ/

ЗАМ ДПНТ - ст. лейтенант /МЯСНИКОВ/

СТ.ПО КОРПУСУ ТЮРЬМЫ № I МВД ЛССР
старшина - /ПОКРОВ/

A. Pešlato atsisakymas prašyti malonės

1953 m. balandžio mėn. karinis prokuroras plk. Rabcevas įspėjo karinio tribunolo pirmininką plk. Gavrilovą, kad su jam siunčiamomis A. Leichmano ir A. Pešlato bylomis gali susipažinti tik ribotas žmonių skaičius, nes „siekiama apsaugoti mūsų žvalgybos operatyvines priemones kovoje su šnipais“[407].

Vilniuje vos penkių valandų užteko, kad Pabaltijo karinės apygardos Karo tribunolas 1953 m. balandžio 22 d. A. Pešlatui skirtų mirties bausmę. Išklausęs teisiamojo, pasitikrinęs jo tapatybę, pulkininkas

[407] 1953 04 02 raštas, ten pat, b. 27328/3, l. 310.

182-3

Справка

Приговор Военного Трибунала Триб. В.О. от 22 апреля 1953 года в отношении осужденного к ВМН расстрелу Лейхманаса Альгирдаса-Евгениоса с. Евгениоса 1923 года рождения, уроженца д. Нетонио, Раудондварской вол. Каунасского уезда приведен в исполнение 30 сентября 1953 года.

Нач. 2 отд. 1 спец. Отд. МВД ЛССР

Подполковник

1.4.1954.

/Суходольский/

A. Leichmano sušaudymo pažyma

Gavrilovas pasiteiravo – kam buvo reikalingi nuodai? „Suėmimo metu nepasiduoti gyvam“, – atsakė teisiamasis. Teismo protokole buvo įrašyta, kad teisiamasis paskutiniu žodžiu pasakė, kad „būdamas giliai suklaidintas, pasidaviau buržuazinei propagandai. Tik būdamas Sovietų Sąjungoje aš supratau, kad piktybiška buržuazinė propaganda prieš sovietinę tikrovę yra neteisinga“[408]. Tai panašėjo į „budinčias“ būtinas frazes, kurios buvo įrašomos į kiekvieno teismo protokolą – tariamai „atsivėrė akys nuo sovietinės tikrovės“. Protokole įrašytas A. Pešlato paskutinis žodis nelabai atitiko jo elgesį įkalinimo metu ir po teismo.

Vos tik pasibaigė vienas tribunolo posėdis, tą pačią dieną, 18 val. prasidėjo A. Leichmano teismas. Savo paskutiniame žodyje, matyt, suprasdamas, jog jį pakišo tariami „pogrindininkai“ iš MGB, pasakė, kad „jokios iniciatyvos nerodžiau, tik vykdžiau nacionalistinio pogrindžio nurodymus. Ilgą laiką buvau rezerve ir tik nuo 1952 m. pavasario užmezgiau ryšį su anglų žvalgyba (...), visas mano darbas buvo tik techninio turinio telegramų perdavime. Šnipinėjimo anglų žvalgybos naudai

[408] 1953 04 22 Karinio tribunolo posėdžio protokolas, ten pat, l. 303.

nevykdžiau“[409]. Tačiau vos pustrečios valandos užtrukęs bylos nagrinėjimas baigėsi mirties bausmės nuosprendžiu. Dvidešimties radiogramų perdavimas slaptų MGB agentų, apsimetusių pogrindininkais, pavedimu, MGB laboratorijoje pagaminto psichotropinio preparato „išbandymas“ ir kiti dalykai A. Leichmaną vertė nepatogiu ir nereikalingu liudininku.

Slaptas karinis tribunolas suteikė teisę per 72 val. apskųsti nuosprendį ir pateikti kasacinį skundą SSRS Aukščiausiojo teismo karinei kolegijai, tačiau ir A. Pešlatas, ir A. Leichmanas tai daryti atsisakė. Per tris savaites nesulaukę jų skundų ir malonės prašymų, dar kartą kreipėsi į nuteistuosius mirties bausme MI6 žvalgybos mokyklos auklėtinius Maiką („Mike“) ir „Tylių“, tačiau ir vėl jie patvirtino, jog atsisako skųsti nuosprendį[410]. A. Leichmanas parašė dar daugiau – atsisakė teikti ir bet kokį malonės prašymą[411]. Tačiau byloje atsidūrė įrašas, kad jis „buvo įtikintas“ parašyti malonės prašymą SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui[412]. Maskva norėjo, kad jis prašytų pasigailėjimo ir būtų galima malonės prašymą atmesti.

1953 m. rugsėjo 29 d. buvo nuvežti su sustiprinta apsauga į Maskvą ir apklausti. „Skundų neturi“, – konstatavo kalėjimo valdžia. Jau kitą dieną A. Pešlatas ir A. Leichmanas buvo sušaudyti Butyrkų kalėjime[413], o jų kūnai kremuoti Maskvos Donskojaus vienuolyno krematoriume.

[409] Ten pat, l. 326.

[410] 1953 05 15 LSSR MVD kalėjimo Nr. 1 viršininko pavaduotojo vyr. ltn. Litvinovo raštas, ten pat, l. 311.

[411] A. Leichmano 1953 05 16 pareiškimas, ten pat, l. 337.

[412] 1953 05 15 aktas, Algirdo-Eugenijaus Leichmano kalinio asmens byla, ten pat, b. 26709/3, l. 72.

[413] Pažyma apie mirties bausmės įvykdymą, Kontrolinė-stebėjimo byla Nr. 27328/3, l. 35; Pažyma apie mirties bausmės įvykdymą 1953 09 30, ten pat, b. 26709/3 (kalinio asmens byla), l. 79.

IX. APGAULĖS OPERACIJŲ TĘSINYS

Radijo žaidimų pabaiga?

1952 m. vasarą pradėta ruošti radistų suėmimo planus. Jau buvo žinoma, kad vykdydama MGB užduotį „Ramunė" pradėjo kalbą apie Petro (P. Janicko-Juro, Jūraičio) ateitį ir užsiminė, kad gal vertėtų nueiti į MGB ir viską papasakoti, galbūt atleis ir tuomet gyvens laisvai. Tačiau radistas manė, kad jam gresia kalėjimas ir mirties bausmė, tad pasiūlė daugiau šia tema nebekalbėti[414]. Ar tokiomis kalbomis tikėtasi išbandyti MI6 ruošto radisto tvirtumą, ar palaužti tikėjimą savo darbu, ar pasėti abejones dėl ateities perspektyvų? Nežinia, tačiau neužilgo MGB buvo parengtas pirmasis jo suėmimo planas.

Kaune, Lelijų gatvėje turėjo pasirodyti Jonas ir Dramblio vardu pasiūlyti Centrui perduoti skubią radiogramą. Atseit „Rasa" seansą numatęs tik po savaitės. Prieš 20 min. iki radijo seanso pradžios Jonas turėjo pasirodyti su siųstuvu. Tą dieną radisto name periodiškai turėjo būti įjungiama ir atjungiama elektra. Atėjus Jonui elektra turėjo būti vėl atjungta. Radisto paprašytas atnešti akumuliatorių, Jonas išeitų. Tai nebūtų pirmas kartas, kuomet radistas būtų paliekamas vienas su siųstuvu. Išėjus Jonui, po 10–15 min. keturių saugumiečių operatyvinė grupė turėjo pabelsti į duris. Galvodamas, kad tai Jonas, radistas atidarytų duris ir čia pat jam būtų surišamos rankos, kad nepasinaudotų turima nuodų kapsule. Jei neatidarytų durų, jas atidarytų iš „Ramunės" paimtu raktu. Po šito trys saugumiečiai radistą automobiliu išveža į MGB pastatą, o nuo galimo pabėgimo saugotų keturi namo išorėje išdėstyti

[414] 1951 05 22 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 176, l. 176.

MGB postai. Ramunė apie operaciją nebūtų informuota, o grįžusi į namus kartu su broliu būtų vienai dienai sulaikyta. Taip būtų patvirtinta agentės legenda[415]. Tačiau šio plano atsisakyta.

Tuo metu susitikimuose su Jonu P. Janickas svarstė, kad jei britai pareikalautų sugrįžti, tai nesugebėtų: „aš čia gerai įsitaisiau, turiu daug pažįstamų ir gyvenu kaip Kučarauskaitės vyras (...). Bet jei jie iš manęs rimtai pareikalaus sugrįžti, aš nesugebėčiau (...). Geriau dar metelius pabūti, bus tada pustrečių metų išbūta, o ten gal ir karas užgrius"[416].

Radijo seansų neturintis P. Janickas dažnai išeidavo į Kauną, retsykiais sutikdamas gatvėje Dramblį ir Ruginį. Nusipirkęs meškerę žvejojo Nemune[417]. Taip nepastebimai slinko laikas, kol naujasis LSSR MGB ministras Piotras Kondakovas (1952 03 31–1953 03 16), gavęs nurodymus iš Maskvos, patvirtino galutinių radijo žaidimų likvidavimo planus. Kiekvienam radistui suimti buvo sudaryti individualūs planai. P. Janickui-Jūraičiui, gyvenančiam Lelijų g. 1-4, sulaikymo planas buvo parengtas jau sulaikius jo porininką Vilniuje A. Leichmaną-Rasą. Sulaikymą numatyta įvykdyti po dezinformacinės radiogramos perdavimo apie „BDPS prezidiumo" sunaikinimą.

Kasdien buitiniais reikalais vaikštantį po parduotuves Jūraitį numatyta sulaikyti gatvėje, kur bus mažiau žmonių. Kai tik sekliai praneštų apie išėjimą iš buto, penkiolika saugumiečių būtų išstatomi palei galimą radisto maršrutą. Pplk. Safronovo ir kpt. Karpuchino vadovaujami šeši patyrę MGB 7-ojo skyriaus darbuotojai turėjo staigiai sulaikyti ir įgrūsti į lengvąjį automobilį. Jei Jūraitis mėgintų bėgti, rezervo grupė turėjo talkinti sulaikymui arba likvidavimui, jei suimti nepavyktų. Kauno MGB pastate suimtąjį perrengtų iš anksto nupirktais drabužiais ir išvežtų į Vilnių[418]. Šie planai tuo metu nebuvo realizuoti. Sudarant radistų psichologines charakteristikas buvo atkreiptas dėmesys, kad pavojingesnis iš jų yra „Rasa": „nors ir elgiasi drausmingiau, tačiau yra žmogus giliai mąstantis ir visur įtarinėja, todėl neatmestina, jog gali prisikasti iki tiesos". Skirtingai nuo „Jūraičio", kuris įvertintas kaip „lengvabūdis

[415] 1952 06 „Jūraičio" sulaikymo planas, ten pat, l. 181–183.
[416] 1952 08 išrašas, ten pat, b. 194, l. 214.
[417] 1952 07 11 raportas, ten pat, b. 176, l. 185.
[418] 1951 01 05 „Jūraičio" suėmimo planas, ten pat, l. 218–220.

ir neatsargus, mėgstantis lengvą gyvenimą ir besižavintis moterimis", „Rasa" savo bute ir pastogėje patikrino elektros instaliaciją, ieškodamas pasiklausymo įrenginių[419]. Jo užuominos, kad jam klausantis radijo seansų susidarė įspūdis, jog dar kažkas klausosi ir tas žmogus yra labai netoli, buvo netoli tiesos[420]. Tačiau radisto suėmimas atidėtas iki „Šilaičio" sugrįžimo iš Londono. Radijo siųstuvas sugadintas, kad ryšio palaikymas vėl pereitų į Kauną, į „Jūraičio" rankas. Vilniuje radistas „Rasa" ir toliau fiksavo įtartinus faktus, kurie liudijo esant slaptą sekimą ir prašė jam atvežti pistoletą.

Bet kodėl nutraukti radijo žaidimai ir net trys radistai 1952–1953 m. sandūroje buvo suimti? MGB be jau minėtų radijo žaidimų 1950–1953 m. su A. Leichmanu ir P. Janicku turėjo dar tris – vedamus su perverbuotų J. Deksnio-Petrausko ir radisto V. Briedžio-Grigo (g. 1908 m., baigė VDU, dirbo bankuose, pasitraukė į Švediją, 1949 m. gegužės 1 d. permestas į Lietuvą ir suimtas, sutiko siųsti klaidinančias radiogramas[421]. 1950 m. užverbuotas ir gyveno Vilniuje, Gražinos g. 19), pagalba prieš britų ir švedų žvalgybas („Volna-1" prieš švedų, „Volna-2" – prieš britų žvalgybas). Pasinaudojant šiomis galimybėmis 1950 m. balandžio 20 d. buvo priimtas naujas desantas, bet suėmimo metu lietuvis, buvęs prancūzų svetimšalių legiono kareivis Justas Dočkus-Neris (1944 m. baigęs gimnaziją, pasitraukė į Vokietiją, J. Deksnio 1948 m. kalbintas grįžti į Lietuvą[422]) žuvo, o du estai suimti. Taip pat 1952 m. balandį–gruodį radijo žaidimas, vedamas su kitu J. Deksniui permestu radistu – A. Pešlatu-Maiku (gruodžio 14 d. suimtas) („Volna-3"). Kadangi okupuotose Baltijos šalyse tuo metu fiktyvių antisovietinių organizacijų vardu MGB vedė net keliolika radijo žaidimų, pagalvota, jog rodyti organizuoto pogrindžio egzistavimą gali būti politiškai nenaudinga. 1953 m. sausio mėn. SSRS MGB nurodė šiuos radijo žaidimus nutraukti. Prieš nutraukiant, V. Briedžio vardu buvo perduota radiograma, kad pogrindiniam darbui Lietuvoje sąlygų nėra ir toks darbas yra beprasmiškas bei nenaudingas. Todėl tariamai

[419] 1952 07 12 išrašas iš plano, ten pat, b. 191, l. 99-100.
[420] 1952 07 18 raportas, ten pat, l. 111.
[421] Daumantas J. Partizanai, Kaunas, 2005, p. 624.
[422] Mockūnas L. Pavargęs herojus, p. 489.

V. Briedis nutraukia visus ryšius ir gyvens savarankiškai (taip MGB nutraukia bylą „Volna-1"). Britai J. Deksniui atsiuntė perspėjimą, kad nutrauktų visus ryšius su V. Briedžiu[423].

Iš Maskvos 1953 m. sausio mėn. buvo gautas nurodymas nutraukti „radijo žaidimus", suimti MI6 atsiųstus agentus bei patvirtinti visų nacionalinio pogrindžio organizacijų likvidavimą. 1952 m. lapkričio 11 d. buvo suimtas „Rasa" (A. Leichmanas) ir radijo žaidimas „Les-2" užbaigtas. P. Janickas-Jūraitis nieko nežinojo. Jis sausio 1-ąją ramiai „Romuvoje" žiūrėjo filmą „Susitikimas prie Elbės". Kaip tik šiame to meto populiariausiame filme, gavusiame ir Stalino premiją, buvo vaizduojama CŽA operacija Vakarų Vokietijoje[424].

Iš MGB pasiklausymo komandos užfiksuoto „Ramunės" ir jos jaunesniojo septyniolikmečio brolio dialogo:

Ramunė: Ką tu darytum mano vietoje?

Aleksas: Aš niekada nepasakyčiau Petrui (*P. Janickui* – aut.), kad dirbu MGB. Ir apskritai tu su Petru būk atsargi, jis tave gali pražudyti. Aš viską žinau, tik tyliu.

R.: Kaip tu galvoji, kuo galima laikyti Petrą?

A.: Petrą galima laikyti kaip desantą, jis ir yra desantas, tik nežinau, kada išlaipintas, gal po karo. Aš žinau, kad jis dabar turi ryšių su Amerika, kad jis dirba su radijo siųstuvu.

R.: Iš kur tu žinai, kad jis dirba siųstuvu?

A.: Todėl, kad kai Jonas ateina, jis visada atneša siųstuvą. Aš spėju, nes girdžiu, kai prieš darbą jie ištraukia jungiklį ir įjungia aparatą. Aš girdžiu, ne kurčias juk. Ar aš kvailys? Visada, kaĩ tik ateina Jonas, Petras paima mano parkerį. Po darbo Petras visada daug rašo.

R.: Tu tik Petrui niekad to nesakyk.

A.: Tu ir pati gerai tai žinai, ką jau čia kalbėti. Kai tik Jonas ateina, visada dirba, bet Jonas nepasitiki Petru, nes po darbo aparatą visada išsineša.

R.: Iš kur tu žinai?

[423] 1953 04 14 pažyma, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 193, l. 111.

[424] 1953 01 01 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, b. 196, l. 175.

A.: Tu manai, aš nematau, kaip Jonas viską išsineša? Jie, matyt, priima ir siunčia, aš taip spėju.

R.: O ką tu papasakotum, jei išsikviestų MGB?

A.: Aš iš pradžių nieko nesakyčiau, bet jei atkakliai pareikalautų, tai viską papasakočiau, aš juk komjaunuolis.

R.: Petras visą laiką galvoja, kad tu nieko apie tai nežinai.

A.: Tiesiogiai nežinau, ką čia ir kalbėti. Aš juk komjaunuolis, o mano sesuo miega su Petru, su partizanu-desantu. Viskas taip sudėtinga, kad...[425].

1953 m. sausio 17 d. per radisto P. Janicko (Juro) siųstuvą išsiunčiama žinia, kad „Rasa" suimtas ir iš dalies „sutriuškintas" „BDPS prezidiumas" (jo vardu, kaip minėta, veikė MGB agentai Margis (V. Augustaitis), Ruginis (plk. ltn. I. Žulys), Ąžuolas (kun. Tamašauskas-Jonas Jokūbonis) ir kapitonas Gintautas (ats. j. ltn. J. Vizbara): „Tylius pakliuvo į priešo nagus. Kaune areštuota keletas organizacijos narių. Skubiai įspėkite Liudgailą, kad visi Kauno punktai nesaugūs, tegul jis pasilieka Kretingoje ir Kaune te nepasirodo, o Konradas tegu nutraukia darbą. Aš pats negaliu jų įspėti apie pavojų, nes ryšių su jais neturiu ir nežinau jų priglaudimo vietos. Dramblys"[426]. Po šios radiogramos perdavimo, sausio 19 d. „Jūraitis" (vos prieš du mėnesius sužinojęs, kad kaimynystėje gyveno dvi MGB darbuotojos, vykdžiusios „specialią užduotį"[427]) išėjo į parduotuvę. Tuo metu jį jau stebėjo penkiolika saugumiečių, kurie buvo išsidėstę palei visą jo judėjimo maršrutą. Eidamas iš parduotuvės Kipro Petrausko gatve, ties Višinskio gatve 17 val. buvo staiga užkluptas iš dviejų automobilių iššokusių šešių MGB darbuotojų ir suimtas[428]. Agentei „Ramunei" apie ruošiamą suėmimą nepranešta. Po suėmimo tik informuojama, kad sulaikė milicija. Sulaikytas painiojosi ir prisipažino, kad atsiųstas iš užsienio, todėl perduotas MGB[429]. Radijo žaidimas „Les 1" taip pat nutraukiamas.

[425] 1952 12 22 išrašas iš įrašo Nr. 1763, ten pat, b. 191, l. 277–278.
[426] 1953 01 01 radiograma, ten pat, b. 189, l. 221; Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 90.
[427] 1952 11 18 „Ramunės" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 191, l. 244–245.
[428] 1953 01 19 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, b. 196, l. 195; „Jūraičio" suėmimo planas, ten pat, b. 191, l. 295–296.
[429] 1952 01 12 slapto suėmimo planas, ten pat, b. 191, l. 298–300.

MGB sekliai

Siekiant patvirtinti, kad Lietuvoje pogrindis visiškai sutriuškintas, tą patį sausio mėnesį slaptarasčiu buvo išsiųstas laiškas nuo „Šilaičio", kuriame ši žinia patvirtinta. Atseit jis su radistu „Konradu" grįžęs iš užsienio ir sužinojęs apie suėmimus, slapstosi Kretingos rajone ir su „BDPS prezidiumu" ryšio nemegs. Kol kas radijo siųstuvo nenaudos, kol padėtis nepagerės. Iš tiesų Z. Kudirka buvo suimtas 1952 m. lapkričio 15 d. (britų žurnalistui T. Boweriui, kuris neturėjo priėjimo prie archyvų, KGB 1988 m. pakišo klastotę, kad buvo suimtas 1955 m. rugsėjo mėn.)[430].

Kol spalio 20 d. išsilaipinęs Konradas buvo Latvijoje, sukurtas jo sulaikymo scenarijus. Pirmiausia jį reikėjo atsigabenti į Kauną. Lapkričio 15 d. 7 val. ryto jis kelyje Ventspilis–Kuldyga 36-ajame kilometre sutiko „Šilaičio" atsiųstus pogrindžio dalyviais prisistačiusius MGB darbuotojus – Augucevičių, Dargį ir Jagėlą (pastarasis vairuotojas buvo su patirtimi – 1952 m. vasarą vežė ir permestą „Maiką"). Kad išvengtų kokių nors atsitiktinių patikrinimų kelyje, visi milicijos ir kariniai patruliai nuo Latvijos sienos iki Kauno buvo pašalinti, kol pravažiuos automo-

[430] Bower T. The Red Web, p. 188; dėl operatyvinių priežasčių tai buvo slepiama, žr.: 1954 04 13 pažyma, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 2, l. 282.

bilis su „Konradu". MGB bijojo, kad 24-erių metų amžiaus geriausias britų žvalgybos mokyklos radistas gali nusižudyti suėmimo metu arba panaudoti turimus ginklus. Atvežę į agento „Nemunas" butą, kurį jau buvo slapta apsupę septyni saugumiečiai, iš karto surengė vakarienę. Konradui agentas Nemunas į kotletus įmaišė psichotropinių migdomųjų medžiagų „Neptun-47". Saugumiečiai, vaizduodami apgirtusius, po pusvalandžio pastebėjo preparatų poveikį ir paguldė Konradą miegoti. Kai užmigo, milicininkų uniformomis persirengę saugumiečiai įėjo į butą ir iškratė radisto kišenes. Jose rado du užtaisytus pistoletus, kuriais jis taip ir nesugebėjo pasinaudoti. Paimti ir du atvežti radijo siųstuvai, penki šifravimo bloknotai, daugiau kaip 20 tūkst. rublių[431]. Taip įgyvendinta iš anksto parengta legenda, kad įtarimai nekristų agentui. Kaimynai turėjo matyti dokumentus tikrinančius du milicininkus, kurie sulaiko be dokumentų buvusius svečius[432].

Praėjus pusmečiui nuo suėmimo, 1953 m. birželio mėn. Z. Kudirka buvo perverbuotas kaip agentas „Panovis" ir „Šilaičio" vardu pradėtas dar vienas radijo žaidimas „Kondor". Tiesa, perverbuotu radistu nebuvo pasitikima ir kurį laiką jis buvo laikomas vidaus kalėjime.

Kuomet iš Maskvos MGB buvo gautas nurodymas sumažinti radijo žaidimų skaičių, demonstruojant sovietinio saugumo aktyvumą ir pogrindžio galutinį triuškinimą, britų žvalgybai per Juro (P. Janicko) siųstuvą 1953 m. sausio mėn. perduota žinia apie Tyliaus (A. Leichmano) suėmimą ir pogrindžio triuškinimą. „Šilaitis" pranešė į Angliją, kad „BDPS prezidiumo" nariai ir „Dramblys" suimti. Šios žinios Londone sukėlė susirūpinimą vykdomos operacijos saugumu. Tą patį sausį A. Dukaičiui – paskutiniajam iš „Čičesterio penketuko" liepta palikti *Old Church Street 111*. Johnas Croftonas-Mažasis Džonas liepė susirinkti daiktus, nes reikia pereiti į kitą butą prie Kensingtono sodų, *88 Bayswater Rd.*[433] Toks konspiracijos sustiprinimas buvo gerokai pavėluotas. Negalėta įtarti, kad net keletas MGB agentų lankėsi žvalgybos mokykloje ir A. Dukaičio aprašymas jau anksčiau perduotas KGB.

[431] 1953 11 18 pažyma, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 191, l. 243.

[432] 1952 11 „Konrado" sulaikymo planas, ten pat, l. 247-250.

[433] 1954 01 26 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 110–111.

MGB operacijos nutraukimas ir „suėmimų“ legendavimas buvo skubotas. Plačiai Kaune žinomi žmonės, kurie būdavo pristatomi kaip BDPS lyderiai, niekada nebuvo suimti. Ir apie jų vaikštinėjimą Kauno gatvėmis galėjo sužinoti Londone per privatų susirašinėjimą. Visas kelis metus tęstas stambaus masto MGB žaidimas galėjo patirti visišką nesėkmę.

Tačiau Maskvoje mirus J. Stalinui ir prasidėjus permainoms valdžios viršūnėse, radijo žaidimą vėl nuspręsta atnaujinti. MGB planavo nuo Deksnio išsiųsti laišką slaptaraščiu, kuriame praneštų apie jo pogrindinės organizacijos sutriuškinimą, radistų „Maiko“ ir „Grigo“ suėmimą bei dar vieno radisto žūtį. Siekiant sustiprinti Deksnio padėtį MGB ėmėsi apgaulingos taktikos – pradėti „Maiko“ vardu siųsti radiogramas, kuris sutartu ženklu duotų suprasti, kad jis yra kontroliuojamas. Į Didžiąją Britaniją numatyta siųsti Deksnio įgaliotinį – patikrintą MGB agentą „Kiprą“.

MGB paraleliai vykdomas radijo žaidimas „Neman“ su amerikiečių CŽA per Joną Kukauską-Gardenį (desantuotas lėktuvu 1951 04 19 kartu su Julijonu Būtėnu, paimtas gyvas gegužės 22 d., ir būtent su Kukausko pagalba 1951 m. buvo iškviestas į susitikimą ir nukautas J. Lukša-Skirmantas) taip pat nutraukiamas. Amerikiečių žvalgyba jai rūpimos karinės informacijos apie Lietuvos aerodromuose dislokuotų lėktuvų rūšis, radarus, kariuomenės judėjimą už Lietuvos ribų taip ir negavo, o dezinformacinių pranešimų MGB nesugebėjo paruošti. O CŽA jau ir anksčiau žinojo apie galimą išdavystę. 1952 m. gruodžio 27 d. buvo išsiųstas paskutinis pranešimas apie sunkias darbo sąlygas ir tolimesnį ryšio palaikymą laiškais su slaptaraščiu. Šiuo kanalu gruodžio 30 d. pasiųsta dezinformacija apie A. Ramanauską, kad tariamai „LLKS gynybos pajėgų vadas pasirodė esąs išdavikas, jis sukvietė į pasitarimą Tauro apygardos visus partizanus ir pats pasirodė su kareiviais, todėl radijo siųstuvas su dokumentais dingo, o pats „Gardenis“ bei „Ąžuolas“ sužeisti. 1953 m. sausio 13 d. amerikiečiams nusiųstas Kabelio (Albinas Biliūnas-Kabelis 1945 m. sausį mobilizuotas į sovietinę armiją, apdovanotas medaliu „Už narsą“; 1945 08 iš armijos pasitraukė ir slapstėsi, kol 1947 m. įstoja į Tauro apygardos Vytauto rinktinės partizanų būrį; 1952 01 03 suimtas ir išdavė 16 partizanų; užverbuotas

kaip agentas „Variag“) laiškas, kurio būryje tariamai atsidūręs „Gardenis“. Dar kartą patvirtinta dezinformacija apie išdavystę ir „Ąžuolo“ mirtį. Radijo žaidimas „Neman“ prieš amerikiečius buvo organizuotas perverbuoto agento, kuris palaikė ryšį su Tauro apygardos vadu Juozu Jankausku-Demonu (Tauro apygardos vadas nuo 1950 09 29, suimtas MGB 1952 m. ir užverbuotas kaip agentas „Berželis“; atlikęs savo darbą, 1953 metų kovo 14 dieną J. Jankauskas vėl buvo suimtas ir 1955 01 26 Maskvos Butyrkų kalėjime sušaudytas).

Amerikiečiai toliau siuntė radiogramas ir kovo 14 d. užklausė, ar „Gardenis“ gali klausytis jų „aklųjų“ (vienpusių) radijo ryšio seansų. Tik balandžio mėn. tapo aišku, kad dezinformacija amerikiečius pasiekė. Britų atsiųstas „Šilaitis“ turėjo „Gardeniui“ perduoti 50 tūkst. rublių[434].

Su SSRS MGB ministro S. Ignatjevo pritarimu dar buvo ruošiami grandioziniai planai, kaip bus pasinaudota sukurtomis fiktyviomis pogrindžio organizacijomis: „siekiant likviduoti nacionalistinį pogrindį, MGB organai iš agentų ir MGB operatyvinių darbuotojų sukūrė legenduotas nacionalistines organizacijas, į kurias įjungti iš užsienio permesti radistai palaikyti ryšiui su užsienio nacionalistiniais centrais. Šie radistai dirba mūsų kontroliuojami“. Todėl šiuo pagrindu numatyta gilinti Lietuvių rezistencinės santarvės ir Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto prieštaravimus dėl jų palaikomų skirtingų pogrindžio taktikų – pasyvios ir aktyvios rezistencijos. Tuo tikslu radiogramomis ir slaptaraščiais numatyta siųsti į Londoną žinią, kad VLIK’as vykdo skaldytojišką veiklą, kad ginkluotas pasipriešinimas nenaudingas, nes iššaukia atsakomuosius smūgius ir dėl to žūna pogrindžio atstovai (net numatyta žuvusius išvardyti). Dezinformuoti apie pogrindžio vadų perėjimą į sovietų valdžios pusę, pateikiant suimtųjų arba žuvusiųjų pavardes, taip pabrėžiant ginkluoto pogrindžio beviltišką egzistavimą bei žlugimą. O amerikiečiams žinomais kanalais siųsti žinią, kad ginkluotų būrių veikla nuslopo, auga komunistų partijos įtaka gyventojams, kurie priešiškai žiūri į nacionalistinį pogrindį. Tokią padėtį aiškinti britų palaikomo BDPS įtaka ir didelės dalies pogrindžio pasyvumu. 1953 kovo

[434] 1953 04 14 pažyma, ten pat, b. 193, l. 13–18; 1953 04 20 P. Kondakovo pažyma apie radijo žaidimus, ten pat, l. 41–51.

Совершенно секретно

Подлежит возврату

С П Р А В К А

на Яницкаса Повиласа сына Йонаса, 1926 года рождения, уроженца гор. Аникщай, Литовской ССР, литовца, гр-на СССР.

Проживая в Англии, в январе 1950 года Яницкас был завербован в английскую разведшколу, после окончания которой в декабре 1950 года был выброшен на территорию Литовской ССР.

По прибытии в Литву Яницкас через нашу агентуру в течение двух лет использовался втемную в контрразведывательных мероприятиях против английской разведки.

В январе 1953 года Яницкас был арестован, по его делу велось следствие.

В октябре 1953 года Яницкас с санкции МВД СССР из-под стражи был освобожден и по настоящее время нами используется в контрразведывательных мероприятиях против английской разведки. В марте 1954 года нами возбуждено ходатайство перед Президиумом Верховного Совета СССР о его помиловании.

Яницкас, а также проходящие по делу Дукавичуса-Дукайтиса хозяин квартиры в гор. Каунасе ИСАКОВИЧ Стасис и встречавшие его при высадке на советский берег латыши "Янис", "Пинч", "Фирст" и "Додка" нами были подставлены Дукавичусу в целях пресечения его антисоветской деятельности.

Исходя из того, что эти лица в настоящее время нами оперативно используются против английской разведки, считаем нецелесообразным привлекать их в качестве свидетелей по делу Дукавичуса- Дукайтиса.

Содержание радиограмм и письма тайнописью, посланных английской разведке Дукавичусом-Дукайтисом, нам было известно. В них он сообщал о своем благополучном прибытии в СССР. Отправка этих радиограмм и письма в интересах борьбы против английской разведки МВД СССР была санкционирована.

НАЧАЛЬНИК СПЕЦОТДЕЛЕНИЯ 4 УПРАВЛЕНИЯ МВД ЛССР
КАПИТАН - (КУГУЦЕВИЧУС)

СОГЛАСЕН: НАЧАЛЬНИК 4 УПРАВЛЕНИЯ МВД ЛИТОВСКОЙ ССР
ПОДПОЛКОВНИК - (РАСЛАНАС)

" 7 " апреля 1954 года

P. Janicko panaudojimas MGB radijo žaidime

mėn. netgi planuota sušaukti tariamą pogrindžio „suvažiavimą“ vadovaujant „BDPS prezidiumui“. Į suvažiavimą kviesti, o atvykus – suimti atstovą iš užsienio. Kartu reikalauti atsiųsti kuo daugiau pinigų ir kitos materialinės pagalbos, vėlgi dezinformuojant apie padėtį – „gyventojai atsisako remti pogrindį“, „reikia gauti resursus plėšikaujant“. Jei tai pasisektų, o vėliau fiktyvios organizacijos būtų demaskuotos, tikėtasi sugriauti pasitikėjimą VLIK'o ir Rezistencinės santarvės vadovais. MGB tikėjo, kad be jų kontroliuojamų ryšių su užsieniu kanalų ir permetimo punktų (nuo 1951 m. buvo sukurti keli punktai: Japerto – per bylą „Volna“ pakištas britų ir švedų žvalgyboms; Simokaičio punktas, sukurtas per agentą „Bagdoną“, buvo per bylą „Neman“ mėgintas pakišti amerikiečių žvalgybai; per bylą „Les“ buvo sukurti ryšio punktai tarp kelių žvejų[435]) egzistuoja ir kiti – dar jiems nežinomi. Tad numatyta atrinkti 5–10 lietuvių agentų ir kiekvieną individualiai ruošti darbui užsienyje, išvesti į Londoną kaip nuolatinį BDPS atstovą Rezistencinėje santarvėje gerai parengtą ir patikimą agentą bei duoti jam patikimus ryšio kanalus užsienyje per MGB rezidentūras[436]. Tačiau Stalino mirtis ir prasidėjusios politinės permainos privertė pakeisti planus. MGB ministras S. Ignatjevas neteko savo pareigų. Valstybės saugumo ir vidaus reikalų ministerijų sujungimas taip pat turėjo įtakos. Didelių planų, naujų fiktyvių pogrindininkų „suvažiavimų“ atsisakyta.

Tačiau 1953 m. balandžio mėn. vėl įsakyta atnaujinti radijo žaidimus su britų, amerikiečių ir švedų žvalgybomis. Iki tol MGB į užsienį jau buvo išsiuntusi 27 savo agentus ir sovietinis saugumas tokią savo patirtį tikėjosi toliau išnaudoti. Tarp žymesnių agentūrinių operacijų užsienyje buvo minimos šios: 1950 m. – agento „Gintauto“, 1951 m. gegužės mėn. – „Sedmoj“, rugsėjo mėn. – „Volkuš“, 1952 m. – agento „Šilaičio“ išsiuntimas ir sugrąžinimas. Į užsienį išsiuntimui pradėti ruošti agentai „Arla“ (g. 1917, su aukštuoju techniniu išsilavinimu, užverbuotas 1946 m.), „Kipras“ (g. 1907), „Gediminas“ (g. 1909, buvęs Lietuvos kariuomenės kapitonas), „Šviesa“ (g. 1924, Lietuvos vokietis), „Briedis“ (g. 1917, su aukštuoju dvasininko išsilavinimu), „Antanevič“ (g. 1914). Visi agentai mokėjo lenkų ir rusų kalbas, o kai kurie dar ir vokiškai. Net

[435] 1951 07 27 ltn. Rimkevičiaus pažyma, ten pat, b. 181, l. 65.

[436] 1953 03 radijo žaidimų planas, ten pat, b. 193, l. 20–28.

P. Janickas darbo tarnybos mokymuose Vokietijoje

J. Deksnį – agentą Petrauską galvota pasiųsti į užsienį, kad sustiprintų veikimą prieš VLIK'ą[437].

1953 m. gegužę įvertintos galimybės toliau pasinaudoti „Juru" („Jūraičiu") ir „Konradu", kurie buvo atitinkamai apdoroti. Numatyta perverbuoti ir atitinkamai kontroliuojant bei saugant – panaudoti tolimesniuose radijo žaidimuose[438].

Apie P. Janicko-Juro suėmimą britams nieko nebuvo pranešta. Jo tardymas sustabdytas ir pradėtas apdorojimas, siekiant perverbuoti ir per jį atnaujinti ryšius su užsieniu. 1953 m. balandžio mėn. jis buvo perverbuotas. Net galvota perverbuotą agentą permesti į užsienį su specialia užduotimi. Per agentą „Šilaitį" norėta pakišti netikrus ryšių punktus ir sienos perėjimo vietas, kur bus galima likviduoti permetamas naujas britų agentų grupes. Kartu pradėti ruošti permetimui MGB agentai „Maironis", „Vernyj" ir kiti. Tačiau pirmiausia reikėjo britus įtikinti, kaip P. Janickui pavyko išvengti suėmimų, kodėl keturis mėnesius tylėjo ir kodėl žlugo „BDPS prezidiumas"[439]. Buvo parengtas jo alibi: laiku pakeitė butą; norėjo apie save informuoti, tačiau laiškas tariamai dingo; per dažnai turėjo radijo seansus ir MGB ėmėsi priemonių, dėl kurių žlugo „BDPS prezidiumas".

[437] 1953 04 pažyma apie lietuvių nacionalistinius centrus užsienyje, ten pat, l. 34–40.
[438] 1953 05 28 pažyma apie LSSR MVD spec. poskyrio darbą, ten pat, l. 70–85.
[439] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 91.

Todėl numatyta 1953 m. balandžio 27 d. išsiųsti laišką su slaptaraščiu ir pranešti apie jo tariamą slapstymąsi – su išsaugotais šifrais, radijo ryšio planais, slaptaraščio priemonėmis, o likęs be radijo siųstuvo jis lauktų pagalbos:

„Mielas Simonai! Aš priverstas Jūsų prašyti pagalbos. Dabar aš esu be jokio ryšio ir pinigų. 1952 m. pabaigoje Kaune buvo pastebėti pelengatoriai. Aš buvau priverstas nutraukti darbą su radijo siųstuvu ir pakeisti gyvenamąją vietą. Sausyje pas mane atėjo Dramblio ryšininkas ir pranešė, kad Tylius suimtas, ir prašė manęs skubiai perduoti Jums telegramą. Perdavus telegramą, sutarėme su ryšininku kitą susitikimą, į kurį jis neatvyko. Man teko iškart palikti ir šį butą. Kol kas slapstausi pas savo pažįstamą. Vieta man atrodo patikima. Tėvų pagalba pasinaudoti negaliu, nes Tylius žinojo, kur jie gyvena. Gerai, kad slaptaraščio priemonės buvo paslėptos patikimoje vietoje, kurią aš vienas žinojau. Po kai kurių sunkumų man pavyko jas paimti. Dabar su savimi turiu šifravimo knygeles, radijo ryšio planus, slaptaraščio kalkę ir ryškalus. Dėl to galiu parašyti šį laišką.

Kur dabar yra siųstuvas, aš nežinau, nes jis buvo laikomas kitoje vietoje, kažkur pas Dramblį. Spėju, kad Dramblys ir ryšininkas suimti. Laukiu iš jūsų pagalbos ir patarimo, ką man toliau daryti, kaip iš čia pabėgti ar likti čia. Iš saugios vietos man galite siųsti laiškus šiuo adresu: Jadvyga Paleckienė, Mateikos g. 9a-3, Kaunas. Juras"[440].

Šiuo laišku tikėtasi atnaujinti ryšį su britų žvalgyba, o taip pat norėta nuslėpti P. Janicko-Juro suėmimo faktą ir dar kartą patvirtinti pogrindžio sutriuškinimo faktą. Laišką rašė diktuojant saugumo darbuotojams. Britų žvalgybos sudominimui numatyta per Jurą britams nurodyti žinomą inteligentą, per kurį vėliau plėstų žvalgybinį ir kontržvalgybinį darbą[441].

[440] 1953 03 28 gen. mjr. P. Kondakovo raštas gen. plk. B. Kobulovui, ten pat, b. 193, l. 29–31; 1953 03 LSSR MVD ministro gen. mjr. P. Kondakovo raštas SSRS MVD ministro pavaduotojui B. Kobulovui, ten pat, b. 204, l. 2-3.
[441] 1953 04 pažyma apie agentūrinę bylą „Les", ten pat, b. 193, l. 4–12.

Atsakydami britai 1953 m. birželio 16 d. perdavė „Jūraičiui" radiogramą: „...Kol kas nieko mums neperdavinėk radijo siųstuvu, bet klausykis mūsų transliacijų pagal planą (...) Laikykis tyliai ir ramiai..."[442]. Kurį laiką jie tikrino radistą, uždavinėjo jam kontrolinius klausimus.

Tik po kurio laiko, vis dar vykstant Maskvoje kovoms dėl įtakos, buvo gautas leidimas išsiųsti naują dezinformacinį laišką ir numeruoti jį „Nr. 2" (kuratoriai iš sovietinio saugumo nusprendė jį numeruoti antruoju numeriu, kad parodytų, jog dar vienas laiškas tariamai kažkur pasimetė ir agentas tuos kelis mėnesius nesėdėjo sudėjęs rankų ir nebuvo suimtas, ir radijo siųstuvas vis dėlto neprarastas). Tik vėliau iš A. Dukaičio-Albino sužinota, kad, nutrūkus radijo ryšio seansams, S. Žakevičius-Simonas laikė P. Janicką-Jūraitį esantį MGB rankose.

1953 m. balandžio 27 d. slaptaraštis ant Vyto laiško „mielam dėdei" apie gegužės 1-osios šventes buvo parašytas su specialia kalke:

„Nr. 2. 27 Balandis 1953.
Mielas Simonai, ryšius su organizacija praradau ir nieko nežinau apie jos likimą ir padėtį. Pereitų metų spalio pabaigoje pasirodžius Kaune mašinoms su radijo sekimo įrengimais, Dramblio įsakymu nutraukiau darbą ir pakeičiau gyvenamąją vietą. Sausio mėn. atvyko Dramblio ryšininkas ir pranešė, kad Tilius ir dar keletas organizacijos narių areštuoti, ir prašė skubiai perduoti Jums Dramblio telegramą. Perdavęs telegramą susitariau su ryšininku sekančiam susitikimui, į kurį jis neatvyko. Atsargumo dėlei aš persikėliau į tik man vienam žinomą butą, nebuvo sutarta, jog jis neatvyks tik gresiant naujam pavojui.

Pastaruoju laiku slepiuos pas pažįstamą. Vieta patikima, tik labai sunku su pinigais. Savųjų neturiu ir gyvenu jo sąskaiton. Dėl padėties neaiškumo ieškoti ryšio su Drambliu nesiryžtu. Pasinaudoti tėvų pagalba taip pat negaliu, kadangi Tilius žinojo jų gyvenamąją vietą ir galėjo apie tai prasitarti. Pradedant gegužės 15 d. klausysiu Jūsų transliacijų įprasta tvarka, bet nuo ryšio su

[442] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 94.

D4

1	HNFYR	LKUMQ	UVRNQ	BFJDG	GOPUO
2	FLLXT	YYSZO	LUPBG	PEQBT	ZBNZW
3	NHTKP	QGUUA	GHONS	IZMWY	BFWTV
4	XQQHA	AWNVS	EPLSK	AFLSA	OACXW
5	QYRGC	AVYHD	ODRKG	ZQHIN	BFZEY
6	NLGRN	KAIMV	VBWGL	TYQVJ	GZVWL
7	ODUAN	HSMSS	OEFTR	VTYRE	URSBZ
8	DQVCD	SMQBP	VZUQO	MPTAH	NQJIP
9	EUOYS	OBFRR	HBFKK	ARVKO	AFYKY
1Ø	XGGQT	VTPRG	XJFSY	TVXDE	NVKHN

Kodų knygelė

Jumis susilaikysiu, laukdamas Jūsų nurodymų. Kas man toliau daryti? Laukiu Jūsų pagalbos ir patarimų“[443].

Laiškas išsiųstas į Škotiją, Glazgo miestą, J. Turnerio vardu tik gegužės 16 d. Tačiau britai tylėjo. Tuomet birželio 11 d. parašytas dar vienas laiškas, kuriame pakartoti tie patys klausimai ir pridėta: „ar likti čia ir atnaujinti radijo ryšį, ar man padėsite iš čia ištrūkti“[444]. Šį kartą britai nesiuntė laiško slaptaraščiu, o perdavė radiogramą. Tačiau ją gavo jau P. Janickas-Juras, tą patį birželio mėn. paverstas sovietinio saugumo agentu „Kalviu“:

„Vienas birželis vienas du. Brangus Jurai, tavo laišką Nr. 2 gavom. Tuo tarpu nesiųsk mums nieko radijo bangomis, bet klausyk mūsų „brodkastų“ pagal planą, jei ir kada gali. Nedaryk žygių susirišti su Drambliu ir nesiimk jokio organizacinio darbo. Laikykis labai tyliai ir ramiai. Esame dėkingi tavo pažįstamam už finansinę paramą tau. Prašyk jį toliau tau padėti, nes su kaupu atsilyginsime jam prie pirmos progos. Rašyk mums tuo pa-

[443] Slaptaraščio tekstas, ten pat, b. 204, l. 10–11.

[444] 1953 06 15 slaptaraščio tekstas, ten pat, b. 204, l. 18

čiu adresu. Su šia telegr. pradedam naują numeraciją. Bučiuoju stipriai. Simonas"[445].

Birželio 16 d. 14.15 gauta telegrama nedelsiant nusiųsta iš Vilniaus SSRS MVD valdybos viršininkui Sazykinui.

Agentas „Kalvis" pasiūlė kitos radiogramos planą – rašyti apie save, dabartinę padėtį, rašyti šifruotus laiškus.

„Nr. 3. Birželio 17 d.
Jūsų telegr. Nr. 1 gavau. Širdingai dėkoju. Jūsų „brodkastų" klausau įprasta tvarka. Dabartinė padėtis atrodo gana saugi. Šeimininkas – žmogus patikimas. Jis, nors ir labai save apsunkindamas, sutinka mane materialiai paremti. Nežiūrint į tai, piniginis klausimas man lieka vienas iš opiausių. Apie organizaciją naujų žinių neturiu. Laikaus kaip galima tyliau ir be jūsų nurodymų nieko nesiryžtu pradėti. Praneškit, ar laiškai yra visai saugūs, turint galvoje, kad Tyliaus kalkė galėjo pakliūti į MGB rankas. Ar, saugumo dėlei, nerašyti šifruotų laiškų pasinaudojant radijo kodų knygutėmis. Mano likimas jūsų rankose.
Spaudžiu dešinę. Juras"[446].

S. Žakevičius-Simonas birželio 30 d. atsakė nauja radiograma: „Du birželis du devyni. Rašydamas sekantį laišką parašyk, jei žinai, kas tikrai buvo areštuotas. Taip pat aprašyk bendrą padėtį ir ar ji tebėra tokia pat aštri. Nesiųsk jo iš to paties priemiesčio. Linkėjimų vardinėms. Simonas".

Centrui teiraujantis kitų detalių apie suėmimus, MGB per perverbuotą P. Janicką-Kalvį liepos 9 d. parengė naują laišką:

„Nr. 4. Liepos 9 d. Jūsų telegr. Nr. 2 gavau. Paskutinio pasimatymo metu Dramblio ryšininkas pranešė man apie Tyliaus ir keletos organ. narių areštą, bet konkrečiai jų neįvardino. Nuo to laiko jokio ryšio su organizacija neturiu, ir todėl kas iš jos narių buvo areštuoti, šiuo metu nieko tikro pasakyti negaliu. Tai išsi-

[445] 1953 06 12 radiogramos tekstas, ten pat, b. 202, l. 15.
[446] 1953 06 20 slaptaraščio tekstas, ten pat, b. 204, l. 26.

aiškinti ir patikrinti, nedarant sau pavojaus, galimybių neturiu. Apleisdamas butą šeimininkui pranešiau apie galimą pavojų. Vėliau sužinojau, kad jis kažkur dingo, galvoju, kad slapstosi. Mano dabartinė gyvenamoji vieta jam nežinoma. Gyvenu nelegaliai, nes Dramblio parūpintais dokumentais pasinaudoti negaliu, o įsigyti naujus yra sunkumų ir trūksta lėšų. Paskutiniu laiku pas mus įvykdyta eilė pokyčių: likviduotos sritys, sujungtos ministerijos, iš vadovaujančių pareigų atleisti rusai ir į jų vietas skiriami lietuviai. Visa tai tarp gyventojų sukelia daug kalbų.

Dabartinė padėtis šalyje nėra tokia įtempta, kokia buvo metų pradžioje. Kokių nors priešo akcijų nepastebėta. Jei galima, atsiųskite naują adresą, dažnai rašyti į tą patį adresą man pavojinga. Dėkoju už sveikinimus. Juras"[447].

Specialusis agentas „Kalvis" savo laiškų turinį taip paaiškino savo kuratoriams iš saugumo: „jei anglams svarbus ryšys su manimi, tai jie stengsis kaip įmanoma greičiau mane aprūpinti materialiai, ko negalės padaryti nenurodydami, per ką šią pagalbą galiu gauti"[448]. Ir dar po kelių dienų detaliai atskleidė radijo ryšio subtilybes – seansų plano sudarymo principus, radiogramos sudarymo taisykles, naujo seanso skyrimo ir dažnių skyrimo taisykles. Patvirtino kontrolinės stoties „aklųjų" transliacijų laikus – kiekvieną antradienį ir penktadienį 14.15 ir 16.15[449].

Kontroliniai klausimai

Laiškui su slaptaraščiu dar nepasiekus Anglijos, gaunama nauja radiograma: „Trys, liepos vienas trys. Mes gavome tavo laišką, kurį siuntei Turnerio adresu. Pranešk man vardą ar pavardę to asmens, kuris parūpino tau šį adresą. Būtų svarbu, jei tu, nesudarydamas sau pavojaus, galėtum pasinaudoti savo aparatu trumpoms telegramoms mums spe-

[447] 1953 07 09 slaptaraščio tekstas, ten pat, b. 204, l. 32, 37–38.
[448] 1953 07 17 spec. agento „Kalvis" pranešimas, ten pat, l. 41.
[449] 1953 07 23 agento „Kalvis" (asm. byla Nr. 1123) pranešimas, ten pat, b. 202, l. 2–3.

cialiais atvejais, kuomet mums reikalinga gauti skubius atsakymus į mūsų klausimus, kuriuos mes gan greitu laiku galime tau užduoti. Mes visą laiką klausome tave ir prašome tave mus klausyti mūsų transliacijų dienomis. Simonas"[450].

Kontroliniai klausimai reiškė tik viena – britai ruošiasi patikrinti, ar radistas dirba nekontroliuojamas. „Kalvis" pasiūlė atsakyti radiograma, nes tokiu atveju panaudotų sutartą ženklą, kad dirba laisvai. Kadangi agentas neprisiminė, kas jam iš britų žvalgybos darbuotojų davė susirašinėjimo adresus, pasiūlė tik pranešti, kur juos gavo[451]. 1950 metais, dvi dienos iki desantinės operacijos, Hamburge Čarlzas ar Džonas įteikė lapelį su dviem adresais, laikrodį ir nuodus. Norėdamas parodyti savo naudingumą saugumui, agentas „Kalvis" aiškino gautos radiogramos tekstą kaip pasiūlymą atnaujinti radijo ryšį, ir „jei po šios telegramos mes neišeisime į eterį, tai mes apsunkinsime ateityje radijo ryšio atnaujinimą, nes nebus tokios padėties, kad aš galėčiau dirbti be rizikos"[452].

Centrui išsiųstas toksai radiogramos tekstas: „Telegr. Nr. 3 gavau. Laišką Nr. 4 pasiunčiau į Škotiją. Turnerio adresą gavau Hamburge prieš išvykstant ir nei Tylius, nei kiti organ. nariai jo nežinojo. Būtinais atvejais stengsiuos atsakinėti trumpomis telegr. Juras"[453].

Tikrinimas tęsėsi toliau. Liepos 20 d. gaunama nauja radiograma su kontroliniais klausimais: „tavo rausva kodo knygelė Nr. 229, kartoju 229, beveik baigiasi. Patvirtink mums trumpa telegr. ar laišku numerį kitos tavo turimos rausvos nelyginiu skaičiumi numeruotos kodo knygelės, nes saugumo sumetimais mes nenorime siųsti tau telegramų pagal naują knygelę, kol tu nepatvirtinsi, kuriuo nelyginiu numeriu naują rausvą kodo knygelę turi..."[454].

Plk. L. Martavičius įsakė Kaune, saugumo būstinėje, skirti specialų kabinetą, kurį turėjo įrengti atsiunčiamas specialistas. Kiekvienam seansui „Kalvį" numatyta vežioti į Kaune saugumo specialiai įrengtą kabinetą, kur prižiūrimas LSSR MVD 4-os valdybos darbuotojų mjr.

[450] 1953 07 14 priimta radiograma, ten pat, l. 46.
[451] 1951 07 17 „Kalvio" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 48.
[452] 1951 07 16 „Kalvio" agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 51.
[453] 1951 07 16 „Kalvio" radiogramos projektas, ten pat, l. 64.
[454] 1951 07 20 radiograma, ten pat, l. 54.

Zubavlenko, j. ltn. Šeduikio ir radijo operatoriaus Šilovo – turėjo nuo 1953 m. liepos 27 d. užmegzti radijo ryšį. Griežtai įsakyta neleisti perduoti sutartinio ženklo, jog dirba kontroliuojamas. Kaip premiją už gerą darbą, grįžtant į Vilnių net numatyta leisti specialiajam agentui „Kalviui" išsimaudyti Nemune[455]. Galiausiai spalio mėn. jis paleidžiamas (po pusmečio – KGB kreipėsi į SSRS AT Prezidiumą, siūlydama agentą amnestuoti[456]), nes tolimesnei operacijai vykdyti (palaikant ryšius su permetamu A. Dukaičiu) reikėjo laisvai judėti. Prieš tai specialusis agentas „Kalvis" turėjo parašyti savo gyvenimo išpažintį sovietiniam saugumui. Kelių dešimčių lapų „agentūriniame pranešime" aprašė visus „Petro" (tokie pranešimai visada buvo rašomi trečiuoju asmeniu, nors autorius pasakodavo apie save) poelgius: kaip pateko į vokiečių kariuomenės pagalbinius dalinius Rytprūsiuose nuo 1944 m. rugpjūčio, kaip laivu buvo evakuotas į Svinemiundės ir Rostoko miestus, kaip pateko į amerikiečių nelaisvę Šverine, kaip pateko į Noištato (Neustadt) belaisvių stovyklą ir pabėgo su kitais lietuviais į perkeltųjų asmenų stovyklą; apie savo kelionę iš Špakenbergo stovyklos į Angliją 1948 m. liepos mėn. ir pažintį su A. Leichmanu ir A. Pešlatu Ist Lavante (East Lavant), prie Čičesterio. Čia A. Leichmanui subūrus tautinių šokių kolektyvą, prisijungė ir P. Janickas. Mėgindamas prasigyventi kortuodamas, dar labiau įklimpo į skolas. 1950 m. sausio mėn. pakviestas Londone jau dirbusio A. Leichmano, grafo Tiškevičiaus viešbutyje susitiko su F. Neveravičiumi ir S. Žakevičiumi bei britų žvalgybos atstovu Čarlzu. Sausio 27 d. patikrina gydytojas ir vasario 4 d. juos atveža į žvalgybos mokyklą, gauna fiktyvius dokumentus Peterio Jansono vardu[457]... Savo išpažintį užbaigė beveik kaip laikraščio vedamąjį: „iš perskaitytų knygų ir laikraščių jis suprato SSRS taikos siekį ir tą žalą, kurią padarytų imperialistai, jeigu jiems [458] pavyktų įgyvendinti savo sumanymą – įžiebti naujo karo liepsną"[459].

[455] 1953 07 25 „Kalvio" apsaugos ir laikymo planas, ten pat, l. 76–77.
[456] 1954 04 07 pažyma, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 2, l. 282.
[457] 1954 09 03 „Kalvio" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap.1, b. 197, l. 1–38.
[458] Anušauskas A., Sviderskytė G. XX amžiaus slaptieji archyvai, Vilnius, 2008, p. 146.
[459] 1954 09 03 „Kalvio" agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-30, ap.1, b. 197, l. 39.

Paskutinis iš „Čičesterio penketuko"

Galiausiai britai iš tiesų suplanavo naują operaciją ir numatė atsiųsti paskutinį iš lietuvių Čelsio žvalgybos mokyklos draugų penketuko. Anicetas Dukaitis-Dukavičius-Albinas buvo likęs paskutinis parengtas permetimui žvalgas. Čia kyla klausimas, ar britai sąmoningai siuntė į Lietuvą, siekdami įsitikinti, jog žvalgybos tinklas galutinai žlugęs ir radistas Kazys yra kontroliuojamas saugumo? Ar vis dėlto atsiųsta informacija pasirodė įtikinanti, kad bent dalis tinklo yra išlikę? Vienareikšmio atsakymo nėra. Ne vieną, o jau kelis kartus MI6 buvo gavusi įspėjimus ir nuo 1952 m. vasaros įtarė[460], kad jų žvalgybos tinklas Baltijos šalyse gali būti kontroliuojamas MGB. Tačiau operacijos tebesitęsė. Albinas buvo ruošiamas amerikiečių mokykloje desantavimui iš lėktuvo ir mokėsi naudotis parašiutu, tačiau galiausiai britai pasinaudojo įprastu keliu. Todėl gali būti, kad naujai siunčiamas radistas „Albinas" turėjo tapti tuo lakmuso popierėliu, patvirtinančiu ir tinklo Lietuvoje žlugimą. Bet jo permetimo būdas ne iš karto patvirtintas. Buvo kalbama apie operacijos saugumą. Paskutinis britų atsiųstas desantininkas Anicetas Dukavičius 2005 m. tai paliudijo: „Taip jau buvo garantuota. Vėliau viskas paaiškėjo, bet tuo momentu pasitikėjimas dar buvo".

1953 m. kovo mėn. pradžioje Londone, viename iš *Edgware Road* gatvės restoranų susitiko S. Žakevičius, J. Liudžius-Didysis Džonas, gen. Stasys Raštikis (tuo metu VLIK'o karinio skyriaus vadovas) ir amerikiečių žvalgybos atstovas Ričardas. Jau trejus metus vyko britų ir amerikiečių žvalgybų atstovų pokalbiai apie bendrus veiksmus, siunčiant į Sovietų Sąjungą lietuvius agentus. Susitikime buvo pasiektas sutarimas A. Dukaitį permesti į Lietuvą lėktuvu kartu su amerikiečių žvalgybos mokykloje ruošiamais lietuviais „Česteriu" ir „Billu". Po kelių dienų „Didysis Džonas" liepė Anicetui susikrauti daiktus ir atvežė pas minėtus lietuvius, kurie gyveno *Earls Court Square 108*[461]. Čia du mėnesius ruošiamas permetimui kartu su amerikiečių parengtais agentais, mokėsi šokinėti su parašiutu.

[460] Dorril Stephen. MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, p. 298.
[461] 1954 03 11 A. Dukavičiaus tardymo protokolai, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 2, l. 21-22.

1953 m. rugpjūčio 1 d. gaunama radiograma, kuri rodė, kad formali radisto patikimumo patikrinimo dalis jau baigta: „Galimas dalykas, kad mes gan greitu laiku galėsime perkelti pas tave iš kitos vietos mūsų prietelių susijungti su tavimi ir pristatyti tau finansinę ir kitokią paramą. Gali būti, kad jis eventualiai galės pakeisti tave, kad tuo būdu, jei tu pats to pageidautum, tai galėtum būti paimtas pas mus kuriuo nors laiku ateinančiais metais. Ar tu negali duoti mums adresą kur nors Lietuvoje, į kurį mūsų prietelius galėtų nuvykti ir rasti prieglobstį. Ar tu pats, ar kuris nors artimiausias tavo draugas galėtų keliauti Lietuvoje auto ar kuria kita susisiekimo priemone, su tikslu pasiimti mūsų prietelių. Kadangi mūsų prietelius yra nelegalioje padėtyje, tai ar jam būtų saugu keliauti traukiniu, ar autobusu ir vežti su savim čemodaną, neatkreipiant į save dėmesį. Prašau atsakyti mums į šiuos klausimus galimai trumpesnėmis telegramomis. Simonas“[462].

Iš Londono paprašyta surasti ir gyvenamą vietą kitam siunčiamam agentui, kuris jį galėtų pakeisti, bei pasiūlė apsispręsti, jei nori būti išvežtas. Sovietinis saugumas tuo tarpu surado patikimų agentų išlaikomą butą (tai buvo Stanislavo ir Elenos Isakovičių šeimos butas Gorkio g. 19a-2 (dab. Kęstučio g. 31). Tai vyras ir žmona, agentas „Janek“, agento asmeninės bylos Nr. 12854, ir agentė „Tereza“, tačiau turėjo prieš juos atskleisti agento „Kalvis“ tikrąjį vaidmenį, išsišifruoti abiem ir sugalvoti jų pažinties legendą: susipažino 1944 m. Kaune ir susitikę atsitiktinai 1952 metais, kartais susitikinėjo. Bute tuo metu įtaisyta pasiklausymo technika, o šalia namo parinktas butas slaptam sekimo postui.

Stanislav Isakovič – g. 1918 m. Liepojoje, lenkas, dirbo inžinieriumi „Cotton“ fabrike. Baigęs Liepojoje lenkišką mokyklą, 1933–1935 m. mokėsi Italijoje dvasinėje seminarijoje *Perosa Argentina*, prie sienos su Prancūzija. Dirbo Liepojoje Juchnievičiaus litografijoje, mokėsi politechnikume. 1943 m. mobilizuotas į 25-tą latvių sargybos batalioną ir 1945 m. gegužės mėn. paimtas į nelaisvę. Kaip belaisvis nusiųstas į Komsomolską ir 1947 m.

[462] 1953 08 01 radiograma, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 202, l. 112–113.

sausio mėn. sugrįžo į Latviją. Buvo latvių pogrindinės organizacijos „Tevijas Vanags" nariu Liepojoje. Suimtas ir užverbuotas kaip agentas „Janek" 1947 m. sausio 22 d. pasienio kariuomenės pplk. Petrovo. 1947 m. spalio mėn. išsiųstas į Lenkiją, Gdynės miestą „aiškintis užsienio agentų". Paskui pervestas į Kauną, sekė įtariamus lenkus – užsienio žvalgybų bendradarbius. MGB vertinimu – „geras sportininkas, politinius klausimus supranta, išsivystęs, turi gerą atmintį, drausmingas..." Prieš radisto „Albino" apgyvendinimą buvo užverbuota ir jo žmona[463].

Greičiausiai matydami, kur krypsta operacija, kad teks susitikti su atvykstančiu nauju radistu, siekdami užsitikrinti P. Janicko – agento Kalvio ištikimybę ir jį paskatinti, saugumas jam bylą nutraukė ir leido toliau gyventi „Ramunės" bute kaip faktiškam agentės sugyventiniui[464]. Buvo išleidžiamas trumpiems susitikimams ir slapta stebimas MGB seklių[465]. Iš pradžių planuota atvežti į Kauną, vaizduojant su mažu lagaminėliu „grįžusį iš komandiruotės Maskvoje" vyrą. Tačiau paskui, įvertinus tai, jog „Ramunės" kaimynai ir brolis žino apie jo areštą, leista dvi dienas praleisti kartu „Vilniaus" viešbutyje. Jei tik sugalvotų savarankiškai išeiti iš viešbučio, milicininkų uniformomis apsirengę sekliai turėjo jį sulaikyti. Pasibaigus pasimatymui, „Kalvis" turėjo savarankiškai ateiti iki Lenino (dab. Lukiškių) aikštės ir sulaukti saugumo darbuotojo.

Rugpjūčio 10 d. specialusis agentas „Kalvis" radijo siųstuvo raktu ištuksena keturias trumpas radiogramas:

„Trys. Rugpjūtis vienas nulis. Jūsų žmogų galiu patalpinti į butą Kaune, kurį buvau numatęs reikalui esant panaudoti sau. Šeimininkas patikimas ir patikrintas. Patikimo adreso kitoje Lietuvos vietoje dabar neturiu.

Keturi Rugp. Vienas nulis. Man pačiam važinėti pavojinga.

[463] 1953 09 pažyma apie agentą „Janek", ten pat, b. 193, l. 155–158.

[464] 1954 01 09 radijo žaidimo „Les" nutraukimo planas, ten pat, b. 195, l.194.

[465] 1953 08 17 ir 08 26 planai, ten pat, b. 193, l. 126, 128.

Mano draugas pas kurį gyvenu judėti gali, nes gyvena legaliai. Būtų gerai, jei jūsų žmogus atvyktų į Kauną ar vietovę netoli jo, kur galėčiau sutikti pats.

Penki Rugp. Vienas nulis. Nesant tokių galimybių mano draugas sutiks jį bet kurioje Lietuvos vietoje. Keliauti geriausia traukiniu ar autobusu. Auto gauti sunku, nes privačių Kaune mažai, o naudotis taksi pavojinga.

Šeši. Rugp. Vienas nulis. Bagažas neturi būti per daug didelis. Būtų geriau, jei jūsų žmogus imtų mažus čemodanus. Iš apsirengimo geriau būti panašiam į inteligentą. Juras"[466].

Rugpjūčio pabaigoje atsiunčiamas ir naujas adresas susirašinėjimui: *A. Budrikaitė, 124, Smedley Road, Manchester, England*[467]. Ir galiausiai spalio 12 d. iš Centro gaunamos penkios radiogramos su detaliu MI6 agento permetimo planu:

Vienas nulis. Spalis vienas du. Mūsų ryšininkas Lietuvon atvyks į Joniškio geležinkelio stotį, traukiniu Ryga–Lvovas vienas aštuoni, spalio du vienas, valanda keturi nulis minučių Maskvos laiku. Traukiniui sustojus stoty, mūsų žmogus tuojau išlips iš traukinio į peroną ir stovės ant perono ties viduriu ketvirto vagono, skaitant nuo garvežio.

Vienas vienas spalis vienas du. Tąsa. Kaip atpažinimo ženklą mūsų žmogus laikys savo rankoje baltą nosinę ir šluostys jąja savo kaktą. Tavo draugas turi pasitikti šitą traukinį Joniškio stoty ir tuojau pat traukiniui sustojus ant perono sukontaktuoti mūsų žmogų. Tavo draugas turi jį paklausti: „Ar jums reikalingas vežikas?" Mūsų žmogus atsakys: „Ne, man reikalingas vežimas". Tada tavo draugas turi pasakyti: „Aš galiu pavežti tave dviem arkliais". Po to mūsų žmogus vykdys tavo draugo nurodymus.

Vienas du spalis vienas du. Tąsa. Mūsų žmogus turės tikrai vieną šešių kilogramų bagažą. Mes nežinome, kokius planus Jūs

[466] 1953 08 10 radiogramos Nr. 3-6, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 202, l. 149; Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 97.

[467] 1953 08 31 radiograma Nr. 8, ten pat, b. 202, l. 187.

galite turėti mūsų žmogaus pergabenimui po to, kai tavo draugas jį sutiks, bet mes manome, kad yra patartina iš stoties pasišalinti galimai greičiau, gali būti nuvažiuojant toliau tuo pačiu traukiniu abiem kartu. Mes manome, kad mūsų žmogus turės bilietą tik iki Joniškio, todėl, jei tavo draugas norės, kad mūsų žmogus toliau vyktų su juo tuo pačiu traukiniu, tavo draugas turi iš anksto nusipirkti bilietus sau ir jam.

Vienas trys spalis vienas du. Tąsa. Kadangi mes turime patvirtinti mūsų žmogui prieš tai, negu jis išvyks į Joniškį – į susitikimo vietą, kad tavo draugas lauks jo ten numatytą dieną ir laiku, kad jūs priimate visus pasiūlytus patvarkymus, prašau tave telegrafuoti mums vienas keturi spalio – Jūsų sutikimą nurodytam susitikimo sutvarkymui, ir taip pat pranešti savo papildomus pasiūlymus, jei jų turėtumėt.

Vienas keturi spalis vienas du. Tąsa. Jei tu negalėtum mum sukontaktuoti vienas keturi spalio, ar jei jūs nebūtumėt pasiruošę tą dieną duoti mums atsakymą, mėgink telegrafuoti mums vienas penki spalio, vienas nulis arba vienas penki valandą naudodamas šaukinio signalus ir dažnumus, nustatytus šitų mėnesių vienas penki dienai. Jei mes negausime iš tavęs patvirtinimo iki vienas šeši spalio imtinai, mes turėsime atidėti susitikimą vėlesnei datai. Simonas"[468].

Londone permetimui ruošiamas A. Dukaitis tuo metu savo bute pusmetį papildomai treniravosi siųsdamas ir priimdamas radiogramas iš MI6 bazės. Taip pat britų armijos kapitonas Bobas papildomai mokė topografijos ir lavino fiziškai ilgais perėjimais per Velso kalnus, 70 km nuo Kardifo (Cardiff). Kartu su S. Žymantu spausdino straipsnius LRS žurnalui „Santarvė". Prieš permetimą į butą prie Kensingtono parko atveža radijo siųstuvą, pinigus, žemėlapius, pistoletą ir kitus daiktus, kad galėtų išstudijuoti dar kartą[469]. Rugsėjo 6 d. S. Žymantas pakvietė į susitikimą su A. McKibbinu. Susitikęs su Žymantu Pikadilio (Piccadilly) metro stotelėje, nuėjo iki netoliese esančio „Camberley" viešbučio

[468] 1953 10 12 radiogramos Nr. 10-14, ten pat, l. 237, 240, 245, 248, 251.
[469] 1954 01 28 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 135.

ПАСПОРТ

Действителен по 20 декабря 1956 года

1. Имя, отчество, фамилия Плунге Аницетас Петрович

2. Время и место рождения 5/I - 1923 года г. Расейняй

3. Национальность Литовец

VI-ТЭ № 527416

4. Подпись владельца паспорта A. Plungė

5. Социальное положение служащий

6. Отношение к военной службе в/обязанный

7. Кем выдан паспорт Паневежским гор. отдел. милиции МГБ Лит. ССР.

8. На основании каких документов выдан паспорт Паспорт IV-ТЭ 653768 выдан 12/XII 1946 г. г. Паневежис

Начальник милиции

М. П.

Нач. паспортного стола

Дата выдачи 20/XII 1951 г.

VI-ТЭ № 527416

Fiktyvus A. Dukavičiaus-Dukaičio pasas

restorano. Čia buvo įprastinis McKibbino atsisveikinimas su išsiunčiamais agentais. Dar pakalbėjęs apie tai, kad politikai tuščiai kalba apie artėjantį karą, McKibbinas palinkėjo sėkmės, būti atsargiam ir saugoti savo galvą[470]. Žymantas instruktuodamas pasakė dalį tiesos – su jokiu pogrindžiu ryšio nėra ir jis siunčiamas „Juro" žinion. Palaikys radijo ryšį tik per „Jurą", o kai bus vėl surastas ryšys su pogrindžiu – praneš radiograma ir galės savarankiškai vesti radijo seansus. Dar siūloma slaptaraščiu rašyti laiškus bent kartą per mėnesį ir juos siųsti: *12 Oxford Str., London,* Antanas Šimonis. Rašyti apie visuomenės nuotaikas, algas, kainas. Dar kelias dienas Portsmute treniruotas valdyti jūroje guminę valtį, rugsėjo 8 d. iš Ebringtono lėktuvu „Dakota" A. Dukavičius, latviai Kurtas, Piteris, Aleksis ir Firstas bei Mažasis Džonas išskrido į Vakarų Vokietiją. Jau po kelių dienų iš Hamburgo nuvežti iki Kylio uosto, kur rugsėjo 12 d. sulipo į katerį ir kitą dieną kartu su Kurtu išsilaipino Latvijoje,

[470] 1954 01 29 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, ten pat, l. 142; 1954 03 23 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, ten pat, t. 2, l. 38–39.

„Sten gun" – MI6 agentų ginklas

o į laivą buvo paimtas vienas žmogus[471]. Taip į Latviją atvyko, ko gero, geriausiai aprūpinta žvalgų grupė, kuri vežė net milijoną rublių, kone pusšimtį pistoletų ir automatų, 10 tūkst. šovinių, 3 radijo siųstuvus ir kitų specialiųjų priemonių.

Martavičius nedelsiant paprašė Maskvos sankcijos spalio 14 d. ryšio seansui:

„Jūsų telegramas gavau. Mano draugas 18 spalio 21 val., 40 min., su dviem bilietais į traukinį Ryga–Lvovas, Joniškio stotyje prieis prie jūsų žmogaus ir paklaus: „Gal jums reikalingas nešikas?" Gavęs atsakymą: „Ne, man reikalingas vežimas", atsakys: „Aš galiu pavežti tave dviem arkliais." Po to jie tuo pačiu traukiniu važiuos iki Šiaulių, kur persėdę atvyks iki Kauno. Juras"[472].

Rugsėjo 11–12 naktį MI6 permesti agentai, išsilaipinę iš guminės valties šalia Užavos švyturio, pirmiausia sutiko penkių latvių grupę (iš tikrųjų tai buvo sovietinio saugumo agentai smogikai iš „Firsto" grupės) ir prisistatė lietuviu „Janiu" („Albinas") ir estu „Teniu" („Albertas", „Kurtas") (T. Bowerio duomenimis, Latvijos pajūryje tuo metu išsilaipino ir latvis, MGB agentas Janis Klimkanis bei estas, radistas Heinas Karkmanas-Albertas[473]).

[471] 1954 03 23 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, ten pat, t. 1, l. 38–39.
[472] 1953 10 14 ir 10 16 pažymos, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 202, l. 223, 260, 261.
[473] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 248.

Toliau nuo kranto, Firsto paliepimu, iš anksto parengtoje vietoje užkasė atsivežtus daiktus. Tuomet visi judėjo link Terandės miško ir visą dieną stovyklavę miške, vakare pajudėjo link Edolės miško, kur ir buvo grupės stovyklavietė. Vyr. ltn. Kazimiras Kipuras aprašė savo ataskaitoje lietuvio apsiginklavimą – su automatu „Sten", pistoletais – belgišku „Brauning" su 14 šovinių ir 7,65 mm „Walter", ir „nuodų su savimi neturi"[474].

MGB seklė, apsimetusi valstiete

Miške praleido penkias savaites, kol, palydėję į kitą vietą kartu išsilaipinusį „Kurtą", du „partizanai" atvežė specialiai Dukaičio užsakytą lagaminą, megztinį ir skrybėlę bei nurodymus tolimesnei kelionei. Spalio 18 d. iš miško buvo palydėtas iki sunkvežimio ir juo atvežtas iki piečiau Jelgavos esančios geležinkelio stoties. Čia jo palydovas nupirko bilietą ir toliau A. Dukaitis važiavo traukiniu Ryga–Lvovas[475].

Sovietinis saugumas pagal gautas žinias iš Latvijos, dar iki atvykstant „Albinui" (jiems jis buvo sekimo objektas „Chimik") turėjo detalią jo chrakteristiką (padėjo surašyti Z. Kudirka): „pagal charakterį bendraujantis, kalbus, mėgsta kompanijas, linkęs vartoti alkoholinius gėrimus, labai domisi moterimis. Mėgsta lankyti barus, restoranus, kiną, teatrus, klausyti operas, koncertus, žiūrėti baletą. Gerai kalba lietuviškai, vokiškai ir angliškai, rusų ir latvių kalbas žino silpnai. Turi padirbtus dokumentus, pasą ir karinį bilietą A. Plungės vardu (...)"[476]. Taip pat manyta, kad turi specialią britų žvalgybos užduotį rinkti informaciją apie reaktyvinius lėktuvus MIG-16, MIG-17, MIG-18.

[474] 1953 09 16 raportas, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 193, l. 126, 161.

[475] 1954 01 30 ir 02 19 A. Dukavičiaus tardymo protokolai, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 160–161, 218–219.

[476] 1953 10 10 pažyma apie objektą „Chimik", LYA, f. K-30, ap.1, b. 195, l.233; 1953 09 18 išrašas iš agento „Panovis" agentūrinio pranešimo, ten pat, b. 193, l. 135–138.

Spalio 18-osios vėlų vakarą viskas įvyko beveik kaip suplanuota. Kad išvengtų atsitiktinių dokumentų patikrinimų, traukinyje kartu su milicininkais situaciją stebėjo saugumo darbuotojai. Atsiųstas lydėti į Kauną, S. Isakovičius Joniškio stotyje trypčiojo, kol priėjęs saugumo darbuotojas jį stumtelėjo ir rusiškai pasakęs: „Eik, ko čia makaluojies, jis stovi ten ir laukia“, galvos linktelėjimu parodė „Albiną“. Su pilku lietpalčiu ir pilka skrybėle stovėjo atvykėlis. Į akis krito geltoni storapadžiai batai ir greta stovintis didžiulis lagaminas. Rankose laikė juodą, diržu perrištą portfelį. Jis iš karto atsiliepė į slaptažodį ir prisistatė kaip Jonas. Pakeliui iki Jonavos kalba nesimezgė. Išlipę ir sulaukę kito traukinio į Kauną, jie spalio 19 d. ankstyvą rytą išlipo stotyje ir sėdo į taksi automobilį „Pobeda“. Atvažiavę iki Mickevičiaus g. kampo išlipo ir, pasiekę Gorkio (dab. Kęstučio) g. 19a-2, sutiko P. Janicką[477]. Šis iš karto pažino savo seną pažistamą iš Čičesterio laikų – Anicetą Dukaitį. Pastarasis trumpai papasakojo, ką jam perdavė Londone: dalis BDPS narių suimti, dalis slapstosi kaime bei tikisi gauti daugiau žinių iš žmogaus, dirbančio su Kudirka (*L. Šimonėlio-Liudgailos* – aut.)[478].

„Albinas“ iš buvusios penkių draugų kompanijos ilgiausiai išbuvo britų žvalgybos mokykloje – pustrečių metų jis buvo mokomas ir lydėjo jūra permetamus agentus. Jis papasakojo, kad BDPS žlugimas sukėlė žvalgyboje didelį šurmulį ir dar vieną agentų permetimo operaciją britai numato atlikti 1954 m. pavasarį. Su savimi jis turėjo tradicinį agento radisto rinkinį: radijo siųstuvą, šifrus, slaptaraščio priemones, du pistoletus, priemones dokumentų gamybai, virš 130 tūkst. rublių, netikrus dokumentus „Jūraičiui“ ir kt. Taip pat papasakojo, kad 1953 m. pradžioje Miunchene susitiko britų ir amerikiečių žvalgybų atstovai su LRS bei VLIK'o atstovais – S. Žakevičiumi ir S. Raštikiu. Jokio sutarimo nebuvo pasiekta, nes, britų nuomone, nacionalinis pogrindis jau buvo sutriuškintas ir amerikiečiai atsisakė plano siųsti desantu į Lietuvą dar du žmones.

Visą dieną, iki pat vakaro, abu radistai kalbėjosi ir apžiūrinėjo atsivežtus daiktus. „Albinas“ pirmiausia padovanojo atsivežtą laikrodį ir S. Žakevičiaus asmeninę dovaną – sidabrinį žiebtuvėlį. Prancūzišką

[477] 1953 10 20 agento „Janek“ agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 193, l. 206-209.
[478] 1953 10 21 agento „Kalvis“ agentūrinis pranešimas, ten pat, l. 219.

laikrodį „Lip" padovanojo ir buto šeimininkui. Besibaigiant pirmajam susitikimui daugelį „Albino" atvežtų daiktų susirinko P. Janickas ir išnešė į „saugią vietą". Norėta ir ginklus paimti, tačiau šis juos pageidavo pasilikti. Jam turėjo pateikti ir saugumo surašytą legendą apie įvykius 1952 m. pabaigoje: Kaune pasirodė pelengavimo mašinos, ryšininkas pranešė apie „Tyliaus" suėmimą ir jis sausio 25 d. pasitraukė į kitą butą, vėliau paprašė britų paramos, siųsdamas laiškus slaptaraščiu[479].

KGB nusprendė kol kas „Albino" nesuimti ir su jo pagalba įtvirtinti britų pasitikėjimą „Jūraičiu". Tas spalio 22 d. radiograma pranešė, kad „Albinas" sėkmingai atvyko į Kauną. Taip pat spalio 27 d. Albino šifru buvo parašyta kita radiograma ir išsiųsta per Jūraitį: „Pirma. 27 spalio. Nulis. Aš sveikas ir gerai įsikūriau pas dr. „Petrą" (*„Jūraitį"* – aut.). Mano ryšio priemonės Petro žinioje. Visiems sveikinimai. Padėkokite latviams už brolišką pagalbą. Vėliau parašysiu"[480]. KGB labai rūpėjo nustatyti sąlyginį ženklą, kuris perduodamas patvirtinant, kad dirba nesulaikytas. Tuo ženklu buvo žodis „nulis".

Pogrindininkas Jonas

Iš pradžių viskas atrodė daug žadančiai ir nelabai skyrėsi nuo ankstesnių desantavimo operacijų. Jau spalio 22 d. Londonas gavo patvirtinimą iš „Juro": „Albinas laimingai atvyko į Kauną. Visus daiktus atsivežė su savim. Iš visos širdies dėkoju už materialinę paramą, laišką, linkėjimus ir dovanas. Praneškit, kada pradėti dirbti pagal naują planą „Ragas". Juras"[481].

„Ragas" – tai buvo atvežtas naujas radijo ryšio planas. Tačiau visus „Albino" atvežtus daiktus „Juras" sudėjo į lagaminą ir išnešė „slėpti". Ten be 95 tūkst. rublių buvo radijo siųstuvas, slaptaraščio priemonės ir kt.[482].

[479] 1953 10 15 agentui „Kalviui" užduotis-legenda, ten pat l. 184.
[480] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 100–101.
[481] 1953 10 22 radiograma Nr. 11, ten pat, b. 202, l. 288.
[482] 1954 04 12 pažyma, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 2, l. 282.

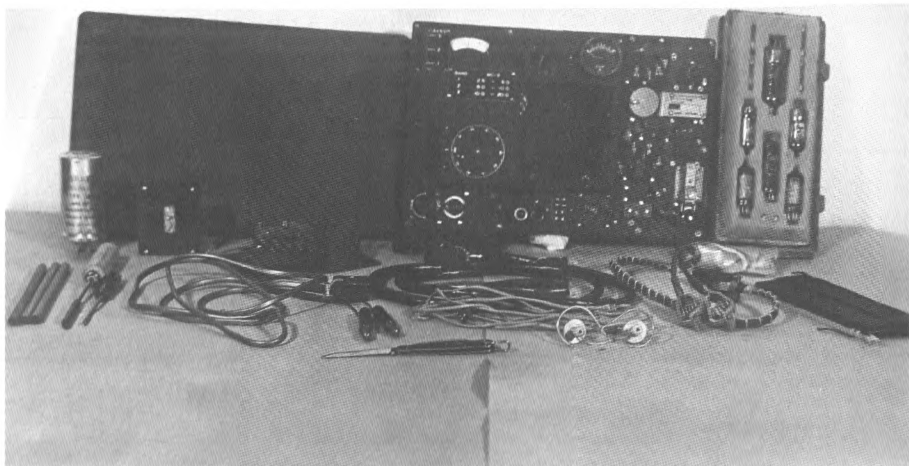
Spalio 27 d. kita radiograma perduotas „Albino" pranešimas:

„Vienas du septyni spalis. Nolis. Esu sveikas ir gerai įsikūręs pas Petro RPT Petro draugą. Mano ryšio priemonės Petro žinioje. Sveikinkite visus. Dėkok latviams už brolišką pagalbą. Vėliau parašysiu"[483].

Latvijos SSR agentų smogikų grupė, sutikusi desantininkus, taip gerai vaizdavo partizanus, kad nė vienas iš lietuvių nepagalvojo apie klastotes ir inscenizaciją. Tačiau Maskvoje nebuvo vieningos nuomonės dėl šios operacijos „Les" tęsimo. Nuo spalio 30 d. sankcijų siųsti radiogramas nebebuvo.

Tuo tarpu „Albinas", visiems pristatytas kaip pogrindininkas Jonas, buvo apsuptas saugumo agentų. Apgyvendintas pas agentą „Janeką", kurio šeimai apmokėjo visas pragyvenimo išlaidas, ir operaciją kuravęs saugumo darbuotojas Šeduikis net su agentu P. Janicku paatviravo, kad agentas „Janekas" iš Albino uždirbo apie 5 000 rublių (o iš tikrųjų, jie taupydami Albiną maitino pigiausiais produktais, daugiausia silke). „Janekas" visa tai neigė ir eiliniame susitikime su savo kuratoriumi pplk. Černikovu viską išklojo. Dar pridėjo „pogrindininko Jono" pasisakymą apie jo šeimą: „man teko gyventi pas daugelį žmonių, taip pat gerų, tačiau jie po kurio laiko pradėdavo klausinėti manęs, iš kur aš ir panašiai. O jūs nesidomite manimi visiškai ir niekada nekankinate manęs klausimu – iš kur, ką aš čia veikiu, kodėl slapstausi?" Girdomas alumi bei vynu Jonas norėjo „atverti širdį", tačiau pasakė, kad kol kas to padaryti negali[484]. „Janeko" nuomone, Jonas puikiai orientavosi tarptautinėje situacijoje, žinojo visas Lozoraičio kalbas, gerai žinojo įvykius Korėjoje. Taip pat klausinėjo apie lietuvių šauktinių tarnybą sovietinėje armijoje, ar jie išvežami iš Lietuvos. Klausinėjo ir apie lapkričio 7-osios karinį paradą, kur stovi tribūna, ar būna Paleckis, kas dar dalyvauja[485]. „Janeko" žmona, agentė „Tereza", gavo kur kas svarbesnę informaciją: pas ją svečiuose lapkričio 9 d. vakare apsilankiusi Aldona Priglauskienė (ar Preglauskienė) pasidalino žinia, kad Musia Minkevičienė (Marija

[483] 1953 10 27 radiograma Nr. 12, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 203, l. 13.
[484] 1953 11 01 „Janeko" pranešimas, ten pat, b. 195, l. 17.
[485] 1953 11 04 „Janeko" pranešimas, ten pat, l. 72.

A. Dukavičiaus-Dukaičio radijo siųstuvas

Minkevičienė) pasakiusi, jog iš vyro, buvusio miesto LKP sekretoriaus, sužinojusi apie tai, kad „Tereza" ir „Janekas" yra MGB agentai. Tokia žinia pribloškė operacijos kuratorius. Informacija nutekėjo iš pačios MGB. Pasirodo, dėl buto skyrimo agentų šeimai su Jokūbu Minkevičiumi (buvęs NKVD darbuotojas, 1952–1953 m. LKP Kauno miesto komiteto sekretorius, vėliau filosofijos profesorius, 1988 m. išrinktas į Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, išrinktas į Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą – Atkuriamąjį Seimą ir 1992 m. pasitraukęs iš jo, paaiškėjus jaunystėje dirbus NKVD-NKGB struktūrose) derėjosi pats plk. L. Martavičius. Pastarasis per saugumo darbuotoją J. Augucevičių įsakė agentei nutraukti ryšius su A. Priglauskiene. Taip pat pasiūlė iškviesti J. Minkevičių į LKP CK ir įspėti dėl atsakomybės, o šis iš savo pusės turėjo įtikinti savo žmoną, kad pajuokavo apie saugumo agentus. Albinui pradėta ruošti atsarginį butą Kaune[486]. Šio šurmulio šaltinį – Aldoną pradėta sekti kaip „amerikiečių šnipę", kartu užfiksuojant jos telefoninį pokalbį apie įtariamus saugumo agentus su Gailevičiene[487].

Tuo metu saugumas jau buvo Anicetą Dukaitį-Albiną identifikavęs kaip buvusį gen. Plechavičiaus Vietinės rinktinės kareivį, kuris daly-

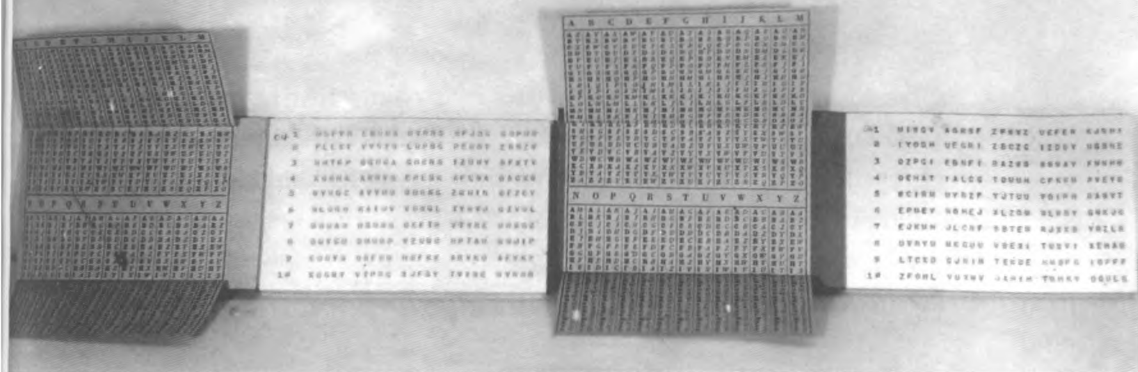
[486] 1953 11 10 „Terezos" pranešimas, ten pat, l. 75.
[487] 1953 11 11 pažyma, ten pat, l. 76.

vavo ties Ašmena mūšiuose su lenkų Armija Krajova, o patekęs į lenkų partizanų nelaisvę buvo paleistas ir vėliau pasitraukė į Vokietiją. Ir pats Albinas, pasakodamas agentui „Janek" apie savo neseną kelionę į Italiją pasiklausyti garsaus dainininko Benjamino Džilio, leido suprasti neseniai atvykęs į Lietuvą. Ir dar bijantis mieste sutiktą milicininką pavadinti policininku, o vietoje „atsiprašau" – pasakyti angliškai „excuse me". Dar papasakojo apie S. Lozoraitį, kurio politiką, siekiant išlaikyti lietuvišką ideologiją tarp inteligentijos ir studentų, labai palaiko. Supranta, kad dabar nereikia vesti jokios aktyvios kovos su sovietų valdžia. „Na kas būtų čia gero, jei aš dabar užsiimčiau diversijomis ir teroru, aišku, aš greitai žūčiau, bet ne manyje reikalas, – aiškino savo pažiūras Albinas. – Kartu žūtų geriausi žmonės, kurie vertesni negu aš. Aš pažadėjau dirbti ir turiu savo įsitikinimus ir sieksiu savo tikslo, kiek man tai bekainuotų, tačiau ramiai ir protingai"[488]. Nuo ryto iki vakaro skaitydamas spaudą mėgino perprasti čionykštį gyvenimą, nors nerimavo dėl konspiracijos pažeidimo, kad jo draugas Povilas žino jo gyvenamąją vietą ir žlugimo atveju gali būti abu suimti. Ir pats nelabai laikėsi konspiracijos, „Janekui" demonstruodamas savo pistoletą „Walter" ir kartu ieškodamas vietos jam paslėpti. Paaiškinęs, kad šešias kulkas paleis į priešą ir vieną į save (tai vėliau patvirtino ir tardomas – ginklą laikė, kad nepasiduotų gyvas sulaikymo metu[489]). Galiausiai sutiko su pasiūlymu atiduoti pistoletą Povilui[490]. Dar pademonstravo „džiudžitsu" kovos metodus, – kaip išsilaisvinti, kaip nuversti priešininką ir kitus[491].

Laiškai slaptaraščiu

1953 m. lapkričio 12 d. Albinas, susitikęs su Kaziu (spec. agentu „Kalviu"), perdavė jam slaptaraščiu parašytą laišką, kurį reikėjo nusiųsti į Angliją. Šį kartą laiškas „brangiam Kostui" slėpė tekstą apie išsilaipinimą:

[488] 1953 11 17 „Janek"o pranešimas, ten pat, l. 91–93.
[489] 1954 02 09 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 210.
[490] 1953 12 02 „Janeko" pranešimas, LYA, f. K-30, ap.1, b. 195, l. 144–146.
[491] 1954 01 16 „Janeko" pranešimas, ten pat, l. 210.

A. Dukavičiaus-Dukaičio šifro bloknotai

„Brangus Simonai! Grupės vadas palydėjo iki automobilio, kur laukė vairuotojas ir lydintysis. Čia man perdavė slaptažodį ir instrukcijas, kaip elgtis kelionėje ir stotyse. (...) Po 50 minučių buvau stotyje A. (*Joniškyje* – aut.). Išėjęs iš traukinio du kartus šluosčiausi kaktą, o mano naujo lydinčiojo vis nebuvo. Pasirodo, jis kankinosi prie bilietų kasos. Atėjo tik po 3–5 minučių. Tai blogai, ateityje reikia įspėti abi puses, kad būtų punktualios. Bet nieko, priėjo prie manęs, nors ir nematė atpažinimo ženklų. Pasikeitėme slaptažodžiais (...). Stotyje C. (*Kaune* – aut.) paėmėme „Pobedą" ir po penkių minučių buvome namie (...). Buvo malonus susitikimas su Juru (...). Daiktus atidaviau (...). Gyvenu pas savus žmones, pasitikėjimas šimtaprocentinis..."[492].

Nežinia, ar britų žvalgyba nustebo, kad ryšininkas „Albiną" atpažino net nematydamas sutartų ženklų. Gruodžio viduryje iš Londono buvo patvirtinta apie pirmo laiško slaptaraščiu gavimą:

„Vienas gruodis vienas penki. Brangus mūsų Albinai, mes labai džiaugiamės gavę tavo laišką Nr. 1. Jis buvo labai gerai padarytas visais požiūriais, techniškai, aprašytomis detalėmis, pavadinimų užšifravimu. Rašykite mums, pats ir Juras, taip dažnai, kaip jums leidžia saugumo sumetimai, tačiau bandykite kiekvieną kartą siųsti laiškus iš skirtingų vietų. Kiekviena gyvenimo detalė pas jus yra mums įdomi, kas tau gerai žinoma. Aprašyk mums savo įspūdžius gyvenimo pas jus, lyginant jį su

[492] Ten pat, b. 204, l. 48.

gyvenimu čia, ir kokį skirtumą tu iš paviršiaus žiūrint matai. Tu savo laišką užadresavai Keingley, turi būti Keighley, kart. Keighley. Jungiu visų mūsų karštus linkėjimus Kalėdų šventėms. Tavo Simonas“[493].

Albinas išsiuntė naują ir paskutinį laišką „brangiai tetulei“:

„Nr. 2. 5. I. 1954 m.
Brangus Simonai:
Labai sunku viską vaizdžiai nušvieti ir viską sulyginti pagyvenus trumpą laiką. Skirtumas toks yra, tai atrodo kaip dienos su naktimi. Rašau kiek žinau ir mačiau. Ateityje geriausiai duokite objektų aprašyti. Bendras gyvenimas eina pirmyn. Vyksta statyba, plečiamos įmonės. Žmonės kalba, kad žymiai pagerėjo, negu buvo 1947 metais. Pvz., kojinių fabrikas „Cotton“ pirmiau turėjo 8 mašinas, dabar turi 45, iš kurių dirba 38. Dirba 570 žmonių. Pagal planą turėjo pagaminti pusantro milijono kojinių. Kiek žinau, planą išpildė 90 %. Mašinos vokiškos ir kada jas montavo, dirbo vokiečiai iš Rytų Vokietijos. Kojinės kaip vokiečių „Perlon“, savikaina 8,35 rublių (...). Nors viskas ir plečiama, bet prekių būtinų trūksta. Negalima šiuo metu gauti paltų, pirštinių, pamušalo ir kitų priedų (...). Maistas. Yra produktų, bet taip pat ne visuomet galima gauti. Pav.: dešrų, sviesto, mėsos ir kartais duonos. Čia visur spekuliacija (...). Kainos: sviesto 28,60, dešros 18–39, cukraus 8,30, mėsa 12–16, pieno 1 litras 2,5, grietinės 1 kg 14,90, kiaušinių 10 št. 20 rub. (...) Bažnyčios. Kiek žinau, veikia vienuolika. Čia žmonės gausiai lanko. Teko būti Įgulos bažnyčioje Kalėdų naktį, buvo pilna, daug teko pastebėti ir jaunimo. Bažnyčia turi mokėti už elektrą trigubai daugiau negu įmonės ir gyventojai. Uždarbiai žemiausi medicinos personalo, mokytojų ir įstaigų tarnautojų. Ligoninės sesuo gauna 280–450 rub., mokytojas 570–650, fabriko inžinierius 680 rub. Sėkmės šventam darbe. Albinas“[494].

[493] 1953 12 15 radiograma, ten pat, b. 203, l. 50–51.
[494] Ten pat, b. 204, l. 57–60.

Ar tai, kad „gyvenimas eina pirmyn, vyksta statyba, plečiamos įmonės ir žymiai pagerėjo", turėjo sudominti britus? Socialinė ekonominė padėtis Sovietų Sąjungoje buvo svarbus veiksnys, bet tai nebuvo kokia nors slapta informacija. Tačiau tokie laiškai vis tiek nebuvo labai naudingi, juo labiau kad turinys neatitiko buvusio agento „Margio" („Arūno") pasakojimų Londone 1950 metais[495]. Saugumas Albino laišką konfiskavo.

[495] 1951 03 „Gintauto" agentūrinis pranešimas, ten pat, b. 175, l. 11-16

X. ŽVALGYBŲ DVIKOVOS FINALAS

MI6 įtarimai

Jei britų žvalgyba būtų žinojusi apie visus konspiracijos pažeidimus ir MGB klaidas, tai būtų anksčiau perėmusi iniciatyvą ir panaudojusi MGB agentus savo naudai. Vien tik Latvijoje 1952 m. pavasarį padaryta kurioziška klaida. Tvarkant ir fotografuojant atvežtą turtą, prie kiekvieno maišo, lagamino ir portfelio buvo prijungiama kartoninė etiketė su užrašais. Grąžinant daiktus atgal agentams, vieną iš etikečių su užrašu rusų kalba „ekstra" pamiršo pašalinti. Kilusius klausimus pavyko nutildyti, tariamiems pogrindžio dalyviams patvirtinus – jie padarė žymes, kad nebūtų maišomi Estijos, Lietuvos ir Latvijos daiktai[496]. Bet britų žvalgyba jau turėjo savų įtarimų, kad viskas vyksta ne taip, kaip planuojama. Negaunama reali žvalgybinė informacija. Todėl 1953 m. lapkričio 17 d. pareikalavo detalių žinių apie Karmėlavos karinį aerodromą:

> „Mes manome, kad pastaruoju metu Kaune Karmėlavos aerodrome atsirado didesnis skaičius lėktuvų: bombonešių ir naikintuvų. Mums būtų labai svarbu, jeigu jūs mums praneštumėte: 1) ar išties pastaruoju metu buvo pastebėtas lėktuvų padaugėjimas ore, nuo kurio laiko, kiek būtent pastebėta ore, kaip dažnai ir ar jų bazė yra Karmėlavos aerodrome; 2) kas jums žinoma ir ką jūs galėtumėte sužinoti apie Karmėlavos aerodromą: betonuoti ta-

[496] Arhīva lieta „Lursens -S", https://www.historia.lv/dokumenti/arhiva-lieta-lursens-s-lpsr-vdk-operativa-spele-ar-anglu-izlukdienestu-no-1948gada-lidz (Žr.: 2019 01 10).

kai ar ne, apytikslis jų ilgis, kryptis ir nuo kada aerodromas yra daugiau naudojamas. Jūs visada mums galite pranešti šias žinias apie lėktuvus, stebėdami juos skrydžių metu: bombonešiai ar naikintuvai, reaktyviniai ar sraigtiniai, lėktuvo variklių skaičius, sparnų forma, kokiu kampu jie atlenkti atgal (...). Svarbūs ir kiti dalykai: numeriai ant lėktuvų, spalvotos juostos uodegos srityje, iškilimai lėktuvų apačioje, panašūs į burbulus, kurie gali būti radarais ir kt."[497].

Sovietiniame saugume didesnį susirūpinimą sukėlė lapkričio 9 d. radiograma, kuri buvo priimta lapkričio 17 d. – iš Londono atsiųsta labai aiški užduotis surinkti karinio pobūdžio žvalgybinę informaciją:

„Vienas šeši. Lapkritis devyni. Čia spėjama, kad galimas dalykas, jog paskutiniu laiku Kaune Karmėlavos aerodrome galėjo pasirodyti nemažas skaičius lėktuvų, bombonešių ir naikintuvų. Mums būtų svarbu, jei galėtumėt mums pranešti, pirma, ar tikrai paskutiniu metu Kaune buvo pastebėta padaugėjus lėktuvų ore? Ir kaip dažnai, ir ar jų bazė yra Karmėlava. Antra, kas jums žinoma ir ką jūs galėtumėt sužinoti apie Karmėlavos aerodromą, bėgimo takus, cementiniai ar ne, jų apytikris ilgis, kryptis ir nuo kada aerodromas plačiau naudojamas. Tąsa seka.

Vienas septyni. Lapkritis devyni. Tąsa.

Visada jūs galite pranešti apie tuos lėktuvus, stebint juos ore ar aerodromo kaimynystėje, būtent bombonešiai ar naikintuvai, sprausmeniniai (*reaktyviniai* – aut.) ar propeleriniai, motorų skaičius lėktuve, sparnų forma. Pav., ar sparnai yra ir kokiu kampu lenkti į užpakalį, arba jie eina tiesiai į šonus nuo kamieno, arba viso lėktuvo forma yra trikampis. Taip pat lėktuvo uodegos forma, ar turi kuro tankus sparnuose. Kiti ypatumai taip pat svarbūs, numeriai lėktuvų priešaky, spalvų juostos lėktuvų galų vairuose, išsikišimas lėktuvo apačioje tarytum pūslės, kurie gali būti radaro įrengimai, ir pan. Tąsa seka.

[497] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 209, l. 102.

Vienas aštuoni lapkritis devyni. Tąsa.

Atsakykite mums radijo keliu galimai trumpiau ir pasiųskite laiškais. Bandydami parūpinti reikalingą informaciją jokiu būdu nestatykite savęs į pavojų. Neklauskite asmenų, kuriais visiškai nepasitikite ir patys neikite prie aerodromų. Jūsų bičiulis taip pat neturi imtis nieko ir neturi pats eiti prie aerodromo, jei tas patraukia dėmesį ar sudaro pavojų. Pasitark su Albinu, kuris žino, kas reikalaujama. Panašių informacijų norėtume turėti apie Šiaulių aerodromą tarp Zoknių ir Šilėnų, ir lėktuvus Šiauliuose. Tačiau nei pats, nei Albinas nevykite į Šiaulius, jei tas sudaro jums kokį pavojų. Simonas"[498].

Į Maskvą operacijos kuratoriui Charitonovui siunčiama telegrama, prašant parengti karinio pobūdžio dezinformaciją ir taip sustiprinti britų pasitikėjimą radistais. Tačiau karinės dezinformacijos parengimui reikėjo laiko, o pagal klausimų pobūdį buvo aišku, jog britai turi ir tikrų žinių apie karinius aerodromus.

Prieš radistų susitikimą aptarti gautos radiogramos buvo duota užduotis agentui „Kalviui"[499] – perimti iniciatyvą, kad Albinas jokiu būdu nerinktų karinės žvalgybinės informacijos, nes jis, kaip trejus metus gyvenantis Kaune, anglams pasistengs atsakyti pats. O Albino pagrindinė užduotis – aiškintis čia gyvenimo sąlygas, gerai parengti legendą ir, gavus dokumentus, užsiregistruoti bute pas Stasį. Jo atvežti daiktai, skirti Kudirkai, bus perduoti, kai bus gautas britų nurodymas. Albino akivaizdoje dar turėjo sudeginti dokumentams padarytas nereikalingas nuotraukas ir fotojuostą, kad patvirtintų konspiracijos taisyklių laikymąsi[500]. „Kalvis" užduotį įvykdė tiksliai. Tačiau pasirodė, kad Albinas ir taip buvo britų instruktuotas apie karinės žvalgybinės informacijos rinkimą.

Buvo įrašytas Albino (vadinto sekimo objektu „Chimik") ir MGB agento, vadinto objektu „Povilas" (P. Janicko), pokalbis aptariant gautą užduotį lapkričio 21 d.:

[498] 1953 11 09 radiogramos Nr. 16-18, ten pat, b. 203, l. 36-38.
[499] http://www.kgbveikla.lt/lt/agenturos-bylu-reg-zurnalas/agent/1667/janickas-povilas-s-jono (Žr. 2018 12 28).
[500] 1953 11 užduotis agentui „Kalvis", ten pat, b. 195, l.99-100.

„Povilas: Kokių dar jie duomenų reikalauja apie reaktyvinį lėktuvą?

Chimik: Lėktuvo ilgis, kokie sparnai, kokia uodega, kaip veikia variklis, kaip orą įtraukia turbinos. Paskui – kokie ženklai, numeris.

P.: Ginkluotė?

Ch.: Taip. Kaip greitai pakyla. Kaip greitai pavojaus atveju formuojasi ir kaip greitai kyla. Kokiu kampu skrenda.

P.: Tai bus sunku pamatyti.

Ch.: Paskui apie aerodromus. Kiek nusileidimo aikštelių ir kam jos skirtos. Koks atstumas tarp lempų ir kiek yra šių lempų ant stulpų. Kokie yra įrenginiai, pastatai ir kaip pristatoma visa amunicija į aerodromą, automobilių transportu ar geležinkeliu..."[501]

A. Dukaitis išsilaipino su moderniu radijo siųstuvu (30x25x8 cm) su visais priedais, 20 tūkst. rublių, trimis rankiniais laikrodžiais, su Aniceto Plungės pasu. Tačiau vėliau tardomas prašė protokole įrašyti, kad mokėsi anglų žvalgybos mokykloje, tačiau į Lietuvą atvyko ne pagal anglų žvalgybos užduotį, o pagal lietuvių rezistencijos užduotį[502]. Nes lietuvių rezistencijos atstovai Londone reikalavo pirmiausia vykdyti jų užduotis, o paskui, jei bus galimybė, anglų žvalgybos. Anicetui buvo duota užduotis rinkti žinias apie naujausius sovietinius lėktuvus, tokius kaip naikintuvas MIG-15. Būtent šis lėktuvas suvaidino lemiamą vaidmenį Korėjos karo metu 1950–1953 m. kovojant su amerikiečių bombonešiais B-52. Dar iki permetimo A. Dukaitis-Dukavičius buvo informuotas apie 1953 m. rugsėjo 21 d. Šiaurės Korėjos oro pajėgų piloto No Kum-sok pabėgimą su MIG-15 į Kimpo oro bazę Pietų Korėjoje, kur pateko į JAV kariškių rankas[503]. Panašu, kad britai norėjo informacijos apie naujausias šio lėktuvo modifikacijas tiesiai iš Sovietų Sąjungos. Ir ne tik. A. Dukaitis prieš permetimą kelis mėnesius studi-

[501] 1953 12 07 išrašas iš įrašo Nr. 116, ten pat, l. 60.

[502] 1954 01 19 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 52.

[503] The MiG-15's role during the Korean War, https://migflug.com/jetflights/the-mig-15s-role-during-the-korean-war/ (žr. 2018 12 26).

MIG-15

javo klausimyną apie tai, kokias karinio pobūdžio žinias reikia rinkti: apie karinius dalinius, jų ginkluotę, dislokacijos vietos, kokie tankai, kur yra radarai, kur dislokuota artilerija, kokie statomi geležinkeliai ir plentai[504] ir t. t.

KGB nebuvo pasiruošusi tokiam įvykių posūkiui. Karinio dezinformavimo žinių parengimui reikėjo daug daugiau laiko, tad buvo nuspręsta A. Dukavičių-Dukaitį paprasčiausiai suimti. Juo labiau kad jis pats mėgino palaikyti tiesioginį ryšį, siųsdamas slaptaraščiu parašytą laišką. KGB pavyko šį laišką perimti. Radijo žaidimą nutarta nutraukti ir tuo duoti britams suprasti, jog agentai žlugo dėl jiems duoto įsakymo rinkti žvalgybinę informaciją. Taip tikėtasi sumažinti ir kitų menamų britų žvalgų aktyvumą bei atgrasyti britus nuo žvalgybinės informacijos rinkimo.

„Albino" šifru ir sutartais ženklais KGB jau disponavo, tad galėjo jo vardu surašyti bet kokią radiogramą. 1954 m. sausio 15 d. buvo perduotos radiogramos, kad „Jūraitis" ir „Albinas" artimiausiu laiku pradės rinkti informaciją apie Kauno ir Šiaulių karinius aerodromus. Sausio 18 d. „Albinas" buvo suimtas...

Norint dar labiau užšifruoti, per kitą radijo žaidimą buvo perduota kita radiograma: „Pagal gandus, netoli Šiaulių aerodromo jo apsauga nukovė du lietuvių patriotus, tariamai išmestus su parašiutais iš amerikietiško lėktuvo. Sako, kad norėjo patekti į aerodromą ir nufotografuoti ten esančius lėktuvus"[505].

[504] 1954 01 27 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 124–125.

[505] Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 209, l. 103.

Lapkričio 27 d. P. Janickas-Juras įteikia Albinui pasą Jono Gudaičio vardu. Tačiau sumokėjus penkis tūkstančius rublių tariamam gamintojui, pasą atnešė su aiškiais defektais. Saugume nežinojo, kad Albinas, būdamas užsienyje, išstudijavo daugiau kaip tūkstantį padirbtų sovietinių pasų ir gerai žinojo jų ypatybes. Pasiėmęs buto šeimininkų pasus ilgai juos lygino su savuoju ir liko labai nepatenkintas[506]. Po dviejų savaičių pasirodęs Juras jau turėjo visus saugumo parengtus atsakymus į abejones ir pasiruošęs galutinai palikti Albiną be ginklo.

Agento „Kalvio" perduota Saugumui Aniceto Dukaičio nuotrauka

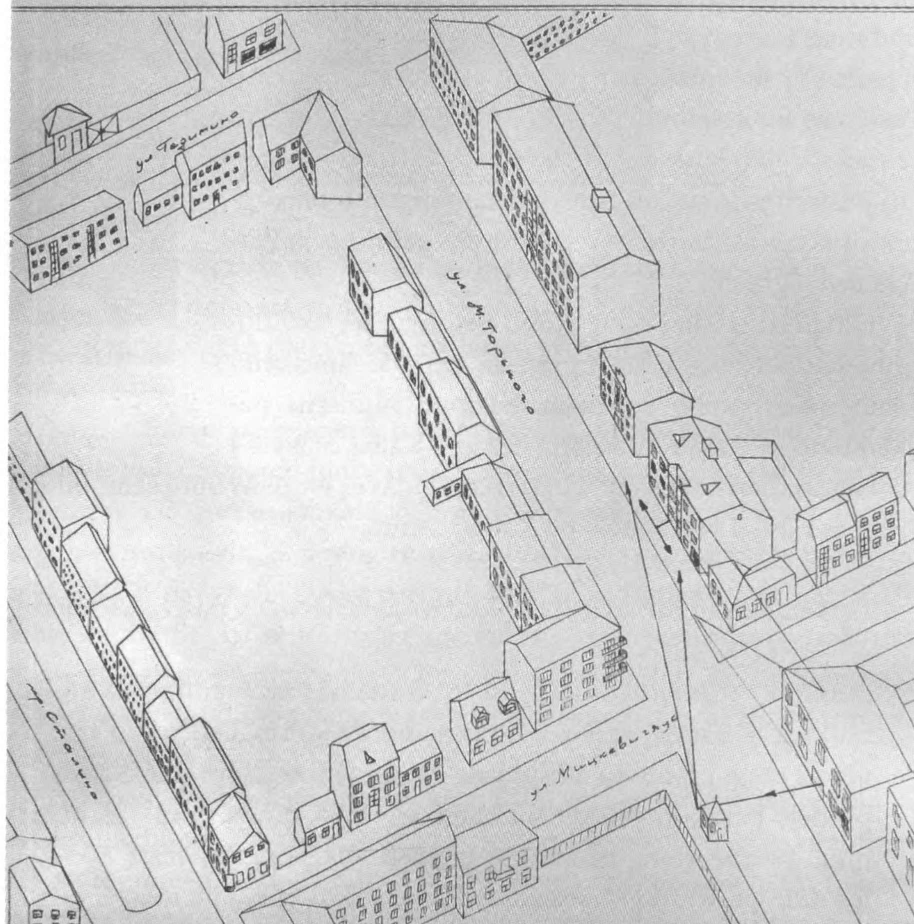
Saugumo sekliai daug vargo neturėjo. Jei tik nuomininkas susiruoštų išeiti į miestą, po jo išėjimo buto šeimininkas turėjo specialiu telefono numeriu paskambinti ir pasakyti sutartą frazę: „Kalba Stasys. Į darbą šiandien neateisiu"[507]. Dažnai išeidavęs lydimas buto šeimininko, Albinas ramiai vaikštinėjo po Kauno centrą.

1954 m. sausio 2 d. sekliai užfiksavo vieną ilgiausių pasivaikščiojimų:

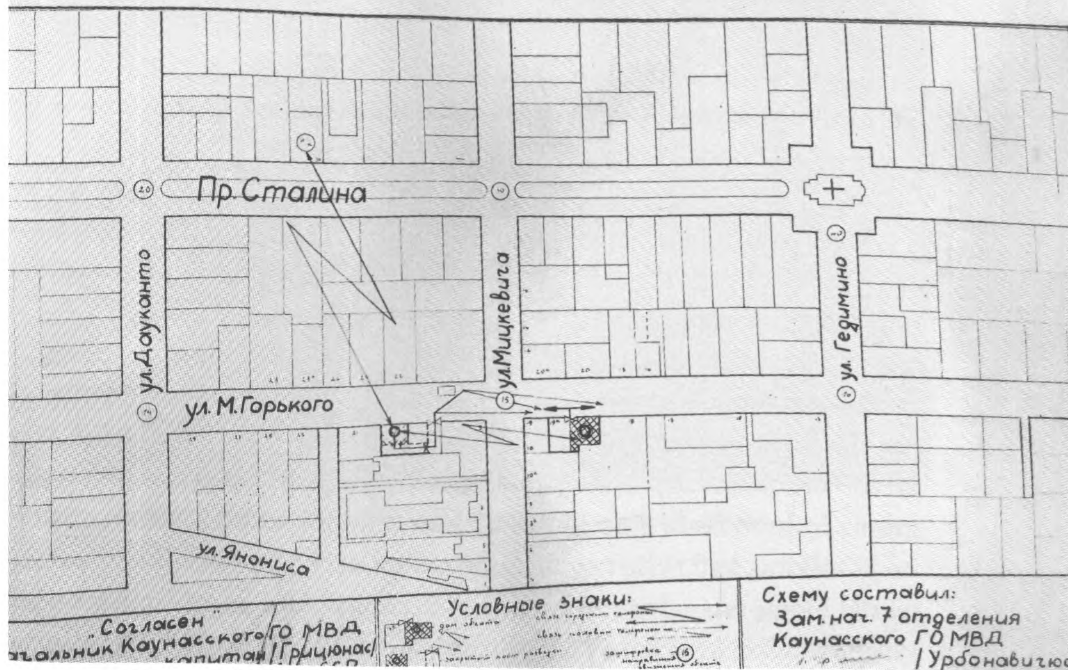
> „Chimik" (*Chemikas* – aut.) 20.25, vesdamas už grandinėlės šuniuką ir 4–5 metų vaiką, išėjo iš namo ir Gorkio, Daukanto gatvėmis atėjo į Janonio aikštę prie naujametinės eglės, kur kažką pradėjo pasakoti vaikui. Tuo metu ėjo milicininkų grupė, „Chimik" paėmė vaiką už rankos ir pasitraukė į neapšviestą aikštės dalį, pastovėjo stebėdamas milicininkus ir kai jie išėjo – vėl sugrįžo prie eglės. Pastovėjęs 15–20 min. prie eglės, „Chimik" su vaiku ir šuniu tuo pačiu maršrutu Daukanto, Gorkio gatvėmis 20.50 grįžo namo. 21.50 „Chimik", „Jonas" ir „Kazė" išėjo iš namo ir šnekučiuodamiesi Gorkio, Mickevičiaus gatvėmis, Stalino pr. 35 atėjo iki „Tulpės" kavinės. Kadangi kavinėje buvo mažai lankytojų, joje stebėjimas nebuvo vykdomas. 23.50 „Chimik", „Jonas" ir „Kazė" neblaivūs išėjo iš „Tulpės" kavinės ir

[506] 1953 12 02 „Janeko" pranešimas, ten pat, b. 195, l. 146.

[507] 1953 10 15 užduotis agentui „Janek", ten pat, b. 193, l. 193.

A. Dukavičiaus-Dukaičio sekimui parengta Kauno Kęstučio g. kvartalo schema

A. Dukavičiaus-Dukaičio sekimo schema Kaune

svyruodami Stalino pr. pasiekė „Metropolio" restoraną. (...) Restorane sėdėjo pusantros valandos gerdami ir užkandžiaudami, taip pat šokdami..."[508].

Atsiųsta S. Žakevičiaus radiograma jo jau nebepasiekė...

„Du nulis sausis keturi.
Saugumui ir techniškam veiksmingumui pagerinti mes siūlome tau, kai tik tas tau bus patogu, pradėti naudoti naują bevielio ryšio planą pavadintą „Ragas", kart. „Ragas". Kai jau būsi padaręs du kontaktus pagal naują planą, kuriuos pats laikytum patenkinamais, pranešk tai mums telegrama, pasiųsta nauju planu. Kol mes negausime tokios telegramos, mes klausysime tave pagal abudu planus ir siųsime tau transliacijas pagal seną

[508] 1954 01 02 operatyvinio sekimo suvestinė, ten pat, b. 195, l. 190.

planą, bet gavę anksčiau minėtą telegramą, pasiųstą nauju planu, mes toliau klausysime tave ir siųsime tau transliacijas tik pagal naują planą. Jungiu mūsų visų ir savo asmenišką ypač jums širdingiausius linkėjimus naujiems metams, – tau, Albinui ir mūsų bendro reikalo bičiuliams. Simonas"[509].

Maskva ir toliau tempė laiką. SSRS MVD 4-oji valdyba nesankcionavo nei lapkričio 27, nei gruodžio 14 ir 26 radiogramų projektų, nei laiško slaptaraščiu projekto. Albino atnešamos perdavimui telegramos taip ir liko neišsiųstos, kuriomis jis pranešė apie jam daromus ir padarytus dokumentus, padarytą registraciją su nauju pasu, siūlymą jam siųsti radiogramas užšifruotas tik jo kodu. Britų sausio 4-osios radiograma buvo vertinama kaip švelnus siūlymas P. Janickui-Jurui atsiųsti radiogramą ir duoti žinių apie gautas užduotis. Iki tol susitikimuose su Albinu jis aiškino, kad ryšio negali užmegzti tai dėl konspiracijos sumetimų, tai dėl blogų oro sąlygų. Albinas net užsiminė, kad jis galėtų užmegzti ryšį panaudodamas savo radijo siųstuvą. Tą patį galėjo pasiūlyti ir britų žvalgyba artimiausiose radiogramose[510]. Tačiau toks įvykių posūkis nei Vilniuje, nei Maskvoje nebuvo pageidaujamas. Nuspręsta, kad Albino veikla yra pernelyg aktyvi ir pavojinga, jis jau savarankiškai išeidavo į Kauno centrą, tad parengta jo sulaikymo operacija. 1954 m. sausio 9 d. Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministras gen. plk. S. Kruglovas patvirtino radijo žaidimo „Les" nutraukimo planą. SSRS MVD ministro pavaduotojas K. Lunevas dar pabrėžė, kad suimant „Albiną" svarbu neleisti jam įvykdyti savižudybės, o tardant atsargiai sužinoti, kaip britai vertino savo agentų veiklą (kurie buvo panaudojami kontržvalgybinėse operacijose)[511].

Sausio 13 d. leista agentui „Kalviui" perduoti saugume parengtas ir abiejų radistų šifrais užšifruotas radiogramas:

„Trylika. Sausis dvylika. Jūsų telegramas iki 20 imtinai gavau. Rusų aviacijos sustiprėjimo Kauno rajone nepastebėjau. Prade-

[509] 1954 01 04 radiograma Nr. 20, ten pat, b. 203, l. 69–70.
[510] 1954 01 20 pažyma, ten pat, l. 62–63.
[511] 1954 01 11 K. Lunevo raštas LSSR MVD ministrui K. Liaudžiui, ten pat, b. 195, l.193.

Kaunas, Kęstučio 31-2. Namas, kuriame buvo slapta sulaikytas MI6 apmokytas radistas A. Dukavičius-Dukaitis

dame rinkti detalią informaciją pagal visus paliestus klausimus. Dėkoju už sveikinimus. Seka Albino telegrama.

Du du vienas gruodis. Nolis. Brangus Simonai, dėkoju už telegramą ir sveikinimus ir jungiu savus. Pradedu judėti. Artimiausiu laiku pradėsime rinkti smulkias žinias apie Karmėlavos aerodromą. Po to vyksime į Šiaulius. Suradau tinkamą vietą darbui. Greitu laiku pradėsiu dirbti savistoviai. Linksmų švenčių visiems"[512].

Tačiau tai tebuvo jau likvidavimo operacijos priedanga. Niekas nesiruošė siųsti karinės dezinformacijos, nors jau buvo parengtas projektas apie „reaktyvinius lėktuvus, panašius į kregždutę, su sparnais 70–80 laipsnių kampu į lėktuvo korpusą"[513]. Norėta pademonstruoti, kad agentų žlugimą nulėmė ši žvalgybinė užduotis. Taip siekta sumažinti britų žvalgybos agentūros aktyvumą Sovietų Sąjungoje ir pagal kitus radijo žaidimus. Pagal visus šaltinius numatomo naujo desanto 1954 m. balandžio mėn. jau nebelaukta.

[512] 1954 01 15 pažyma ir radiogramos tekstas, ten pat, b. 203, l. 74, 75, 112.

[513] Laiško projektas, ten pat, b. 203, l. 79.

1954 m. sausio 17 d. A. Dukavičius-Albinas-Jonas Gudaitis buvo sulaikytas. Tam, kad per kitus šaltinius britai gautų informaciją apie Jūraičio ir Albino „žūtį" renkant karinę žvalgybinę informaciją, kitame radijo žaidime „Kondor" buvo išsiųsta Šilaičio-Edmundo radiograma: „Pagal gandus, šalia Šiaulių aerodromo sargyba nukovė du lietuvių patriotus, kurie lyg ir buvo numesti iš amerikiečių lėktuvo. Kalba, kad jie mėgino patekti į aerodromą ir nufotografuoti ten esančius lėktuvus. Jeigu ši informacija tikra, tai belieka tik stebėtis VLIK'o kvailyste, kuris tokiais neapgalvotais veiksmais pasmerkia lietuvių patriotus tikrai žūčiai"[514].

Migdomieji konjako taurėje

A. Dukavičiaus sulaikymo išvakarėse buvo patvirtintas detalus planas. Siekiant, kad Albinas negalėtų panaudoti ginklo ir nusižudyti, agentai „Janek" ir „Tereza" buvo apdovanoti 1 000 rublių ir aprūpinti „operatyvine technika". Saugumo žargonas slėpė specialiųjų preparatų panaudojimą. Agentams buvo įteiktos dvi kapsulės su specialiu skysčiu, kurias turėjo įmaišyti į konjaką. Pagal užduotį reikėjo pasiūlyti išgerti algos gavimo proga ir nupirkti konjako ir alaus. Į konjako taurelę, kuomet Albinas atsitrauktų nuo stalo, įpilti mažosios kapsulės turinį. Jos poveikis prasidės po 15–20 min., o užmigs po valandos. Jei mažosios kapsulės poveikis nebus pakankamas, į alų slapta įpilti iš didesnės kapsulės vieną ar dvi dozes. Alkoholio su specialiu preparatu pavartojęs Albinas turėjo pasijusti stipriai apsvaigęs ir užmigti čia pat prie stalo. Operacijos eigą turėjo kontroliuoti ir per pasiklausymo aparatūrą. Albinui įtarus jam kažką įtartino įpylus ar panaudojus ginklą, pagal gautą signalą saugumiečiai turėjo įsiveržti į butą Gorkio g. (dab. Kęstučio) 19a-2.

Jei viskas klostytųsi sėkmingai ir Albinas užmigtų, praėjus pusvalandžiui stipriai jį papurčius ir įsitikinus, kad tikrai miega, „Tereza" turėjo skambinti tel. 21-17 ir pasakyti: „Tai tarpmiestinė?" (*tarpmiestinio telefono ryšio stotis* – aut.). Gavus atsakymą: „Taip, tarpmiestinė", turėjo pasakyti „Norėčiau užsisakyti Liepoją". Atsakys: „linija sugadinta" ir

514 Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, b. 209, l. 104; 1954 01 09 radijo žaidimo „Les" nutraukimo planas, ten pat, b. 195, l. 197.

Подлежит возврату.

Сов. секретно.
Экз. № I

СПРАВКА

ДУКАВИЧЮС - ДУКАЙТИС Аницетас сын Пятраса до своего ареста знал, что его местонахождение известно, только Яницкас Повилас и хозяину квартиры Исакович Стасис, которые нами были подставлены ему в целях обезвреживания его шпионской деятельности, и в связи с этим арест его мог расшифровать перед ним этих лиц.

В связи с тем, что в момент ареста ДУКАВИЧЮС-ДУКАЙТИС находился в бесчувственном состоянии, в результате выпитого им большого количества спиртных напитков, нами составлен протокол, якобы, он в ночь на 17 января 1954 года задержан работниками милиции на улице города Каунаса с пистолетом, в целях зашифровки нашей агентуры, так как мероприятия по ~~обезвреживанию агентуры английской разведки, забрасываемой~~ по этому каналу в СССР продолжается.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ КОМИТЕТА
ГОСБЕЗОПАСНОСТИ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ
ЛИТОВСКОЙ ССР - ПОЛКОВНИК- Мартавичус
(МАРТАВИЧУС).

"13" апреля 1954 года.

Dukavičiaus suėmimo užšifravimas

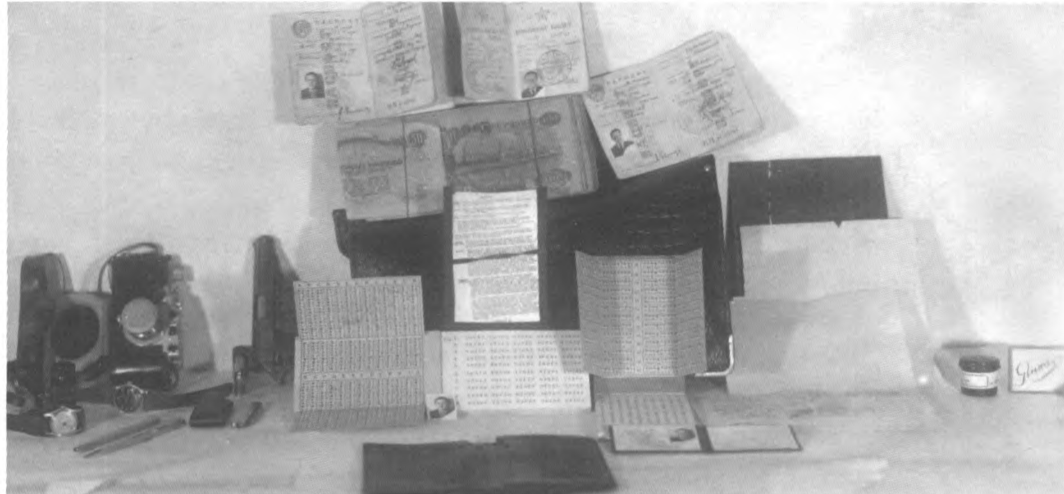
A. Dukavičiaus-Dukaičio pistoletas

po trijų minučių agentai turėjo atidaryti lauko duris[515]. Majoras Zubavlenko, gavęs sutartą ženklą, su sulaikymo grupe iš sekimo posto įeina į butą ir „nuginkluoja" miegantį „Albiną". Po šito surengiama krata, surenkami šifro bloknotai, slaptaraščio priemonės ir kiti daiktai, kuriuos slėpė nišoje virš vonios. Lydimas trijų saugumiečių, kartu su surastais daiktais nugabenamas į MVD Kauno skyrių, kur perrengiamas iš anksto nupirktais drabužiais ir surakinamas antrankiais. Net ir panaudojus migdomuosius, vis tiek namą turėjo blokuoti penkiolikos saugumiečių grupė, jei Albinas visgi atsigautų ir mėgintų pabėgti.

Siekiant nuslėpti agentų „Janek" ir „Tereza" vaidmenį sulaikymo operacijoje, reikėjo pateikti „Albinui" legendą, kad jis apgirtęs išėjo į gatvę, priekabiavo prie praeivės ir buvo sulaikytas milicijos. Tam dar reikėjo sudaryti fiktyvų milicijos sulaikymo ir kratos protokolą, o buto kratos datą protokole nurodyti sausio 18 d.[516]. Suėmimo operacija pavyko pagal planą: 23 val. pradėtos suplanuotos išgertuvės su spec. priemonių panaudojimu baigėsi 1 val. nakties „Albino" sulaikymu. Tačiau ne viskas klostėsi pagal planą. Jau vėliau, pradėjus tardyti, A. Dukaitis netikėtai pareiškė, kad jo sulaikymas gatvėje su ginklu – yra saugumo legenda. Specialaus preparato poveikis jam buvo per silpnas ir jis prisiminė savo suėmimą bute. Užšifruoti agentų nepavy-

[515] 1954 01 16 užduotis agentams, ten pat, b. 195, l. 203–204.

[516] 1954 04 08 mjr. Simoniano raštas LSSR KGB pirmininkui K. Liaudžiui, ten pat, l. 269–270.

Paimti A. Dukavičiaus-Dukaičio daiktai

ko[517]. A. Dukavičiaus antrą „Walter" pistoletą surado tik po poros mėnesių jo nuomoto buto vonios ventiliacijoje[518]. Kaip prisiminė Čelsio mokyklos kursantas: „Ir atbudau Vilniuj, perrengtas, kameroj, rankos mano buvo surakintos, ir prie manęs sėdėjo toj kameroj kresnas vyrukas – kad nebandyk maždaug (...). Pasakė saugumiečiai: „Na, žiūrėk, kad nebandytum veikti prieš Tarybų Sąjungą, nes čekistai yra chitra organizacija...".

Nepaisant A. Dukaičio prieštaravimų, į bylą vis tiek buvo įsegti suklastoti sulaikymo ir kratos protokolai, siekiant užšifruoti specialią suėmimo operaciją[519]. Taip kratos metu buvo surasti šifravimo bloknotai, radijo seansų planas ir instrukcija, 20 tūkst. rublių, slaptaraščio priemonės (kopijavimo popieriaus lapai su bismuto druska ir cinko druska savo sudėtyje), tačiau protokolo data buvo suklastota. Kaip ir pačios kratos atlikimas Gorkio g. (dab. Kęstučio g.) 19a-2, pakvietus liudininkais kaimynus.

Sulaikymo protokole įrašyta – „sulaikytas Stalino pr. (dab. Laisvės al.) „už viešosios tvarkos pažeidimą – priekabiavo prie praeivių, keikėsi, grasino sumušti. Buvo stipriai išgėręs". Sulaikytas su pistoletu „Walter" ir pilna apkaba[520]. Tačiau ir „sulaikęs" milicininkas Kovriginas, ir sulaikymo aplinkybės buvo išgalvotos. Taip pridengtas MVD

[517] 1954 01 raštas, ten pat, l.194.

[518] 1954 03 28 kratos protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3 stebėjimo byla, l. 65; ten pat, b. 34092/3, t.1, l. 18.

[519] A. Dukavičiaus-Dukaičio stebėjimo byla Nr. 34092/3, ten pat, l. 4–6.

[520] 1954 01 17 sulaikymo protokolas, ten pat, l. 7; ten pat, b. 34092/3, t. 1, l. 6.

4-osios valdybos specialaus skyriaus vestos agentūrinės bylos Nr. 14 „Les" realizavimas.

Agentas „Kalvis" toliau priiminėjo radiogramas. Vasario 8 d. buvo priimtos dvi Simono radiogramos:

> „Du du vasaris aštuoni. Mums labai įdomu žinoti, ryškiau pastebėti tolesni sovietinio režimo pasikeitimai po Stalino mirties ir Berijos nuteisimo. Aprašykite tai savo laiškuose. Seka telegr. Albinui. Simonas.
>
> Du vasaris aštuoni. Dar neturime sudarę galutinių planų dėl mūsų tolesnių veiksmų artimiausioje ateityje, bet mums reikalinga žinoti, ar tu jau esi kalbėjęs su Juru, kaip jis pats norėtų ir kokia buvo jo reakcija, ar jis suspėtų tau viską perduoti ir būti pasiruošęs išimtas ir kuriuo laiku. Simonas".

Londone turėjo nustebti, kai Juras niekaip nesureagavo į 1953 metais siųstą užuominą jį išvežti iš Lietuvos. Permetant agentus su jais buvo apie tai kalbamasi, žadama esant reikalui ir galimybėms juos išvežti. Į Lietuvą atsiųstas A. Dukavičius-Albinas taip pat turėjo užduotį apie tai pakalbėti su P. Janicku-Juru. Tačiau pastarasis nerodė jokio susidomėjimo tokiu siūlymu ir atsisakė, sakydamas, jog gal ir norėtų sugrįžti, tačiau priprato prie tokio sunkaus darbo ir Anglijoje nežinotų ką daryti, nes „aukščiau visko yra šis darbas, o ne asmeninis gyvenimas"[521]. O turėdamas pinigų jis gali ilsėtis ir Kryme ar Kaukaze. Tačiau naujas britų priminimas apie grąžinimą galėjo reikšti tik dar vieną – paskutinį patikrinimą, ar šis ryšio kanalas nėra kontroliuojamas. Ilgas tylėjimas, menkavertės informacijos siuntimas tik skatino tokius įtarimus. O juk išvykstant iš Anglijos jis gavo nurodymą radijo siųstuvu naudotis tik esant būtinybei ir ne rečiau kaip kartą per mėnesį, o informaciją kelis kartus per mėnesį siųsti slaptaraščiu rašytais laiškais. Tačiau sovietinio saugumo nepasirengimas ir nesugebėjimas toliau tęsti klaidinimo operaciją, kelis mėnesius laukiant sankcijų iš Maskvos, viską nutraukė.

[521] 1953 11 14 „Kalvio" pranešimas, LYA, f. K-30, ap.1, b. 195, l. 107.

1954 m. vasario 15 d. S. Žakevičius atsiuntė paskutinę radiogramą, kurią pasirašė savo kitu slapyvardžiu – Butautas:

„Du trys vasaris vienas penki. Brangus Jurai, Albinai ir visi mūsų bendro reikalo bičiuliai tėvynėje. Lietuvos nepriklausomybės šventės Vasario šešioliktosios proga priimkite karščiausius sveikinimus ir linkėjimus iš mūsų bičiulių užsienyje ir iš manęs asmeniškai. Jūsų Butautas"[522].

Tai buvo paskutinė gauta radiograma. Iš britų žvalgybos pusės nebuvo užuominų, kad jie suprato KGB likvidavus jų ryšio kanalus. Tokiomis sveikinimo telegramomis tik buvo duodama suprasti, kad durys atviros tolimesniam radijo žaidimui.

Tuo pačiu metu Latvijoje veikusiam agentui Stanislavui Kreicui – „Lists"[523] 1953 m. gegužės mėn. buvo nusiųsta labai konkreti užduotis – „paimkite vieną litrą tekančio vandens rajone tarp Dolmatovo ir Šadrinsko nuo Isetės upės, nuvežkite jį į Rygą ir palaukite tolesnių nurodymų" (pagal kitus šaltinius reikėjo gauti Sibire tekančios Tobolo upės vandens mėginį), siekiant nustatyti, ar nėra ten sumontuoto branduolinio reaktoriaus. KGB nurodymu agentas pakišo britams Maskvos laboratorijoje apdorotą radioaktyvų vandenį. Bet šįkart gerokai persistengė. Vasario 2 d. pranešta, kad užduotis įvykdyta ir butelis kartu su Janiu Pilsetnieku-Hugo (anksčiau jis buvo permestas kartu su A. Peštatu) pavasarį jau pasiekė Klose's laivo denį[524].

Anicetas Dukavičius-Dukaitis g. 1926 01 05 Čelkių k., Baisogalos vlsč., Kėdainių aps. (dab. Radviliškio raj.). Kilęs iš Lietuvos kario savanorio šeimos (tėvas 1945 m. nuteistas 10 metų ir įkalintas lageryje). Mokėsi Čelkių pradinėje mokykloje iki 1938 m. ir vėliau – Pakalniškių m-kloje. Turėjo Čelkių kaime gyvenančius tris jaunesnius brolius (Bronių, Vytautą bei Petrą Dukaičius).

[522] 1954 02 15 radiograma, ten pat, b. 203, l. 139.
[523] Zigmārs Turčinskis, Katoļu baznīca un čekas operācija „Lursen-S", http://www.la.lv/katolu-baznica-un-cekas-operacija-lursen-s-kas-palicis-neizstastits (Žr.: 2019 01 10)
[524] Bower T. Raudonasis voratinklis, p.249; Arhīva lieta „Lursens -S", https://www.historia.lv/dokumenti/arhiva-lieta-lursens-s-lpsr-vdk-operativa-spele-ar-anglu-izlukdienestu-no-1948gada-lidz (Žr.: 2019 01 10).

A. Dukavičius-Dukaitis

1940–1943 m. mokėsi Panevėžio amatų mokykloje Kranto g. automechaniku. 1944 m. balandžio–gegužės mėn. tarnavo Plechavičiaus Vietinės rinktinės 301 batalione. Armijos Krajovos buvo paimtas į nelaisvę mūšyje ties Mūrine Ašmena. 1944–1945 m. mobilizuotas į vokiečių kariuomenės aviacijos dalinius, pagalbiniams darbams prie aerodromų. Atsidūrė Liubeke, kur pateko į britų kariuomenės nelaisvę. Iš belaisvių lagerio pabėjo į Hafkrugą, o vėliau – į Ventorfą ir galiausiai į Špakenbergo perkeltųjų asmenų stovyklą. Ten gyveno 1945–1947 m. Nuo 1947 gyveno Anglijoje, dirbo Čičesterio apylinkėse žemės ūkio darbus. 1950 01–1951 03 dirbo Londono transporto kompanijoje. 1951–1953 m. mokėsi britų žvalgybos mokykloje, 1953 10 18 permestas į Lietuvą. 1954 01 18 suimtas ir nuteistas mirties bausme, kuri buvo pakeista 20 metų laisvės atėmimo bausme. Į Lietuvą sugrįžo 8-ame dešimtmetyje ir gyveno iki mirties Radviliškyje. Jo liudijimas yra 2006 m. dokumentiniame filme „Užmirštas desantas".

Jį lankė ir pats LSSR vidaus reikalų ministras K. Liaudis ir jo pavaduotojas. Bet jų pavadintas „šnipu" A. Dukaitis įsižeidė[525]: „šnipu aš

[525] 1954 03 09 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 2, l. 1.

savęs nelaikiau ir nelaikau, anglų žvalgybos mokykloje mokiausi tik todėl, kad norėjau pasiruošti būsimam pogrindiniam antisovietiniam darbui Lietuvoje, nes žinojau (...), kad Lietuva yra rusų okupuota ir aš laikiau pareiga kovoti už jos išėjimą iš SSRS sudėties"[526]. Tai buvo drąsus pareiškimas tardytojams, galėjęs nulemti jo ateitį. Tačiau jis vis dar buvo reikalingas gyvas. Tebevykstant kitiems radijo žaidimams iškildavo klausimų, į kuriuos galėjo atsakyti tik jis. Kai britai atsiuntė Estijoje veikusiam „Albertui" (išlaipintam kartu su A. Dukaičiu) klausimą: „Ar galima parduoti Londone likusį jo motociklą, nes jis rūdija", KGB susirūpinta, kad tai kontrolinis klausimas. Iš Lietuvos turėjo patikslinti, ar „Albertas" turėjo motociklą[527]. Be to, gerokai pavėluotai KGB susirūpino 1953 m. nutrauktų radijo žaidimų priedangos legendomis. Pagrindinė legenda buvo dezinformacinė: J. Lukša-Skirmantas kaltas, kad skelbė žinias apie BDPS kaip saugumo organizaciją. O tariamai pakrikę ir demoralizuoti LLKS vadovai pradėjo bendradarbiauti su MGB bei būtent todėl prasidėjo BDPS „sutriuškinimas". „BDPS prezidiumo" pirmininkas Dramblys (MGB agentas Margis) staiga sunkiai susirgo ir su miokardo infarkto diagnoze guli Kauno universitetinėje klinikoje (tai buvo tiesa, nors V. Augustaitis-Dramblys-Margis mirė po ketverių metų, 54-ių metų amžiaus, kamuojamas širdies nepakankamumo ir kepenų cirozės[528], prie ko prisidėjo ir lagerio kalinio, ir dvigubas agento gyvenimas). Tokiomis sąlygomis, kuomet „BDPS periferinės kuopelės sutriuškintos, suiro „prezidiumo" vidiniai ryšiai, partizaninis judėjimas visiškai likviduotas ir LLKS nebeegzistuoja, likę „BDPS prezidiumo" vadovai nusprendė atkurti ryšį slaptaraščiu grįžus iš ligoninės „Drambliui", užklausti, kur radistas ir „Šilaitis", nutraukti bet kokią organizacinę veiklą ir nusiųsti į užsienį savo įgaliotinį". Į užsienį numatyta išsiųsti Vokietaitį-Brolį, kuris kaip turintis ribotus ryšius su „BDPS prezidiumu", ryšius palaikantis tik su „Kęstučiu", labiausiai tiko platinti paruoštą legendą. Net ir užsienyje atsidūręs įtarimų šešėlyje ir kruopščiai tikrinamas, jis paneigtų bet kokius įtarinėjimus[529].

[526] 1954 03 09 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, ten pat, l. 2.
[527] 1954 06 17 pažyma, LYA, f. K-30, ap.1, b. 195, l.271.
[528] Stonkus Stanislovas, Vytautas Augustauskas-Augustaitis (1904-1958), p. 46.
[529] 1953 11 K. Liaudžio raštas SSRS MVD ministro pavaduotojui Lunevui, LYA, f. K-30, ap.1, b. 195, l. 273-278.

A. Dukavičius-Dukaitis žvalgybos mokykoje praleido daugiausia laiko ir jo pažinčių ratas buvo vienas plačiausių. Jis pažinojo jau minėtus britų žvalgybos bendradarbius – „Uncle" (Dėdę), Džoną ir kt. Taip pat pažinojo ir dvylika į Sovietų Sąjungą permestų britų agentų: Z. Kudirką, P. Janicką, Hugo (Janis Pilsetnieks), Bernardą, Kurtą, Edgarą, Aleksį, Firstą, Otto (Mark Pedak), Antcą (Leo Audova), Garrį ir Georgą (Albert Kusk). Taip pat amerikiečių žvalgybos darbuotojus „Nester", „Bill" ir Ričardą. Žinojo, kad buvo rekomenduoti mokytis žvalgybos mokykloje dar du – anksčiau taip pat Čičesteryje dirbę Petras Norkevičius ir Antanas Goštautas[530]. Tačiau nebuvo žinoma, kad jie būtų buvę užverbuoti[531]. Tik po trijų tardymo mėnesių pasakė, kad 1953 m. žvalgybos mokykloje dar mokėsi latviai „First"-„Hans" ir „Valteris", estas „Garris" bei dar du lietuviai – Valentinas ir Andrius. Su pastaraisiais jis susitiko jau naujoje vietoje, kai iš *Old Church Street* mokykla išsikraustė į Sario (Surrey) rajoną, į pietvakarius nuo Londono[532].

Po specialių migdomųjų preparatų panaudojimo A. Dukaitis-Dukavičius pradėtas tardyti tik kitos dienos popietę. Tardomas mjr. Simoniano jis iš pradžių prisistatė kaip Jonas Gudaitis. Panaudodamas ir savo gyvenimo tikrus faktus, jis detaliai papasakojo savo legendą apie tai, kaip jis iki 1952 m. tariamai dirbo Panevėžio maisto kombinate[533].

Tardomas kagėbistų, Dukavičius iš pradžių mėgino nuslėpti daugelį dalykų, tarp jų – ir Jūraičio tapatybę. Jis apie apgaulės operaciją, Jūraičio užverbavimą ir išdavystę nieko nežinojo. Tačiau atmintis pradėjo grįžti – prisiminęs sulaikymo kambaryje aplinkybes „apsvaigimo būsenoje", Anicetas suprato, kad jį išdavė tie, kurie jį slapstė. Tad jau kitą dieną jis papasakojo apie jam perduotus fiktyvius dokumentus iš „Juro" ir Kazio. Tačiau vis dar tardytojo neklausiamas nepasakojo apie tikrąjį savo vaidmenį šioje istorijoje. Pasakęs savo tikrą pavardę, teigė, jog slapstėsi nuo trėmimų, nes tėvai buvo ištremti[534].

„Iš pradžių slėpiau, – prisiminė Anicetas Dukavičius, pasakodamas šios knygos autoriui, – bet kada priėjo iki tokio taško, kad buvo tokia

[530] 1954 04 06 nutarimas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3 stebėjimo byla, l. 58-59.
[531] 1954 03 23 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, ten pat, b. 34092/3, t. 2, l. 41-42.
[532] 1954 04 12 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, ten pat, l. 72-74.
[533] 1954 01 17 J. Gudaičio tardymo protokolas, ten pat, t. 1, l. 38-44.
[534] 1954 01 18 J. Gudaičio tardymo protokolas, ten pat, l. 45-46.

„Dubysa“, tai juk ten buvo užkoduoti visi veikiantieji žmonės. Kai paminėjo tą, man toptelėjo į galvą, kad tai – tik bereikalingas vingiavimas ir raitymasis, nes jeigu jie tą turi, tai viskas jau yra žinoma. Viskas jau buvo išduota, visą laiką mus šefavo, ir mūsų mokykloje nė vienos dienos nebuvo be, taip sakant, rusų žvalgybos žmogaus: vienas atvažiuodavo, kitas išvažiuodavo...“[535].

Tik trečiame tardyme, įvertinęs visus įtartinus įvykius, susijusius su jo gyvenimu per pastaruosius tris mėnesius Lietuvoje, pasisako, kad buvo permestas britų žvalgybos į Lietuvą:

> „1953 m. spalio 14 d. vakare, aš ir dar vienas žvalgas, vardu Kurtas, latvių tautybės, anglų okupacijos zonoje Vokietijoje – Kylio mieste, dviejų man nepažįstamų anglų žvalgybos atstovų buvome pasodinti į torpedinį katerį su švedų vėliava ir nuplukdyti į Sovietų Sąjungą. Plaukėme 26–28 valandas, neužeidami į jokį uostą. Nepriplaukus sovietinio kranto, vienas kilometras šiauriau Palangos miesto, kateris sustojo. Aš ir Kurtas persėdome į guminę valtį ir nuplaukėme iki kranto. Išsilaipinę krante, aš ir Kurtas guminę valtį užkasėme apie šimtas metrų nuo kranto. Sekančią parą slapstėmės miške, o spalio 17 d. mes su Kurtu išsiskyrėme, jis nuėjo link Jelgavos m. Latvijos SSR, o aš ėjau į pietus ir pirmoje geležinkelio stotyje sėdau į traukinį Ryga–Lvovas ir atvažiavau į Jonavos stotį, ten persėdau į kitą traukinį ir atvažiavau iki Kauno“[536].

Tačiau visą mėnesį Anicetas dar slėpė tikrąsias permetimo aplinkybes rugsėjo 12 d., nepasakojo apie krante laukusią grupę, išsigalvojo užkastą guminę valtį... Dar tris mėnesius slėpė, kad išsilaipino ne su Kurtu, o su estu „Albertu“ ir latviu „Leonu“[537]. Nepasakė ir tikslios išsilaipinimo datos – rugsėjo mėn. Nepasakė ir apie vieną bute paslėptą ir kratos metu nerastą pistoletą. Pusantro mėnesio slėpė ir jam žinomą P. Janicko-Juro tapatybę... „Tu turi užmiršti jo pavardę ir reikia žinoti, kad jis „Juras“, – prieš permetimą kartojo S. Žakevičius-Žymantas[538].

[535] Anušauskas A., Sviderskytė G. XX amžiaus slaptieji archyvai, p. 154.
[536] 1954 01 19 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 48-49.
[537] 1954 04 12 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, ten pat, t. 2, l. 69-71.
[538] 1954 03 09 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, ten pat, l. 2.

A. Dukavičius daugiau žinojo apie Lietuvių rezistencinės santarvės organizaciją, kuri leido žurnalisto kpt. F. Neveravičiaus redaguojamą žurnalą „Santarvė". Kartu kapitonas dėstė rusų kalbą žvalgybos mokykloje. Straipsnius į minėtą žurnalą dar rašė Amerikoje gyvenęs Bronys Raila, Tadas Vidugiris, Algirdas Greimas, K. Drunga[539]. LRS Valdybos nariais dar buvo, be minėtų asmenų, S. Žymantas, Vaclovas Biržiška[540], V. Žilinskas, F. Neveravičius. Tai buvo intelektualai iš akademinės aplinkos ir, skirtingai nuo VLIK'o žmonių, nebuvo politikai[541].

A. Dukavičius į Angliją išvyko su savo draugu Alfonsu Pešlatu. Dirbo Čičesteryje, Vakarų Sasekse (West Sussex) žemės ūkio darbus, vėliau kartu Londone remontavo kelius. Lietuvių klube S. Žymantui pasiūlius kovoti už Lietuvos nepriklausomybės atstatymą ir pasiruošus vykti pogrindiniam darbui į Lietuvą, 1951 m. pavasarį abu pradėjo mokytis žvalgybos mokykloje. Kartu pradėjo mokytis ir Z. Kudirka. Su jais kartu dar buvo latviai Hugo (Janis Pilsetnieks) ir Bernardas, bei estai Antcas (Leo Audova) ir Otto (Mark Pedak)[542]. Gavo dokumentus Albino Šerno vardu, o Pešlatas – Mykolo Baužos, jauniausias iš šios grupės Zigmas Kudirka (tuo metu 23 metų) – Konrado slapyvardį ir Zigmo Durbos pasą[543] (pastarojo priėmimą detaliai aprašė T. Boweris[544]). Pats A. Dukaitis-Albinas išsilaipino kartu su estu Heino Karkmanu-Albertu.

Anicetas žinojo keliolika britų žvalgybos bendradarbių, su kuriais įvairiomis aplinkybėmis jam teko susitikti: „Uncle" („Dėdę" – Alexanderį McKibbiną[545]), Johną Liudžių („Didįjį Džoną"), Johną Croftoną (Little John-Mažąjį Džoną[546]), radijo ryšio mokiusius Džoną; Albertą ir Piterį, kodavimo mokiusią Meri, mokiusią slaptaraščio gudrybių Margaret...[547]. Kaip gerai apmokytas žvalgybos darbo subtilybių, A. Dukaitis pustrečio

[539] 1954 02 01 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, ten pat, t. 1, l. 185; Petraitytė-Briedienė Asta, Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983), p. 313.

[540] 1954 01 21 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 73.

[541] Petraitytė-Briedienė Asta, Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983), p. 308.

[542] Bower T. The Red Web, London, 1989, p. 145, 152.

[543] 1954 01 22 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 86.

[544] Bower T. The Red Web, p. 128–129, 154–155.

[545] Ten pat, p. 99.

[546] Ten pat, p. 112.

[547] 1954 01 23 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 93.

mėnesio pasakojo savo legendą apie tai, kad „spalio 10 d. iš Ebringtono aerodromo kartu su „Mažuoju Džonu" ir S. Žymantu išskraidintas į Vakarų Vokietiją. Po kelių dienų iš Hamburgo kartu su Kurtu buvo išvežti į Kylio uostą. Spalio 14 d. 22 val. 40 min. prasidėjo išsilaipinimo operacija...". Iš tikrųjų permetimo operacija vyko mėnesiu anksčiau. Rugsėjo 8 d. iš Ebringtono lėktuvu „Dakota" A. Dukavičius, latviai Kurtas, Piteris, Aleksis ir Firstas bei Mažasis Džonas išskrido į Vakarų Vokietiją. Jau rugsėjo 12 d. Kylio uoste sulipo į katerį ir kitą dieną kartu su Kurtu išsilaipino Latvijoje, o į laivą buvo paimtas vienas žmogus[548].

A. Dukaitis-Dukavičius patvirtino buvusius agentų užverbavimus į žvalgybos mokyklą ir po to sekusius permetimus į Sovietų Sąjungą, kuriuose pats dalyvavo ar sužinojo iš kolegų: 1950 m. pabaigoje – permetė A. Leichmaną ir P. Janicką, 1951 m. lapkritį – estus Georgą ir Albertą bei latvį Kurtą, 1951 m. lapkritį permetė latvį Bernardą ir estus Otto ir Antcą, 1952 m. balandžio 20 d. permetė A. Pešlatą-Maiką (Mike), estą Georgą (Erik Hurma, suimtas 1952 m. rugsėjo 20 d., sušaudytas 1953 06 14) ir latvius Hugo ir Edgardą bei priėmė latvius Aleksį bei Edgarą (A. Dukaitis, specialiai ar ne, nepasakė tardytojui, kad antrasis buvo vadinamas „Edmundu" ir buvo lietuvis), 1952 m. lapkričio mėn. – lietuvius „Edmundą" ir Z. Kudirką bei latvį Kurtą ir latvį „Leoną". 1952 m. gegužės–birželio mėn. į žvalgybos mokyklą dar priimti latvis Firstas (iš tikrųjų Furst-Alberts Dabols[549]) ir estas Harris (Harry)[550].

A. Dukaičio atpažinti į KGB kalėjimą atvežė jo motiną Adelę, dirbusią „Auksinės varpos" kolūkyje, Čelkių k.[551]. Motina atpažino prieš dešimtmetį prarastą sūnų. Tardymas buvo labai greitas ir gegužės 6 d. Pabaltijo karinės apygardos karo tribunolas jį nuteisė mirties bausme. Jis ir toliau laikėsi savo – permestas į Sovietų Sąjungą ne britų žvalgybos, „anglų žvalgybos agentu savęs nelaikiau ir nelaikau, aš save laikau Lietuvos pogrindinio judėjimo dalyviu"[552], ir karinių žvalgybinių žinių nerinko[553].

548 1954 03 23 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, Ten pat, l. 38–39.
549 Bower T. The Red Web, p. 143.
550 1954 01 25 A. Dukavičiaus tardymo protokolas, LYA, f. K-58, ap.1, b. 34092/3, t. 1, l. 97–98.
551 1954 03 25 atpažinimo protokolas, ten pat, t. 2, l. 87.
552 1954 05 06 Karo tribunolo posėdžio protokolas, ten pat, l. 229, 238.
553 1954 05 12 Kasacinis skundas, ten pat, l. 261.

Совершенно секретно.
Подлежит возврату.

С П Р А В К А

20-го октября 1952 года английской разведкой были нелегально переброшены в СССР через Балтийское море на быстроходном катере, для шпионской работы,агенты англий - ской разведки Кудирка Зигмас сын Антанаса "Курт" и " Эдмунд". Для обезвреживания шпионской деятельности этих лиц,на советском берегу их приняла подставленная нами агентура.

15-го ноября 1952 года Кудирка нами был арестован и на следствии показал, что он, вместе с "куртом" и "Эдмундом" с английского катера на советский берег был переправлен на лодке, которую вели обучавшиеся вместе с ним в английской разведшколе в Лондоне ДУКАЙТИС Аницетас, по кличке " Альбинас", "Алекс" и " Альбертас".

Впоследствии Кудирка из-под стражи был освобожден по оперативным соображениям и в настоящее время нами используется в контрразведывательных целях. Прибывшие вместе с ним в СССР "Курт" и "Эдмунд" по оперативным соображениям не арестованы.

Допрос Кудирка и других по делу арестованного ДУКАВИЧЮСА - ДУКАЙТИСА может повредить проводимым комитетом Госбезопасности при Совете Министров Союза ССР мероприятиям ,направленным против подрывной деятельности агентуры английской разведки.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ КОМИТЕТА
ГОСБЕЗОПАСНОСТИ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ
ЛИТ.ССР - П О Л К О В Н И К- [signature] (МАРТАВИЧУС).

"13" апреля 1954 года.

MGB planas panaudoti Z. Kudirką

Po teismo A. Dukavičius parašė malonės prašymą SSRS AT prezidiumo pirmininkui K. Vorošilovui ir 1954 m. lapkričio 3 d. mirties bausmė buvo pakeista 20 metų lagerio ir dar penkiais metais teisių apribojimo[554]. Jis 1955 m. sausio mėn. buvo išvežtas į ypatingąjį lagerį Mineralnyj[555], vėliau kalėjo Mordovijoje. Prieš permetimą gautas fotoaparatas „Leika" ir laikrodis – prancūziškas „Lip" bei asmeninis laikrodis „Annex" – po teismo buvo parduoti ir pajamos pervestos į biudžetą. Tik 1970 m. vasarą A. Dukaitis buvo amnestuotas ir išlaisvintas[556].

Bet pagaliau, apakinta sėkmės, klaidas pradėjo daryti pati KGB. Tuomet prasidėjo įvykiai, kurie labai greitai britams suteikė rimtą pagrindą abejoti, galiausiai sužlugdė žvalgybinius žaidimus ir Lietuvoje, ir Latvijoje. Tuo metu, kai vyko A. Dukaičio-Dukavičiaus tardymas, o Lietuvoje KGB tęsė savo žaidimą su MI6 per L. Šimonėlį (Edmundą) ir radistą Z. Kudirką (Konradą) bei J. Deksnį ir radistą V. Briedį (ir su CŽA per J. Kukauską), pagrindinis MI6 ryšių punktas Latvijoje, su agentus iš Vakarų priimančiom dviem „partizanų" grupėm, sulaukė rimtų įtarimų iš Londono. Savo įtarimų MI6 neatskleidė, tačiau pareikalavo atsiųsti susitikimui iš latviško partizanų būrio žmogų, arba bus nutraukti visi ryšiai. 1954 m. rugsėjo 29 d. į Klose's laivą įlipo MGB agentas, menininkas ir gydytojas Margeris Vituolinis (agentas „Tankist"), kuris turėjo britus įtikinti ryšių kanalo saugumu. Tačiau Londone situacija jau buvo pasikeitusi – McKibbinas ir Harry Carras, atsakingi už operacijas Baltijos šalyse, jau traukėsi iš savo pareigų. MI6 viduje vyko diskretiška, slapta šių operacijų peržiūra, kurios metu nustatyta, kad Carras veikė be oficialių įgaliojimų[557]. M. Vituolinio tardymas nieko nepakeitė – butelis su Isetės (ar Tobolo) upės vandeniu tapo lemiamu įtarimų grandinėje. Vandens mėginys išties buvo parengtas KGB užsakymu. R. Silarajis atskleidė, kad Londone gavo tokį radioaktyvų vandenį, kad kiekvienas, gyvenantis tos upės apylinkėse, turėjo žūti[558]. Britai svarstė: „Jeigu Lapas bijojo vykti į Uralą, butelį galėjo panardinti į Daugavą Rygos centre. Jei jis norėjo mus apkvailinti, jam reikėjo tiesiog nusišlapinti

[554] 1954 12 išrašas apie SSRS AT prezidiumo nutarimą, ten pat, b. 34092/3 stebėjimo byla, l. 86.
[555] 1955 01 28 raštas, ten pat, l. 95a.
[556] SSRS AT Prezidiumo nutarimas, ten pat, b. 34092/3, t. 2, l. 281.
[557] Dorril Stephen, MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service, p. 298.
[558] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 251, 255.

į tą butelį. Tačiau jis atsiuntė mums tokio radioaktyvaus vandens, nuo kurio tos upės apylinkių gyventojai turėtų kaipmat išmirti. Vieninteliai žmonės, galintys pakišti tokį vandenį, yra KGB pareigūnai". Tuo pat metu britai ėmė stebėtis, kad nuvertėjo informacija, gaunama per lietuvių pasipriešinimo užsienyje tarnybą „Dubysa" ir jos patikėtinį Lietuvoje, tariamą rezistentą Deksnį. Įtarimus patvirtino ir CŽA analitikės, lietuvių kilmės amerikietės Louise Bedarfas 1954-aisiais atliktas tyrimas: palyginusi abiejų žvalgybų gaunamus pranešimus ji aptiko, kad juose nėra rimtos informacijos, tačiau buvo stebėtinų sutapimų tarp pranešimų.

MI6 supratimas apie operacijos eigą ir sėkmę buvo visiškai sujauktas. 1954 m. rudenį jie nežinojo, kad visas „Čičesterio penketukas" jau buvo suimtas ir du iš jų – sušaudyti Maskvoje. Kad perverbuoti ir dezinformacines radiogramas siuntė du radistai – Z. Kudirka ir P. Janickas, o apie kitų trijų radistų – A. Dukaičio, A. Leichmano ir A. Pešlato likimą jie buvo maitinami melagingais pranešimais. Kad iš Lietuvos atvykę „Arūnas" ir „Edmundas" niekada nebuvo jokio pogrindžio atstovai, o veikė tik pagal MGB patvirtintą planą ir užduotis.

Nuo 1954–1955 m. žiemos MI6, suvokusi agentūrinių tinklų žlugimą, dar mėgino gauti daugiau dezinformacinės medžiagos ir ją analizuoti. Tačiau agentams negaunant iš Londono jokių papildomų resursų, KGB dar beviltiškai mėgino jų iškaulyti, versdami dvigubus agentus siųsti prašymus. Kai Z. Kudirka atsiuntė laišką su labai aiškia užuomina: „kai baigsiu pinigus, netgi Edmundas mano, kad neturime jokios galimybės nuveikti kokį kitą dėmesio vertą darbą", atsakymas buvo atviras: „vykdyti jūsų operacijos nėra jokios galimybės"[559]. Bet KGB ir Lietuvoje, ir Latvijoje su Maskvos palaiminimu labai norėjo tęsti apgaulės operacijas. Nematydami pasikeitusių sąlygų MI6 nuostatose, 1956 m. liepos 2 d. išlaipino Gotlando saloje savo agentą Janį Klimkanį (Viesturą). Rugsėjį patekęs į Londoną jis buvo ištardytas ir atskleidė KGB apgaulės operacijos užkulisius[560] bei tais pačiais metais buvo sugrąžintas atgal – atvežtas ir paliktas prie sovietinės ambasados Stokholme durų. Su agentūriniu tinklu Estijoje taip pat atsitiko analogiška istorija – su A. Dukaičiu išsi-

[559] Bower T. Raudonasis voratinklis, p. 268.

[560] Ten pat, p. 270-272.

laipinęs H. Karkmanas atskleidė apgaulės operaciją ir su likusiais keturiais dvigubais agentais buvo nutraukti ryšiai.

Kai britų slaptoji žvalgybos tarnyba priėjo prie išvados, kad visa gauta informacija operatyviniu požiūriu nėra nei įdomi, nei vertinga, žvalgų permetimą į Baltijos šalis koordinavęs Alexanderis McKibbinas buvo atstatydintas. Nutraukdami operacijas ir radijo seansus su permestais radistais, 1956 m. britai tariamai paprašė perduoti KGB, kad lieka dėkingi už pamoką. KGB perverbuotas dvigubas agentas J. Deksnys britus apkaltino išdavyste ir paskutinįsyk jiems parašė: „Deja, atrodo, reikia konstatuoti, kad buvę kovos draugai pilotiškai nusiplauna rankas ir palieka pačią sunkiausią minutę. Mano sąžinė prieš draugus ir savo tautos istoriją yra švari". Tačiau šie gražūs žodžiai slėpė J. Deksnio aktyvų vaidmenį siunčiant dezinformaciją į Vakarus apie tautos aktyvų ginkluotą pasipriešinimą – tiek menkinant jo vaidmenį, kompromituojant jo vadus, tiek ir platinant apie jį melagingą informaciją.

Z. Kudirka, nuo 1953 m. birželio perverbuotas KGB, siūlė Londonui 1955 m. organizuoti jo sugrįžimą, tačiau gavo Žymanto atsakymą: „Organizuoti sugrįžimo negalime. Nenusimink. Tavo padėtis nėra jau tokia bloga. Pamėgink pasitraukti per Švediją". Z. Kudirka pyko ne ant KGB, o peikė anglus: „jie įtraukė mane į voratinklį ir paliko mane". Ir išties – praėjus 35 metams jis BBC žurnalistui T. Boweriui turėjo progą išdėstyti ne MI6, o KGB jam sukurtą legendą apie jo sulaikymą, kuri ir atsidūrė knygoje „Raudonasis voratinklis"[561].

[561] Ten pat, p. 272–274.

XI. EPILOGAS

Iš viso 1949–1955 metais Didžiosios Britanijos slaptoji žvalgybos tarnyba į okupuotas Baltijos valstybes nusiuntė 13 latvių, 10 estų ir 9 lietuvius. Iš trisdešimt dviejų grįžo tik keturi – du latviai ir du estai. Nė vienas lietuvis iš užduočių Sovietų Sąjungoje negrįžo: keturi buvo suimti ir amnestuoti už pagalbą KGB (J. Deksnys, V. Briedis, P. Janickas, Z. Kudirka), keturi sušaudyti arba nusižudė (K. Pyplys-Mažytis, J. Dočkus-Neris, A. E. Leichmanas-Rasa, A. P. Pešlatas-Maikas), vienas ilgam įkalintas (A. Dukaitis-Dukavičius). Iki 1953 spalio buvo išmesti šeši britų desantai su lietuviais. Per sužlugdytą britų operaciją KGB užgrobė daugybę modernių ryšio ir operatyvinių techninių priemonių, ginklų, šimtus tūkstančių rublių. Latvijoje MGB pasisekė gauti kelis kartus daugiau materialinių priemonių negu Lietuvoje (Latvijoje iš 13 MI6 agentų konfiskavo 22 portatyvinius radijo siųstuvus, 17 radijo švyturių, 165 šifravimo bloknotus, 106 pistoletus, 30 tūkst. šovinių, 66 laikrodžius, 3 235 920 rublių ir kt.). Apskritai D. Britanijos, JAV ir Švedijos žvalgybos į okupuotas Baltijos šalis siuntė ne mažiau kaip keturiasdešimt du estus, latvius, lietuvius. Sovietinis saugumas Latvijoje į operaciją įtraukė 65–70, Lietuvoje apie – 40–50 bendradarbių.

KGB atrodė, kad jie užkirto kelią galimai nacionalinių pasipriešinimo sąjūdžių sąveikai su Vakarų atstovais, neleido užsienio materialinei pagalbai pasiekti pasipriešinimo dalyvių, tačiau tai prieštaravo to meto ideologinei tezei apie neabejotiną Vakarų įtaką pasipriešinimui. Iš tikrųjų, ginkluoto pasipriešinimo sėkmė nebuvo pagrįsta užsienio žvalgybos

tarnybų parama. Sovietinis saugumas nesugebėjo pasinaudoti tomis galimybėmis, kurias suteikė sėkminga žaidimo pradžia – SSRS MGB–KGB vadovybė neleido britų žvalgybai pateikti karinės-strateginės dezinformacijos. MI6 buvo laikoma džentelmeniška, elito ir senosios mokyklos žvalgybine organizacija[562], kuri turėjo nepagrįstų ambicijų, besistengianti esant galimybėms išsaugoti savo agentūrinius šaltinius, net ir gavus žinių apie dvigubą agentų žaidimą. Tačiau 1953–1954 m. sandūroje gavus pernelyg radioaktyvų specialiai paruoštą vandenį iš upės Rusijoje bei 1954 m. į Londoną atvykstant KGB agentams ir iššifruojant KGB metodus, šio žaidimo tęsimo iniciatore jau buvo britų MI6, o KGB prarado žaidimo proceso kontrolę.

Tardymo metu MI6 apmokyti lietuviai duoda savo formalius atsakymus, kodėl sutiko grįžti į okupuotą Lietuvą – „sutiko, nes neturėjo pinigų pragyvenimui" ar „negalėjo repatrijuoti, nes bijojo suėmimo". Tik kai kurie iš jų pasako – „grįžo, nes Lietuva buvo okupuota ir norėjo padėti pogrindžiui". Kiekvienam iš permestų desantininkų atsakymas į tokį klausimą labai individualus. Istorijos kataklizmai juos vertė rinktis, ieškoti savo vietos. Ar tie pasirinkimai buvo teisingi – sprendė jie patys. Palaikę ryšį su rezistencija ir vykę į Lietuvą įsilieti į aktyviai kovojančios rezistencijos gretas, pasinaudojo Vakarų žvalgybų pasiūlytomis galimybėmis (pvz., J. Lukša, J. Būtėnas ir kt.). Jie tam sąmoningai apsisprendė, net ir žinodami aktyviai kovai nepalankias aplinkybes Lietuvoje ir pasaulyje. Vykusieji padėti „pasyviai rezistencijai" (A. Leichmanas, A. Pešlatas, A. Dukavičius-Dukaitis ir kt.), o iš tikrųjų, patys to nežinodami, atidarę duris MGB apgaulės operacijoms, rinkosi savo kelią – norėjo padėti „saugoti tautos jėgas", kol kils naujas karas.

Nors teigiama, kad nei MI6, nei KGB nepasiekė numatytų tikslų, o daugelio žmonių gyvybės buvo paaukotos dėl informacijos, kuri po atidžios analizės pasirodė esanti bevertė[563], tačiau tai nėra visiškai tiesa Lietuvos

[562] Ben Macintyre, A Spy Among Friends. Philby and Great Betrayal, London, 2014, p. 159.

[563] Sigurd Hess, Operation Jungle and Baltic Operations, The British Baltic Fishery Protection Service (BBFPS)

atveju. Tikslas dezinformuoti Vakaruose esančias lietuvių organizacijas apie aktyvų ginkluotą pasipriešinimą (Lietuvos laisvės kovos sąjūdį, J. Žemaitį, A. Ramanauską, J. Lukšą) iš dalies buvo pasiektas. Tačiau perduodama dezinformacija buvo žemo lygio, ir jei britai būtų ją atidžiai išnagrinėję, tai galėjo sužlugdyti visą operaciją (kas galiausiai ir atsitiko). Nepasirengus ir nepatogiu laiku buvo inscenizuotas fiktyvios organizacijos „BDPS prezidiumo" sunaikinimas. Planai išvesti į Sovietų Sąjungos teritoriją lietuviškų nacionalinių organizacijų lyderius ar išsiaiškinti seną britų agentūrą – taip pat nebuvo sėkmingi[564]. Nesugebėjo išnaudoti ir galimybių įsiskverbti į lietuviškas organizacijas, nes neturėjo tam tikslui parengtų patikimų agentų. Nors sovietinis saugumas džiaugėsi skaldoma lietuvių organizacijų veikla ir nekoordinuotomis LRS ir VLIK'o pastangomis, tačiau iš tikrųjų savo nuopelnams priskyrė lietuvių organizacijose vykstančius natūralius nesutarimus (pvz., kylančius dėl rezistencijos taktikos ir metodų, vadovavimo pasipriešinimui ar egzilinės vyriausybės).

Operacijoje „Les" tiesiogiai dalyvavęs Jonas Augucevičius (pats vaidinęs pogrindžio ryšininką Joną) kilo KGB karjeros laiptais ir 1958 m. Maskvoje parengė operacijos apžvalgą, kurią plk. Maslenikovas pasiūlė naudoti kaip papildomą mokamąją literatūrą[565]. KGB mjr. Augucevičius operaciją įvertino kaip sėkmingą: suimti keturi agentai (tik pagal operaciją „Les"), paimti penki radijo siųstuvai, ginklai, slaptaraščio priemonės ir kt. Taip pat buvo surinkti detalūs duomenys apie britų žvalgybos veiklą ir pasiekta, kad ji veltui eikvotų pastangas ir resursus. Nors MI6 šių operacijų metu prarado daugybę agentų, o kai kurie iš jų neteko gyvybės, taip ir neperdavę jokios žvalgybinės informacijos, KGB savo pastangas šioje operacijoje taip pat eikvojo veltui. KGB pripažino, kad neišnaudojo galimybių teikiant dezinformaciją užsienio žvalgyboms apie ginkluotąsias pajėgas, gynybinius ir pramoninius objektus Lietuvoje[566].

and the Clandestine Operations of Hans Helmut Klose 1949-1956, https://www.scribd.com/document/115190738/Operation-Jungle-and-Baltic-Operations (žr.: 2018 11 08).

564 Agentūrinės bylos „Les" apžvalga, ten pat, l. 105.

565 1958 05 12 atsiliepimas apie mjr. Augucevičiaus pranešimą, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 209, l. 11.

566 1953 gegužės 28 d. LSSR MVD spec. poskyrio viršininko pplk. Malcev pažyma apie LSSR MVD spec.poskyrio darbą, ten pat, b. 193, l. 70–85.

MGB suburto „BDPS prezidiumo" nariai ir kartu saugumo agentai buvo motyvuojami savo veiklai ne tik pareigomis ar pinigais. Jiems taip pat buvo teikiama dezinformacija apie ginkluoto pasipriešinimo veiksmus, kuo jie privalėjo besąlygiškai patikėti ir patys sau sukurti motyvaciją toliau platinti dezinformaciją. Tautinės olimpiados organizatorius Vytautas Augustauskas, tapęs MGB–KGB agentu „Margiu", mirė 54-erių metų, kamuojamas širdies nepakankamumo ir kepenų cirozės, prie ko greičiausiai prisidėjo ir lagerio kalinio, ir dvigubas agento gyvenimas. Visą nepriklausomybės laikotarpį tarnavęs Lietuvos kariuomenėje Vyčio kryžiaus kavalierius plk. ltn. L. Šimonėlis, tapęs agentu „Šilaičiu", išdavęs Vytauto apygardos vadą V. Kaulinį-Miškinį su 5 partizanais, 1952 m. pusmečiui permestas į Londoną, pasibaigus saugumo operacijai „Les" ramiai gyveno Kaune, Panemunėje, nuosavame name su šeima. 1919–1940 m. Lietuvos kariuomenėje išsitarnavęs iki pulkininko leitenanto, buvęs Lietuvos laisvės armijos narys Ipolitas Žulys, tapęs MGB agentu „Jurginu", išdavė apie 80 pogrindžio dalyvių, ir jam leista gyventi su šeima su sąlyga, jog bus užverbuota ir jo žmona. Buvęs Lietuvos kariuomenės jaun. leitenantas, mokytojas ir Dzūkų rinktinės partizanas Juozas Vizbara, tapęs MGB agentu Gintautu, išdavė Dainavos apygardos vado Domininko Jėčio-Ąžuolio štabo bunkerį, 1950 m. permestas į Vakarus, sugrįžo ir išdavė du pirmuosius „Čičesterio penketuko" narius. Mėgęs motociklus ir pinigus, kaip agentas toliau aktyviai dalyvavo daugelyje saugumo operacijos etapų. J. Vizbara KGB agentu išbuvo iki 1963 m., kol buvo išbrauktas iš agentūrinio tinklo. Išsamūs duomenys apie šiuos agentus pirmą kartą buvo paviešinti 2005 m. Juozo Lukšos-Daumanto knygos „Partizanai" (5-ojo leidimo) prieduose.

Lietuvoje likę britų žvalgybos operacijų dalyviai – J. Deksnys, V. Briedis, P. Janickas, Z. Kudirka, A. Dukaitis-Dukavičius – nugyveno labai skirtingus gyvenimus. Sovietinio saugumo užverbuotas J. Deksnys, parengęs virš 150 dezinformacinių pranešimų bei dešimt dezinformacinių laiškų slaptaraščiu, KGB agentu „Petrausku" išbuvo iki 1970 metų. KGB

jis išsamiai informavo apie inteligentijos nuotaikas[567]. Gyvenimo saulėlydyje panašiai kaip J. Markulis tvirtino, jog savo pasirinkimu „išgelbėjo Lietuvą nuo dar didesnio kraujo praliejimo“.

Iš „Čičesterio penketuko“ išlikę du lietuviai – P. Janickas ir Z. Kudirka – buvo paversti dvigubais agentais, padedančiais Vakarus maitinti dezinformacija ir tęsti KGB apgaulės operacijas. Pasibaigus „radijo žaidimams“ jie gyveno Vilniuje ir Kaune. Sulaukė Lietuvos nepriklausomybės atstatymo ir vienas iš jų kreipėsi į Didžiosios Britanijos ambasadą, reikalaudamas išmokėti prieš keturiasdešimt metų slaptosios žvalgybos tarnybos žadėtus pinigus – didžiulę sumą už Lietuvoje vykdytą žvalgybinę užduotį, dėl kurios jį suėmė. Pinigai jam nebuvo sumokėti.

Du „Čičesterio penketuko“ dalyviai – A. Leichmanas ir A. Pešlatas buvo nužudyti Maskvoje, kariniam tribunolui skyrus mirties bausmę. Skųsti nuosprendį jie atsisakė, malonės nesulaukė. Neperverbuotas išgyveno tik paskutinis į Lietuvą MI6 permestas „Čičesterio penketuko“ dalyvis – Anicetas Dukavičius-Dukaitis, kuris mirtininko kamerą 1954 m. pabaigoje pakeitė į lagerio kalinio gyvenimą. Po dviejų dešimtmečių sugrįžęs į Lietuvą, apsigyveno savo gimtinėje – Radviliškio rajone. Vėliau įsikūrė Radviliškio miestelyje ir gyveno penkių aukštų blokiniame sovietiniame name, kol 2005 m. susitiko su šios knygos autoriumi ir papasakojo apie asmeninę patirtį operacijoje „Džiunglės“.

[567] Mockūnas L., Pavargęs herojus, p. 458; Ag. Petrausko - J. Deksnio veikla septintajame dešimtmetyje, žr.: Laisvės kovų archyvas, t. 18.

DESANTŲ SARAŠAS

I desantas
1949 metų gegužės 1 d. MI6 jūrinis desantas
Jonas Deksnys, Valdemaras Briedis ir Kazimieras Pyplys (Mažytis)

II desantas
1950 m. balandžio 22 d. MI6 jūrinis desantas
Justas Dočkus (Neris)

III desantas
1950 m. spalio 3 d. CŽA desantas
Benediktas Trumpys (Rytis), Juozas Lukša (Skirmantas, Skrajūnas, Daumantas) ir Klemensas Širvys (Sakalas)

IV desantas
1951 m. balandžio 19 d. CŽA desantas
Jonas Kukauskas (Gardenis, Lukas, Dzykis) ir Julijonas Būtėnas (Stevė, Margis)

V desantas
1950 m. gruodžio 10–11 d. MI6 jūrinis desantas
Algirdas Eugenijus Leichmanas (Rasa, Tylius), Povilas Janickas (Jūraitis) ir Juozas Vizbara (Arūnas, MGB agentas Gintautas)

VI desantas
1952 m. balandis 18–19 d. MI6 jūrinis desantas
Alfredas Pešlatas (Mike-Maikas) su estu Georgu (Erik Hurma) ir latviais Hugo ir Edgardu dar paėmė į laivą latvį Aleksį bei lietuvį L. Šimonėlį (Liudgailą, Edmundą, MGB agentą Šilaitį)

VII desantas
1952 m. spalio 19–20 d. MI6 jūrinis desantas
Zigmas Kudirka (Konradas Gailius, Petras) ir Liudvikas Šimonėlis (Liudgaila, Edmundas, MGB agentas Šilaitis) bei latvis Zigurdas Krūminis (Kurtas)

VIII desantas
1953 m. rugsėjo 11–12 d. MI6 jūrinis desantas
Anicetas Dukavičius-Dukaitis (Albinas, Antanas Plungė, Jonas Gudaitis)

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Arvydas Anušauskas

Užmirštas desantas

SLAPTOS ŠALTOJO KARO ISTORIJOS

Redaktorė Janina Riškutė
Dailininkė Deimantė Rybakovienė
Korektorė Virginija Savickienė
Maketuotoja Dalia Kavaliūnaitė

Tiražas 2 000 egz.

Išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla,
K. Sirvydo g. 6, LT-01101 Vilnius
www.rsleidykla.lt
info@rsleidykla.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas"
Naujoji Riovonių g. 25C,
LT-03153 Vilnius

N						B.	SPA.	LAP.	GRD	DA
670							461	850	521	01
520							890	730	689	02
611							486	675	404	03
449							[illegible]	933	587	04
810							[illegible]	516	899	05
561	[illegible]						[illegible]	735	454	06
909	[illegible]							659	778	07
575	[illegible]							556	910	08
838	943							699	649	09
779	598							574	958	10
986	487						[illegible]	545		11
522	847					[illegible]	868	624	967	12
783	972	[illegible]	606	748	538	983	492	808	613	13
861	642	897	729	434	873	786	586	882	726	14
436	656	496	766	947	600	755	414	573	859	15
604	920	703	649	567	976	815	904	590	743	16
806	723	887	402	676	488	715	626	437	914	17
982	507	544	937	528	751	508	886	816	635	18
771	678	869	777	632	851	728	453	926	682	19
896	441	786	476	614	419	531	757	650	494	20
793	683	832	553	746	623	932	834	536	732	21
473	953	592	877	646	883	502	710	446	918	22
657	823	578	442	697	472	702	630	825	523	23
854	417	690	913	594	733	609	855	564	865	24
602	956	503	537	862	677	405	826	801	641	25
458	585	840	653	444	761	612	785	479	871	
694	863	425	745	684	939	559	722	929	789	

DATA	SAU.	VAS.
01	911	423
02	814	621
03	500	930
04	954	790
05	527	965
06	445	687
07	879	767
08	770	482
09	546	978
10	647	466
11	984	652
12	843	820
13	974	420
14	752	569
15	985	888
16	499	811
17	565	860
18	928	430
19	582	708
20	964	517
21	844	532
22	403	775
23	760	884
24	568	716
25	463	796
26	636	870
27	550	780
28	457	959

Daugelis slaptų Šaltojo karo operacijų jau užmirštos, tačiau tai, kas vyko 1949–1956 m. tarp britų slaptosios žvalgybos tarnybos MI6 ir Sovietų Sąjungos KGB, verta atskiro dėmesio. Kas tie žmonės, kurie buvo apmokomi MI6 žvalgybos mokykloje Čelsyje, Londone, treniravosi Portsmuto apylinkėse, Vaito saloje ar Velso Snoudono kalno papėdėje? Kas į šiaurę nuo Palangos ar Latvijoje prie Užavos švyturio lipo iš naktimis atplaukusių guminių valčių – MI6 agentai ar laisvės kova tikėję žmonės? Kaip ir kodėl jie tapo užmirštu desantu? Kas ir kaip juos apmokė konspiruotis, šifruoti tekstus, siųsti radiogramas ir naudoti savigynos priemones?

Ši istorija plėtojosi ne tik okupuotos Lietuvos pajūryje, Vilniuje ir Kaune. Ji apėmė ir Latviją, Estiją. Jos keliai ėjo per Lenkiją, Švediją, Rytų ir Vakarų Vokietiją, Didžiąją Britaniją. Dešimtys žmonių buvo įtraukti į ją savo ir ne savo noru. Keliolika jų sumokėjo savo gyvybe. Tačiau iki šiol mažai žinoma, kokį klastos ir dezinformacijos metodų arsenalą naudojo sovietai...

Arvydas Anušauskas – istorikas, politikas, dokumentinių filmų scenarijų ir knygų apie XX a. Lietuvos istoriją, slaptąsias tarnybas ir sovietinį terorą autorius.

